

Henrik Engelbrecht

Arven efter Lumbye

– musik og musikere i Tivoli 1843-1944

Henrik Engelbrecht

Arven efter Lumbye

- musik og musikere i Tivoli 1843-1944

Forlaget henrikengelbrecht.dk

Tak for velvillig støtte til:

Augustinus Fonden

Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond

Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse

Institutionen San Cataldo

Statens Kunstfond

Weyse Fonden

*Tilgnet de tidligere og nuværende
musikere i Tivolis orkestre.*

Indhold

Forord	6
1. Nazisternes hævn 1944	8
2. Den unge trompeter 1839-42	16
3. Tivoli! 1843-47	34
4. Krig og kolera 1848-72	70
5. Evnen og viljen – Balduin Dahl 1873-91	108
6. Tilbage til rødderne – Georg Lumbye 1891-98	142
7. Den preussiske dansker – Joachim Andersen 1898-1909	158
8. Snedkeren – Frederik Schnedler-Petersen 1909-25	196

9. Musik i forandring	240
1925-35	
10. Makkerpar - Thomas og Felumb	270
1935-44	
Efterskrift	304
Orkestre og dirigenter i Tivoli 1843-1944	311
H.C. Lumbyes repertoire sommeren 1846	314
Tak	322
Kilder og litteratur	325
Hovedkilder til de enkelte kapitler	328
Indeks	331

Forord

Tivoli. Alene ordet giver med det samme billeder på nethinden; barndommens ture med veteranbilerne, hvor man virkelig troede, at man selv styrede med rattet – senere rutschebaneture med spændende semikvalme og mere eller mindre fugtige frokoster i Grøften. For mange giver ordet Tivoli også straks associationer til musik. Musikken har helt fra begyndelsen været central i den forlystelseshave, Georg Carstensen åbnede i 1843. I dag spænder aktiviteterne fra Fredagsrock på plænen til Tivoli Copenhagen Phil i koncertsalen – og også for 175 år siden var der musikalske tilbud for det, der dengang var enhver smag; tidens toppopulære valse, polkaer, galopper og marcher – og symfonier af Schubert og Beethoven. Straks gik bølgerne højt; var det ene ikke for snobbet? Var det andet ikke for plat?

Grunden til at du sidder med denne bog i hånden, er min personlige interesse for musikken i Tivoli. Jeg spillede i Tivoli første gang som dreng i 1970'erne, da Holbæk Garden fik lov til at agere ferieafløser for Tivoli-Garden. Første gang, jeg hørte en koncert i koncertsalen, var som 14-årig i 1979 – fløjtenisten Jean-Pierre Rampal var solist med musikchef Eifred Eckart-Hansen som dirigent for Tivolis Symfoniorkester. Senere, da jeg gik på musikkonservatoriet i slutningen af 1980'erne, begyndte jeg at assistere som fløjtenist i Tivolis Symfoniorkester, hvor vi stadig spillede de såkaldte "panikkoncerter" uden prøver. Jeg prøvede også at spille i promenadeorkestret, igen uden nogen form for forberedelse. Her oplevede jeg en dag at vende blad i det stykke, vi spillede – og pludselig se ordene "Muta in banjo". Det betød, at jeg nu forventedes at gribe min banjo og spille akkorder. En fløjtestemme, som altså var skrevet på et tidspunkt, hvor det var helt normalt at musikere kunne spille på flere instrumenter. I parentes bemærket sprang jeg akkorderne over.

I 2010 blev jeg, efter 20 års svinkeærinder hos DR og på Det Kongelige Teater, musikchef i Tivoli. De følgende fem sæsoner var jeg ansvarlig for musikken i koncertsalen på et tidspunkt, hvor den gamle verden med kvantitet frem for kvalitet var lagt endeligt i graven, og koncerter uden prøver ikke længere gav mening. Som musikchef i Tivoli var jeg blevet én i en lang række, der begyndte med H.C.

Lumbye tilbage i 1843. Jeg begyndte at læse mere om mine forgængere og deres musikere – og fandt både en lang række skæbner fra fortiden, og ikke mindst en musikverden, som var helt anderledes end den, vi kender i dag.

Denne bog forsøger at bringe fortiden til live igen. Jeg har prøvet at fortælle historien om de mennesker, der gennem Tivolis første 100 år knoklede i timevis hver dag som forlystelseshavens vigtigste attraktion; den levende musik. Årene 1843-1944 er valgt på grund af det naturlige afbræk, som terrorbranden i juni 1944 er i Tivolis musikhistorie; her går en del af den gamle tradition op i flammer, og det er på mange måder en ny og mere globaliseret efterkrigsverden, der er virkeligheden, da den nuværende koncertsal står færdig i 1956.

Bogen er stykket sammen som et puslespil. De primære kilder til historien om musikken i Tivolis første 100 år – lønningslister, kontrakter, breve og noder – er for en stor dels vedkommende enten kasseret eller gået tabt ved branden i 1944. En del uerstatteligt billed- og nodemateriale er desuden ødelagt ved skybruddet i juli 2011. Heldigvis er meget andet alligevel stadig bevaret i Tivolis arkiver, og der findes også en del sekundærlitteratur – især udgivet omkring Tivolis runde jubilæer – skrevet på et tidspunkt, hvor forfatterne har haft adgang til netop de ting, der er gået tabt, og hvor begivenhederne stadig var så tæt på, at mange havde dem i hukommelsen. Andet kan desuden til en vis grad rekonstrueres ved at gennemgå arkivmateriale på museer og biblioteker, avisernes dengang ofte utroligt detaljerede omtaler af de musikalske forhold i Tivoli, samt nedskrevne erindringer fra musikere, dirigenter og andre Tivoli-ansatte – og fra det publikum, der var på pletten.

Puslespillet tager os med på en tur tilbage til en tid, hvor musik i begyndelsen altid var levende, og hvor de mekaniske og elektroniske medier først efterhånden blander sig med hornorkestre, jazzbands og symfoniske koncerter.

Historien begynder med slutningen. Danmark har været besat i fire år. Der ligger to nazister på et tag og venter.

1. Nazisternes hævn

1944

Lørdag aften den 24. juni 1944. Danmark er besat af tyskerne, og Tivoli er stedet, hvor københavnernes søger hen, når det faktum skal glemmes. På plænen er der som sædvanlig artistoptræden. Tivoli-Garden går gennem haven kl. 20.35, og halvanden time senere byder plæneprogrammet på "Amagerbrudedefærd med Fakkeltog". Kongelig kammersanger Niels Hansen synger *Midsommervisen* på plænen – en gentagelse af gårsdagens sankthansfest.

På trods af mørklægning og varemangel har ikke færre end 4.000 mennesker deres sommerbeskæftigelse i Tivoli. De leverer rendyrket eskapisme fra hverdagen under besættelsen – også selv om det ikke er let at drive en forlystelseshave midt i en storby med politiets krav om fyrværkeriforbud og tilflugtsrum til ansatte og gæster. Københavnerne morer sig på trods af det hele, arkitekten Poul Henningsen designer særlige mørklægningsarmaturer til belysning i haven, og

Bruno Henriksens orkester med sangerinden Ingelise Rune i Arena i 1942. Det er hendes søster Lillian, der er solist med orkestret den aften, Arena bliver jævnet med jorden. Tivolis Arkiv.

musikken er – som den har været gennem de seneste 100 år – en stor del af Tivoli-oplevelsen. I Glassalen bliver der svedt i litervis, når de unge swingpjætter slår sig løs til Peter Rasmussens sekstet fra kl. 19 til 23. I samme tidsrum er der også levende musik i både Tivolis italienske taverna og i det ombyggede Arena-teater på hjørnet ud mod Vestre – nu H.C. Andersens – Boulevard og Tietgensgade; i tavernaen spiller Poul Gambye ”og hans 7 Solister”, og i Arena spiller Bruno Henriksens 12-mands danseorkester amerikanskinspirerede arrangementer med Glenn Millers orkester som det meget tydelige forbillede. Tyskerne er langt fra begejstrede.

KONCERTSALEN
Dirigent: SV. CHR. FELUMB

Kl. 19. 1. Afdeling

1. Københavner Marsch Th. Poulsen
2. Ouverture til »Ungdom og Galskab« Dupuy
3. Sarabande Händel
4. Sækkepipen, for Træblæsere Ludolf Nielsen
5. Elegi af »Gustav II Adolfs« Hugo Alfvén
6. Stemninger fra Balkan Sv. Chr. Felumb

Kl. 20³⁰ 2. Afdeling

4. Symfoni-Koncert (Forstærket Orkester)
Alt udsolgt

7. Symfoni Nr. 41 C-Dur (Jupiter) K. V. 551 Mozart
Allegro vivace. Andante cantabile.
Menuetto (Allegretto). Finale (Allegro molto).
8. Koncert for Klaver og Orkester Svend S. Schultz
(Komp. 1944) Uropførelse.
Allegro energico.
Andante tranquillo - Rondo (Allegro con brio).
Solist: Pianistinden Elvi Henriksen (Debut).
Flygel: Steinway & Sons.
A. H. Getzler & Co.

Kl. 22. 3. Afdeling

9. Ungarsk Marsch af »Faust's Fordømmelse« Berlioz
10. Ouverture til Op. »Euryanthe« Weber
11. Andante af 5. Symfoni Schubert
12. Rococo Menuet Haydn
13. Salut for Aug. Bournonville, Galop H. C. Lumbye

Publikum anmodes om at forlade Salen gennem Udgangene ved Orkestertribunen.

Det er også de unges aften i koncertsalen i Tivoli, hvor Svend Christian Felumb dirigerer symfoniorkestret. Den kun 27-årige pianist Elvi Henriksen har netop haft sin Tivoli-debut i en helt ny klaverkoncert af den 30-årige Svend S. Schultz. Musikerne i orkestret har forsøgt at følge med så godt, de kan – men der har som altid været for lidt prøvetid. Alligevel er aftenen en triumf for den unge pianist, som endda får en touche af orkestret. Ingen ved, at koncerten skal blive den allersidste i Tivolis 42 år gamle koncertsal.

*Programmet i koncertsalen 24. juni 1944.
Tivolis Arkiv.*

To nazister på et tag

Mens publikum i salen hører Svend S. Schultz' nye toner, ligger to mænd helt stille på et tag ikke langt derfra. Mændene har de sidste par aftener siddet på Københavnerkroen, der også ligger i Tivoli – ud til Bernstorffsgade ved siden af Nimb. Her har de i ro og mag noteret sig vagternes rytmer.

Henning Emil Brøndum og Kai Henning Bothildsen Nielsen er begge overbeviste nazister. Brøndum er uddannet hos Waffen-SS i Tyskland, og har kæmpet på tysk side med Frikorps Danmark på østfronten. Bothildsen Nielsen har også forsøgt at blive medlem af SS, men er blevet kasseret og sendt hjem til Danmark. Nu er de begge medlemmer af Peter-gruppen – en voldsparat terrorgruppe, sat i værk af den tyske besættelsesmagt for at gengælde den danske modstands-

Kai Henning Bothildsen Nielsen (t.h.) bliver efter krigen dømt for 57 drab, ni drabsforsøg, 116 sabotagehandlinger, fem togattentater og tre røverier. Henning Emil Brøndum dømmes for 38 mord, tre drabsforsøg, 59 sabotagehandlinger, to togattentater og otte røverier. Straffen er for begges vedkommende døden ved skydning. Dommene bliver eksekveret tidligt om morgenen den 9. maj 1947 på Bådsmandsstrædes Kaserne, det nuværende Christiania, i København. Den Gamle Bys arkiver og Det Kongelige Bibliotek.

bevægelses mange sabotageaktioner. Arbejdet består af såkaldt kontrasabotage samt af stikkeri, tortur og mord. Lønnen er 35 kroner om dagen.

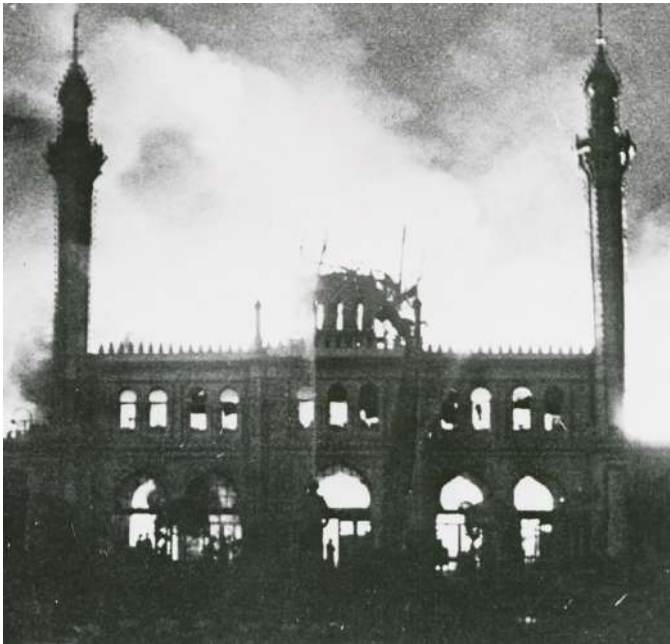
Nu ligger de to mænd på taget af kroen og venter. De gør sig klar til at hævne en begivenhed, der fandt sted to dage tidligere; modstandsgruppen BOPA lykkedes med en sabotageaktion mod Dansk Riffel Syndikat, som leverer våben til tyskerne. Nu skal danskerne få at mærke, at man ikke gør den slags ustraffet – og målet er københavnernes elskede Tivoli. Belysningen i det mørklagte København er på et absolut minimum, og kl. 22.30 trækker dirigenten Elo Magnussen sine selvlysende fosforhandsker på, og slår an til dagens fjerde og sidste afdeling i promenadepavillonen. Hans kollega Hjalmar Koefoed har gjort det samme en time tidligere i harmoniorkestrets sidste afdeling i den nye musikpavillon ved søen.

Tivoli lukker kl. 23. Da alt er roligt, springer Brøndum og Bothildsen Nielsen ned fra taget. De overmander en af nattevagterne og får åbnet indgangen ud mod Tietgensgade. Her venter yderligere to mand fra gruppen. De står tæt sammen med to tyske piger, udlånt af besættelsesmagten, så eventuelle forbipasserende kan tro, at de blot er to forelskede par, der har lidt svært ved at tage afsked efter en aften i Tivoli.

De fire mænd bærer otte tunge kufferter ind i haven. Hver af dem indeholder mange kilo sprængstof. Kufferterne bliver anbragt to og to i rutschebanen, i tavernaen, i Glassalen og i Arena. Desuden anbringes en pose med yderligere et par kilo sprængstof i Rosengården lige bag koncertsalen. Det hele bliver antændt med langsom tændtråd. De fire nazister genner alle Tivolis vagter ud ad bagindgangen og skynder sig også selv væk.

Red noderne!

Kl. 01.45 brager de enorme eksplosioner. Flammerne kan ses over det meste af byen. Det er ikke planen at ramme den musik, man spiller i koncertsalen – den har tyskerne ikke noget imod – men Rosengården står i flammer, og vinden er i det uheldige hjørne. Snart har ilden også fat i den gamle koncertsal. Nodearkivet i koncertsalen rummer 4.000 værker. Ikke blot dem, der er aktuelle på repertoiret i 1940'erne, men også mængder af uerstattelige håndskrevne partiturer og stemmer, som ikke findes i kopi andre steder. For nylig har man flyttet hele nodearkivet fra et lokale på 1. sal i bygningen til en nyanlagt og brandsikker kælder.

*Koncertsalen står
i flammer.
Frihedsmuseets
fotosamling.*

Det viser sig, at man lægger noderne ned i kælderens inderside, inden væggene er blevet helt tørre. For at de sarte noder ikke skal tage skade af fugten fra cementen, må man have dørene stående på vid gab hele dagen, så gennemtrækken kan fremskynde processen. Uheldigvis er der nogen, der glemmer at lukke dørene netop den aften.

Dirigenten Svend Christian Felumb bliver ringet op i løbet af natten, og han skynder sig på cykel ind til Tivoli. Sammen med Tivolis tømrermester Lebech, der kender alle hjørner af koncertsalens konstruktion, forsøger han forgæves at få brandfolkene til at forstå sagens alvor. Lebech prøver endda at stjæle en af brandslangerne, så han kan sprøjte der, hvor det ville gøre en forskel – men både Lebech og Felumb bliver blot verftet væk som amatører, der går i vejen for fagkundskaben.

Kl. 5 om morgenen spørger Felumb en brandmand om lov til at gå op på sit kontor og redde bare nogle af de mange håndskrevne arrangementer, han selv har lavet gennem de seneste 12 år. Svaret er et kategorisk nej – og han får ordre til at forlade stedet med det samme. Felumb cykler hjem og forsøger at sove. Det lykkes ikke, og en time senere tager han ind til Tivoli igen. Han finder det kjølesæt, han havde på, da han få timer forinden dirigerede den sidste koncert i den nu helt ud-

*Mellem ruindyngerne
ligger orkestrets
udbrændte
slagtøjsinstrumenter
og pauker.
Tivolis Arkiv.*

brændte sal. Kjolesættet ligger på jorden; brandfolkene har smidt det ud ad vinduet fra hans kontor. På det tidspunkt står det klart, at koncertsalen ikke kan reddes. De store jerndragere, som bærer taget, er smeltet.

Aviserne skriver ikke om branden – den tyske censur er hård og effektiv. Alligevel stimler tusindvis af københavnere sammen i løbet af søndagen for at se de rygende ruiner. Mellem smeltede jerndragere og et sæt udbrændte pauker ligger tusindvis af pjaskvåde nodeark, nogle helt forkullede, andre kun let afsvedet af flammerne. Svend Christian Felumb får hurtigt fat i nogle af musikerne fra orkestret, og redningsaktionen går i gang.

Inde i den lukkede have går Felumb, musikerne og lederen af Det Kongelige Biblioteks musikafdeling, Sven Lunn, målløse rundt i de rygende rester af koncertsalen og prøver at redde, hvad reddes kan. Felumb har taget badebukser og gummistøvler på – det eneste praktiske i situationen. Heldigvis er vejret godt dagen efter branden, men allerede et døgn senere trækker de mørke skyer sammen. Felumb og hans hjælpere må hurtigt flytte alle stakkene med noder indendørs i forlystelsen *Det muntre køkken*.

Tivolis fungerende direktør Richard Rydberg i den rygende ruin af koncertsalen. Tivolis Arkiv.

Hvad er gået tabt?

Ingen mennesker kommer til skade ved attentatet mod Tivoli – men de materielle ødelæggelser opgøres til næsten 5 millioner 1944-kroner. Nu eksisterer hverken koncertsalen, tavernaen, Glassalen, Arena, harmoniorkestrets pavillon, radio-bilerne, automathallen eller den blå vogn længere. 25% af Tivolis bygninger ligger i ruiner – men takket være indsatsen fra Felumb og hans musikere bliver nogle af nodearkivets mange tusind nodeark reddet. En del er kun blevet lettere skadet af branden, og ca. 80-90 af H.C. Lumbyes håndskrevne partiturer er – mirakuløst nok – allerede tidligere samme år blevet overført til Det Kongelige Bibliotek, da Felumb en dag finder en kasse med Lumbye-manuskripter i arkivet, og viser dem til Sven Lunn. Det Kongelige Bibliotek tilbyder at betale for nye, letlæselige afskrifter til Tivolis arkiv mod at overtage de uvurderlige manuskripter. Men på trods af den næsten ufatteligt godt timede indsats er en del af den danske musikhistorie alligevel forsvundet for altid.

Tivoli åbner to uger senere, og koncertsalens orkester spiller snart igen – men der kommer til at gå 12 år, før en ny koncertsal kan indvies. I mellemtiden finder man på kreative lappeløsninger, så koncertsalens orkester fortsat kan spille både Mozart, Stravinskij, Johann Strauss og H.C. Lumbye. Arven efter Lumbye selv er ikke for alvor i fare; *Champagnegaloppen* og *Drømmebilleder* er snart igen på repertoire, men en stor del af de eneste eksisterende eksemplarer af flere hundrede kompositioner og arrangementer af Lumbyes efterfølgere på dirigentposten

*De våde nodeblade
bliver lagt ud i
solen, og hver stak
får en mursten
på toppen, så
vinden ikke tager
dem. Foto: Jesper
Gottschalch/
Ritzau Scanpix*

går tabt med branden i 1944. Med dem, og med de fysiske rammer for koncerterne gennem næsten et halvt århundrede, dør samtidig en del af en musiktradition. I de følgende år er repertoiret i Tivoli begrænset til det, der mirakuløst har overlevet flammerne, til det, man låner i Wivex' nodearkiv, og de partiturer og stemmesæt, man langsomt køber ind. Nodeskriverne i byen har i lang tid fast arbejde med at fremstille brugbare noder ud fra de brandskadede rester.

Men hvad er det egentlig for en tradition, Svend Christian Felumb forsøger at redde? Hvem er de komponister, der nærmest manisk fylder det ene ark nodepapir efter det andet med populære dansekompositioner og egne arrangementer af tidens populære operaer? Og hvem er de musikere, der i 1944 gennem mere end 100 år har gjort musikken til Tivolis vigtigste attraktion?

Vi skruer tiden yderligere tilbage, og lander en helt almindelig formiddag i slutningen af 1839 på Hotel d'Angleterre på Kongens Nytorv i København. Men formiddagen er kun begyndelsen på en dag, alle vil huske i lang tid.

2. Den unge trompeter

1839-42

På Hotel d'Angleterre begynder den 3. december 1839 som så mange andre tirs-dage. Gæster fra provinsen og fra udlandet ankommer og tager afsted. De, der har overnattet på hotellet, spiser morgenmad. Men i løbet af dagen må man aflyse en ellers allerede annonceret koncert to dage senere med et helt nyt orkester under ledelse af en ung mand ved navn Hans Christian Lumbye. Og det er ikke det eneste, der må aflyses og ændres den formiddag i København.

Nyheden spreder sig som en løbeild i byen; Danmarks konge er død. Under enevælden er det en begivenhed, der potentielt kan ændre virkeligheden for utallige mennesker fra dag til dag; kongen tager alle væsentlige beslutninger i riget, og de liberale i landet vejrer morgenluft efter Frederik 6.'s årelange jerngreb om magten.

*Hotel d'Angleterre
som det ser ud i
1840'erne.
Daguerreotypi af en
af de danske
fotopionerer,
artillerikaptajn
J.C. Hoffmann.
Københavns Museum.*

Christian 8. er 53 år gammel, da han bestiger tronen. Han har tynde ben og en mave, der vidner om en sund interesse for mad i rigelige mængder. Hver morgen ordner en kammertjener hans bølgede hår med et krøllejern, så han er klar til en dag, som kun ender perfekt, hvis den har omfattet luksus-adspredeiser som god vin og italiensk opera. Maleri af Johan Vilhelm Gertner, 1845. Gisselfeld Kloster.

Kong Christian 8. har nu ingen umiddelbare planer om at ændre tingenes tilstand markant, og Danmark er stadig, hvad vi i dag uden videre ville betegne som en politistat. Det fem år gamle skindemokratiske projekt med stænderforsamlinger i hele riget kommer ikke i nærheden af at være reel medbestemmelse; kun 3% af befolkningen har stemmeret til forsamlingerne, som i øvrigt slet ikke kan beslutte noget som helst – blot indstille forslag til kongen.

Censuren slår fortsat benhårdt ned på alle opræk til blot de mindste antydninger af lyst til forfatningsændringer, og kongens højre hånd, J.G. Adler, har travlt

Rosenlund ved Frederiksberg Allé er et af de traktørsteder, hvor stadsmusikantens svende og lærlinge leverer den musikalske underholdning. Stedet har sin storhedstid i 1830'erne, og her spiller en lille gruppe blæsere, mens gæsterne promenerer mellem de farvede lamper i haven, ser på luftballoner og måber over det flotte fyrværkeri. Rosenlund er et af de mange etableringer, der senere bukker under for konkurrencen fra Tivoli. Københavns Museum.

med i al hemmelighed at uddele økonomisk hjælp til den kongetro del af pressen fra regentens private "chatokasse".

Den privilegerede musik

Musiklivet er også helt afhængigt af kongens beslutninger. Hvis man har brug for dansemusik til sit bryllup eller sit rejsegilde, skal man henvende sig til byens stadsmusikant. Det er stadig kongen, der uddeler privilegier og monopoler helt efter sit eget hoved – og der er en god grund til, at det er tyskeren Carl Gottlob Füssel, der får stillingen som stadsmusikant i København i 1830.

Füssel er født i Sachsen, og kommer til København, da han er først i 20'erne. I næsten 30 år spiller han klarinet i Det Kongelige Kapel, men man lemper ham forsigtigt ud, da hans syn svigter, og han ikke længere magter tjenesten på teatret. I stedet får han den lukrative retrætepost som stadsmusikant i København.

Nu behøver han ikke længere belaste de københavnske ører, når han læser forkert i tællelysets skær i orkestergraven på Det Kongelige Teater. Han kan nøjes med at administrere musikere og noder til den del af den øvrige musikalske underholdning i byen, der ikke udføres af militærorkestrene – og så naturligvis indkassere honorarer og afgifter på den leverede musik. Alt sammen udført på en sikkert ganske underholdende kaudervælsk blanding af tysk og dansk.

Som enhver anden mester har stadsmusikanten svende og lærlinge ansat til at dække både byens fester og de 20-30 faste danseboder. Mange af de mere ydmyge steder nøjes med et par musikere, f.eks. en violinist og en klarinettist, til at levere dansemusik aftenen og den halve nat igennem.

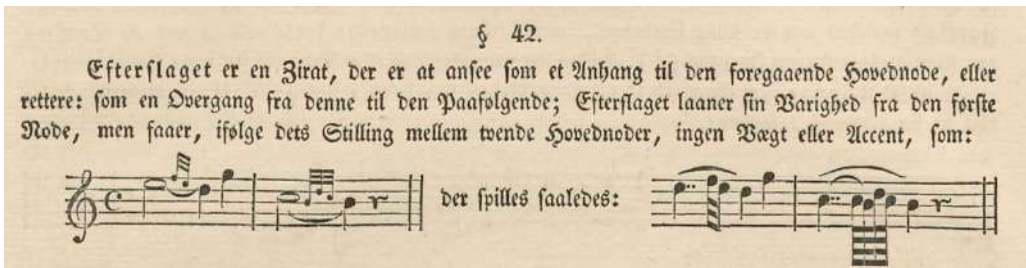
Det er en broget skare af musikere, der spiller på de mange beværtninger og traktørsteder i København. På vejen mellem Vesterport og Frederiksberg er der adskillige små haver og pavilloner, der lokker gæsterne til med et lille ensemble af blæsere, somme tider med besøg af udenlandske sangere. Musikerne er ikke kun betalt af værten – en del af indtægten er afhængig af drikkepenge fra gæsterne. Bladet *Politivennen* bringer i 1837 en klage fra en gæst, som synes, at nogle af musikerne er lidt for effektive, når der skal indkasseres ekstraindtægter:

Man anmoder derfor d'Herr. Conditorer og Traktører om, for Fremtiden at afskaffe den Uskik, at det hos dem musicerende Personale gaaer omkring med Tallerken hos de tilstedeværende Gjæster, der, skjøndt det hedder sig at være frivilligt, dog for at undgae at vække Opsigt og at give Anledning til andre Ubehageligheder, mange gange nødtvungent maae gribe i Lommen og bidrage til at fylde Tallerkenen, for at kunne være uforstyrrede den øvrige Tid af de faa Øieblikke, der tilbringes paa saadanne Steder.

En af Füssels svende er netop den unge mand, som fik sin første koncert på Hotel d'Angleterre aflyst på grund af sørgetiden. H.C. Lumbye er ikke blot i stald hos stadsmusikanten; han er faktisk først og fremmest ansat i hæren som trompeter i Livgarden til Hest, hjemmehørende i den gule kaserne på Frederiksholms Kanal.

Korporalens søn

Lumbye er søn af en korporal, og han har fået militærlivet ind med modermælken. Han bliver født i København i 1810, men faderen må – som alle andre i militæret – adlyde de skiftende ordrer. Familien flytter rundt i landet, alt efter hvor Rasmus Hansen Lumbye skal gøre tjeneste. Den lille Hans Christian viser hurtigt interesse og talent for musikken. Han lærer en smule violinspil af organisten i Randers, inden turen går videre til Odense. Hans Christians far er i mellemtiden avanceret til vagtmester i Fyenske Regiments Lette Dragoner, og stadsmusikanten i Odense, David Jacob Sivertsen, giver nu den knap 12-årige dreng systematisk undervisning i både violin, trompet og musikteori. Hans Christian har øjne og ører med sig, når militærmusikken går gennem Odense – og allerede som nybagt teenager skriver han små sange og marcher.

Frantz Keyper er musikmester i Livgarden til Hest, da Lumbye gør tjeneste der. I hans Militair Musikskole fra 1832 kan man bl.a. lære om forsiringer. Det Kongelige Bibliotek.

Den 1. januar 1824 bliver den kun 13-årige H.C. Lumbye antaget som trompeterlærling ved sin fars regiment. Han har sikkert fået undervisning som den, der er beskrevet i Frantz Keyper's *Militair Musikskole*. Her kan man på kun 96 sider lære at spille på adskillige "Metalinstrumenter"; trompet, basun, klaphorn, valdhorn og sågar serpent – en slangeformet forløber for den moderne tuba, fremstillet af træ. Bogen er først og fremmest en grundbog i nodelæsning og teori, og den giver også gode råd om, hvad man især skal passe på som blæser:

Dyrkeren af et blæsende Instrument bør, saavidt muligt, vogte sig for Alt hvad der kan skade Brystet, og desaarsag beflitte sig paa en ordentlig Levemaade,

og undgaae enhver heftig Anstrængelse ved at løbe, ride eller svømme, samt alt hvad der kan volde Forkjølelse, men især Misbrug af hidsende Drikke.

Som elev af stabstrompeter Christian Frederik Hansen får Lumbye sit svendebrev som udlært musiker allerede efter et års elevtid.

H.C. Lumbyes svendebrev som udlært trompeter; "Jeg, underskrevne Chr. Fred. Hansen Stabstrompeter ved det Kongelige Fynske Regiments lette Dragoner gjør hermed vittterligt: at da Hans Christian Lumbye født udi Kiøbenhavn af ærlige Forældre har fra 1ste Januarij 1824 af mig her lært Trompetter Konsten og i den Tid opført sig skikkelig, flittig, ædruelig og lærvillig saa har jeg efter hans udstandne Prøve paa sin Duelighed, hermed formeligen skuldet melde ham sit Lærebrev, med tjenstligst Anmodning til alle Forekommende af Trompetter Konsten ham som udlært Trompetter at ville agte og ansee. Stabs-quarter, Odense den 7de Januarij 1825." Foto: John Lee. Musikmuseet / Nationalmuseet

København kalder

Odense er godt nok landets næststørste by, men København er næsten 20 gange større, og den spændende hovedstad lokker. Som 19-årig søger Lumbye overflytning til Livgarden i København. Hans regiment i Odense giver den flotte og høje trompeter på 1 meter og 78 centimeter varme anbefalinger med på vejen:

Supplicanten ... er 68 Tommer høi, 19 Aar gammel, en fortrinlig god Trompetter med meget musicalsk Genie, har et godt Udvortes, er yderst proper og ordentlig, og hans Opførsel har stedse været exemplarisk, saa Regimentet høist ugierne mistede ham ...

H.C. Lumbye trækker i hestgardens flotte gule uniform i 1829, og han rider forrest, når 2. eskadron drager gennem Københavns gader. Lumbye styrer sin hvide hest med den ene hånd, og håndterer sin trompet med den anden. Otto Baches historiske maleri fra 1911 viser hestgarden – som bliver nedlagt i 1866 – ud for kasernen på Frederiksholms Kanal. Bruun Rasmussen Kunstauktioner.

Men miste ham gør de; Lumbye bliver ansat ved Den Kongelige Livgarde til Hest i København. Årslønnen for en trompeter i Livgarden er 161 rigsbankdaler, og det er måske lige netop nok for en ungkarl, som har kost og logi på kasernen – men det er klart i underkanten af, hvad Lumbye får brug for, da han i 1832 gifter sig med den 19-årige Georgine Marie Hansine Hoff. Nu er han familieforsørger, og jagten på ekstraintægter går ind.

Lumbye får arbejde hos stadsmusikant Füssel som både violinist og trompetist. Sammen med kollegerne spiller han dansemusik i timevis efter de nodebøger, han og kollegerne får udleveret af Füssel – og Lumbye bidrager også hurtigt med sine egne kompositioner.

Nu arbejder Lumbye altså både for militæret og for Füssel. Han får en masse erfaring og rutine som praktisk underholdningsmusiker – men han drømmer om andet og mere end blot at spille de sædvanlige rheinlænderpolkaer i stadsmusikantens nodehæfter og de endeløse trompetsignaler i Livgarden. Han komponerer selv nye danse – og han lytter meget opmærksomt efter, da der pludselig dukker et frisk pust fra det store udland op i København.

*H.C. Lumbye som ung.
Miniature af ukendt
kunstner. Familieej.*

Ny musik

Den 10. juni 1839 går H.C. Lumbye til koncert i konditor Knirsch' store sal i Hotel d'Angleterre på Kongens Nytorv. Musikerne kommer helt fra Steiermark-området i Østrig – 16 mand under ledelse af musikdirektør Siegl fra Wien.

Programmet byder på franske operaouverturer, virtuose variationer for klarinet – og vigtigst af alt, på tre valse af Johann Strauss og Joseph Lanner. Det er ikke en billig fornøjelse; billetten koster én rigsbankdaler – langt mere end en dagløn for en mand som Lumbye.

Pengene viser sig at være givet ualmindeligt godt ud. Lumbye oplever for første gang den nye dansemusik, der går som en steppebrand gennem Europa; først og fremmest wienervalser i sensuel, vuggende trefjerdedelstakt, men også de mere direkte polkarytmer og de lynhurtige galopper, der får pulsen op i danse-lokaler og koncertsale overalt i slutningen af 1830'erne.

En af de få danskere, der allerede flere år tidligere har oplevet Johann Strauss lede sit orkester, er H.C. Andersen. Han er i Wien i juli 1834, og skriver i sin dagbog:

Derpaa gik jeg i Casino, hvor Straus har sit Orchester, det var en Mand paa omtrent 30 Aar, meget levende, han var lutter Bevægelse i det han førte an og de brune Øine stirrede ud i Toneverdenen han skabte, Folk spiiste, drak og pluddrede ...

Den Johann Strauss, H.C. Andersen ser i 1834, er ham, der senere bliver kendt som Strauss den ældre – sønnen med samme navn er kun ni år gammel på det tidspunkt, og der er stadig mange år til han overhaler sin far i valseberømmelse.

Københavnerne bliver fuldstændigt overvældede af de nye toner, og de måber over den præcision og virtuositet, de østrigske musikere behersker. Her er noget ganske andet end de sædvanlige småjuskede seksture og rundtenompolkaer med de samme få akkorder gentaget i det uendelige, som man meget ofte må nøjes med, når de danske spillemænd står for dansemusikken.

De udenlandske musikere spiller også koncerter i Det Borgerlige Skydeselskabs sal, i Gaudenzis Have på Frederiksberg Allé – og endda udendørs, bl.a. i Kongens Have. *Berlingske Tidende* skriver begejstret 12. juni:

Det Steiermarkske Musikselskabs Concert igaar Aftes i Rosenborg Slotshave vilde sikkert have været talrigere besøgt, især af Damer, end Tilfældet var, hvis ikke Vejret havde tegnet til Regn. Selskabet udfører fine Musiknummere, især Valt-sene, fortræffeligt og udmærker sig ved et sjældent fortrinligt Sammenspil, men dets Præstationer ere mere egnede til at tage sig ud i en stor Sal (f. Ex. Hof-theatrets) end under aaben Himmel, hvor en Deel af det Finere ved Udførelsen gaaer tabt. Vi ere overbeviste om, at Selskabet ved gientagne Concerter vil see disse meget besøgte.

Musikerne fra Østrig bliver i København i en måned, og på vej hjem besøger de også både Roskilde, Holbæk, Kalundborg, Aarhus og flere byer på vejen ned gennem Jylland. Samtidig samler Lumbye en gruppe af sine kolleger og venner; planen er at skabe et dansk orkester, som kan udfylde det tomrum, steiermar-kerne efterlader i det københavnske musikliv.

Concert á la Strauss

Blandt musikerne er kolleger fra Livgarden som trompetisten C.W. Carlsen, elever tilknyttet Det Kongelige Kapel som den unge talentfulde klarinettist Johan Frederik Fuchs – der dør af brystsyge allerede som 26-årig – og fløjtenisten Christian Joachim Andersen, der som Lumbye er svend hos stadsmusikanten. På det tidspunkt ved hverken han eller Lumbye, at Andersen får to sønner, der også bliver fløjtenister – og at den ene, Joachim Andersen, næsten 60 år senere kommer til at lede det orkester, de to venner knokler med at få til at lyde som ægte østrigere i efteråret 1839.

Prøverne foregår i fægtesalen på kasernen på Frederiksholms Kanal – og musikerne arbejder målbevidst på at opnå den samme perfektion, som de har hørt, da deres udenlandske forbilleder spillede valse, polkaer og galopper.

I begyndelsen af december er alt klar; nu skal københavnerne præsenteres for "Concert á la Strauss", og i *Adresseavisen* adviserer Lumbye 2. december om en forestående begivenhed tre dage senere på Hotel d'Angleterre – den koncert, der må aflyses på grund af kongens død. Landesorgen over den døde monark standser al underholdning i to måneder. Først 4. februar 1840 kan Lumbyes 20-mands orkester præsentere musik af både Strauss, Lanner – og H.C. Lumbye.

En Forening af 20 Musici har allerede i længere Tid indøvet Valse og Ouverturer a la Strauss. Steyermarkernes Nærværelse har i Sommer foranlediget denne Forening, som dirigeres af Hr. Lumbye, der allerede er Publikum fordeeltigt bekjendt som Componist af vore mest yndede Dandse. Igaar Aftes gav denne Forening sin første Concert i Hr. Knirsch's store Sal, og vi maae tilstaae, at dens Præstationer forekomme os i enhver Henseende at kunne maale sig med Steyermarkernes, og, da dens Orchester er fuldstændigere besat, staae de endogsaa i en vis Henseende høiere end hines. Vi ville ønske denne Forening et ret talrigt Besøg ved dens følgende Concerter, og vi kunne forsikre, at Ingen vil forlade disse utilfredsstillet.

Sådan rapporterer *Kjøbenhavnsposten* dagen efter koncerten. Succesen er overvældende, og koncerten bliver gentaget få dage senere. Lumbye og hans venner kan annoncere, at man vil give yderligere fire tilsvarende koncerter i løbet af de kommende måneder – og Det Lumbyeske Selskab ender med at give koncerter i byen hele sommeren igennem. Stadsmusikant Füssel er næppe begejstret for sin

Concert a la Strauss.

Med kongelig allernaadigst Tilladelse bliver Torsdagen den 4de Juni givet en Concert i Hotel d'Angleterre, af følgende Indhold:

Første Afdeling.

- 1) Ouverture til „Sergino“ af Paer.
- 2) „Sølvbrølups-Bals“ af Lumbye.
- 3) „Regata-Galop“ af Lanner.
- 4) „Gabrielen-Walser“ af Strauss.
- 5) „Frohnsinns Scepter“, Bals af Lanner (ny).

Anden Afdeling.

- 1) Ouverture til „Guerillabanden“ af Concertmester Bredahl.
- 2) „Taglione-Walser“ af Strauss.
- 3) „Klokke-Galop“ Nr. 1 af Lumbye.
- 4) „Die Osmanen“, Bals af Lanner.
- 5) „Fest-Quadrille“ af Lumbye.

Billetter, a 3 mk., erholdes i Lose & Olsens Hofmusikhandel i Gothersgaden Nr. 348 indtil Torsdageftermiddag Kl. 6, samt ved Indgangen, som aabnes Kl. 7. Begyndelsen skeer Kl. 8. Forbi omtrent Kl. 10.

H. C. Lumbye.

Annonce i Adresseavisen for Lumbyes koncert på Hotel d'Angleterre 4. juni 1840.

Edvard Lehmann maler i 1853 dette snapshot fra et bal i et velhavende hjem i København. Orkesterbesætningen er fløjte, klarinet, to violiner, cello og trompet. Maleri i privateje.

nu tidligere musikersvends foretagsomhed, men da der er tale om koncerter, og ikke balmusik, falder Lumbyes orkestres aktiviteter udenfor stadsmusikantens privilegier.

Lumbye dovner heller ikke, hvad angår arbejdet med at komponere nye værker; han nærmest sprøjter den ene vals, galop og polka ud af fjerpenen efter den anden, og københavnernes nynner, synger og skråler hans musik på gaden. Lumbye er på rekordtid blevet den store popstjerne i dansk musikliv. Han fortsætter kun i sit gode, faste job som trompeter i hestgarden frem til august 1842. Lumbye er 32 år gammel, og får bevilget en fin pensionsordning efter 18 års tjeneste som militærmusiker; han beholder sin hidtidige årsløn, indtil han kan forsørge sig på anden vis. Det varer ikke længe.

Lumbye-mani på Det Kongelige Teater

På det tidspunkt har Lumbyes nye toner allerede for længst givet genlyd på selveste Det Kongelige Teater. Superstjernen på kongens scene er skuespillerinden Johanne Luise Heiberg, gift med forfatteren og smagsdommeren Johan Ludvig Heiberg. Han skriver i 1840 en kort vaudevillemonolog, *Emilies hjertebanken*, til sin berømte hustru. Teksten handler om den unge pige, der venter på den vogn, der skal køre hende til bal med ”den fortryllende, Straussiske Vals” – og den fortæller om, hvordan musikken af Strauss og Lumbye simpelthen virker fysisk på tilhørerne; Emilie kan hverken sidde stille eller styre sin hjertebanken, når hun hører sin yndlingsmusik:

*For nylig min Tante til Lumbye tog mig hen,
Vist aldrig den Aften forglemmer jeg igjen.
Først sad jeg saa stille, med Øret spændt,
Nøie jeg agted paa hvert Instrument.
Men da nu Tonerne jublende slynged sig,
Ligesom Aander, der snoe sig i Dands,
Blev jeg urolig, paa Stolen jeg gynged mig,
Hvirvelen henrev min Fod og min Sands.*

Emilie er et populært navn i første del af 1800-tallet. Forfatteren Poul Chievitz beskriver også de nye, dristige valse og polkaer – i modsætning til de gamle, adstadige menuetter – i romanen *Fra gaden* fra 1848. Her møder vi en anden Emilie sammen med sin Felix:

... i vore moderne Valse er der ingen Sandhed; disse brændende Blikke, denne tætte Omfavnelse lover meget mere end man kan og vil holde. Naar Valsen er forbi, er man træt og flau. Menuetten var Repræsentant for sin Tids Kjærlighed, Valsen kan være det for vor Tids Forlovelse. Og med den samme Rastløshed som de Forlovede lægge for Dagen i Nydelsen af deres Kjærligheds første otte Dage, med den selvsamme beruste Felix sig i den inciterende Polka; ikke et Blik fra Emilie, uden han greb det, ikke en Pointe i Dandsen, uden han benyttede det. Med hver Tour blev Frastanden mindre, Stillingerne intimere; og i den sidste, hvor hun

med sin Arm hvilte sig paa hans Skulder, kunde han føle hendes Hjertes Slag, hendes Haarfletning trykket mod hans Kind, og hendes glødende Blik, der ikke kunde løsrive sig fra hans.

Alle taler om Det Lumbyeske Selskab, og det er også dem, der akkompagnerer den farverige norske verdensviolinist Ole Bull, da han i juni 1841 besøger København.

Ole Bull arrangerer i huj og hast en solokonzert i Ridehuset på Christiansborg. Lumbye og hans musikere træder til med kun én dags varsel – sandsynligvis fordi Det Kongelige Kapel ikke er til rådighed – men gaber nok over en smule mere end de burde med den helt sikkert meget begrænsede prøvetid. *Fædrelandet* anmelder koncerten:

Hr. Bull, som nær var kommen til at savne Accompagnement til sin Concert, havde faaet det lumbyeske Selskab til at assistere sig, men dette Selskab, som er særdeles vel øvet i at spille almindelig Musik, var ikke i Stand til med behørig Sikkerhed at accompagnere Solonumrene.

Ole Bull spiller med Det Lumbyeske Selskab i Ridehuset 30. juni 1841. Her er den norske violinist fotograferet af danskeren Peter Petersen i 1860'erne. Nasjonalbiblioteket, Oslo.

Lumbye og hans musikere får sikkert en lærestreg ved koncerten med den impulsive Ole Bull; det er nok bedst fortsat at satse på Strauss-musikken, som de har øvet så flittigt på.

Allerede to uger senere er orkestret centrum i en helt ny form for underholdningsarrangement i København – sat i værk af en meget energisk ung mand, der netop er kommet hjem fra det store udland.

Georg Carstensen er en mand med en temmelig usund døgnrytme; om aftenen går han ned på sin stamrestaurant på Kongens Nytorv, Minis Café. Når de så lukker omkring midnat, tager han tit vennerne med hjem til mere seriøst druk, og måske lidt natmad. Han går som regel først i seng ved 3-4-tiden, og så stiller hans tjener en flaske rødvin på natbordet, som han så drikker af, når han vågner i løbet af natten og formiddagen. Carstensen står op ved middagstid, og så skal hans tjener i mellemtiden hver dag have været i byen for at købe et par nye, hvide handsker og seks store cigarer ... først da er Carstensen klar til endnu en dag.

Maleri af Wilhelm Marstrand, 1844.

Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot

Den rastløse løjtnant

En af de københavnere, der har lagt mærke til den unge Lumbye og hans orkester, er en mand, der ikke er som alle andre. Georg Carstensen er en rastløs 29-årig idémager, som med ufattelig energi hele tiden har nye planer på tegnebrættet. Carstensen er søn af en dansk diplomat, og han har tilbragt en stor del af sine første leveår i den nære orient. Skoleuddannelsen får han på Herlufsholm, og han ser sig grundigt om i verden; England, Frankrig, Spanien, Marokko, Algier og endda USA. Nu er han tilbage i Danmark, og hans hoved er fyldt med gode idéer.

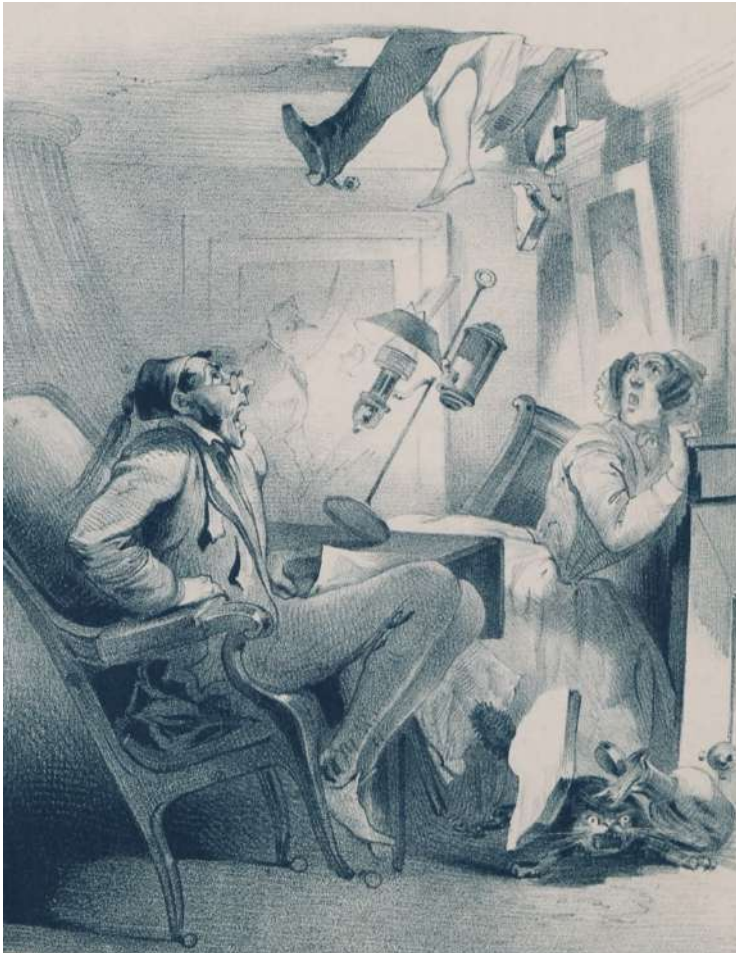
Georg Carstensen har en karriere bag sig som løjtnant i kongens livjægerkorps, og nu er han sprunget ud som manisk iværksætter. Han er redaktør af tidsskriftet *Figaro*, hvor man både kan læse det seneste om fransk mode og følge de nervepirrende føljetoner over flere numre. Som en ekstra attraktion for bladets abonnenter får Carstensen idéen til at arrangere en fest som dem, han har oplevet på sine rejser. Bladets abonnenter skal så have gratis adgang til det, Carstensen kalder "*Vauxhall, Concert og Tivoli*". Vauxhall er en engelsk forlystelseshave med den særdeles populære kombination af levende musik, dans, servering, optræden og stemningsfuld belysning om aftenen. Tivoli er navnet på indtil flere lignende etablissementer i Paris, Berlin og Hamburg – opkaldt efter en lille by udenfor Rom.

Carstensen får kongens tilladelse til at lukke Kongens Have af 15. juli 1841, og gæsterne får en oplevelse, der slår benene væk under de fleste, selv om man allerede er vant til regimentsorkestrenes koncerter i slotshaven. Af hensyn til effekten af flere tusind kulørte olielamper begynder festlighederne først kl. 21.30. Om formiddagen truer regnen med at aflyse festen, men det klarer heldigvis op i løbet af aftenen. Efter en forsinkelse på en time kan de forventningsfulde københavnere endelig gå ind i Kongens Have, hvor hele to orkestre – et militærorkester og Lumbyes musikere – spiller på skift, så der aldrig er pause i musikken. Træerne er oplyst af de kulørte lamper, og otte høje pyramider med lys er placeret i havens vandbassin. Lysene spiller i overfladevandet, og stemningen er præcis som Carstensen havde forestillet sig.

Carstensen har fået blod på tanden, og han fortsætter med at arrangere vauxhalls i Kongens Have. Somme tider spiller hele tre orkestre – med op til i alt omkring 150 musikere – rundt om i parken; Lumbyes orkester er placeret ved det

store springvand. Carstensen er en mester i at finde de rigtige samarbejdspartnere, og den alsidigt begavede overkrigskommisær, skøjteløber, amatørkonditor, parfumefabrikant og postmester Christian Høegh-Guldberg står for de storslåede fyrværkerier.

Figaro-festerne finder også sted i Classens Have på Østerbro om sommeren og indendørs i bl.a. Ridehuset på Christiansborg om vinteren. Lumbyes orkester er det store trækplaster alle steder, stadig ofte suppleret med regimentsmusikkens harmoniorkestre. Den kombination tager Carstensen med sig, da han i 1843 omsider skaffer sig et permanent sted til sine aktiviteter.

*Georg Carstensen
ugeblad "Dansk Album
for Litteratur og Kunst"
bringer i januar 1845
denne satiriske kom-
mentar om den om sig
gribende polkamani.
Billedteksten lyder:
"Nei, vil du see, Moer,
nu dandse de Gud hjelpe
mig ned igjennem
Loftet til os ..."
Det Kongelige Bibliotek.*

PROGRAM.

FESTINO i Christiansborg-Ridehus.

I denne Anledning er Ridehuset pragtfuldt decoreret i orientalsk Stil og oplyst med 3 a 4000 Lys i bevend 100 Kroner og Kandelaber. Paa begge Sider af Huset er der opreist tvende Orkestre for

Livgardens Musikcorps og **det Lumbyeske Selskab**, som udsendt fra Festens Begyndelse Kl. 8 til dens Slutning Kl. 12 afsættende udføre nedenstående Musiknumre. Til Høire og Venstre for den Kongelige Loge er der anbragt tvende Trapper, der førte Gulvet i Forbindelse med Galleriet, saaledes at Tilskuerne ad Trappen til Venstre kunne gaa ud til Galleriet, gjøre hele Touren om dette, og ad Trappen til Høire atter stige ned paa Gulvet.

I den ene Ende af Huset (ligeover den Kongelige Loge) befinder sig et Theatre, der naaer fra Gulvet op til Galleriet og i hvis Midte der er anbragt en stor Ramme med en Estrade, paa hvilken omstaaende

TABLAEER

udføres af hele det Princeske Selskab.

Decoratiomerne, Dragterne o. s. v. til disse levende Malerier ere nye.

Indgangen aabnes Kl. 8. Musikken tager sin Begyndelse strax. — Tablaererne begynde Kl. 8 $\frac{1}{2}$. Festen sluttes Kl. 12.

N.B. For at lette Passagen indes Gulvet, det naar sig Damer, Herrr eller Børn, sets at disse Villitterne frem foran Indgangen og sets at afstøve dem til de indreste possible Gange.

Med Forfriskninger bevrætes ved et stort Buffet under den kongelige Loge og tvende mindre do. i den modsatte Ende af Huset.

Udgangsbilletter uddeles ikke.

Billetter a 1 Rbd. for Herrrer, 4 Rbd. for Damer og 2 Rbd. for Børn (under 12 Aar) erholdes hos Theatrecasserer Gall, Løberstræde 23, Hr. Capozzi, Guldporcellains, handler Peteresen, Gianelli, Mini (Kongens Nytorv) samt paa Undertegnedes Comptoir, Gammelstrand Nr. 10, 1ste Sal. — Paa Forstillingsdagen kunne Villitterne kun erholdes til Kl. 6 paa ovennævnte Sted, da Udvalget dernæst stier ved Indgangen fra Kl. 7.

NB. Det bemærkes at denne **FESTINO** bliver den sidste Forlystelse, Undertegnede foranstalter i Ridehuset, da Decorationerne dertil skulle anvendes til „Kjøbenhavns Tivoli og Vauxhall.“

Festen bliver under ingen Omstændigheder givet oftere end
Mandag og Tirsdag Aften.

Programmet for Georg Carstensens sidste fest i Christiansborg Ridehus inden dekorationerne skal genbruges i Tivoli. Tivolis Arkiv.

3. Tivoli!

1843-47

15. august 1843 står Georg Carstensen ved indgangen til "Kjøbenhavns Sommer-Tivoli og Vauxhall" med sine fine, hvide handsker og giver hånd til samtlige 3.000 gæster på den første åbningsdag. I april har han fået kongeligt privilegium for fem år på at drive en fast forlystelseshave i København. Området, der ender med at blive valgt, ligger helt ideelt; en del af det gamle fæstningsterræn lige udenfor Vesterport – der, hvor masser af københavnere går forbi på vej mod forlystelses-etablissementerne på Frederiksberg. Lejebetingelserne er yderst lempelige. Til gengæld må Carstensen kun etablere bygninger af træ, som hurtigt kan rives ned, hvis forsvaret af København pludselig kræver det – og han skal betale en godtgørelse til de brændevinsbrændere, der hidtil har lejet området.

*Indgangsporten til Tivoli i 1843.
Københavns Museum.*

Carstensen udbyder aktier i Tivoli, og man kan betale med både kontanter, med levering af materialer til den nye forlystelseshave eller med håndværksmæssige ydelser. Der bliver arbejdet febrilsk i de næste måneder.

Syv sekunder i rutschebanen

Langt de fleste måber over Københavns nye forlystelsesparadis. I bazarens tyve butikker kan man købe konkylier forarbejdet af franske galejslaver, snaps, øl, chokolade, cigarer, blomster, frugt, et par handsker, et nyt billede til væggen derhjemme – eller man kan få taget et portræt i Tivolis daguerreotypi-atelier. Her er skydebane, restauranter, keglebane – og ikke mindst den sindsoprivende rutschebane, hvor man med det, de fleste synes er svimlende fart, kører ned ad den bakkede bane i de åbne små vogne fra tårnet med udsigt over hele haven. Turen tager syv sekunder.

Den første sæson er heller ikke lang – den varer kun syv uger. Da Carstensen i oktober gør besøgstallet op, viser det sig alligevel, at hele 175.000 mennesker har løst billet til den nye forlystelseshave i byen. Og det er ikke blot københavnernes, der har været flittige gæster; folk er kommet fra hele landet – og fra det sydlige Sverige.

Ikke alle er begejstrede. Den liberale presse mener, at Tivoli blot er opium for folket, som hellere burde engagere sig i den gryende politiske debat i enevældens sidste år. Den nationalliberale avis *Fædrelandet* giver Tivoli denne svada:

Kjøbenhavnerne er gaaet i – Tivoli. Ja, den sidste Rest af drømte Friheder og Rettigheder kunde forsvinde mellem vore Hænder, Høsten kunde slaa fejl, Kvægsygen udbryde, Øresundstolden tabes, Slesvig og Holstein løsrive sig og Jylland gaa under ved Vandflod; Kjøbenhavnerne vilde i denne Tid kun have een Interesse, og den hedder – Tivoli.

Karruselbanen med det lille tog, der kører i ring. På billedet kan man netop skimte de seks blæsere, der sidder i midten oppe under taget, hvor der sikkert er ulideligt varmt, når solen bager ned i timevis. Tivolis Arkiv.

Det kongetro *Berlingske Tidende* har til gengæld masser af lovord til overs for Carstensens nye initiativ, og opsummerer deres uforbeholdne ros:

Det hele frembringer et smukt Arrangement og riig Afvexling paa forskjellige Forlystelser.

Seks blæsere på karrusellen

Musikken er fra begyndelsen Tivolis største attraktion – og den er fordelt ud i hele haven. På karruselbanen spiller f.eks. seks blæsere. Banen har et lille lokomotiv, der kører rundt i ring med 15 små vogne efter sig. Toget bliver trukket af en hest, der går i ring under det høje gulv til forlystelsen. I midten er der placeret en sekskantet platform til de seks musikere – sikkert messingblæsere – som spiller til hver eneste tur mellem kl. 16 og 23. Musikerne spiller de samme numre igen og igen, og især den polka, der i deres nodehæfte hedder ”Nr. 3”, bliver voldsomt

Annen Polka af Johann Strauss I er så kendt under sit Tivoli-tilnavn, at Dansk Fonograf Magasin benytter det, da firmaet i 1907 udgiver denne fonografvalse med et ukendt messingblæserensemble – som meget vel kunne tænkes at bestå af musikere fra Tivolis orkestre. Tempoet på indspilningen er over dobbelt så hurtigt som det, man som regel hører i dag.
Foto: © René Torning Andersen/
Det Kongelige Bibliotek.

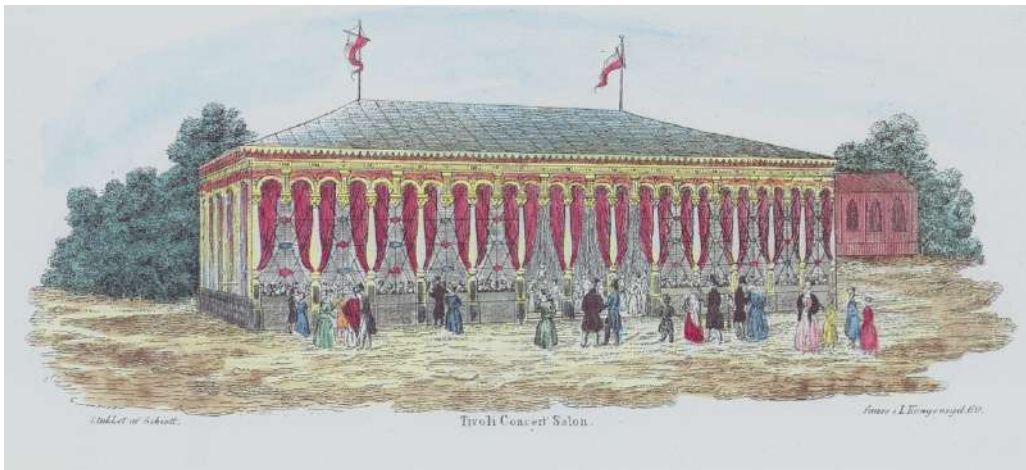
populær. Alle i København kender "Nr. 3", og de fleste tror, at den er skrevet af H.C. Lumbye – men i virkeligheden er det Johann Strauss I's *Annen Polka*.

Kvaliteten af musikken på karrusellen er næppe imponerende, men fænomenet fortsætter i over 30 år. Så sent som i 1874 rapporterer *Dags-Telegraphen* om de musikalske tilbud i Tivoli:

Den mindst behagelige Musik er Karruselbanens, men naar den ulykkelige Hest, der lig en moderne Samson stadig maa arbeide i denne Trædemølle, er i Stand til at udholde den, kunne vi Mennesker vel nok taale at høre den i forbigaaende.

Allerede i 1843 er der også musikere placeret i en lille orkestergrav foran Tivolis teater. Her kan man mønstre hele otte musikere. Imponerende nok for de 3.000 gæster på den første åbningsdag – men intet imod, hvad der møder dem i den store koncertsal.

Her er bygget hele to tribuner i hver sin ende af det aflange rum. Salen er på 240 kvadratmeter – ikke overvældende for os i dag, men en enorm sal i 1843. I den ene ende spiller Lumbyes 22-mands orkester – en slags minisymfoniorkester med strygere, blæsere og slaggtøj – og i den anden leder Henrik Braunstein sit 17 mand store harmoniorkester udelukkende med blæsere og slaggtøj. De to orkestre afløser hinanden, så der ikke opstår lange pauser – en praksis, som Carstensen og Lumbye jo allerede har afprøvet ved de udendørs Figaro-fester.

Koncertsalen i Tivoli, som den ser ud, da Tivoli åbner i 1843. Tivolis Arkiv.

Koncertsalen

Når man først har betalt en mark i entré til selve Tivoli, er adgangen til koncertsalen gratis. Den er – som mange af de øvrige bygninger i Tivoli – hurtigt flikket sammen af et groft træskelet med bræddevægge. Taget er også af brædder beklædt med lærred, og så snart regnen bliver voldsom nok, vælter den ned i salen, så koncerterne må afbrydes. Tivoli lukker simpelthen helt ved udsigten til dårligt vejr. Musikerne i orkestrene får ingen penge, hvis vejret gør en aften helt umulig at gennemføre og Tivoli må holde lukket – en regel, der først bliver ophævet i 1865, da Tivoli beslutter at holde åbent hver dag, uanset vejrudsigten.

Vi ved ikke, hvor koncertsalens musikere opholder sig i pauserne mellem deres afdelinger i aftenkoncerterne i de første sæsoner – måske bliver de siddende i salen, måske går de ud i det fri. Først i 1848 bliver der opført en lille kvadratisk træbygning bag koncertsalen som "aftrædelsesværelse" for orkestret.

Koncertsalen er godt nok ikke videre solid, men til gengæld farvestrålende flot malet i pompejansk stil, med sirligt udskårne paneler og vimpler på taget. Forsiden af bygningen er helt åben i den første sæson, så man kan høre musikken næsten lige så godt, når man står udenfor – eller blot går forbi på turen rundt i Tivoli. Indenfor kan man sidde ved små borde og spise en kage med et glas vin til, mens man vugger med til musikken. Publikum klager fra begyndelsen over, at

Tivolis første teater ligger i 1843 præcis hvor pantomimeteatret ligger i dag. Her kan man se et alsidigt program af underholdning; linedansere, stærke mænd, styltedansere, jonglører, pantomimeforestillinger og opstillede tableauer, hvor de optrædende står helt stille – alt sammen ledsaget af teatrets 8-mands orkester. Man kan se deres høje hatte stikke op foran scenen. Tivolis Arkiv.

musikken fra de seks blæsere på den nærliggende karruselbane tydeligt kan høres inde i koncertsalen.

Tivoli gør meget for at være et sted, hvor man kan komme, uanset hvilken samfundsklasse, man tilhører. Georg Carstensen er smart nok også redaktør af bladet *Ny Portefeuille*, som efter den første Tivoli-sæson bringer et "anonymt" indlæg med en reportage fra koncertsalen:

... i Concertsalen, midt imellem de ziirlige Modedamer, sidde stadselige Amagerpiger, for Fornøielsen er derfor ikke mindre paa nogen af Siderne; indeni Restaurationssalen sidde Bonden fra Hvidovre eller Gladsaxe, i sin rødstribede Vest og med sine kjønne og pyntelige Døttre, midt imellem de fineste Folk af alle Rangforordningens Classer – og Maden smager de Sidste ligesaa godt som de Første.

Repertoiret i koncertsalen er det samme, som Lumbye og Carstensen allerede har haft succes med tidligere; valse, polkaer og galopper af Strauss, Lanner og Lumbye selv – suppleret med flotte marcher, populære operaouverturer, ofte fra Det Kongelige Teaters repertoire, og orkesterarrangementer af operaudtog.

Tivoli.

Imorgen, Sondag den 8de October gives en

Extraordinair Fests, til Benefice for Entreprenuren.

PROGRAM.

Nr. 4 til 5 Eftermiddag: Een stor og tre mindre Luftballoner, der opfyg fra Circus. (NB. Hvis Vinden tillader det.)

Omtrent paa samme Tid: Stor Afscenion over Stadgraven til Den af Dr. og Md. Dobl.

Nr. 6 til ud paa Aftenen: Festsstillinger paa Theatret, bestaaende af: Jongleur- og Glow-Skuer, samt

MODELGALLERIE FOR MARMOR-STATUER

SKYGGEBILLER-PANTOMIMER.

Nr. 6 til ud paa Aftenen: Musik i Concertsalen af det Lumbyeske Selskab og Harmonie-Orchestraet, der udføre følgende 36 Numere:

Det Lumbyeske Selskab.

Første Afdeling.

1. Ouverture til Lestoege, af Auber.
2. Rutschbane-Galop, af Lumbye.
3. Huldigung der brittische Nation, Vals af Labinsky.
4. Tivoli-Gondol-Galop. (med Scenen-Solo).
5. Adelaiden-Walzer, af Strausz.
6. *Beier-Galop*, (tilegnet *Georg Carstensen*) af Lumbye (ny).

Anden Afdeling.

1. Amors-Flügel, Vals af Lanner.
2. Tourbillon-Galop, af Lanner.
3. Die Aelpler, Vals af Lanner.
4. Quadrille, af Lanner.
5. Die Troubadour-Walzer, af Lanner.
6. Malapou-Galop, af Lanner.

Tredie Afdeling.

1. Stor Fest-Polonoise, af Baron H. v. Löven-skjold.
2. Tivoli-Theater-Galop, af Lumbye.
3. Cécilien-Walzer, af Strausz.
4. Tivoli-Skydebane-Galop, af Lumbye.
5. Minas-Kränze, Vals af Strausz.
6. Tivoli-Damp-Carouselbane-Galop, af Lumbye.

Harmonie-Orchestraet.

Første Afdeling.

1. Ouverture til den sorte Domino, af Auber.
2. Cavatine af Duc d'Orléans, af Auber.
3. Chor og Arie af Le pregonne d'Edinburgo, arr. af Sperati.
4. Finale af Lucia di Lammermoor, af Donizetti.
5. Le Croisé en Egypte, arr. af Beer.
6. Jerubane-Damp-Galop, af Gungl.

Anden Afdeling.

1. Andante Pastorale, af A. Speath.
2. Piraten, Arie af le pregonne d'Edinburgo, arr. af Sperati.
3. Finale af Beatrice di Tenda, af Bellini.
4. Stor Marsch, af Dupuy.
5. Ballet af Elverhøi, af Kuhlau.
6. Jägers Lust, Jagt-Galop, af Lanner.

Tredie Afdeling.

1. Ouverture til den hvide Dame, af Boyeldieu.
2. Arie og Chor af den Stumme i Portici, af Auber.
3. *Italiensk Marsch*, arr. af Sperati (ny).
4. Dans af den Stumme i Portici, af Auber.
5. Arie af l'Elisir d'amore, af Donizetti.
6. Figaro-Galop, af H. Willmers.

Fra Nr. 6 til ud paa Aftenen:

STOR ILLUMINATION

med orientalske Læmpen i Kreener, Guirlander, Balloner, Pyramider, Fejers etc., samt Blus paa Circus, Rutschbanen, Bazaren, ic.

Bengalske Flammer under hele Fests.

Mellem Concertens Iste og 2den, og 2den og 3die Afdeling afbrændes paa Plaineerne mellem Bazaren og Concertsalen et smukt

Fyrværkeri,

forfærdiget i det Guldbergske Etablissement ved Verdingberg.

Musik ved Circus, Theatret, Bazaren og paa Jernbanen.

Entreen til denne Fests, der bliver den sidste iaar, betales for hele Dagen med

2 Mark for Vogn og 1 Mark for Børn under 10 Aar.

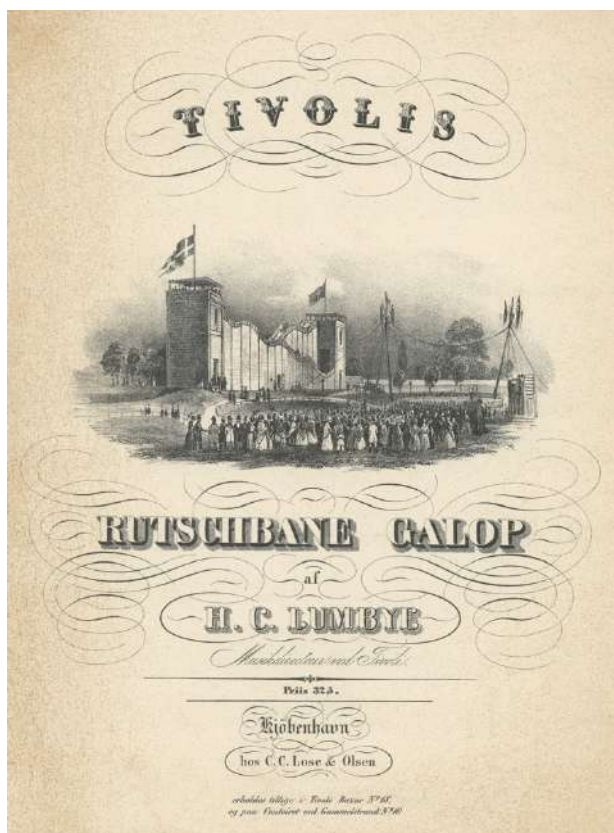
NB. Publicum erindres om, at det er en **Esteraarsfest**, og at Klædedragten derfor maae være **vinterlig** end **sommerlig**.

Det udførlige Program erholdes ved Indgangen, i Concertsalen og i Bazaren.

Nr. 11's ringes det af.

Den 8. oktober 1843
går alle indtægter
direkte i lommen på
Georg Carstensen selv
– en del af hans kon-
trakt som direktør.
H.C. Lumbye skriver i
dagens anledning en
helt ny galop tilegnet
Carstensen.
Tivolis Arkiv.

Lumbye leverer løbende masser af nyheder til repertoireet – og han sætter helt systematisk Tivolis attraktioner i musik. Allerede i den første korte sæson skriver han galopper til rutschebanen, gondolen, teatret, skydebanen, karruselbanen – og komponerer desuden både Tivoli Bazar Tsching-Tsching Polka, Tivoli Cirkus Galop og Tivoli Salon Galop. Forfatterens samling.

Familiodynamierne

Koncertsalens to orkesterledere H.C. Lumbye og Henrik Braunstein er begge gode eksempler på familier, hvor musikermetieren går i arv fra generation til generation. Lumbye bliver selv stamfaderen til et helt dynasti af musikere, og hans orkester har i de første år flere medlemmer med efternavnet Braunstein. To af dem er fætrene Julius og Matthæus Wilhelm, der spiller henholdsvis trompet og cello, og begge har valdhorn som biinstrument. Det er deres onkel Henrik, der dirigerer harmoniorkestret i den anden ende af salen.

Henrik Braunstein er en 42 år gammel andengenerationsindvandrer fra Schwerin i Tyskland, som egentlig er døbt Heinrich Ludwig Braunstein. Han er klarinettist og "forblæser" – dirigent – i Kongens Regiment til Fods, og han

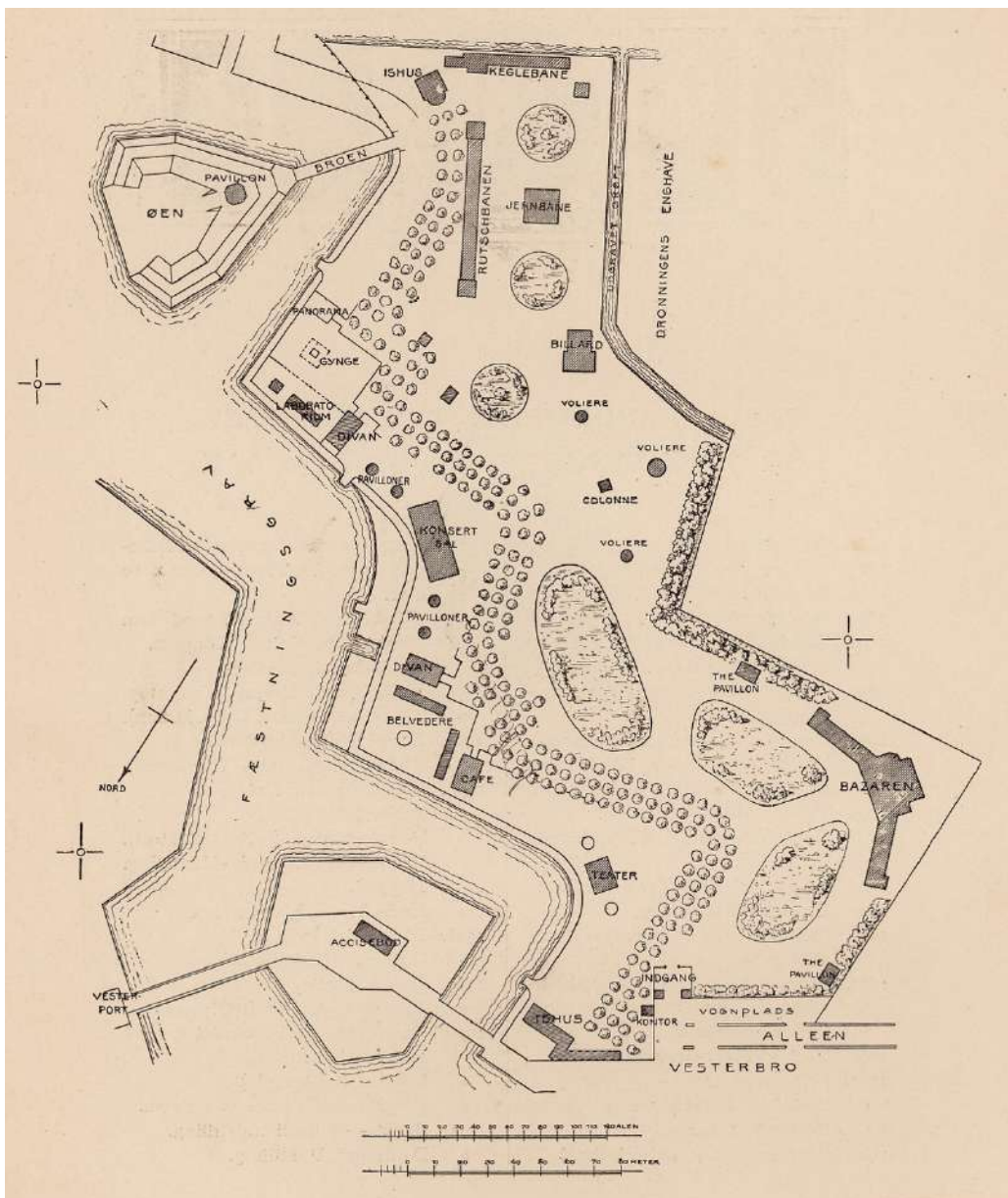
assisterer også som paukist i Det Kongelige Kapel. Hans far, Otto Carl Friedrich Braunstein, kom til København i slutningen af 1700-tallet – blot en af adskillige musikere fra Tyskland, Polen og Bøhmen, der øjnede mulighed for fast og godt lønnet arbejde i København i den periode. Et halvt århundrede år senere er gamle Braunsteins børn og børnebørn spredt ud i dansk musikliv, og de spiller både i de militære musikkorps – hvor der på et tidspunkt er hele fem medlemmer med efternavnet Braunstein alene i Livgardens Musikkorps – i Det Kongelige Kapel, og altså nu også i det nyåbnede Tivoli, hvor tre Braunstein'ere i 1848 spiller henholdsvis andenviolin, cello og trompet i koncertsalens orkester.

Som afslutning på den første Tivoli-sæson skriver Lumbye en *Rejse Galop*, som skal sende chefen godt afsted på en længere tur. I vinteren 1843-44 drager Georg Carstensen nemlig på inspirationstur til Italien, hvor han bl.a. hyrer fyrværkeren Gaetano Amici, som kommer til at stå for udviklingen af Tivolis fyrværkeritradition. Da Carstensen er hjemme igen, går forberedelserne til den første lange Tivoli-sæson i gang. De mange hovsaløsninger fra 1843 bliver udbedret, og nye flotte bygninger, haveanlæg og forlystelser dukker op. Nu kan man også se fine relieffer af Bertel Thorvaldsen, aber og eksotiske fugle i bur og en lille indhegning med tamme hjorte. Bagefter kan man besøge toscanske pavilloner med salg af smørrebrød, øl og te.

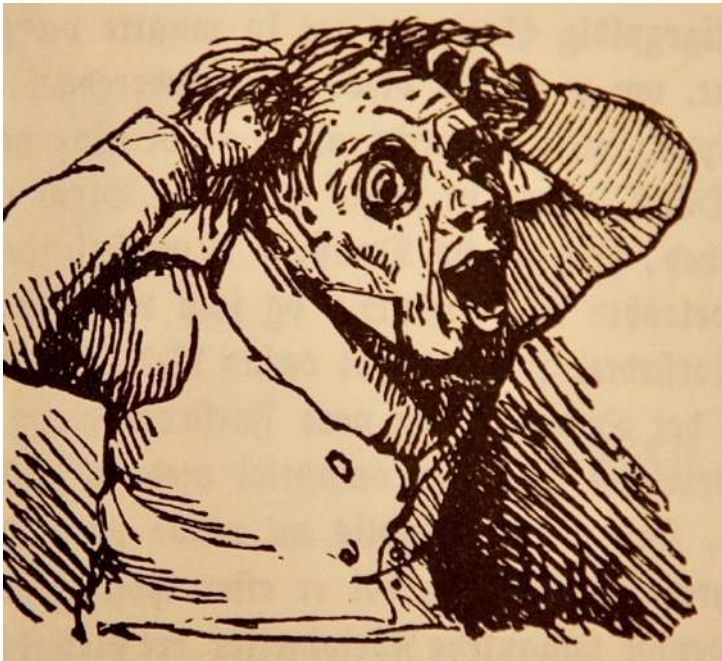
Endnu en nyhed i sæsonen er "*det lilleputiske Militær*", som optræder for første gang ved en fest i september 1844. De 30 drenge i uniform er forløberen for Tivoli-Garden, og tæller både en officer, en kommandosergent og fire trommeslagere. Drengene bliver aflønnet med én mark for hver dag, de optræder – og i tillæg fire stykker smørrebrød og en halv øl hver.

Den italienske opera

Koncertsalen bliver også forbedret; nu får den rigtige moderne vinduer med jernsprosser, og nogle af vinduerne har endda farvede glasruder. Det italienske tema i salens udseende går igen i den musik, der bliver spillet. Ikke mindst harmoniorkestrets repertoire bærer i høj grad præg af de italienske operagæstespil, som siden 1841 havde fået københavnernes til at strømme til først Vesterbroes nye Theater og siden til Hofteatret, hvor sangere som Felicità Forconi og Pietro Rossi får københavnernes til at gå amok over det, de er sikre på, er ægte stjernesangere

Plan over Tivoli, som det ser ud efter et par sæsoners udbygning. Tivolis Arkiv.

*Det satiriske blad
Corsaren bringer
denne karikatur af en
ekstatisk tilskuer til en
forestilling med de
italienske sangere
på Hofteatret.
Det Kongelige
Bibliotek.*

fra udlandet. Forconi og Rossi er måske ikke fra allerøverste kvalitetshylde, men de leverer en ganske anden og langt mere dramatisk vare end de adstadige skuespillere på Det Kongelige Teater, som ellers har haft monopol på at synge opera, så længe de fleste i byen kan huske.

Omkring nytår 1842 rykker italienerne på kongens opfordring ind i Hofteatret på Christiansborg. Georg Carstensen er som altid på pletten, og forsøger at få sig selv manøvreret ind som meddirektør og en slags mellemlid mellem italienerne og hoffet. Det lykkes ikke; ingen af parterne – bortset fra Carstensen selv – kan se det helt indlysende i planen.

Italienerne vælter Hofteatret. Den hårde kerne af begejstrede københavnske operafans opfører sig, som om de befandt sig i Napoli eller Milano; de råber bravo midt i arierne, og får sangerne til at synge dem da capo undervejs i forestillingerne. Her er der ikke de samme restriktioner for den slags, som de kender fra Det Kongelige Teater, hvor man f.eks. stadig ikke lader skuespillerne tage fremkaldelser efter tæppefald.

De italienske sangere deler vandene i København i 1840'erne. Komponisten C.E.F. Weyse er for eksempel langt fra imponeret. Han er i Hofteatret til Donizettis *Elskovsdrikken* i februar 1842, men går allerede inden første akt er slut. Weyse mener nok, at tenoren Pietro Rossi har en udmærket stemme, men også at han "*skriger i Høiden, var denne Aften noget hæst, og sang falsk som en Ulykke*". Mange københavnere får til gengæld en næsten rystende oplevelse af en helt ny palet af udtryk fra en sanger på scenen. Selv om deres stemmer er overanstrengte af alt for mange forestillinger, leverer italienerne mere end den fulde vare hver aften.

Der bliver lyttet intenst, når italienerne præsenterer den nye, spændende musik af Bellini og Donizetti i vintersæsonen på Hofteatret – og både H.C. Lumbye og Henrik Braunstein sørger for, at københavnere om sommeren kan genkende nogle af de melodier, de har hørt italienerne synge. Braunstein får italienernes dirigent til at arrangere f.eks. et kor og en arie fra Federico Riccis opera *La prigioniera di Edimburgo* for harmoniorkester – og i juni 1844 hyrer Lumbye for første gang en operasolist til en aften i Tivoli.

Sangeren er naturligvis en af solisterne hos de populære italienere på Hofteatret, bassen Armando Carcopino Perez. Han kommer til København i 1843, og synger på Hofteatret i hele syv sæsoner. Han er åbenbart glad for byen, selv om han er den næstdårligst aflønnede sanger på Hofteatret. Han forsøger adskillige gange – uden held – at finde supplerende arbejde i København som både sprog-lærer, belsyningsmester ved Hofteatret og sågar som kirurg; Perez har studeret medicin som ung, og da de sårede fra slaget på Isted Hede i 1850 begynder at vælte ind i København, er han klar som volontør ved lazarettet på Christianshavn.

I 1844 lykkes det Perez at få foden indenfor i Tivoli. Han er sommeren igennem tilbagevendende solist hos Lumbyes orkester; 15 aftener i juli og august synger han de samme to arier af Mercadante og Donizetti. Selv om alt tyder på, at Perez er en temmelig middelmådig sanger i det italienske kompagni, får han alligevel enorm succes i Tivoli. *Tivoli-Avisen* forsøger i et digt at beskrive Perez' popularitet:

*Hist i Salonen bølged' sig
En sammenstuvet Klynge,
Og glemte ganske Regnen ved
At høre Perez synge.*

Dirigenten Paolo Sperati er kun 20 år gammel, da han kommer til København i 1841. Han dirigerer de italienske forestillinger på Hofteatret, og han leverer også nye arrangementer af de største hits fra vintersæsonen til Braunsteins harmoniorkester i Tivoli. Sperati er født i en lille by nær Torino i 1821, bliver professionel organist som 9-årig, og er militærmusiker da han fylder 14 år. Tre år senere er han repetitør og assisterende dirigent for et omrejsende operaselskab hjemme i Italien. Han bliver dirigent for et italiensk operaselskab i Berlin som 20-årig i 1841, og tager sammen med otte sangere herfra til København senere samme år. Efter seks år i Danmark bliver han gift med Sidse Marie Nielsen fra Holbæk. Hun tager med til Norge, da Sperati i 1850 bliver udnævnt til kapelmester i Kristiania, hvor han bor frem til sin død i 1884. Thorvaldsens Museum.

Det evige da capo

H.C. Lumbye fortsætter også med at præsentere nye numre med titler efter Tivolis seværdigheder; nu får også både bazaren, kraftprøven, Herculestemplet og den nye voliere sine egne galopper – og numrene er så populære, at publikum råber på gentagelse efter gentagelse. *Da capo*-feberen raser, og koncerterne bliver efterhånden længere og længere. I *Tivoli-Avisen* forsøger man i 1844 at tale de ivrige gæster til fornuft:

Sæt f. Ex., at man, hver Gang man har spist en fortræffelig virkelig Skildpadde eller drukket en ypperlig Flaske Champagne, vilde give sig til at raabe dacapo eller bis, mon Restaurateuren vilde finde sig saa smigret ved denne Tilkendegivelse af vort Bifald, at han strax opfyldte vort Ønske? Og dog fordrer man af Kunstneren, at han uden videre skal skjænke for os gjentagne Gange af Begejstringens Champagnevin, at han skal byde os Doubletter af Snillets og Smagens Wienertærter, blot fordi vi finde, at de smage os fortræffelig. Hvilken Ubillighed!

Concert-Program.

Søndagen den 22de September 1844.

(fra Kl. 7 til 11.)

Det Lumbyske Selskab.

Første Afdeling.

- Nr. 1. „Quero-Balls," af Labetsky.
2. „Overt-Polka," af Strauß.
3. „Kunster-Ball-Länge," Ballet af Strauß.
4. „Kunster-Ballet," Ballet af Strauß.
5. „Ungarischer Sturm-Marsch," af R. Pfitz.
6. „Bellmaniana," Arrangement af C. E. Keller.

Anden Afdeling.

- Nr. 1. „Ouverture til Fedoca," af Huber.
2. „Jubel-Galop," af Lumbye.
3. „Mantel-Ballet," af Labetsky.
4. „Egna-Polka," af C. E. Keller.
5. „Die Schönbrunner," Ballet af Kanner.

Nr. 6. „Telegraph-Galop," af Lumbye, (afvortes af begge Orkestre.)

Harmoni-Orkestret.

Første Afdeling.

- Nr. 1. „Ouverture til Romeo og Julie," af Bellini.
2. „Arie af Preciosa," af Weber.
3. „Københavners Nationalsang."
4. „Finale til Den Røde af Lucia af Lammermoor," af Donizetti.
5. „Elev af Preciosa," af Weber.
6. „Garnements-Dramm," Ballet af Sangl.

Anden Afdeling.

- Nr. 1. „Arie af en Kones Caprice," af Baer.
2. „Arie af Femsejleren og Rebinderen," af Norisner.
3. „Finale af Columella," af Hieronimi.
4. „Pas Redouble, Les Brigands," af Desr.
5. „Kædetierens Hov af Operas Noter," af Rossini.

Kl. 6: Sække-Bøddeløb,

udføres af 8 Drengene paa den grønne Plads ud for Concertsalen.

Theatret.

1te Afdeling, Kl. 6 en halv: Masebarnsle og spartanske Kunstproductioner, udføres af Hr. Schönström.

2den Afdeling, Kl. 7 en halv: Kunstnerens Bøddelskab ved Stalningen af et Mærked, udføres af hele Theaterpersonalet.

3die Afdeling, Kl. 8: Jacob Stomager og hans Rone, comist Pas de Deux, udføres af Dhr. Mancini og Abis.

4de Afdeling, Kl. 9:

Taagebilleder,

af Profesfor Buck fra London.

Kl. 10: De to Clown, eller Kan Du hoppe, udføres af Dhr. Mancini og Laezky.

Juorgen, Mandag, i Anledning af Hønsboernes Tivolitour, gives Eftermiddagsconcert af Det Lumbyske Selskab og Harmoni-Orkestret, samt Belysning med orientalske Lamper paa Bazaren og Kronerne.

Paa Onsdag gives:

til Benefice for Entreprenøren

En Festsititet med Fyrværkeri og Baughall.

En af nyhederne i 1844 er Tivoli-Avisen, som hver dag i sæsonen giver et overblik over dagens begivenheder. Avisen består af to sider, og her kan man bl.a. se aftenens program i koncertsalen, hvor Lumbyes orkester spiller afvekslende med harmoniorkestret – og hvor de to orkestre mødes i afslutningen på aftenens program; Lumbyes Telegraph-Galop. Georg Carstensen har tæft for PR, og de små artikler og føljetoner på bagsiden handler ofte om hvor fremragende Tivoli er, og hvor ynkeligt man kan opleve underholdning andre steder.

Tivolis Arkiv.

Året efter indser direktionen, at det ikke er nok at henstille til publikums gode smag og opdragelse – nu bliver det simpelthen forbudt at gentage de program-satte numre:

Da det i den senere Tid har været Orkestret i Koncertsalen umuligt fra 7-11 at udføre de i Programmerne anmeldte Musiknumre paa en anstændig Maade formedelst de hyppige da capo Raab, saa underrettes det ærede Publikum herved om, at intet Nummer herefter vil blive gentaget paa ovennævnte Opfordring.

Der er intet, der tyder på, at forbuddet bliver håndhævet, og snart er alt tilbage ved det gamle igen.

Carstensen's uheldige fødselsdag

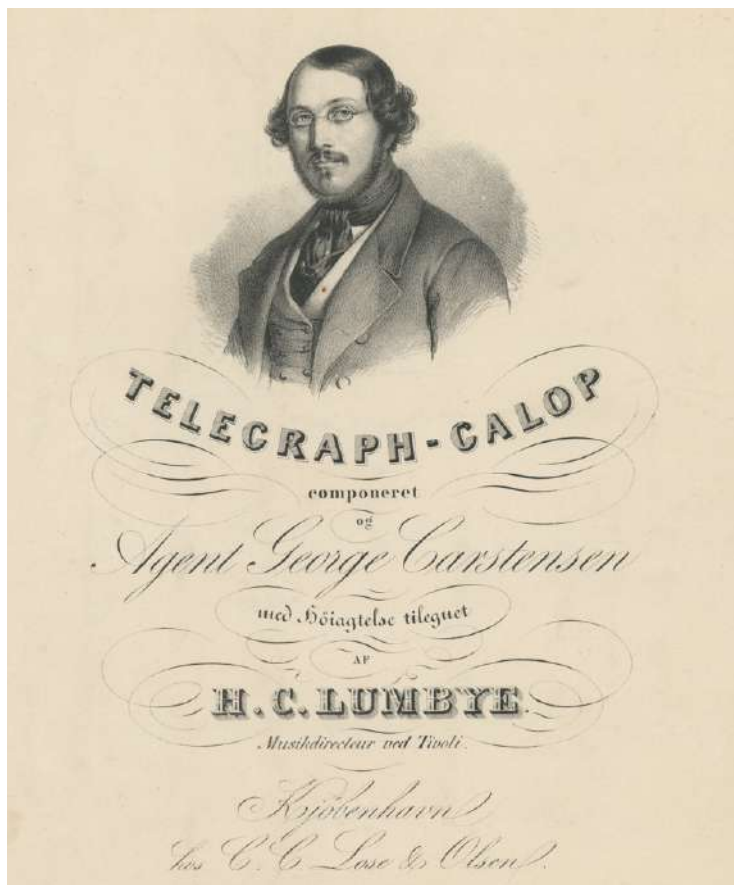
Den 6. juni 1844 uropfører Lumbye en ny galop, hvor han udnytter begge de to orkestre i koncertsalen. Publikum er vilde med den helt specielle effekt, når Lumbyes og Braunsteins orkestre i lynhurtigt tempo afløser hinanden. *Telegraph-Galop for to Orchestre* bliver et uhyre populært nummer på programmet, og må altid spilles *da capo* mindst én gang. Lumbye komponerer endnu en galop for de to orkestre – *Tivoli Geburtsdags Galop* – til Tivolis første fødselsdag i 1844, hvor man selvfølgelig også må spille den elskede telegrafgalop.

Netop telegrafgaloppens popularitet bliver en medvirkede årsag til et optrin, som vækker stor opsigt i byen. Lørdag 31. august 1844 fylder Georg Carstensen 32 år. Det bliver en fødselsdag, han kommer til at huske resten af sit liv. Pressen svælger i historien:

Det er første Gang, at det tivolistiske Publikum har viist en afgjort Misfornøielse med Hr. Agent Carstensen, som ikke engang ved sin egen personlige Fremtrædelse, understøttet af Politiets Stokke, var i Stand til at dæmpe den, men han endog maatte søge sin Sikkerhed i et hurtigt Tilbagetog.

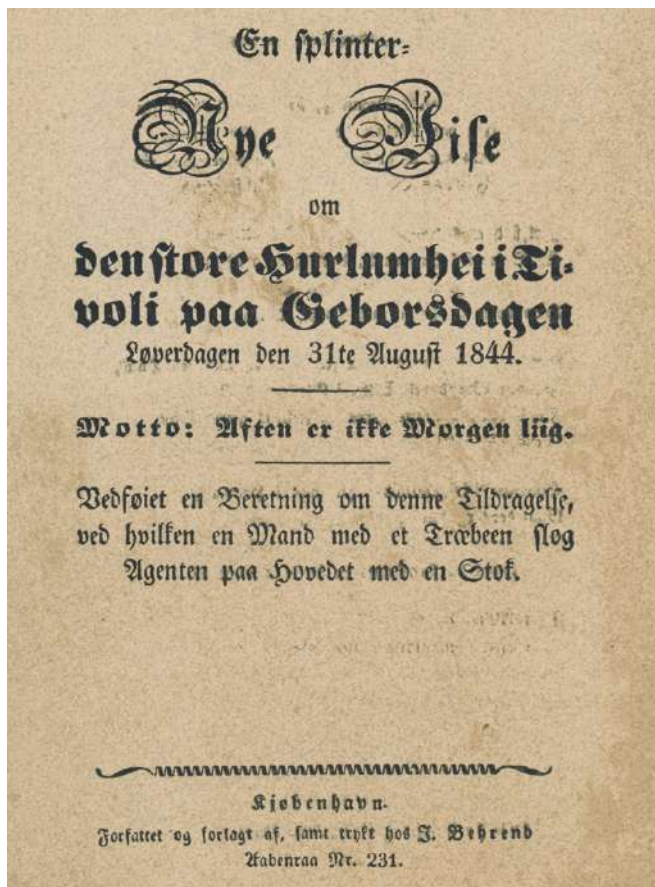
Sådan beretter *Forposten* i sin udførlige beskrivelse af aftenens forløb. Det hele begynder med annonceringen af en særlig Tivoli-festaften; tusindvis af kulørte lamper over hele haven, som vil være tændt frem til kl. 1 om natten, et særligt

H.C. Lumbye tilegner sin *Telegraph-Galop* til Georg Carstensen – og hos musikhandler C.C. Lose & Olsen kan man købe et klaverarrangement af galoppen, så man kan forsøge at genskabe stemningen fra koncertsalen hjemme i stuen. Musikforlaget udgiver yderlige otte klaverarrangementer af Lumbye-hits alene i 1844. Forfatterens samling.

fyrværkeri, iscenesat af den nye specialist Gaetano Amici, og ekstra musik over hele haven leveret af Kastelsjægerens Musikkorps. I koncertsalen sætter H.C. Lumbye og Henrik Braunstein et program med hele 36 numre sammen; koncerten er sat til at vare i fem en halv time, fra kl. 18.30 til 24.00.

Det kommer den ikke til. Carstensen har nemlig overset, at al underholdning på en lørdag aften, ifølge politivedtægten, skal afsluttes senest kl. 23. I løbet af dagen indser han, at festen må afkortes, og han når at sætte plakater med rettelsen op. Men mange ser ikke de nye plakater, og da klokken slår 23, er de to orkestre slet ikke færdige med det annoncerede program. Publikum bliver rasende, da koncerten må afbrydes, endda uden at man har spillet det store hit, Lumbyes

Allerede dagen efter Carstensens uheldige aften er flere visemagere klar med en satirisk gennemgang af begivenhederne. Historien bliver hurtigt bedre; nu har manden, der slog Carstensen, fået træben: "En splinternye Bise om den store Hurlumhei i Tivoli paa Geborsdagen Løverdagen den 31te August 1844. Motto: Aften er ikke Morgen liig. Vedføiet en Beretning om denne Tildragelse, ved hvilken en Mand med et Træbeen slog Agenten paa Hovedet med en Stok." Tivolis Arkiv.

telegrafgalop. Resten af aftenen bliver noget alle i hele landet taler om i flere dage – og også i *Aarhus Stiftstidende* er der et udførligt referat af begivenhedernes gang:

Nu udbrød en forfærdelig Allarm. Man raabte paa Telegraphgaloppen, et meget afholdt Musikstykke, man skreg paa Carstensen ... man arbejdede med Stokke paa Gulvet, man peeb, man hujede ... Nu viste Carstensen sig, omgivet af en Skare Politiofficerer. Han ville tale, men blev afbrudt af Folk, der trængte ind paa ham, hvorved en anset Mand – med Villie eller ikke, er ikke godt at sige – kom til at slaa ham i Hovedet med sin Stok ... Et Par Personer skulle være blevne arresterede som en Følge af Tumulten.

Georg Carstensen bliver forfulgt af vrede koncertgængere, der ikke får lov til at høre deres elskede Telegraph-Galop. Tegning fra en aktuel vise-udgivelse: "Sørgekvad om den gruelige Tildragelse i Tivoli". Tivolis Arkiv.

Andre aftener går det heller ikke helt som planlagt i koncertsalen, f.eks. når medlemmerne af harmoniorkestret – som for manges vedkommende også er ansat i militæret – er nødt til at følge deres kongelige arbejdsgivers befalinger. *Flyveposten* beskriver en koncert i 1845:

Hr. Lumbyes Concert i Tivoli var igaar Aftes ret godt besøgt. Den forventede Assistance af Harmoniorchesteret udeblev, da de fleste af dets Medlemmer, som det hed, vare i Kongens Tjeneste, hvorfor Hr. Lumbye saae sig nødt til med sit eget Orchester at udfylde hele Tiden og spille dobbelt saa mange Numere som han for sin Part havde forpligtet sig til.

I 1844 får Tivoli også konkurrence fra den nyåbnede Klampenborg Vandkur-, Brønd- og Søbadeanstalt – som endda har egen koncertsal. Året efter forsøger Tivoli sig også med en brøndkur med udkænkning af vand fra Rosenborg brøndanstalt – og af frisk mælk. Tivolis gæster kan overvære malkningen hver morgen, endda med uspecificeret musikledsagelse, mellem kl. 7 og 8. Det nye, sunde tiltag er ingen succes; kun 38 gæster køber mælk og 61 prøver mineralvandskuren, inden eksperimentet standses. Musikerne kan igen sove længe.

Lumbye i udlandet

I efteråret 1844 tager Lumbye på turné sydpå – en kombineret arbejds- og inspirationstur. Sådan en tur er ikke gratis, og Lumbye får kongelig understøttelse til studierejsen af Christian 8. I november tager Lumbye afsked med både sit

publikum og sit orkester ved en koncert i Ridehuset på Christiansborg – og han komponerer i dagens anledning en vals med titlen *Farvel til Kjøbenhavn*.

Første stop på turen er Paris. Lumbye har kufferten fyldt med noder, men han skal dirigere et vildtfremmed orkester, som taler et sprog, han ikke forstår – og omvendt. Det lykkes alligevel over al forventning, og selveste komponisten Hector Berlioz skriver om Lumbye i *Journal des Débats*:

Hans valse er ikke alene tiltrækkende og smukke, men tillige velskrevne og godt instrumenterede, uden overdreven larm, uden effektjageri og charlataneri.

Berlioz er selv om nogen en sand mester i instrumentation, så rosen fra den kant er noget, der for alvor får mange internationale øjne til at lægge mærke til navnet Lumbye.

Næste stop på rejsen er Wien – valsens hovedstad, og den by, Lumbye mest af alt har glædet sig til at se. Lumbye får lov til at gæstedirigere orkestret på Theater in der Leopoldstadt, og Johann Strauss og hans orkester er i salen. De regner med at skulle buhe og pifte ad konkurrenten fra nord – men efter at have hørt Lumbyes *Veemod Vals* ser alle, at Strauss klapper begejstret.

Succesen er hjemme, og rygtet løber hurtigere end Lumbye selv kan nå at rejse; da han ankommer til Berlin, har han ikke svært ved at få engagement i Joseph Krolls vinterhave – et indendørs Tivoli nær Brandenburger Tor, åbnet i februar 1844. Her er plads til hele 6.000 tilhørere, og orkestret er på ikke færre end 60 musikere. *Berliner Figaro* opsummerer reaktionen hos publikum:

Er det muligt? En ny Strauss, Lanner eller Labinsky? Ja, mine skønne, kløverbladet er igen komplet. Lanner er død – leve Lumbye!

Den 10. maj 1845 er Lumbye tilbage på sin plads i Tivoli – og den danske presse er undervejs blevet forsynet med rigelige beretninger om de store triumfer i Paris, Wien og Berlin. Det er en international berømmelse, der med front mod publikum igen leder sit orkester i koncertsalen sommeren igennem - og så snart Lumbye har lukket partituret til den sidste galop i Tivoli i 1845, er han på vej til endnu en vintersæson hos Kroll i Berlin. Hans Christian Lumbye er nu blevet en ægte, dansk verdensstjerne.

Joseph Krölls vinteretablisement i Berlin som det ser ud omkring 1850.

Orkestret vokser

Søndag 24. maj 1846 åbner Tivoli sin fjerde sæson. Vejret er ikke det bedste, men københavnernes har ventet med længsel efter igen at kunne gå ind ad porten til haven, og antallet af besøgende når alligevel op på 6.000 på den første åbningsdag.

Stamgæsterne i koncertsalen ser straks, at der er sket en stor forandring. Tribunen med Braunsteins harmoniorkester er væk – og Lumbye har til gengæld fået sit orkester udvidet med hele 11 mand. Der er blevet lagt nyt gulv, salen er nymalet, og taget er blevet belagt med blik, så regnen ikke længere drypper ned

H.C. Lumbye er 33 år gammel, da Tivoli åbner – året efter udgiver Emil Bærentzens litografiske institut dette fanbillede. Tivolis Arkiv.

i salen. I sæsonens første nummer af *Tivoli-Avisen* slår direktionen behørigt på tromme for de nye tiltag:

Træde vi f.Ex. ind i Concertsalonen, saa finde vi den ikke blot aldeles ny og smagfuld decoreret, men, hvad der er det Væsentligste, Orchestret har faaet en langt hensigtsmæssigere Plads og Indretning ... Det Lumbyeske Orchester er fra nogle

og tyve voxet til nogle og tredive Personer, og vil her hver Aften lade gedignere Compositioner og Favoritnumere af de meest yndede Operaer afvexle med Dandsemusikkens livfulde Rythmer.

Allerede i vinterens løb har Georg Carstensen varmet op under meningsdannerne i byen, og han har sikkert haft mere end en enkelt finger med i spillet, da Københavns nye tabloidavis *Flyveposten* i december 1845 bringer dette spareforslag fra redaktionen:

Musikalsk Underholdning er vistnok uadskillelig fra Tivoli; men denne vil ikke tabe det Allermindste i sin Tilløkkelse ved en hensigtsmæssig og derhos betydelig Reduction. I Concertsalen har der hidtil været anbragt to Orchestre. Men det er bekjendt nok, at det er det Lumbyeske Selskab, der ene fængsler Interessen, og at Harmonimusiken derimod kun udfylder Hvilepunkterne for dette. Det vil derfor være tilstrækkeligt at have eet Orchester i Concertsalen, fornemmelig naar det paalægges det Lumbyeske Selskab at udføre et Par Numere til i hver Afdeling og ikke blot indskrænke sig til Dandsemusik, men ogsaa at afvexle med et Udvalg af Opera-Nummere og andre passende Musikstykker. Herved vil der kunne bespares 30 Rbd. daglig.

Lumbyes orkester er nu udvidet til 33 mand; fire førstevioliner, to andenvioliner, to bratscher, to celli, to kontrabasser, to fløjter, to oboer, to klarinetter, to fagotter, fire horn, to trompeter, en kornet, tre basuner, en tuba og to slagtøjsspillere. En uge inden åbningsdagen har Lumbye underskrevet den nye sæsons kontrakt med Tivoli. Den forpligter ham til at levere de 33 musikere hver aften sæsonen igennem. Han og orkestret skal udføre 15 numre pr. aften fordelt på tre afdelinger, og hver aften koster Tivoli 45 rigsbankdaler og 3 mark. Ved særligt festlige lejligheder øges antallet af numre til 20 fordelt på fire afdelinger mod et tillæg på 4 mark til hver musiker.

Uvejr? Ingen penge ...

Hver lørdag udbetaler direktionen 318 rigsbankdaler og 3 mark til Lumbye til videre fordeling i orkestret. Det vil sige – hvis man må aflyse på grund af dårligt

vejr, er der ingen penge til musikerne for den aften. Og der bliver holdt skarpt øje med, at direktionen får, hvad den betaler for; hver aften tæller en kontrollør musikerne på scenen, og fratrækker 8 mark, hvis en musiker er udeblevet. Det sker, at man i nødstilfælde skynder sig at finde en tilfældig person, der kan stå med en kontrabas eller sidde med en trompet uden at spille en tone. Lumbye selv får 600 rigsbankdaler for hele sæsonen. Dermed er han lønnet på linje med Tivolis bogholder, H.C.B. Wium.

Harmoniorkestret spiller altså nu ikke længere alternerende med Lumbyes musikere. *Tivoli-Avisen* er proaktiv i håndteringen af de eventuelle kritiske harmoniorkesterfans:

... Det er nemlig et ubestrideligt Faktum, at Harmoniorkestret, der i de foregaaende Sommere forefandtes i Tivoli's Concertsal, af Størstedelen af de Besøgende ansaaes som fuldkomment overflødig, og at den Tid, hvori her musiceredes, mere blev betragtet som Hviletid, baade for det Lumbyeske Orchester og for Tilhørerne, end som en virkelig Afvexling.

Ikke alle er begejstrede; nogle frygter, at musikken bliver alt for ensrettet, når det er Lumbye, der enerådigt vælger repertoire – og andre mener, at man i langt højere grad burde spille, hvad man kalder for "gedignere" musik af de store mestre. *Tivoli-Avisen* opsummerer:

Allerede i forrige Aar opløftede der sig en offentlig Stemme, som ankede over, at Musikvalget i Tivoli's Concertsal foretoges temmelig overfladisk, og at man fornemmelig savnede al gedignere Musik, saasom Symphonier og andre større Compositioner af anerkjendte Mestere.

Tivoli-Avisen svarer imidlertid hurtigt selv på de kritiske røster fra den københavnske kulturelite, der generelt er forargede over, hvad de mener er et plat udvalg af polkaer, galopper og omarrangerede uddrag fra tidens populære operaer:

Hovedtrækket i enhver Forlystelse paa dette Sted bør, skjønt denne i sig optager saa meget som muligt af en høiere og ædlere Natur, dog fremfor alt være, at den er populær. Samlingsstedet for et saa talrigt og blandet Selskab maa kunne have

TIVOLI.

Idag, Onsdagen den 6te August, gives, hvis Veirer tillader det:

En stor Fest
til Benefice for Entreprenuren.

I denne Anledning forbliver Beyerport aaben hele Natten.

PROGRAM.

Fra 7-1 Musik i Concertsalen under Anførsel af Hr. Musikdirecteur Lambye og Hr. Braunstein.

Paa Theatret:

6-7 Lmicdands; 10-11 Nye Productioner af Smith, Kemp, Taylor og Holboak.

Westerbroes Theater,

7-9; Forestilling af det franske Maespillerselskab og Prof. Luchoti fra Wien.

Indgangen kun fra Tivoli. Ph. Pataletti.

Stort Banjhall
tildeels med nye Forandringer.

„ Brillant Fyrværkeri,
som slutter med

det ildsprudende Bjerg Vesuv.

PAA CIRCUS:
Kl. 7-11 tre store Forestillinger.

Kl. 1 Festen slutter som ved Carnevalet i Rom, m.v.s:

LE MOCCOLLETTE,
stort Optog belyst med Vækstaber &c.

Billetter à 3 Mk. for Herrer, 2 Mk. for Damer, 1 Mk. for Børn

erholdes til Kl. 9 Eftermiddag hos W. Per. Carstén, Pini og Gianni, Kongens Næstev; Petrus Petersen 89; Almenstedt, Nørre Strandstræde 81; Lovatsholmstræde Petrus, Gøttergade 12, og Salomon, Frederiksbergsgade 23 og i Tivolis Billetsal og Indgangen.

Det Nærmere erholdes af Tivolis-Næsten, der sælges ved Indgangen og i Basaren Nr. 11 for **2½**.

Printet hos Børn & Søn.

Når der er ekstraordinær fest i Tivoli, her i august 1845 igen til fordel for Georg Carstensen personligt, hyrer man tit ekstra musikere. Ofte samles alle Tivolis musikere – op til 100 i alt – sent på aftenen og spiller sammen foran bazaren. Tivolis Arkiv.

noget at frembyde, der er lige fatteligt for Alle; netop derved tiltaler det baade den mere og mindre dannede ...

Men en del af planen med at fyre harmoniorkestret og samtidig udvide Lumbyes orkester, handler ikke desto mindre netop om at kunne tilbyde Tivolis publikum lidt musikalsk opdragelse:

... det under Lumbyes Anførsel stillede Orchester er nu saa fuldtalligt, at der fra denne Side intet vil være til hinder for udførelsen af hvilket som helst Musikstykke.

Symfoniernes indtog

Træerne vokser nu ikke ind i himmelen. Selv om man nu har musikere nok til at spille et symfonisk repertoire, er der stadig udfordringer. Dels skal der indkøbes nye noder, og dels er det seriøse repertoire dyrt i prøvetid. Man tager et skridt ad gangen.

Første forsøg i den symfoniske genre er et værk, som nogle københavnere allerede kender i forvejen fra Det Kongelige Teater. I midten af 1800-tallet er det stadig fast procedure, at Det Kongelige Kapel ikke blot spiller til opera og ballet, men også leverer mellemaktsmusik i skuespillene. Til det brug har orkestret stemmebøger med bl.a. symfonier af Haydn og Mozart, hvor man så tager en sats ad gangen som musikalsk fyld, mens tæppet er nede, og de håndgangne mænd sveder med at skifte sætstykker og bagtæpper.

En af symfoniene i stemmebøgerne er Ferdinand Ries' 6. symfoni, og den bliver Lumbye-orkestrets første forsøg i den symfoniske genre. Senere på sæsonen indstuderer musikerne også en symfoni af Schubert. De fire satser i begge værker bliver både spillet samlet i lørdag aften's anden afdeling og enkeltvis mellem polkaer og valse. Men selv om Lumbye nu også byder på den mere seriøse musik, så sidder man ikke stille og andægtigt og nyder de fine toner i koncertsalen. Her råber man fortsat bravo og da capo, man buher og piber, og man banker i gulvet med de uundværlige stokke. Nogen har endda deres hunde med til koncert, og herrerne ryger cigarer – selv om det faktisk er forbudt. Samtidig med at symfoniene bliver listet ind i repertoiret, fortsætter Lumbye med at skrive

Komponisten og pianisten Ferdinand Ries har æren af at have komponeret den første symfoni, der bliver spillet i Tivoli. Han er mest kendt for at have været både elev af og assistent for Beethoven, men er allerede stort set glemt som komponist, da han dør i 1838. Maleri fra ca. 1832 af ukendt kunstner. Privateje.

masser af nye valse, polkaer og galopper. De fem mest spillede værker i koncertsalen i 1846¹ er alle sammen værker, som er skrevet indenfor det seneste halvandet år – og de er alle komponeret af Lumbye selv:

<i>Drømmebilleder</i>	39 gange
<i>Champagne Galop</i>	25 gange
<i>Amélie Vals</i>	25 gange
<i>Isabella Vals</i>	24 gange
<i>Beduiner Galop</i>	21 gange

Lumbye lægger heller ikke skjul på sin internationale succes, og han sørger med jævne mellemrum for at programsætte egne værker, som kan minde københavnerne om den; *Berliner Polka*, *Berliner Studenten*, *Donau-Blumen*, *Erindringer fra Berlin*, *Erinnerung an Wien*, *Farvel til Kjøbenhavn*, *Hamborger Polka*, *Les Souvenirs de Paris* og *Mein Lebewohl an Berlin*.

¹ Se en oversigt over hele repertoireet i sæsonen 1846 på s. 314.

Flere af Lumbyes musikere – bl.a. de senere dirigenter Carl Christian Møller og Andreas Frederik Lincke – leverer også nye toner til orkestrets koncerter. Prøvetid er der ikke meget af, og selv de få timer om måneden, der er afsat til orkesterprøve, bliver ofte aflyst. Det lader til, at et nyt værk ofte blot bliver spillet én gang igennem, inden det er klar til aftenens koncert. Musikeren Carl Gottschalksen, der senere bliver dirigent for både harmoniorkestret og promenadeorkestret i Tivoli, fortæller i sine erindringer om Lumbyes prøver i årene omkring 1870:

Med Prøverne var det nu ikke altid stort bevendt. Det hændte ofte, at man, naar man om Formiddagen havde gennemgaaet første Sats, ikke gad mere. Gamle H.C. foreslog da altid, at man skulde gaa ned til Kaglebanen og faa sig en Pot Kegler. Potten trak ofte ud til Koncerten skulde begynde om Aftenen, og skønt mangan Hjertestyrkning var krøbet ned under Vesten, gik alt udmærket.

En kasse øl pr. aften

Der bliver drukket tæt i koncertsalen, ikke blot blandt publikum, men også i orkestret, både under prøverne og i løbet af aftenkoncerterne. Som i stort set alle andre arbejdsmæssige sammenhænge i 1800-tallet er alkohol også en uundværlig følgesvend for musikerne i Tivoli. Mange af dem mødes i de længere pauser hos Madam Meyer i restaurationen ved teatret, hvor de køber rigeligt ind til "Funktionærpriser", som det hedder. Når Tivoli lukker, går en del af dem direkte videre til deres faste natværtshus i Kattesundet.

Basunisten Anton Hansen – født i 1877 – spiller i koncertsalens orkester fra han er 21 år gammel til han er 43. Han oplever, at det slet ikke er usædvanligt, at en balmusiker i slutningen af 1800-tallet drikker en hel kasse øl i løbet af en aftens musiceren – på et tidspunkt, hvor der vel at mærke er 50 flasker i en kasse. Anton Hansen er en af de mange af Tivolis musikere, der tidligt lærer at drikke, simpelthen for at blive accepteret blandt kollegerne:

I mine Drengenaar kostede en Flaske Akvavit 36 Øre og en Pilsner otte. Drikfældighed var blandt store Dele af Befolkningen på de Tider gruopvækkende, og navnlig Lørdag Aften saa jeg mange fulde – ja, døddrukne Mennesker paa Gaden i det Arbejderkvarter, hvori vi boede. I de Tider var det blandt Arbejdere lige saa

selvfølgelig at have en Brændevinsflaske paa Bordet som en Saltbøsse, og et ugentligt Forbrug af en Flaske Akvavit for én Person regnedes for at være meget maadeholdent ...

Selv om Anton Hansen har set den mørke side af alkoholismen, så føler han sig alligevel presset til at drikke med:

I mine unge Aar, naar jeg sammen med ældre Musikere spillede til Bal, blev mange af disse ondskabsfulde, hvis jeg ikke ville drikke sammen med dem. Jeg kunne dengang ikke fordrage Akvavit og havde svært ved at få blot en Snaps ned; men ofte maatte jeg drikke med dem for i det hele taget at faa Lov til at være i fred for de Chikanerier, der fulgte, hvis jeg ikke fulgte Trop.

Ved særligt festlige lejligheder udvikler den almindelige hverdagsdruk i orkestrene sig til en del mere. På sæsonens sidste dag går Lumbyes musikere rundt til alle restaurationer i Tivoli og spiller et nummer hvert sted. Så bliver der sat en stor balje med kold punch frem til orkestret, som tager for sig, inden turen går videre til næste stop på ruten, hvor en ny skål punch venter. Og senere spiller man så de sædvanlige afdelinger i koncertsalen – hvordan det så har lydt.

Hilsen til Jydland

Når sæsonen i Tivoli er slut, er mange af Lumbyes musikere løsarbejdere på musikmarkedet frem til havens næste åbningsdag. I 1846 beslutter 22 af musikerne at forsøge sig med en længere provinsturné, så snart deres sommeropgaver i Tivoli er slut.

Musikerne og Lumbye tager selv risikoen, og der skal lægges ud for både rejse, ophold, formstøbte lys til nodepultene – en anseelig udgift – og afgifter til koncertlokalerne.

Hver musiker lægger 8 rigsbankdaler i fælleskassen. Provinspressen har helt fra den første åbningsdag i 1843 rapporteret ivrigt om begivenhederne i Tivoli, ikke mindst om Lumbye og hans orkester. Billetterne til de to planlagte koncerter i Aalborg bliver revet væk, og en tredje må hurtigt arrangeres. Anmelderen ved avisen *Aalborg Borgerven* er fuldstændig målløs:

Den 6. oktober 1846 sejler Lumbye og hans musikere med dampskibet H/S Iris mod Aalborg. Overfarten koster 96 rigsbankdaler, og skibet sejler endda ind i en storm, og er tæt på at forlise. Daguerreotypi fra 1840'erne af Iris i Aalborg havn. Museet for Søfarts billedarkiv.

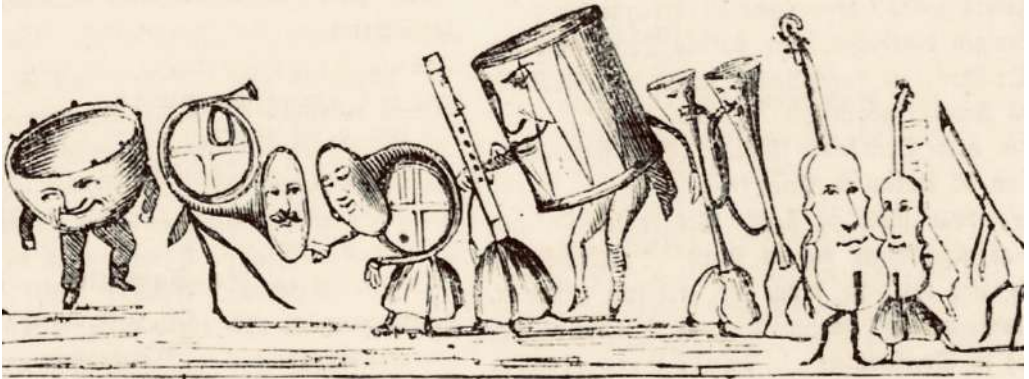
Lumbyes Selskab afgiver et af de fortrinligste Orchestre, jeg har hørt. Den overordentlige Præcision, det beundringsværdige Sammenspil og Foredrag, og den hos flere af de Spillende kjendelige Virtuositet give en Nydelse, hvis Fortrinlighed er saa almindelig anerkjendt, at den ikke trænger til flere Vidnesbyrd. Af de givne Nummere, hvoraf de fleste ere berømte, gediegne Compositioner, blev den første Aften "Champagnergalop" og begge Aftener "En Tour paa Dyrehavsbakken" forlangte og givne da capo. En af de genialeste af Lumbyes egne Compositioner er uden tvivl hans "Drømmebilleder", der blev modtaget med stormende Bifald. Selskabet forlader nu vor By for at give Concerter i Randers og Aarhus. Vi ville tidt i Tanken dvæle ved dets Ophold her som ved et Glandspunct i den aalborgensiske Kunsts Historie.

Lumbye har travlt, mens han er i Aalborg; allerede ved koncerten 9. oktober kan han præsentere en helt ny, og – som aviserne skriver – "her i Byen Componeret Polka med titlen Hilsen til Jydland". Turnéen fortsætter sydpå, og rapporterne om succesen i Aalborg løber i forvejen. Forfatteren Steen Steensen Blicher har allerede adskillige gange oplevet Lumbye og hans orkester i koncertsalen i Tivoli, og han anbefaler varmt læsere af *Aarhus Avis* at kende deres besøgstid:

Jyder! Nu kommer Lumbye med en Skok Musikengle – lytter til! For saadant noget høres ikke ellers, undtagen i Tivoli og Himmerig.

2.

Strausianeren Lumbye har i Odense givet en
„**Concert dansant.**”

Tante! Trompeterne dansede med!

*Lumbyes orkester trækker ikke blot fuldt hus i Jylland – også i Odense bliver billetterne til hele fire koncerter revet væk, ikke mindst fordi de fleste tror, at Lumbye er født i byen.
Karikaturtegning fra Corsaren, oktober 1846.*

Lumbyes orkester giver koncerter i Aalborg, Randers, Aarhus, Horsens, Vejle, Fredericia, Odense, Svendborg, Nyborg, Slagelse og Roskilde inden den strabadserende tur er overstået. Overskuddet er til at tage og føle på; hver af musikerne kan stikke 56 rigsbankdaler i lommen efter turnéen. Nok til at man gentager succesen i både 1847 og 1848.

Hurtige valse

Det lader til, at Lumbye spiller især sine valse markant hurtigere, end vi er vant til at høre i dag. I et anonymt indlæg i *Tivoli-Avisen* påpeger en åbenbart velinformeret tilhører, som kalder sig ”en ægte Straussianer”, at Lumbye har lyttet alt for

meget til de, efter skribentens mening, primitive steiermarkere, og ikke nok til Johann Strauss' mere raffinerede og nuancerede måde at spille valsene på:

... man mærker nu alt for tydelig, at det er Steyermarkerne, han har dannet sig efter; der mangler hans [Strauss'] Maade at anføre Dandsene paa, noget af den Delicatesse, som er uadskillelig fra disses Charakter. Det er en idelig Jagen afsted, enten det saa er en Valts eller en Galop, der spilles. Men Tempoet er en alt for vigtig Sag i Dandsemusikken, og uden omhyggelig Nuanceren gaar den egentlige Duft tabt. Lumbye skulle f.Ex. høre Strauss med sit Orchester spille sin deilige "Loreley-Rhein-Klänge", og han vilde forstaae denne Valts ganske anderledes, end han nu synes at have gjort. Jeg tror derfor at Herr Lumbye vilde indlægge sig endnu større Fortjenester af Dandsemusikken, end han alt har, naaar han lagde lidt mindre Vægt paa Hurtigheden og lidt mere paa det Delicate i Udførelsen.

Der er også andre, der er utilfredse med Lumbyes aktiviteter – men af en helt anden grund. Stadsmusikant Carl Gottlob Füssel, Lumbyes gamle arbejdsgiver, repræsenterer det gammeldags, skrantende musikmonopol. Han er vant til at sidde i sin lune stue og indkassere et pænt honorar for det minimale arbejde med at udskrive kvitteringer for andre musikeres arbejde – og både han og hans forgængere i embedet er i årevis blevet beskyldt for at sende uduelige og totalt alkoholiserede musikere til byens fester, hvis de dygtigste af hans svende er optaget andre steder. I *Politivennen* klager en læser allerede et kvart århundrede tidligere:

Tractør Pedersen på Nørrebro gav Mandagften den 9 December 1822 en Soupée med tilhørende Bal, til hvilket 4re, skriver Fire, Musikantsvende var til stede for at afgive den fornødne Musik til Ballet. Musikken fandt vedkommende Bal-deltager ganske taalelig paa nogen kort Tid, indtil hen ad Midnat da den ved samme Moment fik mere tilfælles med Kattemusik, end med virkelig Instrumentalmusik; thi vedkommende Musici fandt Fornøjelse i at synge og bræge til Musikken så at ofte ikkun Lyden afeet Instrument lod sig høre, og som oftest var det Bratschen alene, muligvis for at bevirke en bedre og skiønnere Effekt. Indsenderen, tilligemed flere, bad sammen med flere andre disse Musikanter om at

lade slige Narrestreger være, men forgæves. En iblandt disse Genier – en tyk, spækket Herre som ret ved sin tykke Mave indbildte sig at besidde et høit Væsen – forarsagede tildeels den største Uorden, og vedblev saaledes at continuere dette afskyelige Brægerie en lang tid, indtil Indsenderen, tilligemed flere, på det haanligste bebreidede dem denne usømmelige Opførsel.

I 1840'erne er folkestemningen i fuldt firspring på vej væk fra den gamle verden med stadsmusikanter og musikmonopol – men Füssel kæmper med alle midler for at bevare status quo. Nu har han i fire sæsoner set, hvordan Tivoli stjæler hans indkomst – og han har fået nok.

Tivoli i retten

Füssel skriver sit første klagebrev til Københavns magistrat allerede tilbage i 1843, kun to dage efter åbningen, men Tivoli fortsætter ufortrødent med at levere musik både i og udenfor koncertsalen – vel at mærke uden at betale afgifter til stadsmusikanten. I februar 1847 lægger Füssel så endelig sag an mod Tivolis bestyrelse.

Kravet er simpelt; Lumbyes orkester, og de øvrige musikere i haven, skal stoppes, og Füssel skal have erstatning for den allerede spillede musik. Füssel mener, at der i de seneste fire sæsoner har arbejdet omkring 60 skruebrækkermusikere i Tivoli hver aften i sæsonen – ikke usandsynligt, selv om vi faktisk ikke kender det nøjagtige tal – og han kræver 4.000 rigsbankdaler i kompensation.

Georg Carstensen og resten af bestyrelsen er, ikke overraskende, komplet uenige; Füssel kan glemme alt om at få så meget som en bøjet toskilling. Sagen verserer i halvandet år, og begge sider fremlægger omfattende dokumentation for deres standpunkter. Tivoli mener, at Füssel for det første slet ikke har eneret på at spille musik i København. Man går grundigt til værks, og gransker nøje de gamle forordninger og bestemmelser – og fremfører, at Füssels eneret kun gælder balmusik, og ikke koncerter som i Tivoli.

Det er Tivolis prokurator Carl Nyholm, der fører sagen for forlystelseshaven, og man tager det tunge skyts i brug. I et brev til retten påpeger Nyholm, at Füssel og hans ansatte i øvrigt overhovedet ikke er kvalificerede til at udføre det arbejde, som Lumbye og hans musikere leverer:

Jeg gad nok vide, om Citanten [Füssel] for Alvor vilde give Concert i Tivolis Concertsal med de Folk, han lader spille ved Tømmermesterens Reisegilde, og den laveste Borgerklasses Gilder, naar han dertil blev opfordret og – lade sig pibe ud. Hans Virksomhed gaaer kun ud paa at give concret Balmusik, men ikke saadanne Nyheder, som jevnlig høres paa Tivoli. Han har kun faae Musikanter at raade over, medens her er et heelt Orchester ...

Füssel på sin side slår på den lange tradition for stadsmusikanter med eneret på udførelse af musik mod betaling. Han henviser til en præcisering, forfattet så sent som i 1818, hvor der udtrykkeligt står, at hvis der et sted spilles mod betaling, så er det stadsmusikanten, der har eneretten på at udføre arbejdet. Og så mener han i øvrigt slet ikke, at Tivolis musikere udelukkende beskæftiger sig med at spille koncerter, men stort set blot spiller det ene dansenummer af Strauss og Lumbye efter det andet. Altså nærmest ren balmusik.

Dommen falder 11. september 1848. Füssel taber sagen. Retten mener ikke, at den musik, der bliver spillet i Tivoli, er omfattet af stadsmusikantens monopol. Füssels nederlag understreger med al tydelighed, at tiden for længst er løbet fra det gamle privilegiestyrede samfund. Da Füssel dør som 82-årig i 1860, nedlægges man samtidig embedet som stadsmusikant, både i København og i alle andre danske byer.

Dans og cirkus

Selv om Tivoli hårdnakket benægter at være andet end en fornem koncertinstitution under retssagen mod Füssel, er det umuligt at opretholde den skinhelte facade ret længe. Publikum kræver at få mulighed for at afreagere fysisk til musik, også når de er i Tivoli – og i 1859 rapporterer *Illustreret Tidende* om, hvordan det foregår ved en af de mange særlige fester, når Lumbyes koncert i salen er slut:

Familier med Børn og uden Børn strømme til Udgangen, men paa den til Dands indrettede Estrade, hvortil Publicum har fri Adgang, er der endnu Liv og Trængsel. Paa selve Dandsepladsen er der meget lidt Plads til Dands, men den

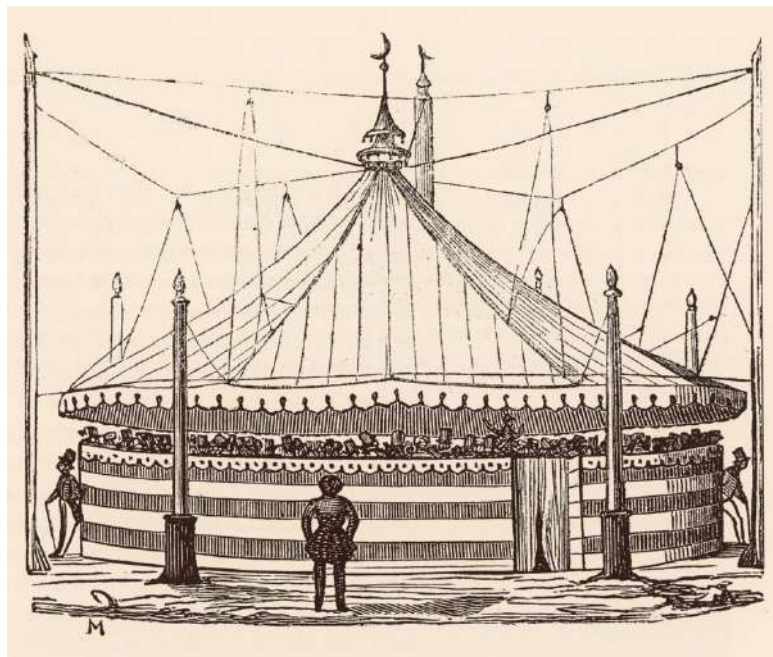

*Otto Bache tegner dette billede på et tidspunkt, hvor der er dans i Tivoli hver søndag.
Musikerne ser ud til at spille trompet, klarinet (eller obo), violin og kontrabas.
Illustreret Tidende 1865.*

Smule, der er, benyttes ofte beundringsværdigt til at gjøre Damen saa aandeløs, som hun vel kunde blive ved en Gallopade i den rummeligste Dansesal, naar der dandses af, navnlig have de unge Medlemmer af Haandværkercorporationerne en forbausende Færdighed i næsten paa samme Plet med en rivende Hurtighed at kunde "dandse forkeert", hvilket er eet af de flotteste Træk paa Dandsepladsen. Fremgangmåden er følgende: Man griber sin Dame godt fast, holdende hende i venstre Haand i en mere eller mindre elegant Stilling, kaster Hovedet tilbage og snurrer saa med en Art Polkatrin uden hensyn til Tact og Musik saalænge rundt, som Aandedrætsredskaberne tillade.

En anden indtægtskilde for musikere i midten af 1800-tallet er at spille til cirkusforestillinger. Dengang betød cirkus først og fremmest såkaldte "kunstberidere", og folk strømmede til for at se hestedressur, afvekslende med en smule akrobatik, en tryllekunstner og et par klovne.

I 1845 opfører Tivoli en cirkusbygning, udtænkt af Georg Carstensen selv. Bygningen består af en rund trævæg med et tag af teltdug, der bliver holdt på plads af 22 rødmaledede stolper. Der er kun ståpladser til de omkring 1.000 tilskuere, der er plads til – men der er bygget en høj orkesterplatform med faste nodepulte og bænke til de 16 musikere i orkestret. Under platformen er der omklædningsrum til artisterne.

Tivoli-Avisen bringer i 1845 dette billede af den nye cirkusbygning ved siden af rutschebanen. Her ser man tydeligt dirigenten – sandsynligvis Jens Peter Dahl – med hævede arme inde under teltdugen. Tivolis Arkiv.

Det lader til, at det er Jens Peter Dahl, der dirigerer både Tivolis cirkusorkester og teatrets otte musikere i de første fem sæsoner frem til 1849, selv om aviserne og dagsprogrammerne ikke fortæller noget om den musikalske ledelse de steder. Henrik Braunstein tager over i 1850, og da forestillingerne i cirkus aldrig overlap-

per med teatrets spilletider, er det højst sandsynligt otte af de 16 musikere i cirkusorkestret, som også når at spille til teatrets forestillinger på det tidspunkt.

Overalt i Tivoli er der musik og sang. I konditor Ryberg Schons pavillon til venstre for indgangen "*musiceres hver Aften af Hr. Bierbaum, Grønning med kone og Jfr. Pauline Krüger, i Costume*" og i Madam Schäffers pavillon "*udføres hver Aften comiske Sange af Hr. Hudson og Jfr. Helene Schwabe.*" Selv de mindste af havens caféer og udsækningssteder lokker med "*Sang og spil af Herrer og Damer*". Ofte er det komiske sange, fremført af kunstnere i kostumer – og særligt attraktive er de populære tyrolere. De har flotte hatte med fjer, og i nogle tilfælde kan de danse stiltydedans mens de jodler deres sydtyske sange. Utroligt eksotisk for de fleste københavnere.

Også i koncertsalen præsenterer man andet end blot koncertafdelingerne med Lumbyes orkester. I 1847 optræder en herre ved navn Jørgensen i pausen mellem orkestrets første og anden afdeling. Han har stor succes med sin evne til at improvisere rimede vers over et hvilket som helst emne; publikum kan lægge små sedler med deres forslag i en krukke ved indgangen. Senere bliver deklamation og oplæsning en fast del af underholdningen i koncertsalen. Både forfatteren Herman Bang og berømte danske skuespillere som Emil Poulsen og Karl Mantzius optræder med oplæsning, afvekslende med firestemmig amatørsang, tankelæsere, bugtalere og mænd, der kan udregne de mest komplicerede matematikopgaver i hovedet. Tivoli leverer allerede i de første sæsoner i høj grad underholdning for enhver smag.

4. Krig og kolera

1848-72

Den 20. januar 1848 dør Christian 8. af blodforgiftning efter en lægeordineret åreladning. Dermed er der – præcis som i 1839, da hans forgænger døde – landesorg i hele seks uger, hvor alle forlystelser er lukkede. Det betyder ikke umiddelbart noget for Tivoli, da kongen jo er så venlig at dø udenfor sæsonen. Men året før har Georg Carstensen fået endnu en idé – en slags vintertivoli, hvor han kan udnytte, at københavnernes nok næppe har mindre lyst til adspredelser i de kolde måneder af året.

I februar 1847 slår Carstensen dørene op til Casino i Amaliegade. Bygningen er tegnet af Tivolis arkitekt, Harald Stilling, og her er både restaurant, billardsalon, en flot vinterhave, konditori, bibliotek og hele to koncertsale med plads til i alt 2.700 gæster. Carstensen hyrer naturligvis Lumbye og hans orkester, udvidet til hele 42 mand, til at spille i den store koncertsal. Han har også kontakt til Musikforeningen, som siden 1836 har arrangeret koncerter i byen i vintersæsonen – og som godt kan bruge en ny, attraktiv koncertsal. Som Carstensen skriver i sin ansøgning til kongen:

Navnlig synes det utvivlsomt paa Grund af den bestandig voxende Musiksans og de dermed forbundne Interesser, at et saadant smagfuldt indrettet Forlystelsessted i selve Byen, hvor Musikken kom til at spille en Hovedrolle, ikke blot vilde være det store Publicum velkomment, men netop nu meer end nogensinde endogsaa maatte anses som Nødvendighed for en saa folkerig og musikelskende Hovedstad.

Lønkampen på Casino

H.C. Lumbye skriver naturligvis en *Casino Vals* til åbningsfesten, og i begyndelsen er der masser af nysgerrige, der betaler entréen, ser på de smukke planter i vinterhaven og lytter til Lumbyes toner, som de kender så godt fra Tivoli. Men nyhedens interesse daler snart; der er slet ikke den bevågenhed for stedet, som

*Den store koncertsal i Casino, som den ser ud ved åbningen i 1847.
Nationalmuseet, tidligere i Teatermuseet i Hofteatrets samling.*

Carstensen har regnet med. På det tidspunkt har han allerede forelagt en spareplan for den kommende sæson for Casinos bestyrelse. Den betyder lønnedgang for Lumbyes musikere.

I de første måneder af Casinos virksomhed får de 10 mark hver om dagen. Det vil Carstensen skære ned til ni, mens Lumbye på orkestrets vegne kræver lønforhøjelse til 12 mark, eller to rigsbankdaler. Lumbye personligt bliver tilbudt 800 rigsbankdaler for hele vintersæsonen, og det er han tilsyneladende heller ikke

tilfreds med. Ingen af parterne vil give sig, og bestyrelsen sender Carstensen til Tyskland for at hyre et nyt orkester til den kommende sæson.

Konflikten afslører, at tingene åbenbart ikke er gået helt gnidningsfrit mellem orkestermedlemmerne, Lumbye og Carstensen i de første år i Tivoli. Både Lumbye og Carstensen skriver nu læserbreve i *Flyveposten*. Først lægger Lumbye Casinos tilbud og sit eget modsvar frem – og fire dage senere svarer Carstensen, som er forundret over, at Lumbye overhovedet kæmper for sine musikere, når de nu i fem år har optrådt så urimeligt mod dem begge:

... han [Lumbye] kan vist ikke have glemt de høist uhyggelige Optrin, det nævnte Orchester i Tivolis samtlige 5 Saisoner har givet Anledning til – Optrin, der ikke alene maatte blive mig utaalelige, men ogsaa ham selv ubehagelige. Det maa endvidere være Hr. L. i frisk Minde, hvorledes samme Orchester ifjor Vinter ikke alene før Casinos Aabning gjorde flere uheldige Forsøg paa at lade ham i Stikken, men og senere foraarsagede, at nævnte Etablissemments første Soiree maatte udsættes efter at være bleven annonceret i de offentlige Tidender. Størstedelen af sidstnævnte Orchesters 42 Medlemmer beklagede sig endelig meget ofte over at Tivoli, og navnlig Casino, vare Aarsag i at de maatte give Afkald paa mangfoldige fordeelagtige Fortjenester, saasom ved den italienske Opera, Baller, Informationer [musikundervisning] o. desl. Da saaledes disse Herrers Engagements ved Tivoli og Casino foraarsagede mig Bryderier og vare dem selv til Byrde, fulgte det af sig selv, at jeg istedetfor at betale det Lumbyeske Orchester c. 100 Rbd. pr. Aften foretrak paa fordeelagtigere Vilkaar at engagere et Orchester, der skjøndt kun bestaaende af 27 Musici (altsaa 15 Instrumenter mindre), har været saa heldigt at vinde Publicums Bifald i samme grad, som vel opfylder Casinos fleersidige Tendents.

Lumbye og hans musikere tager i stedet imod et vinterengagement med at spille koncerter på det nye ridehus Hippodromen i Nørregade – det hus, som senere bliver til Folketeatret.

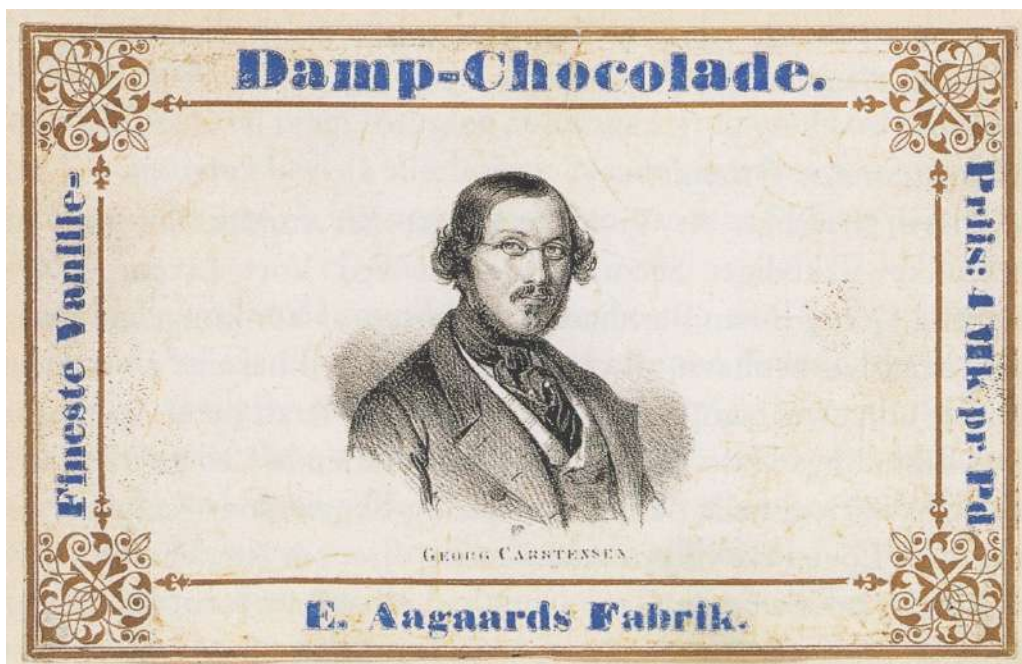
Økonomisk går det dårligt for Casino. De fleste nysgerrige har nu besøgt stedet, og de har ikke nødvendigvis planer om at gentage oplevelsen. Den generelle lavkonjunktur efter to års fejlslagen kartoffelhøst, og de seks ugers sørgetid i begyndelsen af 1848, gør ikke tingene bedre. Sæsonen slutter med et helt katastrofalt

underskud på 13.000 rigsbankdaler, og i maj mærker Carstensen en konkurs true i horisonten.

Krigen

Samtidig eksploderer forholdet mellem det egentlige Danmark og de danske hertugdømmer Slesvig og Holsten. Den nye konge, Frederik 7., har opgivet sin enevældige magt, og i kølvandet på arbejdet med en demokratisk grundlov ser de tysksindede borgere i hertugdømmerne deres snit til at få gennemført en løsrivelse fra Danmark.

Centralmagten i København har overhovedet ikke i sinde i at slippe de indbringende hertugdømmer mod syd – og 2. maj går tyske soldater over Kongeåen og besætter garnisonsbyen Fredericia og hele Vejle Amt. Borgerkrigen er en realitet.

Georg Carstensen er mere end almindeligt berømt i København i årene efter Tivolis åbning; hvis man køber vaniljehokolade fra E. Aagaards dampchokoladefabrik, kan man få Carstensens portræt med i købet. Tivolis Arkiv.

Nu ser den evigt rastløse Georg Carstensen en mulighed for at slippe lidt væk fra besværlighederne ved at drive både Tivoli og Casino; hans force er at udtænke og opbygge nye projekter, ikke at vedligeholde og drive dem – og hans spontane ledelsesstil kolliderer gang på gang med bestyrelserne begge steder. Carstensen melder sig som frivillig til den danske hær. Som 36-årig er han egentlig lidt for gammel, men lyver sig et år yngre, og bliver udnævnt til sekondløjtnant over et kompagni i 1. Reservebataljon.

Både Casinos og Tivolis bestyrelser er rasende over, at Carstensen uden videre forlader sine direktørposter, og Tivoli meddeler ham, at de anser det for kontraktbrud, hvis han udebliver fra sit arbejde. Carstensen forlader København 22. juni 1848. En måned senere går Casino fallit.

Georg Carstensen vender hjem til København allerede i september – men da han vil gå ind ad porten til det Tivoli, han selv har grundlagt, bliver han opkrævet entré. Bestyrelsen ser deres snit til én gang for alle at slippe af med ham. Der bliver indkaldt til ekstraordinær generalforsamling i oktober. Temaet er, om Carstensen skal have sin løn for det indeværende år eller ej. Der møder 88 aktionærer op – kun tre stemmer for at udbetale honoraret. Carstensen er ikke længere velkommen i Tivoli. Han sælger alle sine ejendele i København, og melder sig til den danske hær i Vestinden.

Den nationale musik

Med krigsudbruddet får nationalismen for alvor vind i sejlene. Alt dansk bliver ophøjet til at være nærmest guddommeligt, og Tivoli rider med på den nationale bølge allerede fra åbningsdagen i maj 1848; livjægerkorpsets valdhornorkester spiller fædrelandssange, og hele dagens indtægt går til de faldne danske soldaters efterladte. Repertoiret i koncertsalen bærer også tydeligt præg af krigen. Lumbye komponerer nye sange, polkaer, valse og tonemalerier med titler som *Dansk Soldater Polka*, *Krigsmarch* og *Den Frivillige*.

I 1849 arrangerer Tivoli en fest "*til Fordel for betrængte Landsmænd i den okkuperede Deel af Jylland*", som samler 1.500 rigsbankdaler ind, ikke mindst på grund af Lumbyes patriotiske musikalske bidrag. Da tropperne vender hjem i september 1849, bliver de mødt med kanonsalut og højste flag fra Tivoli. Der

Otto Bache maler i 1894 sit berømte billede af stemningen i byen, da de danske soldater vender hjem til København i 1849. På dette tidspunkt går de ned ad det, der i dag er Strøget, og har inden da passeret Lumbyes orkester på tribunen ud for Tivoli. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot.

bliver opført en særlig tribune ud til Vesterbrogade til Lumbyes orkester, som spiller, da soldaterne marcherer forbi på vej ind i selve byen.

Komponisten og musikforlæggeren Emil Horneman har allerede i 1848 komponeret treårskrigen's store hit, *Dengang jeg drog afsted*, og året efter skriver han en *Sejrs Marsch for Pianoforte – de danske Krigere tilegnet*.

Den 6. juli 1851 uropføres Hornemans tonemaleri *Slaget ved Fredericia* ved en fest på plænen i Tivoli til minde om årsdagen for slaget. Senere samme måned bliver Lumbyes tilsvarende tonemaleri *Slaget ved Isted* uropført på årsdagen for begivenheden. På plænen sidder nu et udvidet orkester på hele 80 mand, og et kor på 90 medlemmer står bag dem. Ved begge fester er der også anbragt en "Sejrs-

Obelisk med Inskription" på plænen sammen med små kanoner pyntede med blomster – og selvfølgelig masser af dannebrogssflag.

Lumbyes bidrag er delt i tre; først en bøn, derefter selve slaget, og til sidst en fædrelandssang. I buskene omkring plænen er placeret kanoner og skytter med geværer, og der er tromme-, horn- og trompetsignaler i det fjerne. Totaleffekten er overvældende.

Vikaren

Treårskrigen betyder til gengæld, at H.C. Lumbye ikke længere kan dirigere i Berlin, men må se sig om efter muligheder i lande, som Danmark har et bedre forhold til. Et af dem er Rusland, og i sommeren 1850 tager H.C. Lumbye imod et indbringende tilbud fra Skt. Petersborg. I fem måneder dirigerer han et lokalt orkester i byen, og får igen masser af udenlandsk succes, ikke mindst hos hoffet. Lumbye skriver flere kompositioner til zarfamiliens medlemmer, og han bliver belønnet med en kostbar diamantring.

Andreas Frederik Lincke komponerer både marcher, valse, polkaer, musik til flere vaudeviller på Casino-Teatret, og han udgiver også sine egne violinetuder. Han er på god fod med Frederik 7., som lader ham arrangere musik til Kongens Jagtmusik - et lille messingensemble, der følger kongen på jagt og når han dyrker sin store hobby, arkæologiske udgravninger. Musikmuseet / Nationalmuseet.

Lumbye kan jo ikke være to steder på én gang, så i Tivoli tager hans gode ven Andreas Frederik Lincke over som dirigent, mens Lumbye er i Skt. Petersborg. Lincke er 31 år gammel, og begynder sin karriere som klarinettist i Jyske Regiments Musikkorps, inden han kommer til Livgardens Musikkorps i 1842. Han spiller også violin, og Lincke kommer hurtigt med i Lumbyes orkester ved siden af arbejdet i Livgarden. Lincke arrangerer musik for Lumbye, og han komponerer også selv. *Flyveposten* skriver om Linckes fantasi for orkester i august 1847:

Denne Composition er særdeles respectabel og underholdende og vækker gunstige Forhaabninger om Componistens Talent. Themaerne ere meget smukke og Variationerne glimrende, ligesom ogsaa Udførelsen af de forskjellige Soloer er særdeles heldig og opvækker Publikums stormende Applaus.

Lincke er en dygtig musiker, men han er åbenbart ikke helt nem at samarbejde med. Allerede i 1846 bliver han så voldsomt uvenner med Georg Carstensen – vi ved ikke over hvad – at der i Lumbyes kontrakt for 1847 bliver indføjjet følgende:

Iblandt det Personale, som Hr. Lumbye leverer efter Paragraf 1, maae ikke antages Lincke sen. og junior ...

Lincke senior er Johan Frederik Wilhelm Lincke, som også er militærmusiker, og som spiller slagtøj i Lumbyes orkester. Hverken A.F. Lincke eller hans far er altså velkomne i Tivoli – men så snart Georg Carstensen rager uklar med bestyrelsen, og er ude af porten året efter, ansætter Lumbye igen A.F. Lincke, og gør ham altså endda til sin stedfortræder, mens han selv er i Rusland.

I Skt. Petersborg kan Lumbye følge med i begivenhederne hjemme i Danmark. Sommeren 1850 kommer igen til at stå i krigens tegn; 25. juli finder danmarks-historiens største slag sted på Isted Hede, da 40.000 danske soldater tørner sammen med 27.000 slesvig-holstenere. Danskerne vinder, men tabene er enorme.

Lumbye er tilbage i København i oktober 1850, og sommeren efter er han igen på sin vante plads i koncertsalen i Tivoli. Repertoiret er nu for alvor blevet udvidet med de symfonier, som Lumbye langsomt har vænnet sit publikum til at acceptere. I slutningen af sæsonen 1847 spiller Lumbyes orkester for første gang en Beethoven-symfoni – de begynder med den populære 5. symfoni, og i de to

følgende sæsoner kommer både Beethovens 3., 4., 6. og 7. symfoni også på programmet. Fra 1848 bliver det fast kutyme, at lørdagens anden afdeling af Lumbye-koncerterne byder på en hel symfoni.

Men Lumbye glemmer ikke det populære operarepertoire, som mange af koncertsalens gæster har nynnnet med på i vinterhalvåret, når de har besøgt de italienske sangere på Hofteatret. I 1850'erne er bl.a. Verdis operaer ofte på programmet i Tivoli – i form af potpourrier over kendte temaer fra en hel opera, eller enkeltstående arier, hvor solostemmen er arrangeret for obo eller tenorbasun.

Lumbyes operaambitioner standser ikke her; han programsætter endda efterhånden også den nye, avancerede musik af Richard Wagner – både forspillet til tredje akt af *Lohengrin* og ouverturen til *Tannhäuser*. Der bliver løftet mere end et enkelt øjenbryn, mens gæsterne tager en mundfuld kage mere.

Vintersæsonerne

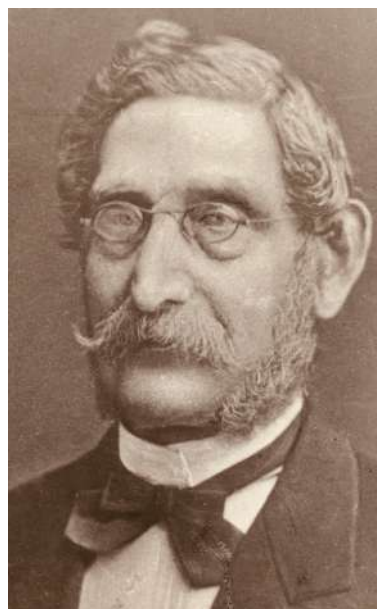
Sommeren betyder fast arbejde for Lumbyes musikere i fire en halv måned – men de skal jo stadig leve i de måneder af året, de ikke får løn fra Tivoli. I december 1848 bliver det fallerede Casino omdannet til teatersal. Repertoiret er nu lystspil, folkekomedier og vaudeviller – og også her kommer Lumbye og hans musikere til at have vinterbeskæftigelse i årene fremover.

I 1850 viser der sig også endnu en mulighed for det efterhånden tæt sammenspillede og rutinerede orkester; Niels W. Gade mangler musikere til Musikforeningens koncerter.

Gade er et stort navn, ikke blot i det danske musikliv, men også ude i Europa. Han er personlig ven med de berømte tyske komponister Felix Mendelssohn og Robert Schumann, og har været Mendelssohns assistent som dirigent for selveste Gewandhausorkestret i Leipzig. Da Mendelssohn dør i 1847, overtager Gade endda hans ansvar og bliver chefdirigent for orkestret.

Året efter bryder krigen ud, og Gade må tage hjem til Danmark for at undgå at skulle kæmpe på tysk side mod sine landsmænd. Nu er han blevet dirigent for Musikforeningen i København, som siden 1836 har udgivet noder og arrangeret koncerter med dansk musik. Musikforeningens abonnementsserie giver københavnere mulighed for at høre koncerter i vinterhalvåret med klassiske orkesterværker og ny, dansk musik – gerne med brug af foreningens store amatørkor.

Johan Rudolf Kempf (1817-1886) er klarinettist hos Lumbye, og spiller også i 1. Brigades Musikkorps. Hans musikerskab og tekniske kunnen er tydeligvis grunden til de mange klarinetsoloer i Lumbyes egne værker. Omvendt er det tydeligt, at oboisterne i orkestrets første år ikke har været noget at skrive hjem om – hvis man igen kan dømme ud fra de stemmer, Lumbye giver dem. Tivolis Arkiv.

Christian Schiemann (1824-1915) spiller som dreng klaver og violin, og fra han er 12 år gammel, får han desuden undervisning i obospil hos Det Kongelige Kapels solooboist Christian Frederik Barth. Schiemann er violinist i Lumbyes orkester allerede inden Tivolitiden, og i 1845 får han posten som tredjeoboist i Det Kongelige Kapel. Han spiller stadig om sommeren med Lumbye i Tivoli, på et tidspunkt som koncertmester for andenviolinerne – og stopper først som violinist, da han fem år senere bliver udnævnt til solooboist på Det Kongelige Teater. Han melder sig som menig til hæren i 1849, og bliver såret i foden i slaget ved Fredericia. Schiemann bliver pensioneret i 1895 efter omkring 60 års arbejde som professionel musiker. Fotografi af Peter Frstrup, efter 1879. Det Kongelige Bibliotek.

I mange år har det været Det Kongelige Kapel, der spillede i Musikforeningen, men i 1850 har Det Kongelige Teater strammet den planlægningsmæssige skrue så meget, at man må finde en anden løsning. Niels W. Gade kontakter Lumbyes musikere, som jo er ledige på markedet i vinterhalvåret – og de bliver nu grundstammen i Musikforeningens orkester.

Koleraen bryder ud

Guldalderens København er en hygiejnisk katastrofe. I 1853 bor der 220.000 mennesker stuvet tæt sammen indenfor voldene – ofte flere familier i samme lejlighed. Nedgravet kloakering er fortsat en fremtidsdrøm, og rendestenene flyder med ekskrementer og døde rotter. Drikkevandet er beskidt og slimet overfladevand fra de omkringliggende søer, der fortsat ledes ind i byen i udhulede træstammer, og renovation er et meget stort ord for den ofte helt tilfældige og mangelfulde arbejdsindsats fra de nærmest kasteløse natmænd, der forsøger at holde trit med den enorme opgave, det er at tømme en storbys lokumsgruber og køre indholdet væk. Fagfolk har i årevis råbt op om, at det kun er et spørgsmål om tid, før katastrofen indtræffer.

Den 11. juni 1853 bryder koleraepidemien ud. Ofrene får voldsom diarré, og mister en stor mængde væske på meget kort tid. Sundhedsvæsenet er ude af stand til at håndtere den sanitære undtagelsestilstand, og lægerne gør ofte mere skade end gavn, når de ordinerer åreladning, lavementer og grødomslag som kure mod en sygdom, der dagligt kræver dødsopfre.

Også Tivoli er tydeligt påvirket af situationen. Man kan ikke skaffe artister fra udlandet – de tør simpelthen ikke rejse til København i en tid med kolera. Den 2. august beslutter politidirektøren at Tivoli skal lukke hver aften kl. 21 – og forbuddet bliver først ophævet over en måned senere. Den 16. august bliver det vedtaget at holde Tivolis forlystelser lukket tirsdag, torsdag og lørdag – selv om haven dog stadig er åben de øvrige dage. Forfatteren Vilhelm Bergsøe er 18 år gammel den sommer, og beskriver i sin bog *Krigen og Koleraen* en tur i Tivoli med sin far:

Om Aftenen vandrede vi gennem de lumre, folketomme Gader ud til Tivoli ... Det var et forunderligt Publikum, vi traf derinde: Ingen Bekendte, meget faa

Dannede, men derimod en talrig Skare af den lavere Middelstand, som Alle vare i en overstadig lystig Stemning. I alle Lysthuse blev der drukket Portvin eller Toddy, Dansen gik muntert, næsten vildt nede ved Rutschbanen, Hornmusikken skraldede hen over Plænerne, Lumbye spillede sin[!] Nr. 3, men saa kom pludselig en Droske rullende ind i skarpt Trav; Folk stimlede sammen, Dansen hørte op, et Par Damer besvimed; men næppe var Offeret borte, før Musikken tog fat paa ny, medens Pjerrot under Publikums Latter gjorde sine dummeste Fagter. Fader lo med, men paa mig gjorde det Hele et modbydeligt Indtryk. Hvinene fra Rutschbanen, Sangerindehylene fra Øen, den lystige Hornmusik og de Dansendes kaade Latter – alt forekom mig Løgn og Bedrag. De var bange allesammen, de vidste godt, at Dødens store Droske holdt midt imellem dem, og at der i den var Plads til Alle – derfor lo, drak og dansede de som gale.

Over 7.000 københavnere bliver smittet i løbet af de måneder, epidemien raser. Det nøjagtige dødstal når op på 4.737, og først i løbet af oktober måned ebber sygdommen ud. I de følgende år er der flere, der lytter, når eksperterne taler om kloakering, vandforsyning og bedre boligforhold – og idéen om at rive voldene ned, så byen kan få lov til at brede sig ud, bliver til virkelighed i 1856.

Alhambra

I 1855 er Georg Carstensen tilbage i København. Tivoli vil stadig ikke have noget med den tidligere chef og grundlægger at gøre, så han kaster sig over et nyt projekt som hævn. Han vil bygge en forlystelseshave på et areal mellem Gl. Kongevej og Frederiksberg Allé.

Projektet hedder Alhambra, og Carstensen planlægger en stor hovedbygning i maurisk stil med kupler og minareter. Også på det musikalske område er han klar til at tage kampen op med Tivoli; i en invitation til eventuelle aktietegnere skriver Georg Carstensen den 26. maj 1856 bl.a.:

For god Musik af vore egne og fremmede Musici vil blive sørget; Hr. Musikdirektør Lincke vil paa en Reise til Udlandet foreløbig engagere en af de mest anseete fremmede Dirigenter, ligesom der under behørig Ledelse alt er under Indøvelse et juvenilt Orchester af 20-30 Diletanter i en Alder af 12-16 Aar.

En Actievise.

Bladet "Folkets Nisse" bringer 2. august 1857 denne tegning af aktionærer i henholdsvis Tivoli, Casino, Klampenborg Badeanstalt og det endnu ikke færdige Alhambra. Det er tydeligt, hvor man får mest ud af investeringen.

En af dem, der investerer i Alhambra-projektet, er Lumbyes gamle ven, komponisten og musikforlæggeren Emil Horneman. Han er med, da Alhambra åbner i august 1857, og plakaten for den første aften afslører, at man har tænkt sig at konkurrere med Tivoli også på det musikalske område; den 35-årige Carl Ludvig Gerlach, senere korsyngemester ved Det Kongelige Teater, dirigerer hornorkestret, som er placeret i et interimistisk tyrkisk telt. A.F. Lincke – som Carstensen åbenbart har sluttet fred med – dirigerer et orkester på hele 45 musikere.

Desværre har man ikke en rigtig koncertsal – den kommer først til året efter – så orkestret deler scene med vaudeviller, pantomimer og balletforestillinger. Koncertprogrammerne ligner til forveksling Tivolis, med stort set samme repertoire, og inddelt på samme måde i afdelinger med fem-seks numre i hver.

Georg Carstensen kommer aldrig til at opleve sit nye forlystelsesparadis; i vintermånederne inden åbningen bliver han syg af lungebetændelse, og han dør den 4. januar 1857, kun 44 år gammel. I de følgende 12 år forsøger Alhambra at hamle op med Tivolis popularitet, men i 1869 må man endeligt give op; alle bygninger bliver jævnet med jorden, og i dag er kun vejnavnet Alhambravej tilbage. Emil Horneman mister hele sin formue, og undgår kun personlig konkurs ved at sælge sin del af musikforlagsvirksomheden.

Alhambras hovedbygning er bygget i den populære mauriske stil, som Tivoli også præsenterer i rigt mål. Fotografi af Christian Neuhaus fra anden halvdel af 1860'erne. Københavns Museum.

Da capo-råbene er fortsat et dagligdags fænomen i 1850'erne, og der er stadig ofte problemer med at nå at spille hele koncertprogrammet inden kl. 23, hvor musikerne har fri. Lumbye tager sagen fra den humoristiske vinkel, og skriver en "Godnat Polka", hvor musikerne én efter én forlader scenen med deres instrumenter. Til sidst er kun dirigenten og paukisten tilbage. Lumbyes eget manuskript til partituret. Det Kongelige Bibliotek.

Krigsråd Lumbye

Lumbye er ikke på sin vante plads foran orkestret, da Tivoli åbner i 1860. Han og musikerne er nemlig først ankommet til København tre timer inden åbningskoncerten finder sted. De er gået ombord i et skib i Göteborg aftenen før, lige efter den sidste koncert på en turné i Sverige. Skibet lægger til ved Toldboden kl. 16, og kl. 19 er orkestret med koncertmester Carl Petersen i spidsen på plads i Tivolis koncertsal. Lumbye selv er nødt til at hvile ud efter den hårde rejse.

Inden afrejsen til Sverige mener Lumbye nok, at det vil være passende for en berømt dansk kulturpersonlighed at have en officiel titel, så han sender en ansøg-

ning til kongen. Lumbye bliver udnævnt til krigsråd med rang i 7. klasse, afdeling 4 – på det tidspunkt en ren titulær titel uden nogen form for forventninger om angrebsmæssig adfærd eller strategisk militærrådgivning fra Lumbyes side. Men i Sverige klinger titlen af adskilligt mere end i Danmark, og Lumbye bliver modtaget med jubel i både Stockholm og Göteborg. Den danske krigsråd kan nu også smykke sig med Wasaordenens ridderkors.

Ballade i koncertsalen

Der skal mange tællelys til at oplyse en koncertsal for både publikum og de musikere, som skal kunne læse noderne. Udgifterne til belysning ligger i alle sæsoner i midten af 1800-tallet omkring 450 rigsbankdaler – og det lader til kun at være musikernes lys, der er omfattet af det beløb. Ifølge en notits i *Flyveposten* i 1845 er det i hvert fald konditoren, der har koncessionen på salg af forfriskninger i koncertsalen, der kommer op at skændes med den blikkenslager, der er ansvarlig for lyset i salen. Skænderiet foregår i selve salen, mens musikken spiller:

Under Concerten foregik et Zwischenspiel, hvorover Publikum havde største Grund til at beklage sig. Mellem Blikkenslageren, som sørgede for Belysningen, og Conditoren i Concertsalen opstod nemlig midt under et Musiknummer en Strid om Betalingen for Belysningen, som førtes paa en meget højrøstet Maade ... fra begge Sider. Blikkenslageren truede endog med at slukke Lamperne og det havde været meget nær ved at Publikum maatte have ladet sig nøie med Maanens milde Straaler til Belysning samt at Mundhuggeriet mellem de tvende Parter var bleven fortsat til Concertens Ende, dersom ikke Blikkenslageren var bleven transporteret ud af Salen og Conditoren ved et venskabeligt "hold Mund" var bleven paalagt Taushed af endeel Demonstranter, der formodentlig fandt, at en slig Ringeagt for Publicum gik altfor vidt.

Den russiske forbindelse

I slutningen af april 1862 kommer den berømte russiske komponist Anton Rubinstein til København. Han er inviteret af prinsesse Anna, niece til kejser Wilhelm 1. af Preussen og gift med Frederik af Hessen, der oprindeligt var

TIVOLI-PROGRAMM.

Nr. 76.

Tirsdag den 30. Juli 1861.

2 St.

- Nr. 6.** Le deux Rapides, af de 2 Brødre Cottrely (paa Theatret).
- Nr. 7.** Les merveilles Gymnastiques, overordentlig Kjørelilling i den høiere Lustgymnastik, udføres af Mr. Alfred (paa Plainen).
Comiff Pantomime-Scene, af de 2 smaa Eleus, Charles og William (paa Plainen).
Jearius Triumph, mythologisk Divertissement med Luftdands og Fantastie-Grupperinger, udføres af Prof. Cottrely og hans Brødre (paa Plainen).
- Nr. 7^{1/2}.** **Verider-Forestilling** af Directeur Loissets Selskab paa Plainen byrved vil blive givet: **Barriere-Voltige**, udføres af den lille Saarige Rochez.
 Jeanne d'Arc eller Jomfruen fra Orleans, mimisk Forvandlingsscene af Frøken Leontine.
 Hr. Helbing, Professor i den høiere Gymnastik og Turnkunst.
 Det dobbelte Brospring, af dHr. Pierre og Louis Godfroy.
 Entree til de firdende Pladser paa Plainen, til hver Forestilling, 1 Mk. for Børne, 8 St. for Børn.
 NB. I Tilfælde af ugunstigt Veir gives ingen Forestilling paa Plainen.
- Nr. 8^{1/2}.** **I Circus**, gives af Hr. Prof. Forster fra London en stor optisk Forestilling: Bemærkede Mindedemarker fra den saracenske Bygningskunst i det 12te og 13de Aarhundrede.
 Stort Potpourri etc. Noverglader. Afteufens. Hjemkomsten fra Marfen. Amor der kvæser sine Pile.
Os. Majestæt Frederik VII og Thorvaldens Bæster.
 Entree: 1ste Plads, 1 Mk. 8 St. for Børne, 12 St. for Børn, 2den Plads 1 Mk. for Børne, 8 St. for Børn.
 NB. Forestillingens Begyndelse tilføjes gives ved 1 Kanonstus.
 Det udsørgte Program faaes ved Indgangen til Circus for 2 St.
- Nr. 9.** **Comiff Metamorphose**, udføres af de 2 **Anglo-Clowns** (paa Theatret).
 Pas de Styrie, dandies af Sofrene Emilie og Jenny Desmond (paa Theatret).
- Nr. 9^{1/2}.** **Verider-Forestillinger** af Directeur Loissets Selskab i Circus.
 Entree til hver Forestilling: 1ste Plads 2 Mk. 2den Plads 1 Mk.
- Nr. 10.** **Den falske Gudsholderisse eller Hjæret med sit Kavalleri**, comiff Pantomime i 1 Act. Under Direction af Hr. N. S. Volkerjen (paa Theatret).
 Personerne:
 Gudsfinder, Hr. Buchholm. Hans Gudsholderisse, Fr. Petrolletti. Columbine, Md. Offen. Harlequin, Fr. Jensen. Hjæret, i Gudsfinders Tjenste, Hr. Volkerjen. Heer og Genier. Amer, lille Agnes, 2 Tørvete dHr. Offen og Jensen. 3 Bønder, dHr. Dtin, Thorvald og Charles. Soldater.

Concert fra Nr. 7—11 i 3 Afdelinger, under Anførelse af Hr. Krigsraad Lumbye.

Nr. 7. 1ste Afdeling: 1. Rudolfs-Marsch, af Gungl. 2. Kammer-Ball-Tänze, Wald af Lanner. 3. Ouverture til Bryggeren i Preston, af Adam. 4. Choeur & Chanson, af Serulianum, af David. 5. Silien til Gotenborg, Polka af Lumbye.	Nr. 8^{1/2}. 2den Afdeling: 6. Ouverture til Luks, af Kublan. 7. Apollo-Wals, af Strauß. 8. Lavatine af Victorine, af Alfred Mellon, arrang. af A. S. Vinde. 9. Lied ohne Worte, af Mendelssohn. 10. Grundlovs-Jest-Galop, af Lumbye.
Nr. 10. 3die Afdeling: 11. Singals Gule, Concert-Ouverture af Mendelssohn. 12. Amouretten Tänze, Wald af Gungl. 13. Lied (Waldborn-Solo), af Brech. 14. Drømmen efter Ballet. Fantastie af Lumbye.
(Den unge Pige sumrer ind. Hun drømmer om Dandien og Ballets Glæder, og vækkes stuttelig af den forbi dragende Bagvarede). 15. Maskenzug, Polka af Strauß.	

Paa Den, hos Th. Meyer, Nr. 10^{1/2}, Optreden af Frøken Frei. Du bist mein Traum og Nachbars Nachtrag, foredragtes af Frøken Frei.

I Industri-Bontikken i Bazaren Nr. 16—19 hos Lohse, udsalges circa 6000 forskellige Brugs- og Luxus-Gjenstande, fra 8 St. til høiere Priser.

I Bazaren Nr. 2, 3 og 4, forevises en ny Samling af Stereoskoper. Entree 8 St. for Børne, 1 St. for Børn.

I Tombola-Davillonen, imellem Theopavillonen Nr. 2 og Rilden, bortloddes flere Tusiade forskellige Brugs- og Luxusgjenstande med 16 St. pr. Nummer. I Tombolaen findes ligesaamange Gevinster som Ritter.

Edvard Lundgaards Cigar- og Tobaks-Indsalg er i Bazaren Nr. 20.

Hunde maa ikke medtages paa Pladser.

Livets Lørling tilføjes gives ved Kløfteringning, 1ste Gang Nr. 11 og 3die Gang Nr. 11^{1/2}.

Programmet for en helt almindelig tirsdag i sommeren 1861.
 Musikmuseet / Nationalmuseet.

tronarving i det danske kongehus, men af storpolitiske grunde har afgivet sin arveret. Nu bor parret i et stort palæ i Bredgade. Prinsesse Anna er en ivrig pianist, og hun indlogerer Rubinstein på Hotel Phønix. Rubinstein er altså på en betalt arbejdsferie i Danmark for at undervise prinsessen, men i høj grad også for at få ro til at arbejde på sin sjette opera, *Feramors*. Allerede et par dage efter sin ankomst optræder han ved et privat arrangement for hoffet.

Rubinstein møder også komponistkollegerne Niels W. Gade og J.P.E. Hartmann, og i midten af maj er han solist med musikforeningens orkester i sin egen klaverkoncert i F-dur. Alle i musiklivet taler om den russiske klavervirtuos, og han er en efterspurgt gæst i de fine kredse i byen.

Rubinstein er i København i to en halv måned, og aftenen inden sin afrejse takker han ja til en invitation fra Tivoli; H.C. Lumbyes orkester har programsat Rubinsteins anden symfoni med tilnavnet *Ocean*. Symfonien udfylder hele tredje del af aftenens koncert, og Rubinstein ankommer efter en afskedsmiddag med byens spidser. Han sidder i en stor lænestol lige foran Lumbye og orkestret, og salen er proppet til bristepunktet. *Flyveposten* rapporterer:

Koncertsalen i Tivoli var i onsdags Aftes overfyldt og Terrainet omkring samme formelig beleiret af Besøgende, tildeels vel for at høre Ocean-Symphonien af A. Rubinstein, men vist endnu mere fordi det var blevet bekjendt, at Componisten selv vilde være tilstede. Det Lumbyeske Orchester udførte Symphonien med en Præcision og Energi, der geraader det til megen Ære og fortjener saameget mere Paaskjønnelse, som Dirigenten, da flere Medlemmer af Orchesteret vare uddommanderede i kongelig Tjeneste, ihast maatte remplace disse med Andre. Publicum lagde ogsaa sin særdeles Interesse og Anerkjendelse for Dagen ved stærkt at applaudere hver enkelt af Symphoniens fire Dele. Da Symphonien var endt, udbragte en enthusiastisk Tilhører et "Leve" for Componisten, som istemtes af Publicum med et tre Gange gjentaget Hurra, ledsaget af en Fanfare fra Orchesteret.

Vi ved ikke, hvad Rubinstein mener om orkestrets indsats i symfonien, men en del mere om de tilstedeværende kvindelige fans' interesse. *Viborg Stiftstidende* er på pletten, da Rubinstein taler med Lumbye efter koncerten:

*Anton Rubinstein
fotograferet i 1876 af
J. Ganz i Bruxelles.*

Senere, da Hr. Rubinstein efter Concerten stod og talte med Krigsraad Lumbye udenfor Concertsalen, strømmede de i denne tilbageværende Damer hen til Vinduerne for ret at betragte den feirede Tonedigter. Hr. Rubinstein er en Mand paa nogle og tredive Aar, omtrent af Middelhøide og med en ungdommelig slank Figur. Udtrykket i hans Ansigt er alvorligt og bestemt; hans Profil er just ikke ganske regelmæssig, men dog heller ikke vulgair, og hvad Damerne ere enige om at beundre er hans smukke sorte Haar, som han bærer temmelig langt, dog uden nogen genial Overdrivelse. For øvrigt er hans Manerer snarere Kunstnerens end Verdensmandens, og man skulde ikke, ved at see ham, troe at han i flere Aar har været vant til at betræde Hoffernes glatte Sale.

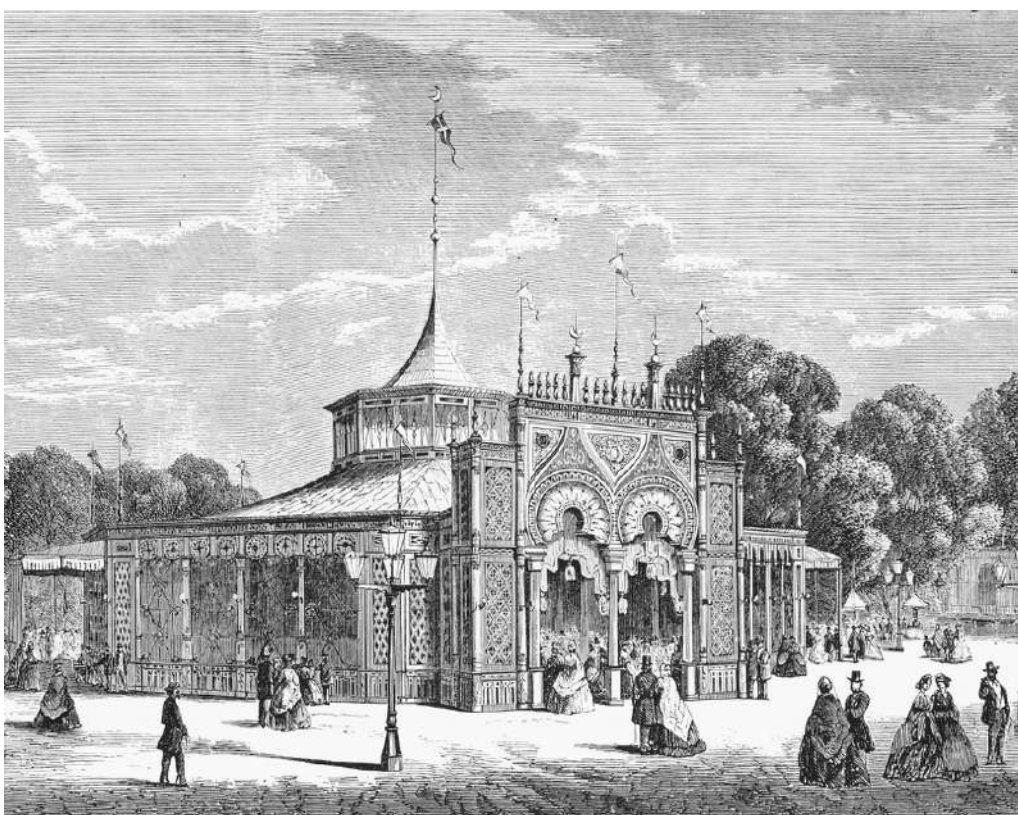
En ny koncertsal?

Tivolis koncertsal fra 1843 er nu, efter 20 års brug, efterhånden ved at være slidt fuldstændigt ned. Den er samtidig alt for lille for både orkester og publikum, og i 1863 tager man beslutningen om at skabe nye rammer for koncerterne. Af økonomiske grunde forsøger man at genbruge så mange materialer fra den gamle sal

som muligt. Prisen er alligevel 16.542 rigsbankdaler, 3 mark og 12 skilling – eller omkring en fjerdedel af Tivolis årlige overskud.

Resultatet bliver en ottekantet koncertsal i orientalsk stil med en diameter på 25 meter. Indgangen er en pompøs træportal, der rager mange meter op i luften. Bagest i lokalet er musikernes tribune placeret, og i midten hænger en stor gaslysekrone.

Taget er båret af 32 jernsøjler. Siddepladserne er bygget op som et amfiteater med bænke med fast ryglæn bagest, og ”om de 8 inderste Søjler er Sæder overtrukne med amerikansk Læder”, som synsmændene skriver ved besigtigelsen af ombygningen. Desuden er der placeret løse stole længst nede mod orkestret.

Det er ikke umiddelbart til at se, at den nye koncertsalsbygning er bygget af genbrugsmaterialer fra den gamle. Illustreret Tidende 1863.

Mange synes godt om den nye, rummelige sal – men *Illustreret Tidende* klager over, at bygningen nu faktisk ser alt for stor ud i forhold til omgivelserne. Bladet er alligevel overordnet set begejstret for indretningen, og ikke mindst for den meget bedre akustik i den nye koncertsal:

Paa en stor, fremspringende Estrade ligeoverfor Hovedindgangen throner Lumbye som den kosteligste, hartad uundværlige Ædelsten i Fornøielsernes glimrende Krands. Hans Orchesters og de tilfældige Gjæsters Præstationer ville da herefter ikke blive fortærede ved at indsuges af en egenkjærlig Niche.

Samme år som koncertsalen får nyt liv, skriver H.C. Lumbye en koncertpolka for to violiner og orkester. Det er sønnerne Georg og Carl, der spiller solostemmerne, og mange tænker allerede, at Lumbye-arvefølgen i koncertsalen er sikret den dag, den nu 53-årige dirigent må give dirigentstokken videre. De bliver klogere kun ni år senere.

Orkesterpodiet i den ombyggede koncertsal. Københavns Museum.

Den lille trommeslager

En af de øvrige solister, der spiller i koncertsalen i 1864, er også en del af et musikalsk dynasti – men han er kun fem år gammel. Otto Allin er arveligt belastet; både hans far og hans ældre bror spiller i Lumbyes orkester, og publikum elsker den søde, lille dreng med sin fine uniform og en tromme, der ser meget stor ud til så lille et menneske. Han debuterer med orkestret 29. juni, og avisen *Kjøbenhavn* omtaler både ham og andre forbavsende oplevelser i Tivoli i de dage:

Tivoli har engageret to Chinesere, der siges at være ægte; den ene udfører den bekendte Knivkastning med en stor Sikkerhed. Etablissementet har nu ogsaa faaet et "musikalsk" Underbarn i den 5aarige Trommeslager Otto Allin, der behandler de smaa Trommestikker med forbavsende Virtuositet og kan gjøre Larm ...

Otto Allin er som dreng solist med Lumbyes orkester i koncertsalen. Han fortsætter den musikalske karriere, og i 1893 bliver han ansat som paukist i Det Kongelige Kapel. Tivolis Arkiv.

H.C. Lumbye med sit orkester i 1863. Lumbye er nummer fire fra venstre i første række, og på hans højre side sidder A.F. Lincke. Lumbyes to sønner, Georg og Carl, sidder henholdsvis lige bag ham og på den anden side af Lincke. Lincke og Lumbye bliver uvenner året efter; Lumbye mener, at Lincke har brugt ufine metoder for at kunne overtage Lumbyes vinterjob som kapelmester på Casino-teatret. Det er sandsynligvis helt korrekt. Tivolis Arkiv.

Nederlaget

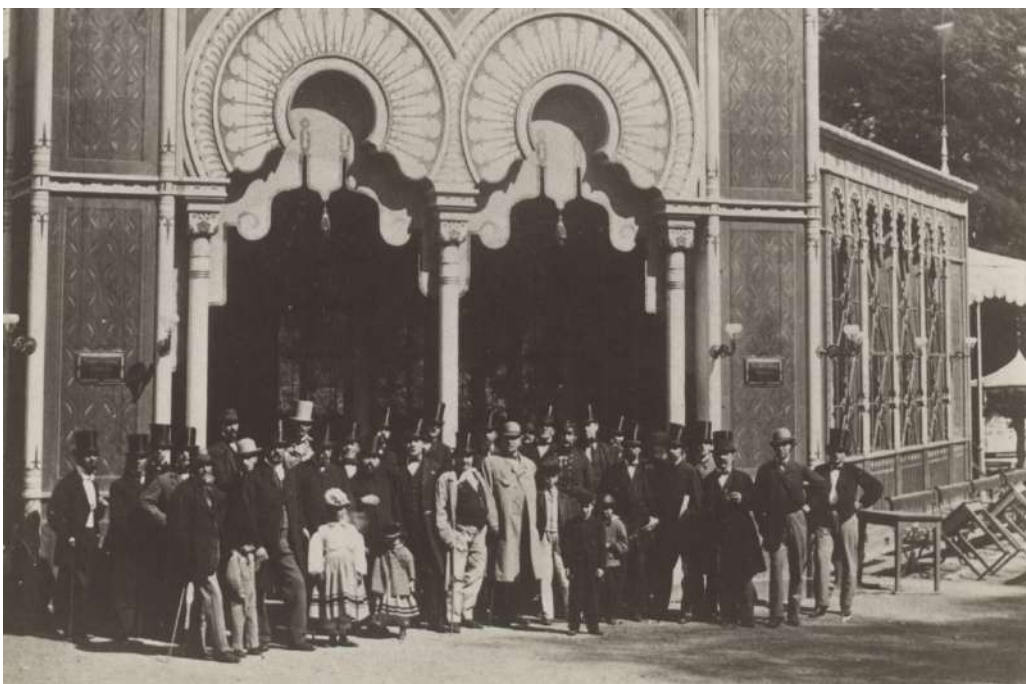
Københavnerne strømmer stadig til Tivoli, også selv om 1864 bliver husket for noget ganske andet. Treårskrigen løser nemlig ikke det grundlæggende problem omkring Slesvigs skæbne som enten dansk eller tysk.

I begyndelsen af 1860'erne bryder konflikten for alvor ud igen. Den 1. februar 1864 går preussiske og østrigske tropper ind i Slesvig – Danmark er atter i krig. Denne gang er det et væsentligt stærkere Preussen man står overfor, med jernkansleren Otto von Bismarck i spidsen. Danmark er rent militært komplet uforberedt, forsvarsværkerne i Sønderjylland er tæt på at være en vittighed, og der er ingen klare mål for, hvad den danske hær skal opnå. Resultatet er et katastrofalt

nederlag først på slagmarken og senere ved forhandlingsbordet. Danmark taber stort set hele Slesvig og de to tyske hertugdømmer Holsten og Lauenborg. Denne gang er der altså ikke basis for nye sejrsfester i Tivoli – men derimod for indsamlingsarrangementer til fordel for krigsinvalidere og de faldnes efterladte.

Sommeren 1864 er for mange københavnere en dyster og depressiv oplevelse. Den 31. august er H.C. Andersen i Tivoli – og han har også en trist aften. Da han kommer hjem, skriver han i sin dagbog, bl.a. om den musik, han har hørt. H.C. Andersen er ingen ørn til at stave navne på selv sine gode venner korrekt, og uanset hvor berømt H.C. Lumbye er, så er han ingen undtagelse:

Klokken 6 var jeg paa Vesterbro, gik saa ind i Tivoli, saae der Kunster, Børn der maatte vendes og dreies, jeg blev trist derved. Folk gik, uden Humeur op og ned. Jeg saae en Liniedanserinde og nogle Kraft-Mandfolk, hørte lidt Musik anført af Lundby.

H.C. Lumbye og orkestret – og sikkert nogle af musikernes børn – fotograferet omkring 1865 foran koncertsalen. Lumbye står i midten med den lyse bowlerhat. Københavns Museum.

Sangerindepavillonen på Tivoli-øen. Prospekt fra 1850'erne. Tivolis Arkiv.

Sangerinderne på øen

Man skal være meget ihærdig, hvis man skal have det hele med, når man går i Tivoli i 1860'erne og 70'erne. En fast Tivoli-gæst husker i 1913 tilbage på sin barndom i en avisartikel i *Nationaltidende*:

... det gjaldt om at drage rundt fra Kunstnerplæne til Koncertsal og Musikpavillon og Pantomimetheater efter Programmet, som Bedsteforældrene hjemme havde klippet ud af Adresseavisen og givet os med. Jeg kan huske, hvor vi harmedes, naar det stundom hændte, at Numre var fastsat til samme Tid paa forskellige Steder i Haven; det fandt vi yderst utilbørligt handlet af Direktionen. Vi havde jo hjemme udførligt drøftet, hvorledes den hele Rundtur med mest Udbytte kunde udføres ...

Et af de steder, der ikke er for børn, åbner allerede i 1844, da Tivoli får sin første sangerindepavillon på øen ude i Tivolisøen – naturligvis med rigelig udskænkning, nøjagtig som i *Bakkens Hvile* den dag i dag. Den første primitive pavillon bliver udskiftet med en ny på samme sted i 1850. Man skal stadig over en lille bro og ud på øen for at finde den lille træpavillon, eller "det paa det Høieste Punkt

liggende Tempel for Sang og Toddyer", som *Illustreret Tidende* beskriver stedet i 1859:

Publicum paa Øen falder i to Hovedklasser: de, der sidde indenfor, hovedsagelig Herrer, og de, der staae udenfor, hovedsagelig Damer. Langs Vinduerne og udenfor Døren staae de i nysgjerrige Klynger for at see disse Sangerinder, der have en saa særegen Tiltrækningskraft, at Brødre, Fætttere, ja maaskee endogsaa "Han" kan sidde Timer derinde med Toddyen og Cigaren og offere saamange Fireskillinger og saamange begeistrede Stød i Gulvet med Stokken. Der maa dog være noget Særeeget ved disse Konstnerinder, da de kunne samle en saa stor og mangeartet Skare af Beundrere og bænke venskabelige og ikke venskabelige Magters Repræsentanter ved Kongen af Danmarks Hof, Handelscommis'er og "Fuldmægtige", Studenter og Gardeofficerer venskabeligt ved hverandres Side.

*De fem syngepiger i "Det Valentinske Selskab" begynder deres karriere i Tivoli i sangerindepavillonen på øen i slutningen af 1860'erne, men rykker senere over i den nybyggede schweizerhytte, "Kisten", som fra 1866 vender ud mod Vesterbrogade til venstre for Tivolis hovedindgang.
Tivolis Arkiv.*

Orkestret i pavillonen på øen er på fire mand. Frem til 1863 er klarinettisten en særlig oplevelse; han er passioneret cigarryger, og når han skal spille, sætter han sin cigar i det ene næsebor for ikke at gå glip af flere timers rygning hver aften. Klarinettisten hedder Koefoed, og hans søn, Edvard, bliver også senere musiker i en lille dansebod på øen i Tivoli. Edwards søn, Hjalmar, bliver tredje generation Koefoed i musikkens tjeneste i Tivoli; han bliver dirigent for promenadeorkestret i 1923.

Kyske sange og en udstoppet krokodille

I begyndelsen koster det en skilling at krydse den lille bro over til den forjættede sangerindepavillion på øen – men den afgift er så upopulær, at man hurtigt sløjfer den. Det gør heller ikke attraktionen ved øen mindre, da man for hele 270 rigsbankdaler indkøber en udstoppet krokodille, som bliver udstillet i en tempelbygning i egyptisk stil. Til forskel fra en del andre lignende sangerindepavilloner i byen og omegn er viserne på øen hverken sjofle eller vovede. Det er mest søde og sentimentale sange, som man kan skråle med på, når kvinderne i Det Ramsøeske Selskab i 1870'erne synger for.

*Det Ramsøeske Selskab
fotograferet foran
sangerindepavillonen på
Tivoliøen i 1877.
Pavillonen bliver
stående frem til 1887,
men året før er det
meste af den gamle
stadsgrav fyldt op, og
øen er blevet landfast
med resten af Tivoli.
Tivolis Arkiv.*

*Både "Kisten" og "Slukefter" er i 1860'erne og 70'erne populære sangerindepavilloner i Tivoli. I "Slukefter" vokser træerne bogstaveligt talt ind i himlen – eller i hvert fald op gennem taget. Her optræder både guitarspillere, tyrolere og visesangerinder.
Litografi af Hans Tegner. Tivolis Arkiv.*

Orkestret er nu skåret ned til kun to musikere – en violinist og en pianist. Efter hver sang går tallerkenen rundt, så enhver kan give, hvad man nu synes til de optrædende. En genstand, to eller flere til både musikere og sangerinder er også yderst velkomment. Komponisten og musikanmelderen Charles Kjerulf beskriver i sine erindringer atmosfæren i pavillonen i slutningen af 1870'erne:

*... her var en ganske skrækkelig Luft eller rettere Mangel paa Luft. Gassen hede-
de, osede og lugtede. Cigarrøgen stank, skarp og kvælende, der duftede kvalmt af
Rom og "Kaminade" [øl blandet med brændevin] og surt af skummende bayersk
Øl. For ikke at tale om alskens mefistiske Dunster fra fugtige Mennesker og vaade
Klæder.*

Den unge Charles Kjerulf og hans kammerater har et særligt godt øje til to af sangerinderne i *Det Ramsøeske Selskab*:

Elfrida var nu min udkaarne Favoritinde. Det stødte mig ikke synderligt, at hun udtalte d'erne som j'er og sang "sø-je" i stedet for "sø-de" og "Fre-j" i stedet for "Fred" ... Hun var ellers en temmelig køn og god og rar Pige men havde hverken Stemme eller Talent, næppe en Gang Humør. Mere af de to første Dele havde den lille, tykke, meget blonde Anna, og Humør havde hun i hvert Fald for fire. Det hindrede hende dog ikke i nogle Aar senere at kaste sig ud fra et fjerde Sals Vindue i Berlin og slaae sig ihjæl paa Stedet. Motivet ubekendt.

H.C. Lumbye fotograferet med sine ordner ved sit – og Tivolis – 25-års jubilæum i 1868. Til venstre sølvkorset af Dannebrogordenen og ved siden af Wasakorset, som Lumbye fik i Stockholm i 1860. Musikmuseet / Nationalmuseet.

Det er ikke kun i krigsåret 1870, Tivoli byder på frankofile tiltag; allerede tre år tidligere inviterer man til fransk fest, inklusive en nybygget triumfbue. Illustreret Tidende, 1867.

Jubilæum og besøg fra Tyskland

Den 15. august 1868 fylder Tivoli 25 år – og dermed har H.C. Lumbye samtidig 25-års jubilæum. Da han ankommer til dagens prøve, bliver han mødt af både direktionen og bestyrelsen, og hans musikere overrækker ham en sølvpokal. Tre af dem har ligeledes været med fra begyndelsen, og kan også fejre jubilæum samme dag. Efter prøven er der jubilæumsfrokost på Divan 2 med sange og skåltaler, og Lumbye modtager en snustobaksdåse af guld fra sin arbejdsgiver. Om aftenen dirigerer Lumbye som altid – bl.a. den splinternye *Bal Ouverture til Tivolis Jubilæum*.

I kølvandet på mange års mildt sagt anstrengt forhold til Tyskland vokser båndene mellem Danmark og Frankrig, ikke mindst, da preusserne i 1870 belejrer Paris. Tivoli er med på vognen, og 31. august afholder man en fest til fordel for "*franske Saarede og Faldnes Efterladte*". Den 4. september spiller Lumbye en formiddagskoncert med samme formål, og harmoniorkestret følger trop syv dage senere.

Tyskere er til gengæld stadig ikke altid velsete i Danmark. Den berømte østrig-ungarske orkesterleder og dansekomponist Joseph Gung'l har boet i Tyskland siden 1864, og i sommeren 1871 er han på europaturné med sit orkester. Joseph Gung'l's valse og polkaer – og tilsvarende værker af hans nevø Johann – har været populære indslag på Lumbyes repertoire helt fra begyndelsen af 1840'erne. Joseph Gung'l lægger vejen forbi Tivoli.

Det er en stor begivenhed, når en berømt udenlandsk dirigent og hele hans orkester besøger byen. Aviserne skriver om, at Gung'l og hans 32 musikere får hele 200 rigsbankdaler pr. koncert – omkring fire gange mere end Tivolis udgift til en aften med Lumbyes orkester. Gung'l giver sin første koncert 21. juli, og han fortsætter hver aften ugen ud. Hornorkestrets dirigent, Balduin Dahl, skriver en *Salut for Gung'l*, som hans orkester spiller som en særlig hyldest til den berømte mester.

Men det danske publikum er ikke umiddelbart begejstrede for at se et tysk orkester i selveste Tivoli, og slet ikke en konkurrent til deres elskede Lumbye. Der bliver hysset og buhet under Gung'l's første afdeling – men stemningen vender, da anden afdeling skal i gang. Lumbye går selv på scenen, tager Gung'l i hånden og proklamerer, at Gung'l skam er hans gode ven. Nu er der ingen ende på jublen – og også anmelderne er begejstrede, bl.a. i *Dags-Telegraphen*:

Fanbilleder er ikke en ny opfindelse; Joseph Gung'l bliver portrætteret i ugebladene – lige til at klippe ud og hænge op. Illustreret Tidende, 1871.

Der bliver ikke blot lyttet til Gung'ls musik i Tivoli; i de gode borgerhjem med klaver kan man også selv spille tidens hits. De to førende musikforlag i København annoncerer naturligvis med klaverudgaver af Gung'ls værker, mens jernet endnu er varmt. Annoncer i Adresseavisen, 1. august 1871.

Nye Musikalier.
Gungl, Jos., Träume auf dem Ocean, Vals. 24 sk.
 Do., Die Gräfenberger. Vals. 24 sk.
 Do., Klänge aus der Heimath. 24 sk.
Stasny, L., Kutsche-Polka. 16 sk.
Gavotte par Louis XIII. 24 sk.
 (NB. Arrangementet er Forlæggerens Eiendom.)
 Alle udførte i Tivolis Concertsal af Hr. Capelmester Jos. Gungl.
Horneman & Erslev,
 Amagerstov 6.

Nye Musikalier.
Fra Concertsalen i Tivoli
 ved **Josef Gungl** og **H. C. Lumbye.**
Gungl, Drømme paa Oceanet, Vals. compl. med Introduction. 24 sk.
Gungl, En Gaasemarch. 12 sk.
Gungl, Hilsen til mit Hjem. Csárdas.
Gungl, Immortellen, Vals. 24 sk.
Gungl, Rudolph-Marsch. 16 sk.
Gavotte af Ludvig XIII. 12 sk.
Bach, Ved Fornærets Komme. 18 sk.
Miserere af Traubadouren for Piano. 24 sk.
 do. for Sang. 24 sk.
Meditation over Bachs Præludium af Gounod. 24 sk.
Adelaide, af Beethoven. 30 sk.
Strauss, Fra Barseen. Polka. 12 sk.
Strauss, Viin, Piger og Sang. Vals. 24 sk.
Suppé, Ouverture til Digter og Bonde. 40 sk.
 Flere **Nye** udkomme om nogle Dage hos
Wilhelm Hansen,
 Kongens Nytorv 18.

Gung'ls Orkester tæller, særligt for Kvartettens [strygernes] og Træblæseinstrumenternes Vedkommende, flere dygtige Medlemmer; men det, der navnlig udmærker dette Orkester, er det ypperlige Sammenspil og de smukke Nuanceringer, hvorimod vi af og til savnede Adskilligt med Hensyn til Intonationen, hvortil Imidlertid en af Reisen foranlediget Indisposition hos flere af Medlemmerne kan have bidraget en Del. Orkestret tæller, saavidt vi kunde se, nogle flere Violinspillere end det Lumbyeske og desuden en Harpenist, hvis Medvirkning var af megen Virkning, navnlig i [Charles] Gounods "Meditation over Bachs Præludium" [Ave Maria] og Ouverturen til [operaen] Bianca Siffredi af [Johannes Franciscus] Dupont ... Gung'ls Kompositioner have allerede i en lang Aarrække hørt til Lumbyes Repertoire og have stedse vundet stærkt og fortjent Bifald; det var derfor interessant at høre flere af disse Stykker blive udførte under Komponistens egen Ledelse ...

KJØBENHAVNS

JERNBANE . DAMP . GALOP

componeret af

H. C. LUMBYE.

Fartøggernes Eiendom.

KJØBENHAVN

paa Horneman & Erslev's Forlag.

P. 32 Sk.

H.C. Lumbye skriver den berømte "Kjøbenhavns Jernbane Damp Galop" i 1847 i forbindelse med åbningen af kongeriget Danmarks første jernbane mellem København og Roskilde, men idéen er faktisk tyvstjålet fra Joseph Gung'l. Allerede i 1842 skriver Gung'l sin "Eisenbahn-Dampf-Galop", med lokomotivslagtøjseffekter og den samme opbygning med en langsom begyndelse og slutning, og en hurtig midterdel, når toget er oppe i fart. Lumbye udnytter til gengæld formen langt bedre end Gung'l. Forfatterens samling.

Anmelderen lægger også mærke til, at Gung'l har placeret sine musikere på en lidt anden måde, end man er vant til i koncertsalen. Lumbyes orkester er delt op, så strygerne sidder på venstre side af dirigenten set fra publikum – og blæserne til højre. Sådan sidder byens eneste andet symfoniorkester, Det Kongelige Kapel, også i orkestergraven på Det Kongelige Teater. Gung'l benytter en opstilling, som svarer til den, man i dag bruger i moderne symfoniorkestre, hvor blæserne er placeret bag strygerne. Ikke alle synes, at det er en god idé – og *Folkets Avis* modtager et anonymt læserbrev om "Instrumenternes Placering i Gungls Orkester":

Hr. Redaktør! Ligesaa galt som det er aldrig at kunne opdage det Gode Hos Fremmede, ligesaa galt forekommer det mig at være, i sin Kunstbegejstring at

Da Joseph Gung'l besøger Tivoli for anden gang i 1872, slår man igen hans og Lumbyes orkestre sammen – og man får endda også forstærkning af Balduin Dahls harmoniorkester, da man opfører ouverturen til Meyerbeers opera "L'étoile du nord" – Nordstjernen. Folkets Avis, 26. juni 1872.

Tivoli.
 3 Dag Onsdag den 26de Juni 1872,
 i Anledning af, at
 Deltagerne i den nordiske Kunstnersammenkomst
 gaafe Etablissementet, altes
en stor Fest.
Basaren illumineres.
 Illumination af Haven og Belysning af Buskader og Trægrupper.
 Efter Mørkets Brekkrud belyses
 den kolossale Gruppe og det italienske Palads.
 I Concertsalen: Concert af
Josef Gung'l
 med Orkester.
 I Concertens 2den Afdeling gives
 Ouverturen til "Nordstjernen",
 udsøgt af det Hamborske, Gung'l's og Dahl'ske Orkester.
 Kl. 7 paa Pladsen:
 Optraeden af Kunstveridersejlskabet.
Kl. 7^{1/2}. Parade af Tivoligarden.
 Paa Teatret: Akrobatiske Forestillinger, Dans og Pantomime.
 Kl. 9^{1/2} og 10^{1/2}, i Cirkel 8: Optraeden af
Charmans Veridersejlskabet
 fra Royal Circus and Amphitheatre, Holborn, London.
 I begge Cirkulforestillingerne vil optræde
Mikadoens store Troupe af
japanesiske Akrobater.
 I Haven: Formusik.
 Brillant Fyrværkeri.
 Entré 24 ø for Solene, 12 ø for Dørn.
 Haven er aaben til Kl. 12^{1/2}.

gaa saa vidt, at man opdager Fuldkommenheder hos Fremmede, som en fornuftig og ædruelig Bedømmelse vilde karakterisere som Mangler. Disse Bemærkninger ere fremkomne ved Læsningen af en lille indsendt Anmeldelse af Gungls Orkester, der findes i "Dagstelegrafen" for i Lørdags. Deri roses Hr. Gungls Placering af de forskellige Instrumenter, og Anmelderen fortæller, at det kongelige Kapel ogsaa benytter den samme Placeringsmaade. Dette forholder sig ikke rigtigt. Instrumenterne ere nemlig ogsaa der ordnede omtrent paa samme Maade som i Lumbyes Orkester, hvor Stryge-Instrumenterne ere anbragte paa den ene Side af Kapelmesteren og Blæserne paa den anden. Jeg tror ogsaa, at denne Ordning ubetinget er heldigere. Dels ere Træ Instrumenterne de svageste og benyttes mest til Melodierne, f. ex. ved arrangerede Operasager, hvor Sangpartiet i Reglen er lagt for Fløjte, Klarinet eller Obo; dels forekommer i næsten ethvert Musikstykke Soloer for disse Instrumenter. I Gungls Orkester ere de stillede bagved Strygerne og kunne altsaa vanskeligt høres. At Professor Gade i Musikforeningen benytter den samme Placering (den, der bruges i Kapellet og af Lumbye) synes ogsaa at være et Bevis paa, at det er den heldigste.

Den 27. juli og de tre følgende aftener bliver Lumbyes og Gung'ls orkestre slået sammen, og de to skiftes til at lede det 62 mand store orkester. Gung'l dirigerer ikke blot sine egne valse og polkaer, men ogsaa noget så avanceret som ouverturen til Wagners *Tannhäuser*.

Næsten 6.000 mennesker møder op, da Gung'l to dage senere giver afskeds-koncert i Tivoli – og Lumbye overrækker ham en stor buket røde og hvide roser i bedste dannebrogstil. De to kolleger omfavner hinanden varmt, og jublen vil ingen ende tage. Præcis som Lumbye komponerer Gung'l ogsaa værker med titler, der fortæller om de steder, han har haft succes; han skriver både en *Kopenhagener Tivoli Polka* og en vals med titlen *Erinnerung an Copenhagen*.

Arvtagerne køres i stilling

I 1871 er Lumbye en syg og afkræftet mand efter mange års hårdt arbejde. Hans hørelse har i mange år været nedsat, og nu er det blevet endnu værre. *Jyllands-Posten* beskriver tingenes tilstand i koncertsalen i Lumbyes sidste tid som dirigent:

Det er en Kjendsgjerning, at Gamle Lumby i flere Aar, trods alle hans Fortjenester i musikalsk Retning, ikke har kunnet dirigere sit Orkester i Tivoli med den Dygtighed, som man kunde ønske, og man syntes tillige heller ikke om, at flere af Medlemmerne i hans Orkester under Hvileperioderne om Aftenen havde indrettet en Slags Skjænkestue oppe bag Orkesteret, hvor der tidt blev drukket for meget af Musikerne.

I juni 1872 meddeler direktionen Tivolis bestyrelse, at "*Krigskommisær Lumbye paa grund af Alder og Svagelighed er ude af stand til at varetage sin Tjeneste som Dirigent*". Lumbye tager på kurophold i Wiesbaden, og direktionen foreslår, at man lader C.C. Møller overtage ledelsen af orkestret resten af sæsonen.

Carl Christian Møller har spillet violin i Lumbyes orkester i de første år af Tivolis historie, og han har desuden solid kapelmestererfaring fra bl.a. Folke-teatret i Nørregade. På papiret har C.C. Møller gode forudsætninger for at blive fast vikar på dirigentposten, men det ender dog – sikkert ikke uden gamle Lumbyes mellemkomst – med at bliver brødrene Carl og Georg Lumbye, der skiftes til at dirigere, mens deres far er på rekreation.

Det bliver ikke uden problemer. Måneden efter engagerer direktionen også et sigøjnerorkester "*bestaaende af Naturmusikere, som spiller uden Noder*", som avisannoncerne beretter. Sigøjnerne spiller som regel sidste afdeling i koncertsalen, men brødrene Lumbye er helt åbenlyst ikke enige i, at orkestret har brug for assistance fra de udenlandske musikere. Den 2. august er der bestyrelsesmøde i Tivoli, hvor det bl.a. ifølge referatet:

... vedtages at betyde d'Hr. Georg og Carl Lumbye, at de maa vise mere passende Opførsel mod de i Koncertsalen optrædende fremmede Kunstnere, da de ellers vil blive fjernede fra Etablissementets Tjeneste.

I slutningen af juli er H.C. Lumbye tilbage på sin plads i Tivoli. Men da sæsonen er slut, må han indse, at kræfterne ikke længere rækker til at stå og dirigere i timevis hver aften. Den 22. november 1872 meddeler Lumbye sin arbejdsgiver, at han ikke er i stand til at fortsætte som dirigent i Tivoli i den kommende sæson – og han anmoder samtidig om en pension. Det vedtages at yde ham en årlig pension

Georg Lumbye er født 11 dage efter Tivolis første åbningsdag i 1843, og er opkaldt efter Georg Carstensen. Han spiller violin i sin fars orkester fra han er 17 år gammel, og i slutningen af 1860'erne videreuddanner han sig i tre år i Paris. Det Kongelige Bibliotek.

på 600 rigsbankdaler af Tivolis kasse. Den 14. december 1872 slår Tivoli H.C. Lumbyes stilling op i aviserne:

Da Pladsen som Orchesterchef i Tivolis Koncertsal er bleven ledig ved Hr. Krigsraad Lumbyes Fratrædelse, anmodes d'Herrer, som attraae denne Post, om inden Aarets Udgang at indsende skriftlig Meddelelse herom paa Tivolis Kontor.

Aviserne følger med i stort og småt i Tivoli på en måde, som vi slet ikke kender i dag, og det er åbenbart ikke svært for journalisterne at få indsigt i ansøgerbunken. Et dirigentskifte i koncertsalen er en særdeles vigtig begivenhed – også i pressen.

Ansøgerne til posten er en broget flok; den holstenske musiker og musiklærer Theodor Griebel, Lumbyes koncertmester siden 1840'erne R.F.G. Krause, den ungarske komponist Béla Kéler, dirigenten ved Folketeatret Wilhelm Ramsøe, organisten Christian Henrik Glass, Lumbyes sønner Carl og Georg, den besværlige A.F. Lincke, den solide C.C. Møller, samt dirigenten for hornorkestret Balduin Dahl.

Man beder fagkunds-kaben om hjælp. Komponisterne Niels W. Gade, J.P.E. Hartmann og Det Kongelige Teaters kapelmester Holger Simon Paulli indstiller tre af kandidaterne som egnede; Balduin Dahl, Wilhelm Ramsøe og C.C. Møller. Den

10. januar 1873 udnævner Tivolis bestyrelse Balduin Dahl til ny fast dirigent i koncertsalen. Wilhelm Ramsøe bliver rasende, og skriver et åbent brev til Gade, Hartmann og Paulli, hvor han udbeder sig en udspecificering af Balduin Dahls fortrin frem for de øvrige ansøgere. Han får intet svar.

Familien Lumbye er i chok. Carl og Georgs søster Caroline skriver i 1897 to artikler i dagbladet *Dannebrog* med erindringer om sin far:

Min kjære, gamle Fader blev som lamslaaet ved Efterretningen om, at hans Sønner var blevne forbigaaede. I saa høj Grad smertede det ham, at han fra det øjeblik ikke kunde taale at høre Ordet Tivoli nævne. Ja, for helt at udelukke sig fra Livet og Verden ophørte han at holde Bladene og vilde intet vide om, hvad der foregik i den Kreds, der gjennem mange, mange Aar dog havde været ham det kjæreste af alt.

H.C. Lumbye dør den 20. marts 1874. Han når heldigvis ikke at læse, hvad *Dags-Telegraphen* skriver senere den sommer, da bladets musikanmelder opsummerer sin mening om Balduin Dahls første halvanden sæson som dirigent i koncertsalen:

... Præstationerne i Koncertsalen have aldrig været bedre end under Hr. Dahls Ledelse og kun sjelden saa gode. Man sporer i Udførelsen af ethvert nok saa ubetydeligt Numer, at det er indstuderet med Flid og Omhu. Hvad Repertoiret angaaer, har Dirigenten gjennemgaaende valgt det med megen Skjønsomhed.

Det er nu ikke alle, der er lige begejstrede for Balduin Dahl. En del af stam-publikummet i Tivoli glemmer aldrig, da Lumbyes sønner blev forbigået – og de har intet imod at sige deres mening højt.

5. Evnen og viljen – Balduin Dahl

1873-91

Han var ingen stor Begavelse, neppe en af hans Kompositioner vil overleve ham i mange Aar, men han var en flittig, viljekraftig og energisk Dirigent. Hans Rege-ringstid i Tivoli var ikke rig paa store Begivenheder, thi selv om han forskrev de store Værker af fremmede Mestre, svarede Evnen til at udføre dem neppe til Viljen ...

Forfatteren og skuespilleren Peter Engell giver Balduin Dahl en hård bedømmelse i sin bog om Tivoli fra 50-årsjubilæet i 1893. Engell får ret i, at langt de fleste af Balduin Dahls værker i dag enten er gået tabt eller i glemmebogen – bortset fra *Frederik 8.s Honnørmarch*, som oprindeligt hed *Kronprins Frederiks March*; det er stadig en af de mest spillede danske marcher.

Christian Balduin Dahl bliver født den 6. oktober 1834 i København. Han er søn af musiker Jens Peter Dahl, som bl.a. tjener penge ved at synge i operakoret på Det Kongelige Teater. Det er faderen og en ældre farbroder – hofpianist Peder Waldemar Dahl – der giver Balduin den første musikundervisning. Allerede som nybegt teenager spiller Balduin Dahl slagtøj i Tivolis teaters orkester, som hans far dirigerer. Her spiller han den pærevælling af brugsmusik, som skiftende kapelmestre sætter sammen og arrangerer til hver pantomime; en arie af Mozart, en vise af Bellman, en polka af Strauss. Senere bliver Balduin Dahl musiker i Livgardens Musikkorps, men som 30-årig vender han tilbage til Tivoli.

Manden med kornetten

Balduin Dahl bliver i 1864 dirigent for Tivolis hornorkester. Ensemblet består af 12-14 mand, messingblæsere og slagtøj, og har hjemsted i musikteltet foran bazarbygningen. Teltet er en lille pavillon med træskelet beklædt med lærred, men bliver året efter Balduin Dahls tiltræden erstattet af en ottekantet musikpavillon helt af træ og med asfalttag. Musikerne sidder tæt, uden mulighed for de store armbevægelser; pavillonen er kun fire en halv meter i diameter.

*Balduin Dahl
fotograferet i
kongelig
hoffotograf
Harald Paetz'
atelier i Bredgade.
Efter 1872.
Tivolis Arkiv.*

Balduin Dahls hornorkester fotograferet i 1867. Dahl står selv i midten foran den hvide søjle. Københavns Museum.

Balduin Dahl står med front mod publikum foran musikerne med sin kornet, og leder orkestret på samme måde, som når Lumbye spiller for på sin violin i koncertsalen. Dahls store glansnummer er Rosinas arie fra Rossinis *Barberen i Sevilla*. Orkestret begynder som sporadisk krydderi til de særlige festdage allerede i 1840'erne, og senere bliver det fast søndagsunderholdning foran bazaren. Hornorkestret er også i perioder det faste orkester til Tivolis cirkusforestillinger og artisternes optræden på plænen, ligesom de spiller til forestillingerne på teatret. En stor del af musikerne behersker flere instrumenter, og kan skifte fra f.eks. klaphorn til violin, når der skal spilles til pantomimerne. Da Balduin Dahl kommer til, spiller hornorkestret koncerter i haven alle dage mellem kl. 17 og 23, bortset fra torsdag og lørdag.

En af musikerne i orkestret er den 17-årige Ulrich Andersen, der senere bliver dirigent for promenadeorkestret. Han spiller i Balduin Dahls hornorkester fra 1868, og i begyndelsen får han ikke løn for sin indsats. Det er ikke ualmindeligt for

unge musikere i tiden før fagforeningerne kommer ind i billedet. Man er simpelthen ulønnet aspirant, inden man avancerer til at få betaling for sit arbejde; to kroner for en hverdags arbejde og tre kroner om søndagen, hvor der spilles en time længere.

*Et hornorkester i
1800-tallet
benytter ikke blot
instrumenter, som
vi kender i dag; her
et klaphorn, som
man stadig kan
støde på i
hornorkestre på
Balduin Dahls tid.
Foto: John Lee.
Musikmuseet /
Nationalmuseet.*

En del af musikerne har flere opgaver end blot hornorkestrets egne koncerter og pantomimeforestillingerne – de spiller også f.eks. til dans på estraden. Ulrich Andersen fører dagbog, så han har sandsynligvis ret, når han i et interview mange år senere fortæller, at han i årene omkring 1870 hver søndag i sommersæsonen spiller uafbrudt fra kl. 16 om eftermiddagen til kl. 01.30 om natten.

I sommeren 1871 skriver forfatteren Christian Winther i et brev om en aften i Tivoli med Balduin Dahls lille hornorkester:

Da jeg nu, saa varm som jeg var, ikke havde Lyst til at sidde i min varme Stue, saa faldt jeg ind i Tivoli og satte mig ved Balduin Dahls Orkester, som er det eneste, der er værd at lægge Mærke til. Da jeg havde siddet lidt, saa jeg paa Plakaten, som foran hvert Nummer udhænges, med store Bogstaver: "Til Een, Romance af B. Dahl". Det var en meget smuk, simpel Melodi med en glimrende Harmoni og blev spillet fortræffeligt. Da de holdt op og skulde et andet Sted hen, at trutte for Beridere [spille til cirkusforestillingen] eller deslige, saa gik jeg hen til Hr. Dahl og takkede ham for den smukke Komposition. Han sagde mig da, at han havde

ladet den udføre, netop fordi han havde set mig i Nærheden; Teksten dertil var af mig: "Svæv hid med al din Pragt og Pryd, Du milde Luft fra lune Syden", og han reciterede det første Vers for mig. Det er en meget net og beleven Mand – ingen almindelig Trompeter.

Debut med forhindringer

Balduin Dahls første sæson på Tivolis fornemste dirigentpost begynder 11. maj 1873. Det er øsende regnvejr, og mange søger ly i koncertsalen. Så snart Balduin Dahl træder ind på H.C. Lumbyes plads foran orkestret i koncertsalen, bryder både entusiastiske klapsalver og ihærdige buhråb ud. Lumbye-klanens faste støtter er mødt talstærkt op, og den højlydte meningsudveksling fortsætter under de første numre, så ingen overhovedet kan høre musikken. Det hjælper først, da politiet arresterer nogle af de mest støjende modstandere af den nye dirigent. Et par af de meget ihærdige er unge lærlinge, der senere tilstår, at de har fået en mark hver af Lumbye-tilhængerne for at medvirke. Balduin Dahl får så til gengæld et desto varmere bifald af sine egne tilhængere efter koncerten.

Balduin Dahl har fra sæsonstarten luget ud i orkestret, og forsøger samtidig at lægge en dæmper på det uhæmmede drikkeri, som mange af medlemmerne i årevis har fået hvert et ledigt øjeblik til at gå med. Dahl hyrer nye musikere på flere nøgleposter, og *Jyllands-Postens* anmelder er helt enig i Dahls dispositioner:

Enhver, der kjender Balduin Dahls Evne, vil vide, at han vil gjøre sine Sager udmærket som Dirigent, og at han vil bringe Tivolis Koncerter op til noget meget Bedre, end de have været i adskillige Aar. Han har tillige befriet Orkesteret for En og Anden, som det ikke kan være tjent med, og Udskænkningen er hørt op. Kjøbenhavnernes Sympathi er derfor fuldstændig paa hans Side.

Balduin Dahl dirigerer – som sin forgænger – med ryggen til sit orkester, så han har direkte kontakt med publikum. Nu har han ikke længere en kornet i hånden, men sin violin. Som næsten alle andre professionelle musikere i 1800-tallet er han uddannet på flere instrumenter, og når der er valse og polkaer på programmet, spiller Dahl for, præcis som H.C. Lumbye gjorde. Når der er symfonier og ouverturer på programmet tager han – igen som Lumbye – en solid dirigentstok i hånden i

stedet. Balduin Dahl har tilsyneladende en ret særpræget dirigentteknik, hvor han slår utroligt mange underdelinger af hvert slag. Det ser sikkert imponerende ud for publikum, og der er næppe mange i orkestret, der for alvor lader sig distrahere.

Italienske sopraner

Allerede i Balduin Dahls første sæson mærker publikum, at der er nye boller på solistsuppen. På Lumbyes tid var det først og fremmest orkestrets egne medlemmer, der var solister – men nu hyrer man i større og større omfang stjerner udefra. Den italienske koloratursopran Carlotta Patti er det store trækplaster i koncertsalen i august 1873. Hun er ganske vist mest kendt på grund af sin søster, Adelina, som er et verdensnavn på de store operascener – men Carlotta er også en fremragende sopran med et ekstremt stort stemmeomfang. Hun står til gengæld meget sjældent på en operascene; hun har haltet siden hun var barn, og har det mere komfortabelt som koncertsanger. Hun turnerer over hele verden, og allerede fem år tidligere har københavnerne kunnet høre Carlotta Patti i Casino. Forventningerne er derfor høje, da Tivoli 19. august 1873 kan annoncere med den første af i alt ni ”Patti-Concerter” på kun 12 dage.

Koncertsalen er proppet til randen, selv om entréen til Tivoli er forhøjet til to mark, og en siddeplads i salen koster det dobbelte; det er stadig billigt for at opleve en rigtig verdensstjerne. Flere tusind mennesker samler sig hver aften på området omkring koncertsalen for at høre den berømte sangerinde. De kommer til at vente en pæn del af tiden, for de såkaldte Patti-koncerter består – på trods af titlen – kun af et par numre med Patti selv. Hun synger som regel et sæt virtuose variationer, f.eks. over *Karneval i Venedig*, og en langsom sang, ofte *The Last Rose of Summer*.

Patti synger ikke med koncertsalens orkester, men med klaverakkompagnement af pianisten Carl Leser. Efter et nærmest hysterisk bifald med mange fremkaldelser og en regn af blomster, kvitterer Patti med et ekstranummer. Hendes foretrukne er Daniel Aubers latterarie fra operaen *Manon Lescaut*.

Resten af programmet udfyldes af orkesternumre med Balduin Dahls orkester, og af solokoncerter og kammermusik spillet af de to musikere, der også følger med på Pattis turné; pianisten Théodore Ritter – som har medbragt sit eget

Pleyel-flygel fra Paris – og violinisten Gerhard Brassin, der bl.a. spiller en sats fra Beethovens Kreutzer-sonate. Brassin er også solist i Mendelssohns violinkoncert med Balduin Dahls orkester ved flere af Pattis koncerter i Tivoli. *Fædrelandet* mener, at det er en dårlig disposition:

Naar Hr. Brassin et Par Gange har havt Mendelssohns store Koncert med Orkester-Ledsagelse paa Programmet, turde dette dog være et mindre heldigt Valg, dels fordi Hr. Brassin, skjønt han spiller meget smukt, dog ikke udfører dette Værk paa nogen meget fremragende Maade, men dels og fornemmelig fordi Violinspillet ikke høres godt udenfor Koncertsalen, saa at det større Publikum, der ikke kan faa Plads indenfor, bliver brøstholdent ved et Violinnummer paa en god halv Time, hvoraf kun enkelte Brudstykker kunne opfattes.

Når det gælder Carlotta Patti, er anmelderne uden undtagelse imponerede og fulde af rosende ord. Efter den første Patti-koncert skriver *Berlingske Tidende*:

... hendes Virtuositet i at behandle Stemmen som Instrument, hendes uforlignelige Staccato-Toner og Triller med Crescendo og Decrescendo, hendes glimrende Coloraturer og forbausende Stemme høide ville desuden endnu være i Manges Erindring fra de tidligere "Patti-Concerter" i Casino. Endskjøndt Kunstnerinden ikke længere befinde sig i sin første Ungdom, har dog Stemmen hverken tabt i Kraft eller i Smidighed og Glands.

Publikum strømmer til Patti-koncerterne, men mange må altså nøjes med at høre hendes stemme på afstand. *Dags-Telegraphen* skriver i august 1873 om den efterhånden temmelig bedagede og utidssvarende koncertsal, hvor mange stadig ofte må stå udenfor og lytte til musikken, når pladsen indenfor er optaget:

Den er ikke smuk, hvilket dog fik at være, den er heller ikke rummelig nok, og den er alt Andet end bekvem. Hvis vi ikke feile, kunne i det Allerhøieste 1.200 Mennesker faa Plads i den, hvilket altsaa bl. A. vil sige, at i Tilfælde af daarligt Vejr

Carlotta Patti fotograferet med sin akkompagnatør Carl Leser i Hansen, Schou og Wellers atelier på Østergade i København under besøget i København i 1873. Tivolis Arkiv.

bliver der Trængsel, uden at en større Mængde Tivoligjæster kan komme under Tag, medens Forholdet dog burde være det, at et Etablissement som Tivoli kunde sikre de Besøgende i det Mindste i et Tal af omtrent 3000 Adgang til Koncert hver Aften uden Risiko for Regn og Slud ...

Problemet er ikke løst, da man i august 1874 igen annoncerer med opera i koncertsalen. Denne gang er det sangere fra det italienske operahus i Paris, der gæster Tivoli som led i en skandinaviensturné arrangeret af samme impresario, Maurice Strakosch, som leverede Carlotta Patti til Tivoli året før.

Sopranen Bianca Donadio er stjernen i truppen, som også tæller fire andre sangere fra Théâtre Italien. Publikum strømmer igen til koncertsalen, selv om *Berlingske Tidende* ikke mener, at Balduin Dahl leverer et akkompagnement på højde med solistpræstationerne:

Selskabet raader over saa respectable og tildeels fortrinlige Stemmemedler, at det maa beklages, at man ikke kan faae dets Præstationer at høre paa en Scene og understøttede af et godt Orchester.

Musikken om sommeren

Tivoli er blevet en altdominerende faktor i Københavns musikliv i sommermånederne – men der er faktisk adskillige konkurrenter, der forsøger at tage kampen op.

I *Dags-Telegraphen* kan man i 1874 læse bladets musikkritiker gøre status over byens mange musikalske sommertilbud alene på strækningen fra Vesterport til Frederiksberg. Han nævner først Sommerlyst på Frederiksberg Allé, hvor et ni-personers tyrolerselskab fra Zillerthal optræder i nationaldragter, og ”*underholde Gjæsterne med dels Solo- dels Korsange, assisterede af Frk. Libkovius, der trakterer saavel Slag- som Strygecither.*”

De glade tyrolere bliver dog ofte forstyrret af blæserne, der spiller på Sommerlysts karruselbane, præcis som det foregår i Tivoli. Overfor Sommerlyst ligger Frederiksberg Morskabsteater, hvor Albert Dahl leder orkestret ”*paa en meget respektabel maade*”.

Balduin Dahls orkester akkompagnerer kun nogle af numrene ved Blanche Donadios koncerter – sandsynligvis fordi Tivoli har noderne til netop dem. Resten bliver sunget med klaverakkompagnement. Annonce i dagbladet København, 17. august 1874.

Bianca Donadio er egentlig overhovedet ikke italiensk, men fransk. Hendes rigtige navn er Fanny Marie Gabrielle Dieudonné, og hendes franske venner kalder hende Blanche.

TIVOLI.
Idag, Mandag den 17. August.
Kl. 8
optræder i Koncertsalen
Signora Donadio
med Selskab fra Itallensk Opera
i Paris (Salle Ventadour).
Direktion Strakosch.

Program:

1. Rossini: Aria, dell' Op. »Figaro«, Signor Bergmaschi (med **Orkesterakkompagnement**).
2. Rossini: Duo, »Mira la bianca luna«, Signora Montoya og Signor Benfratelli.
3. Mozart: Aria (Leporello), dell' Op. »Don Giovanni«, Signor Fiorini.
4. Gounod: Aria gioielli, dell' Op. »Faust« Signora Donadio.
5. Verdi: Miserere, dell' Op. »Trovatore«, Signora Montoya og Signor Benfratelli (**med Orkesterakkompagnement**).
6. Rossini: La Calunia, dell' Op. »Il Barbiere di Siviglia«, Signor Fiorini (**med Orkesterakkompagnement**).
7. Halevy: Aria, dell' Op. »La Juive«, Signora Montoya.
8. Donizetti: Serenata, dell' Op. »Don Pasquale«, Signor Benfratelli.
9. Meyerbeer: Valz, dell' Op. »Dinora«, Signora Donadio.
10. Verdi: Quartetto, dell' Op. »Rigoletto«, Signora Donadio, Signora Montoya, Signor Benfratelli og Signor Bergmaschi.

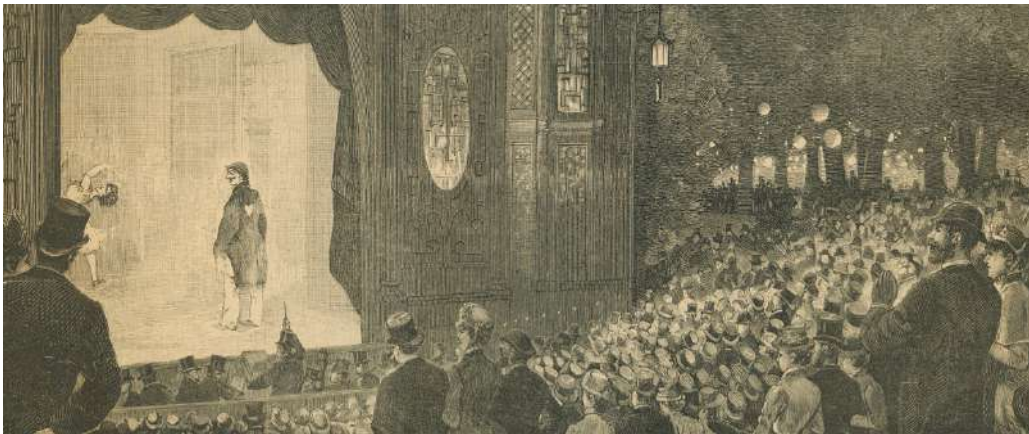
Akkompagnator Hr. Leser.
Reserverede Pladser til Koncertsalen faas fra Kl. 10 Formiddag à 1 Rdl. i Billetkontoret.

Dags-Telegraphen nævner også Kafé Boulevard, som ligger lige overfor Tivoli, og som i folkemunde simpelthen bliver kaldt Lille Tivoli. Her spiller Georg Lumbyes orkester på hele 18 mand:

... blandt disse ikke saa faa dygtige Musikere. Programmet bestaar for Størstedelen af Lumbyeske Dandse – selvfølgelig saavel af H.C. som af Georg og Carl Lumbye – Ouverturer, mindre Salonstykker for forskellige Instrumenter og Potpourrier over Operamelodier. Sammenspillet er som oftest godt, navnlig naar der tages Hensyn til, at Dirigenten formodentlig ikke er Herre over Ansættelsen af det strengt taget fornødne Antal Prøver; men undertiden skorter det dog af denne Grund paa de finere Nuanceringer, der er saa nødvendige, naar Musikken skal øve den tilsigtede Virkning.

Kafé Boulevard byder også – som Tivoli – på et udendørs harmoniorkester. De 12 mand spiller under ledelse af stabshornist P.B. Hansen. Men uanset konkurrenternes anstrengelser, er *Dags-Telegraphen* ikke i tvivl om, hvor man får den bedste sommerunderholdning i København og omegn:

... Tivoli er Perlen blandt Kjøbenhavns Sommerforlystelsessteder. Her bydes Alt, hvad man endog med Ubeskedenhed kan forlange af en saadan Anstalt;

I 1874 bygger Tivoli det nuværende kinesisk inspirerede teater til pantomimeforestillingerne. Orkestret sidder stadig i fri luft foran scenen med de høje hatte. Tivolis Arkiv.

endog svenske Lommetype kan man træffe her, og naar man er heldig, kan man endog blive vidne til deres Paagribelse. Som bekjendt ledsages samtlige Præstationer til Musik; Tivoli er Musikkens Hjem, hvor Tonerne lyde uafladelig og overalt.

Operetter i cirkus

Men selv om Tivolis position er svær at slå, så hviler man ikke på laurbærrene. I 1873 bliver cirkusbygningen i Tivoli ombygget til et teater, som fortsat kan bruges til optræden af tryllekunstnere, jonglører og fremvisning af dresserede dyr, som både kan køre på cykel og spille på musikinstrumenter. Cirkusteatret præsenterer nu i tillæg også varietéforestillinger, vaudeviller, balletter – og tidens superpopulære operetter.

I 1874 hyrer man et operetteselskab fra Wien til et længere gæstespil i det nyombyggede teater. Dermed går Tivoli i direkte konkurrence om operette-markedet med de såkaldte "sekondteatre", altså teatrene i byen med en lavere status end Det Kongelige Teater, først og fremmest Folketeatret og Casino.

Selskabet lægger ud i midten af maj 1874 med Franz von Suppés operette *Den skønne Galathea*. *Fædrelandets* anmelder ankommer uden de store forventninger:

Naturligvis maa man ikke vente Noget af første, vel heller ikke af anden eller tredie Rang, og hverken ved Skjønhed, Stemme eller dramatisk Evne øve de Fire, to Damer og to Herrer, som spille "Den skønne Galathea", nogen særegen Tiltrækningskraft. Men ligesom de dog til en vis Grad kunne synge og spille, saaledes have de ogsaa en vis Synge- og Spillemaade, der stammer fra de større europæiske Byers Scener, og derfor er det ganske morsomt at jævnføre deres Præstationer med det, vi her have af tilsvarende Art. Vi finde da her den gamle Paastand bekræftet, at vore saakaldte Sekondtheatre meget vel kunne taale Sammenstilling med lignende Scener udenlands.

Selskabet medbringer selv en kapelmester fra Wien. De danske musikere i orkestret, som er sat sammen til formålet, har kun ganske få prøver – måske kun en enkelt gennemspilning – på hver operette.

Selv om successen ikke er i hus fra begyndelsen, så trækker det østrigske operetteselskab alligevel publikum nok til, at man også i 1875 spiller operette i cirkusteatret. Nu satser man på lokale sangere i operetter af Charles Lecocq og Jacques Offenbach – men det store sus fra udlandet på operetteområdet kommer igen i august 1884, da en 35-årig fransk stjernesanger vælter Tivoli.

Anna Judic fotograferet i 1876 som Den skønne Helene i Offenbachs operette. Bibliothèque nationale de France.

En flittig operettesanger

Anna Judic har været et stort navn i underholdningsbranchen i Paris siden begyndelsen af 1870'erne, og nu, hvor den hjemlige popularitet er dalende, er hun på turné til mere ydmyge byer – også København. Hun optræder på Folketeatret, og slutter besøget af som æresgæst ved en hel "Judic-Fest" i Tivoli 28. august 1884. Der er hængt franske flag op i hele haven, og omkring 6.000 betalende gæster går gennem porten inden underholdningen begynder kl. 19.30 – i første omgang dog uden Anna Judic. Hun sidder i den lukkede direktionshave og spiser middag med

Anna Judic dovner ikke under besøget i København; selv om Folketeatret ikke helt har styr på datoerne i annoncen, så er det alligevel sin sag at synge i tre forestillinger og en koncert på lidt over 24 timer. Dags-Telegraphen, 27. august 1884.

Folketheatret.
Idag, Onsdag den 28. August, Kl. 7^{1/2}:

3. Judic-Forestilling.

Forestillingen overføres af Dts. Majestæter Kongen og Dronningen, Kongen og Dronningen af Grækenland, Dts. kgl. Høih. Kronprinsen og Kronprinsessen, Prins Valdemar samt den øvrige kgl. Familie med Følge.

Lili,

Vaudeville i 3 Akter af **Hennequin** og **Hilhand**, Musik af Hertze.
Billetter til forh. Pris faas idag fra Kl. 9^{1/2}—11^{1/2}, til alm. Pris fra 12 hele Dagen.

Imorgens, Torsdag den 28. August, **Kl. 1:**

Judic-Matinée.

Niniche.

Netant Pris. Intet forh. Billetsalg.
Billetspriser.
Loger og Gulvet 5, 4 og 3 Kr.
Balken 3 og 2 Kr.
Billetter faas idag, Onsdag, fra Kl. 10—6 i Theatrets søndre Billetkontor.

TIVOLI.

Imorgens Torsdag den 28. August.

Judic-Fest,

ved hvilken **Mme. Judic** vil optræde paa det altsine Theater:

<p>Kl. 7^{1/2}: LE RENAISSANCE BLEUE, Vaudeville i 1 Akt af Mr. A. Hennequin. Baronen Mr. Allart, Ducrai Mr. Chartier, Argentine Mme. Jeanne Froment, Rose Mme. Bernold.</p>	<p>Kl. 10^{1/2}: LES CHARBONNIERS. Operette i 1 Akt af Ph. Gille, Mme. JUDIC spiller Thérèse Val- brézégues Rolle, som hun har creeret i Paris. Mlle Cargouciol . . Mr. Emmanuel, Bidard Mr. Edouard Georges Tardivel Mr. Worms.</p>
---	--

samt i Koncertsalen, hvor der gives
Kl. 8^{1/2}. **Stor Judic-Koncert.**
JOSEPHINE,
Operette-monolog i 1 Akt, Musik af Louis Varney.
Mme. JUDIC vil spille Mathildes Rolle, som hun har creeret i Paris.
2) Ne me chatouillez pas
3) Pas l'aire à Maman.
4) Rentrons bras-dessus bras-dessous } Judic-Sange.

Fest Illumination i Haven.
Koncert af Orkestrene.
Stort brilliant Fyrværkeri.

Reserverede Pladser i Koncertsalen à 3 Kr. og **Stillepladser** foran det altsine Theater, gjældende til begge Forestillinger à 2 Kr. faas idag fra Kl. 12—2 og 4—6 i Tivolis Billetkontor.
Entrée til Haven ved Judic-Festen 1 Kr. for Voksne 50 Ore for Børn.
Abonnements- og Frikort gjælde ikke til denne Fest.

bestyrelsen, får overrakt en fin Tivoli-medalje, og medvirker først ved en særlig Judic-koncert i koncertsalen. *Dagbladet* rapporterer:

Hele Terrænet udenfor og ovenfor denne var fyldt af tildels ikke meget rolige Tilskuere, hvis Afbrydelser og Tilraab ogsaa forstyrrede den første Del af Forestillingen. I Salen selv var Alt udsolgt ... den forreste Del af Orkestret [scenen hvor orkestret sidder], paa hvilken en stor Kuffert og et Par Stole vare henstillede, maatte tjene som Ramme om Mme Judics sceniske Præstationer. Efterat Ds. Maj. Kongerne og Dronningerne af Danmark og Grækenland, Deres kongelige Højheder Kronprinsen, Kronprinsessen og Prins Valdemar vare ankomne og havde taget Plads paa den forreste Stolerække, fremtraadte Mme. Judic og foredrog paa den improviserede Scene med det hende saa ejendommelige Talent en lille Operette-monolog ... Mme. Judic, der var dekoreret med Tivoli Medaillen, blev gjentagne Gange fremkaldt og maatte synge et Vers dacapo. Den kgl. Familie forlod derpaa Etablissementet, og Mme Judic foretog derpaa [en køretur] i aaben Vogn, eskorteret af 4 Fakkeltædere i Tivolis bekjendte Uniformer, gennem Terrænet, hilset af Leveraab, der navnlig antog en begejstret Karakter da hun ved Ankomsten til Theatret raabte "Leve Danmark".

Herefter medvirker Anna Judic i den anden af aftenens to operetter på pantomimeteatret inden påfugletæppet går i. På det tidspunkt er der hele 7.000 mennesker forsamlet omkring teatret.

Det nye harmoniorkester

Nu, hvor Balduin Dahl residerer i koncertsalen, har Carl Theodor Pöckel overtaget ledelsen af hornorkestret. *Dags-Telegraphen* rapporterer i juli 1874 om resultatet, og avisen er ikke helt tilfreds med slagtpøjsspillernes fremtrædende placering i lydbilledet:

Vi ... maa da først og fremmest undre os over, at Hornmusikken ikke mere er virkelig Hornmusik, men paa Grund af den stærke Benyttelse af Slaginstrumenter nærmest maa kaldes Janitscharmusik. Hvorvidt det fra Først af har været Dirigentens Opgave at give Hornmusikken en fra det almindelige forskjellig

Klangform ved stærk Benyttelse af Trommer, er os ubekjendt; men os har denne Forandring ikke tiltalt.

Dags-Telegraphen er heller ikke tilfreds med Pöckels adstadige tempi:

Harmonimusik egner sig vel ikke saa godt for hurtige Tempoer og Figurer som et Strygeorkester, men derved retfærdiggøres dog ikke de slæbende og forfeilede Tempoer, hvori Hr. Pöckel lader spille, og dersom det er hans Mening, at hans Orkester kun bør udføre Stykker i langsomme Tempi, maa han vælge sit Program derefter.

*Harmoniorkestrets pavillon fra 1875 bliver hurtigt et virkeligt tilløbsstykke i Tivoli. I stueetagen er der indrettet restaurant, og i overdelen har orkestret deres friluftstribune, en åben halvkuppel med skifertag. Der bliver bygget 16 små lysthuse af træ i nærheden, og pladsen foran orkestret er oplyst af fire gaskandelabre. Pavillonen står frem til 1899, hvor den bliver flyttet til Roskilde; her fungerer den som musikpavillon helt frem til 1960'erne.
Illustreret Tidende, 1875.*

I 1875 bliver Pöckels 12-mands hornorkester erstattet af et harmoniorkester med både messing- og træblæsere. Man bygger samtidig en ny toetages pavillon i russisk stil til det nye orkestres koncerter, og her sidder de 30 musikere med deres høje hatte og spiller marcher, polkaer, operahits og kendte ouverturer.

Tivolis ledelse vælger at tilbyde stillingen som dirigent til en af de ansøgere, som blev forbigået, da Balduin Dahl blev ansat i koncertsalen. Carl Christian Møller er 52 år gammel. Han er som sin far uddannet militærmusiker, og han spiller violin hos H.C. Lumbye frem til 1848. Han skriver i den periode adskillige marcher, valse og polkaer, som Lumbye uropfører i koncertsalen.

I 1857 bliver C.C. Møller – på Lumbyes anbefaling – kapelmester ved Folke-teatret. Han har alligevel stadig tid til overs til at komponere for andre; i 1858 skriver han en orkesterfantasi til Lumbyes orkester med titlen *Struds-Jagten*. Satsernes navne bliver endda nævnt i Tivolis avisannoncer:

1. Karavanens Nærmelse
2. Bivouakeringen
3. Strid mellem Kameldriverne
4. Signal
5. Strudsens Komme bliver anmeldt
6. Strudsene passere forbi
7. Jagten
8. Jægerens Fest efter Jagten

Opførelserne er en enorm succes, men de farverige satstitler er stort set alt, hvad vi ved om C.C. Møllers strudsejagt; både partituret og orkesterstemmerne er blandt det, der går op i røg ved koncertsalsbranden i 1944.

C.C. Møller er nu sommerbeskæftiget foran Tivolis nye harmoniorkester, som udgangspunkt med 30 musikere som grundstamme. Når der er særlige begivenheder, kan man nå helt op på over tre gange så mange musikere, som f.eks. da man i 1877 markerer 200-året for et afgørende slag i den skånske krig.

Carl Christian Møller dirigerer selv uropførelsen af sit tonemaleri *Slaget i Køge Bugt* på plænen i Tivoli med 100 musikere i orkestret. Slagets store helt, søoffice-ren Niels Juel, bliver hyldet, og Tivoli opstiller "*Våbentrofæer med Buste af Helten*".

*C.C. Møller deltager som
militærmusiker i 2. Brigades
Musikkorps i treårskrigen,
bl.a. i slaget ved Isted i 1850.
Tivolis Arkiv.*

Gæstedirigenter i koncertsalen

Det er ikke forbigået Tivolis bestyrelses opmærksomhed, at publikum strømmer til, når der er udenlandske solister på programmet i koncertsalen. Bestyrelsen beslutter at tage et skridt yderligere; de engagerer hele to gæstedirigenter i august 1878, som til alle deres koncerter skal dirigere alternerende med Balduin Dahl. Det er en virkelig begivenhed, da Johann Strauss den ældres yngste søn, Eduard, besøger Tivoli i sommeren 1878. *Dagens Nyheder* skriver:

Den eiendommelige, kvikke og elektriserende Maade, hvorpaa han dirigerer, og den overordenlige Vivacitet, han under sin Funktion selv udvikler, virker smittende baade paa Tilhørerne og paa Orkestrets Medlemmer, og de overordenlige Bifald, hvormed han modtoges, hver Gang han viste sig, tyder paa, at Tivolis Bestyrelse ikke har taget Feil, naar den har troet, at det vilde interessere vort Publikum engang at se en ægte Strauss paa Dirigentpladsen.

Dagbladet *Fædrelandet* skriver om Eduard Strauss som dirigent:

Han vender og dreier sig, bøier og kaster sig, gynger, dandser med hele Personen og ikke mindst ved Bevægelser i Knæene. Det ser løjerligt ud, men det gjør Virkning, sætter Liv i Orkestret og end mere i Publikum, ligesom den energiske Ledelse, der potenseres, naar Dirigenten af og til spiller med, ogsaa spores i det ikke blot livfulde, men skarpt og spidst markerede Tempo samt i alle de nuancer, som høre til denne eiendommelige Genre ...

Den østrigske silhuetkunstner Otto Böhler er manden bag disse eksempler på den energiske Eduard Strauss som dirigent.

Eduard Strauss dirigerer i Tivoli ved fem koncerter i midten af august. Helt så begejstrede er hverken publikum eller anmeldere et par uger senere, da endnu en gæstedirigent skal dele dirigentpodiet med Balduin Dahl. *Fædrelandet* skriver 26. august 1878 en afmålt anmeldelse af den 58-årige ungarske dirigent og valsekomponist Béla Kélers besøg i Tivoli:

Han har i hvert Fald et vist Navn, skjønt langt fra saa stort og godt som Straussernes. Hans Kompositioner ere ej heller i nogen Henseende udmærkede, men hermed skal dog ikke være nægtet, at flere af hans Dandse ere livfulde og ret pikante ... Som Dirigent er han – som er langt ude over den første Ungdom – naturligvis rutineret, uden at han dog forstaar at elektrisere ved sin Personlighed m.m., saaledes som Eduard Strauss ganske vist er i Stand dertil. Men til Afvexling er det naturligvis morsomt nok at gjøre Bekjendtskab med ham og i det mindste nogle af hans Kompositioner.

Det er uheldig timing, at Béla Kéler gæster Tivoli kun et par uger efter Eduard Strauss, og han er sikkert kun inviteret, fordi bestyrelsen i forvejen kender navnet fra bunken af ansøgere til dirigentposten i Tivoli tilbage i 1873, da Balduin Dahl løb af med sejren.

Flere af bestyrelsens medlemmer har sandsynligvis også oplevet den franske mezzosopran Gloria Caroline Gillebert på Casino i 1868. Hun har enorm succes som medlem af det italienske operaselskab, der besøger København det år, og hun optræder under det mere autentisk klingende kunstnernavn Zelia Trebelli. Hun gæster i årene derefter flere gange Danmark, og synger bl.a. på Det Kongelige Teater. I 1877 er hun for første gang solist i Tivoli, og medbringer tre sangerkollegaer og en pianist – koncertsalens orkester har fri de syv aftener, Trebellis selskab optræder.

Aviserne skriver om hendes uovertrufne koloraturteknik og stemmens mange farver, og Zelia Trebelli synger adskillige gange i Tivoli i årene frem til 1882.

Skandalen

Gennem alle sine år i Tivoli har Balduin Dahl en fraktion af publikum imod sig; de glødende Lumbye-tilhængere kan ikke tilgive, at sønnerne Georg og Carl blev

Koncertsalen i 1870'erne. Her ser man tydeligt Balduin Dahl med ryggen til sit orkester og sin solide dirigentstok i hånden. Tegning af Carl Gustaf Hellqvist. Tivolis Arkiv.

forbigået, da gamle Lumbye måtte sige farvel til Tivoli. I 1881 koger utilfredsheden med Dahl over. Han lader sig overtale til at spille et stykke musik, som egentlig burde være helt problemfrit – men melodien får pludselig en helt anden betydning, da han spiller den for en tysk feltmarskal på besøg i Tivoli. Journalisten Carl Muusmann er 18 år gammel, da han er på sommerferie i København, og en aften i juli går i Tivolis koncertsal:

I Pauserne kom den store, flotte Balduin Dahl med det vældige, stivede Skjortebryst, de 5 Tommer lange, viksede Moustachesnipper og det utallige antal Slag paa Takten ofte selv ud blandt Publikum. Det vakte min Nysgerrighed, at han havde en længere, meget interesseret Konference med Kommandør Wilde, der ivrigt gestikulerede.

Den danske kommandør Alexander Wilde opfordrer Balduin Dahl til at ære en tysk feltmarskal, som er til stede, med at spille en tysk fædrelandssang. Først afslår Dahl blankt. Men til sidst lader han sig overtale – og vælger så en melodi, som han ganske snedigt tror vil blive opfattet som noget andet. Det viser sig at være helt forkert. Melodien er nemlig den, de fleste kender som den engelske nationalsang *God Save the Queen*. Der er bare alt for mange, der også kender den tyske tekst til melodien, som begynder med linjerne:

*Heil dir im Siegerkranz,
Herrscher des Vaterlands!
Heil, Kaiser, dir!*

Ikke en alt for heldig tekst i et Danmark, der stadig slikker sårene efter nederlaget i 1864 – og da publikum finder ud af, at Balduin Dahl har valgt melodien til ære for en tysk militærmand, bryder helvede løs. Carl Muusmann er igen på pletten dagen efter:

Der blev en forfærdelig Opstandelse, og om Aftenen mødte alle de, der var nationalt oprørte over denne enestaaende Taktløshed, frem i Koncertsalen for at pibe Balduin Dahl ud. Aldrig har jeg hørt et saadant Helvedes Spektakel, som da Dahl bleg og nervøs kom ned fra den høje Tribunes Baggrund, hvor han havde

TIVOLI.

Lørdag den 23. Juni.

Nr. 8. I Koncertsalen: Næstsidste Koncert af den kgl. svenske Operas Personale

hvorved af Hr. Balduin Dahls Orkester medvirker.

Program:

1. Overture til „En Midsummersnatsdrøm“,
Wendelsøhn.	4. Romancer.
Hr. Wendela Andersson.
2. Arie af Op. „Figaros Bryllup“, Mozart.
Hr. Niehoff.	5. „De to Grenaderer“, Reissiger.
Hr. Strömberg.
3. Duett af Op. „Carmen“, Bizet.
Hr. Gf og Hr. Edman.	6. Kvartet af Op. „Mephistopheles“, Boito.
Hrka. Gf og Hård samt Herrerne Edmann
og Lange.

Entré til Haven 50 Ore. Reserverede Pladser i Koncertsalen a 3 og 2 Kr. saas
ldag Formiddag fra Kl. 12—2 og Eftermiddag fra Kl. 4—6 i Tivolis Billetkontor, og fra
Kl. 7 i Glasloften til Venstre for Koncertsalen.

Koncert af Harmoni- og Strygcorlektrene fra Kl. 6½—11.

Af Strygcorlektrets Program fremhæves:

1. Adagio og Scherzo (ny), Suite.
(For Orkester af Begh Holmberg.)
2. Gavotte Nr. 2 (ny), N. Ravnikke.
3. Marcia festiva i Anledning af Raphaels-
festen (ny), N. Ravnikke.
4. Les Volontaires, Polka-Marche (ny),
E. Metra.

Af Harmoniorlektrets Program fremhævet:

1. Marche danoise af Op. „Hamlet“ (ny),
Thomas.
2. Le petit bleu,vals (ny), Benzel.
3. Wina Polka (ny), Dagge.
4. Dans Husar Polka (ny), John Edwards.

Nr. 7. Paa Kunstnerplænen:

Optræden af Familien Elbin, Athleterne Naucke og Fred. Paulsen samt Miss
Victoria og Mr. Paul Herzog.

Nr. 9½. I Tivolis Cirkus. (Efter Koncerten.)

Nyt Program. Nye Marmorbleauer. Unicum af Fugledressur, udføres af Hr.
Wenninger med sine træfereede Kaladner Cassa og Nora. Optræden af det berømte
engelske Velocitøedefelskab Letine, Miss Olga, Miss Rose, Miss Sophie, Master
Tommy og Mr. Letine, Champion Bicycle-Rytter.

Imorgen, Søndag den 24. Juni, Kl 12 Formiddag, sidste Kon-
cert af

den kgl. svenske Operas Personale.

Søndag den 24. Juni, Et. Mandag, gives en

Midsummerfest.

Konditoriet i Koncertsalen i Tivoli

er aabent hele Dagen.

H. Christensen.

Den anden af tre aftener med solister fra operaen i Stockholm i juni 1883. De svenske sangere gæstespiller i samme periode på Det Kongelige Teater. Barytonen Algot Lange får mere ud af gæstespillet end de øvrige kolleger; han bliver året efter ansat som solist i ensemblet på Det Kongelige Teater. Tivolis Arkiv.

sit lille Dirigentværelse. Man hylede, peb i Fløjter og Portnøgler, mjavede som Katte og kastede Gulerødder op paa den stakkels Orkesterleder, der straks lod spille "Dengang jeg drog afsted". Men det hjalp end ikke, at han selv tog Buen og strøg med til de forskellige danske Nationalmelodier. Publikum var uforsonligt. Ikke mindst alle Lumbye-Vennerne lagde sig i Selen for at udnytte Lejligheden til at få Georg Lumbye op paa Faderens Plads.

Efter et par dages demonstrationer giver Balduin Dahl op. Han lægger sig syg, og koncertmester Nicolai Hansen overtager ledelsen af koncertsalens orkester.

Historien giver genlyd i hele byen. Balduin Dahl må se i vejviseren efter den udnævnelse til generalinspektør over hærens musikkorps – endda med rang af kaptajn – som han ellers var blevet stillet i udsigt.

Flere solister – og ny direktør

Hverdagen går videre. Balduin Dahl vender snart tilbage til dirigentpodiet, og programmerne præsenterer i stigende grad både udenlandske og hjemlige solister.

I juni 1883 byder man på tre aftener med sangere fra Kungliga Teatern i Stockholm med bl.a. tenoren Arvid Ödmann og barytonen Algot Lange – og året efter spiller to russiske "*Monster-Orchestre*" i anledning af zarens besøg. De to store harmoniorkestre vender tilbage i både 1885 og 1887 og understreger det fine forhold mellem Danmark og Rusland som ægteskabet mellem den danske prinsesse Dagmar og zar Aleksandr 3. har cementeret i 1881.

Tivoli kan også selv stable store orkestre på benene. Den 24. august 1884 om formiddagen dirigerer Balduin Dahl Rossinis *Petite messe solenne* arrangeret af Axel Waldemar Lanzky for et stort harmoniorkester sat sammen til lejligheden.

I januar 1886 får Tivoli ny direktør efter Bernhard Olsen, som siden 1868 har haft den kunstneriske ledelse af haven. Robert Watt er en farverig skikkelse i det københavnske kulturliv; han har erfaringer som både rejseskribent, journalist, forfatter, redaktør, babysitter, dilligencekusk i Australien, oversætter, revyforfatter og chef for Folketeatret. Balduin Dahl forstår hvordan man bliver gode venner med sin nye chef, og da sæsonen begynder i maj, har han skrevet marchen *Hilsen til den ny Direktør* – selvfølgelig tilegnet Robert Watt.

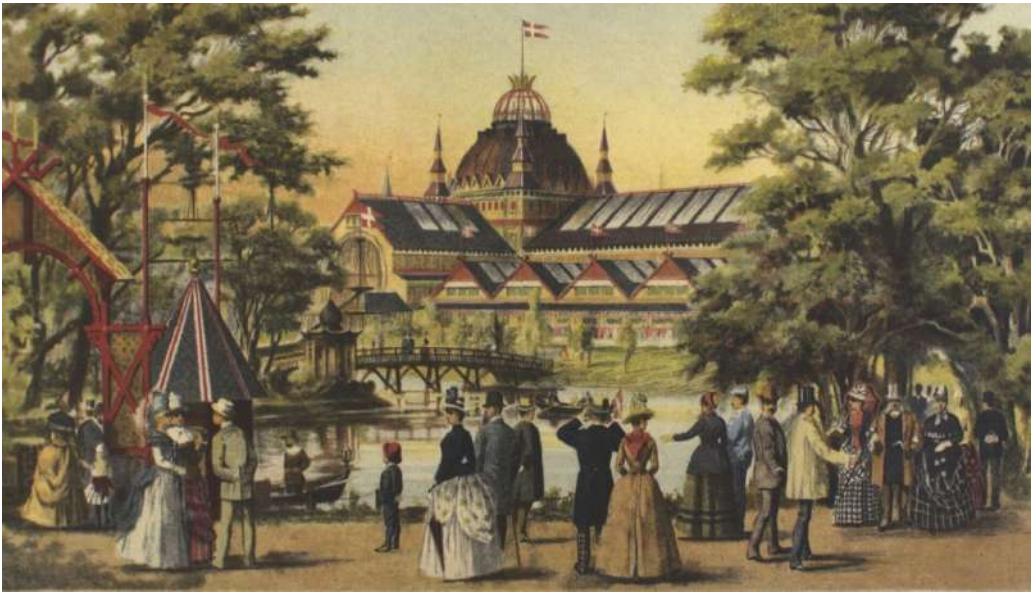
Drengene fra Varde

En anden nyhed i 1886 er Anton Bjelkes drengeorkester fra Varde, i uniformer med store bjørneskindshuer. De ti drenge er fra seks til 12 år gamle, og de gæster Tivoli i en uge i august måned. De fire af drengene er sønner af lederen, organist Anton Bjelke – de øvrige har han hvervet i den lokale kommuneskole. Bjelke har undervist drengene gratis siden 1882, og han køber selv de nødvendige instrumenter til det lille musikkorps; otte messingblæsere, stortromme og bækkener. *Sorø Amts-Tidendes* reporter oplever det lille orkester gå gennem Tivoli:

De smaa Jyder, 10 i Tallet, trakterer deres Instrumenter med en Rutine, som om det var gamle, veltjente Musici. Selv den lille sexaarige Hjalmar Bjelke trakterer sine Bækkener med stor Virtuositet – lige til de smaa Hænder slappes af

Anton Bjelkes drengeorkester gør lykke i Tivoli i sommeren 1886. Det Kongelige Bibliotek.

Alfred Jacobsens Litografiske Etablissement udgiver i 1888 dette billede af den nye udstillingsbygning set inde fra Tivoli. Det Kongelige Bibliotek.

Træthed. Denne lille Udgave af et Menneske er ubetalelig, Bjørneskindshuen er næsten lige saa stor som hele Fyren og sidder ikke ganske sikkert. Derfor hører man ogsaa jævnlig under Marsjen et Udraab fra den lille Garder: "Mo'er, nu falder den af igjen!"

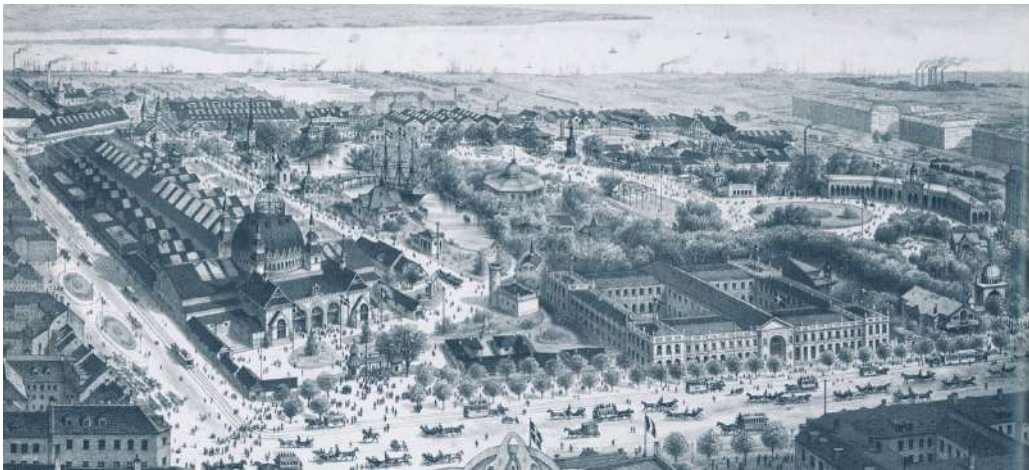
Drengene fra Varde inspirerer på længere sigt til en musikalsk udvidelse af Tivoli-Garden, selv om det først sker i 1909, hvor det første musikkorps på 11 drenge trækker op sammen med deres kammerater med geværer. Allerede tilbage i 1872 har drengene i Tivoli-Garden fået ny uniform, som ligner den nuværende med røde jakker og hvide bukser, og udover soldater med geværer og de fire trommeslagere får man også to små marketendersker i kjoler med forklæder.

Udstillingen i 1888

I 1888 løber årtiets største københavnerbegivenhed af stablen. Det officielle navn er *Den Nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i Kjøbenhavn 1888*, og nu

skal der slås på tromme for regionens store og små fabrikker af alskens produkter. Her er både jyske husmænd, der udstiller landbrugsredskaber, og storindustrielle virksomheder som bryggeriet Tuborg, der møder op med eget reklameudsigtstårn i form af den grønne kæmpeflaske, der den dag i dag stadig står ved Strandvejen i Hellerup.

Tivoli er en vigtig del af udstillingen, og udstillingskomitéen lejer faktisk hele forlystelseshaven i sommeren 1888 for 120.000 kroner. Nye bygninger skyder op, et elektrisk springvand bliver etableret, og man fjerner samtidig en del af de gamle, udslidte bygninger, bl.a. cirkusteaterbygningen af træ, som efterhånden har kendt bedre dage.

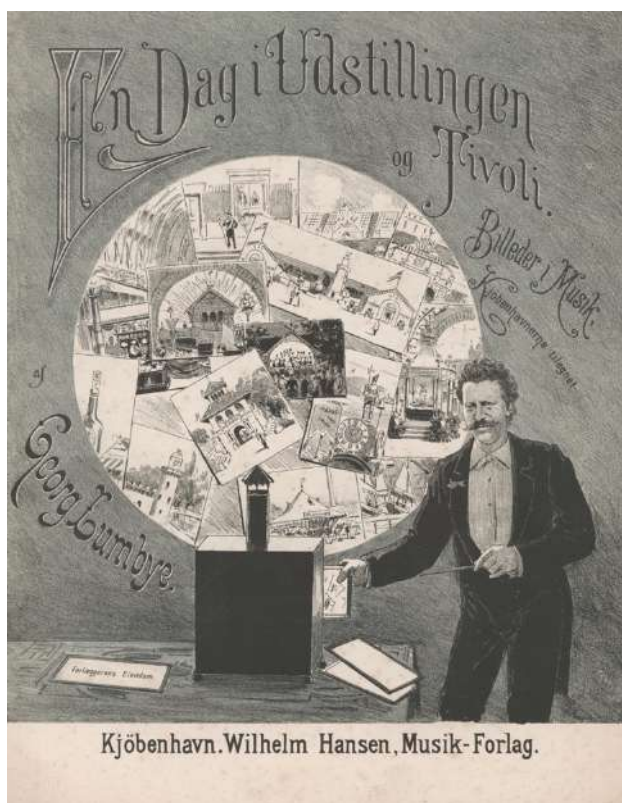

Arkitekten Martin Nyrops store udstillingsbygning til venstre i billedet ligger hvor Københavns Rådhus – også tegnet af Nyrop – ligger i dag. Industriforeningens kompleks ud mod Vesterbrogade er i dag erstattet af Dansk Industris glasbygning. Litografi udgivet af Johan Jacobsens Lithografiske Etablissement i 1888. Det Kongelige Bibliotek.

Også på musikens område sætter udstillingen sine spor. Otto Malling skriver en festmarch til Balduin Dahls orkester i koncertsalen. C.C. Møller uropfører sin egen *Udstillingsmarch* med harmoniorkestret, og Georg Lumbye dirigerer sit potpourri *En Dag i Udstillingen og Tivoli*. Stykket spiller på genkendelsens glæde ved melodier fra de mange lande, der hver har en egen afdeling i udstillingen – og Lumbye indarbejder også, til stor jubel fra tilhørerne foran harmonipavillonen, den to år

gamle Carlsberg-slagsang *Vi vil ha' Øl* af Julius Strandberg og Carl Erichsen. *Dags-Telegraphen* anmelder stykket i september 1888:

Hr. Georg Lumbye har i Popularitet vundet det store Lod ved et nyt Orkesterpotpourri "En Dag i Udstillingen og Tivoli", der spilles i den aabne Musikpavillon. I en Række fikst udstyrede og behændig sammenføjede Sange, Viser og Motiver, hentede alle Steds fra, illustrerer han Livet i dette Kjøbenhavns alt bevægende Hjerte, lige fra Længdehallen med dens mange Nationaliteter til Hæren og Flaaden, Maskinhallen, Dampkarusellen, Carlsberg og Tuborg. Naar han over de sidste Æmner varierer Themaet fra den sidste kjøbenhavnske Slagvise, blive hans Tilhørere ellevilde af Fornøjelse. Georg Lumbye har her gjort det Kunststykke at præstere et Stykke Musik, der varer en halv Time, og som Folk alligevel allerhelst hørte en Gang til.

Klaverudgaven af Georg Lumbyes "En Dag i Udstillingen og Tivoli" er en af de populære nodeudgivelser i 1888. Musikmuseet / Nationalmuseet.

Balduin Dahl og hans koncertsalsorkester bliver portrætfotograferet i udstillingsåret 1888, og Tivoli fremstiller denne fotokollage med de 46 musikere. Yderst til venstre i nederste række ses bratschisten Bernhard Rosenbaum, som samme år bliver ansat i Det Kongelige Kapel - og som 21 år senere bliver far til Børge Rosenbaum, senere kendt som Victor Borge. Musikmuseet / Nationalmuseet.

Det Kongelige Teater vil også være med på udstillingsvognen. Man forlænger sæsonen med en måned, og spiller helt frem til 1. juli for at få kloen i de mange gæster, der strømmer til byen den sommer. Den beslutning skaber i juni måned en del problemer for de musikere, der både arbejder i Det Kongelige Kapel og i Tivoli. Der bliver brugt masser af assistenter begge steder.

En violinist ved navn Carl Nielsen

Balduin Dahl ser det som en af sine opgaver at hjælpe unge komponister til at få deres værker opført. I 1888 uropfører han en suite for strygere af en talentfuld

23-årig musiker og komponist. Carl Nielsen har to år tidligere fået sin eksamen som violinist fra musikkonservatoriet, og han er blandt de musikere, som Balduin Dahl bruger i orkestret i større eller mindre omfang.

Vi ved ikke, hvor ofte eller hvor fast Carl Nielsen assisterer i Tivoli-orkestret, men måske begynder han allerede i sin studietid; det er stadig kapelmesteren, der personligt hyrer musikerne, og ingen af Balduin Dahls eventuelle musikerlister eller kontrakter har overlevet i Tivolis arkiv.

Carl Nielsen får fin succes med sin lille suite for strygere. Det er stadig kutyme at man klapper mellem alle satser i symfonier og solokoncerter, og midtersatsen i suiten får så meget bifald, at den må gentages. Da sidste sats er slut, må Balduin Dahl nærmest hale Carl Nielsen op fra sin plads i orkestret, så han kan modtage publikums hyldest. Han bliver fremkaldt hele tre gange, og dagbladet *Avisens* anmelder er begejstret:

Glædeligt var det at høre Hr. Carl Nielsens Suite for Strygeorkester. Den unge Mand har aabenbart meget paa sit musikalske Hjerte, han ønsker sagt, og det, han fortalte os i Lørdags, var fremsat i en smuk, koncis Form, beskedent og tiltalende, med udmærket Stemmeføring og kjøn Klangfylde, der røber sikkert og kyndigt Blik til Strygemateriale. Der er al Grund til at lykønske den unge Mand til denne, saavidt vi vide, Debut for Offentligheden.

Det er nu ikke Carl Nielsens debut som komponist, selv om suiten har opustallet 1. Allerede året før har Balduin Dahl opført Carl Nielsens *Andante tranquillo e scherzo* i Tivoli – og det er sandsynligvis første gang, et Nielsen-værk bliver spillet offentligt. *Nationaltidendes* anmelder er begejstret, og skriver den 18. september 1887:

I Koncertsalen opførtes iaftes før Haydns Symfoni i B en Andante tranquillo og Scherzo af en ung Musiker Carl Nielsen, der selv deltog i Udførelsen. Dette Musiknummer, der var særdeles godt instrumenteret og gennemgaaende dygtig gjort, modtoges med stærkt Bifald, og Scherzo'en maatte gjentages.

Året efter uropførelsen af den lille suite for strygere får Carl Nielsen lov til selv at dirigere værket i koncertsalen; Balduin Dahl lader samtidig tre andre unge

Koncert-Program for det store Orkester

Første Afdeling Kl. 7.

1. Rasch voran, Marche (ny)	Schild.
2. Les belles Parisiennes, Vals	Ph. Fahrbach.
3. Ouvert. til Op. <i>Wilhelm Tell</i>	Rossini.
4. Mellemakt af Op. <i>Mignon</i>	A. Thomas.
5. Serenade Polka-Mazurka	Edv. Strauss.
6. Tag mig med, Polka	Balduin Dahl.

Anden Afdeling Kl. 8 1/4.

7. Vals lente og Adagio (<i>Scened'amour</i>)	Gustav Helsted.
8. Suite for <i>Stryggeorkester</i>	Carl Nielsen.
a) Prelude.	
b) Scherzino.	
c) Finale.	
9. <i>Aquareller</i>	Robert Henriques
a) Ved Solnedgang.	
b) Gnome-Dands.	
10. Romance for Violin	Gustav Helsted.
Udføres af Hr. Axel Gade.	
11. <i>Tarantelle</i>	Louis Glass.

Tredie Afdeling Kl. 10.

12. Minne från norska Fjellan, Ouvt.	Berwald.
13. Bilder aus Norden	H. Hoffmann.
14. Anitras Dands af <i>Peer Gynt</i>	E. Grieg.
15. Sæterpigens Søndag	Ole Bull.
16. Fest Polonaise	Joh. S. Svendsen.
17. Nordisk Unions Galop	H. C. Lumbye.

Koncert-Program for Orkestrene i den aabne Musikpavillon.

Første Afdeling Kl. 6 1/4.

(C. C. Møller.)

1. Festmarche til Universitetet	N. W. Gade.
2. Ouvt. til Op. <i>Joseph i Ægypten</i>	Mehul.
3. Eva Vals af Op. <i>Stabstrompeteren</i>	G. Steffens.
4. Jægers Lyst	C. C. Møller.
5. Hektograf Polka	Ed. Strauss.

Anden Afdeling Kl. 8.

(Georg Lumbye.)

6. Kong Oscar den 2dens Honnor-
marche	Georg Lumbye.
7. Imellem Fjeldene, Lystspil-Ouvt.	N. W. Gade.
8. Nordlys Vals	H. C. Lumbye.
9. Solveigs Sang af „ <i>Peer Gynt</i> “	Edv. Grieg.
(Solo for Oboe.)	
10. Merla Polka	Georg Lumbye.

Tredie Afdeling Kl. 9 1/4.

(C. C. Møller.)

11. Norsk Nationalsang	
12. <i>Emitation a la Noroeye</i>	C. C. Møller.
13. Norsk Springdans	C. C. Møller.
14. Norsk Turnermarche	Adolf Hansen.
15. Aniska Galop	C. C. Møller.

Fjerde Afdeling Kl. ca. 10 1/4

(Georg Lumbye.)

16. Norske Melodier, arr. af	Sperati.
17. Brudefærden i Hardanger	Kjerulf.
18. Norsk Matroskor af Op. <i>Den</i>
<i>Rygende Hollænder</i>	B. Wagner.
19. Nordisk Unions Galop	H. C. Lumbye.

Tælleapparaterne standses Kl. 11¹/₂.

Den 25. maj 1889 dirigerer hele fire unge komponister egne værker i koncertsalen. Repertoiret i de øvrige afdelinger i både koncertsalen og hos harmoniorkestret er til gengæld præcis så populært som normalt. Tivolis Arkiv.

komponister – Louis Glass, Gustav Helsted og Robert Henriques – få chancen for at lede orkestret i egne værker i anden afdeling. Aviserne beretter, at alle bidrag bliver modtaget med stort bifald.

I 1889 er Carl Nielsen allerede videre i karrieren som violinist, og konkurrerer sig ind i Det Kongelige Kapel. Hans værker bliver til gengæld senere en stor og vigtig del af Tivoli-repertoiret, og i maj 1892 opfører Balduin Dahl f.eks. en romance for violin og orkester af Carl Nielsen. Nielsen har godt nok aldrig skrevet en romance for den besætning; værket er nemlig et arrangement af første sats fra

Carl Niensens *Fantasiestykker* for obo og klaver. Det er den tyske violinist og komponist Hans Sitt, der har arrangeret stykket – han er ansat hos Carl Niensens musikforlag Wilhelm Hansens afdeling i Leipzig.

Slutspil

Balduin Dahl er den arbejdsomme og rutinerede leder gennem alle årene som dirigent i koncertsalen. Næppe selv den store dirigentbegavelse, men til gengæld en mand, som giver plads til gæster på podiet, og som udvikler det lidt trætte og alkoholiserede orkester, han overtager fra gamle H.C. Lumbye, til et langt mere

*Paul Fischer maler billedet "En sommeraften i Tivoli" i 1888. Her ser man det stående og promenerende publikum lytte til musikken – måske Carl Niensens – i koncertsalen udefra.
Bruun Rasmussen Kunstauktioner.*

Fregatten Skt. Georg løber af stablen 1. juli 1887. Skibet i Tivoli-søen skal forestille at være en kopi af Christian 4.'s flagskib Trefoldigheden, og har kostet hele 50.339 kroner og 30 øre at bygge. Men eventyret varer ikke længe; i 1901 bukker det stolte skib under for en hård vinter, hvor isen simpelthen er mere, end skroget kan holde til. Fregatten byder ikke kun på middag i restauranten, men også på musik og sang i varietéform. På en ganske lille scene under dæk optræder tyrolersangere og syngepiger, naturligvis akkompagneret af et orkester. Her er fregattens musikere fotograferet i 1893. Tivolis Arkiv.

disciplineret symfoniorkester med bedre musikere på nøgleposterne og med et bredere repertoire, også af ny musik, fra både ind- og udland. Nu kan man høre både Saint-Saëns og Carl Nielsen i koncertsalen, selv om de gode, gamle valse og polkaer naturligvis stadig er på programmet ugen igennem.

Som Lumbye tager også Balduin Dahl sit orkester med på turnéer rundt i landet udenfor Tivoli-sæsonerne – og de besøger også både Skåne og Hamburg. Men allerede i slutningen af 1880'erne står det klart, at Balduin Dahl er en syg mand. Lige efter sæsonåbningen i maj 1891 må man indse, at han ikke længere magter at dirigere – og de to dirigenter for harmoniorkestret, Georg Lumbye og C.C. Møller, skiftes fra 11. maj til at lede orkestret i koncertsalen. Balduin Dahl får

det hurtigt værre; hans lever svigter, og i begyndelsen af juni 1891 ligger han bevidstløs i sin villa i Charlottenlund.

Harmoniorkestret fotograferet i 1888 med begge orkestrets dirigenter, Georg Lumbye og C.C. Møller – de to, der tre år senere på skift dirigerer i koncertsalen under Balduin Dahls sygdom. Københavns Museum.

6. Tilbage til rødderne – Georg Lumbye

1891-98

Balduin Dahl dør 3. juni 1891 – kun 56 år gammel. Tivoli skal igen finde en ny dirigent til koncertsalens orkester, og bestyrelsen holder møde om sagen allerede en uge efter Dahls død. Den 10. maj beslutter ledelsen at tilbyde den 48-årige Georg Lumbye dirigentposten i koncertsalen resten af sæsonen.

C.C. Møller bliver sendt tilbage til sit harmoniorkester, og han får nu en kollega at dele tjenesterne med; storebror Carl Lumbye bliver C.C. Møllers faste makker som dirigent for harmoniorkestret. Endelig får de militante Lumbye-fans hele to efterkommere af gamle H.C. som dirigenter i Tivoli.

Georg Lumbye bliver modtaget med jubel og blomster i koncertsalen – men der er røster fremme om, at han ikke kan fortsætte med sin vinterbeskæftigelse som musikdirektør i varietéen i Cirkusbygningen på Axeltorv overfor Tivolis hovedindgang. Her dirigerer Georg Lumbye til artistoptræden og til dans natten igennem, mens champagnen flyder. Sønnen Tippe Lumbye husker i sine erindringer:

... Skumlere og Misundere harcellerede over, at det ikke var foreneligt med hans Værdighed som Kapelmester i Tivolis Koncertsal, at han om Vinteren var Varieté-Dirigent, og min Fader maatte, efter Henstilling af Tivolis Direktion, give Afkald paa sit gode Vinterengagement. For at bøde paa Tabet af dette arrangerede han hvert Efteraar en stor Provins-Tournée med Koncerter og efterfølgende Bal i Byernes respektive Borger- og Haandværkerforeninger, og dette forcerede Liv med Natteleben og Bal til den lyse Morgen, undergravede lidt efter lidt min Faders Nervesystem.

Den 13-årige cithersolist

Georg Lumbyes ældste søn hedder Theodor, men alle kalder ham Tippe. I 1893 er han 13 år gammel, og går til violinspil hos sin fars koncertmester, Ferdinand Hemme. En dag overrasker Tippe sin far med at vise ham, at han kan spille soloen i sin bedstefars *Drømmebilleder* på familiens cither – den samme solo, som Georg selv som ung spillede med H.C. Lumbye. Det bliver bestemt, at Tippe skal spille

*Georg Lumbye fotograferet af Georg W. Alexandersen.
Det Kongelige Bibliotek.*

soloen ved den store festkoncert i anledning af Tivolis 50-årsdag samme år. Tippe Lumbye er pavestolt, abonninerne har tårer i øjnene over den søde dreng, og der er en kontant belønning for indsatsen. Tippe Lumbye får en daler af sin far, og går straks hen til restauranten ved harmonipavillonen og køber 10 stykker smørrebrød – fire stykker med schweizerost og seks stykker med kalvesteg – et stort glas lemonade, en kop kaffe og tre stykker sandkage. Og han har endda 30 øre til overs til at købe slik for.

*Lumbye-familien har oprindeligt to cithærer, men den ene går tabt ved koncertsalens brand i 1944. Den anden overlever, og er nu udstillet på Musikmuseet på Rosenørns Allé i København. Instrumentet er bygget i Wien i midten af 1800-tallet.
Foto: John Lee. Musikmuseet / Nationalmuseet.*

Palækoncerterne

I 1895 løber et nyt musikalsk initiativ af stablen i København. Musikforlæggeren Alfred Wilhelm Hansen og dirigenten Joachim Andersen går sammen om at give publikum mulighed for at høre populære koncerter i vintersæsonen i koncertpalæet – senere Odd Fellow Palæet – på søndag eftermiddage.

Musikerne er næsten alle hentet fra Tivoli-orkestret, og selv om honoraret ikke er fyrsteligt, er det for mange et velkomment supplement til deres øvrige vinterbeskæftigelser med undervisnings-, restaurations- og varietéjobs. Honoraret for koncerterne er 9 kroner pr. musiker for en to-timers prøve samt koncerten. Økonomien er så ringe, at Joachim Andersen selv må nøjes med syv kroner og 50 øre i honorar for arbejdet med alle koncerterne i den første vintersæson.

Joachim Andersen er oprindelig uddannet fløjtenist som både sin bror og sin far; faderen spiller i Lumbyes orkester helt tilbage til tiden før Tivoli. Joachim Andersen bliver solofløjtenist i Det Kongelige Kapel som 22-årig, og da han senere rejser udenlands, bliver han i 1882 medstifter af Berliner-filharmonikerne, hvor han både spiller fløjte og er assisterende dirigent. I 1892 må han opgive karrieren som fløjtenist på grund af en lammelse i tungen, muligvis som følge af syfilis. Joachim Andersen rejser hjem til København. Postkort fra ca. 1900. Tivolis Arkiv.

Musikhistorisk koncert

I sommeren 1896 præsenterer Tivoli også en nyhed i koncertsalen; en "*musikhistorisk Koncert*" uden orkester, men med solister og stort kor under ledelse af endnu en Hr. Andersen, her med fornavnet Ulrich. Han har i mange år arbejdet som musiker og dirigent i Tivoli; først som medlem af Balduin Dahls lille hornorkester, og senere som dirigent på plænen og i den gamle cirkusbygning, der bliver revet ned i 1890. Samme år bliver Ulrich Andersen dirigent for det 14 mand store orkester i Tivolis Arena-teater.

Nu forsøger han sig så i den pædagogiske ende af skalaen med den musikhistoriske koncert. Koncertens titel dækker over et program af folkeviser fra både Hindustan, Japan, Skotland, Ungarn og flere andre lande. Især en spansk smugler-

viser stor lykke og må gentages. Ulrich Andersen har selv arrangeret alle sangene, og før hvert nummer holder han et indledende "oplysende og vejledende" foredrag. Publikum er glade, og koncerten bliver generelt pænt omtalt i pressen, selv om *Adresseavisen* mener, at Ulrich Andersens indledninger er alt for lange:

Koncerten fandt megen Paaskjønnelse; dog burde Hr. Andersen lægge Baand paa sin Lyst til at brede sig i smaa Indledningsforedrag, der ofte kan staa den foreliggende Musik meget fjernt, saa meget mere som han langtfra er nogen øvet Taler.

TIVOLI.

I Dag, Lørdag den 16. Maj 1896.
Kl. 7 $\frac{1}{2}$: **I Koncertsalen: Populær musikhistorisk Koncert**
under Medvirksomhed af ca. 100 Damer og Herrer. Solister: Frk. **Othilia Frisch** og Hr. **Viggo Langer**.
Harpe: Frk. **Minna Heyn**.
Dirigent: Hr. **Ulrich Andersen**.
Fra Hovedindgangen til Koncertsalen or Adgangen **gratis**. Billetter til et mindre Antal numererede Pladser a 50 Øre faas paa Kontoret Kl. 10 $\frac{1}{4}$ —3 og 5—8.
Teksten til Sangene følger **gratis** med Programmet.

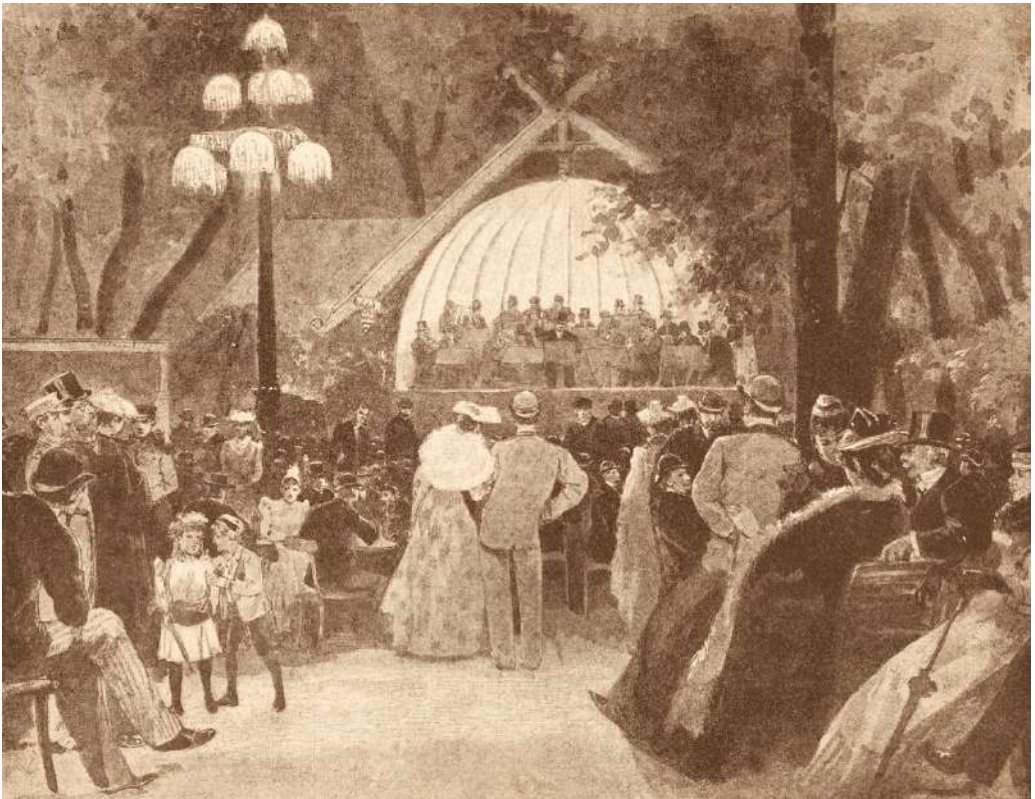
Store Koncerter
i **Koncertsalen** og i **Musikpavillonen**
Kl. 7. **Paa Kunstnerplænen.**
1) Hr. og Fru **Tschernoff**: dres. Hunde.
2) Arabertruppen **Mulambark** (8 Pers.).
Paa Pantomime-Teatret.
Kl. 8 $\frac{1}{4}$: **Willy og Charly**. Ekvilibr.
Kl. 10: **Harlekin Skelet**. Pantom.
I Morgen, Søndag:

Fest med Illumination.
Cykle-Væddeløb af Damer og Herrer.

Abonnementskort faas paa Kontoret Kl. 10 $\frac{1}{2}$ —3 og 5—8.

Forsøget med den nye koncertform bliver gentaget en måned senere, men stopper derefter. Ulrich Andersen fortsætter med at dirigere de daglige forestillinger i Arena – men han har stadig ambitioner om at dirigere i Tivolis koncertsal. Det varer ikke længe, før Ulrich Andersen skriver en ansøgning om stillingen som dirigent for H.C. Lumbyes gamle orkester.

1897 bliver nemlig et voldsomt turbulent år i koncertsalens historie. Den faste dirigent Georg Lumbye får i maj 1896 en fin guldmedalje for 40 års virksomhed i Tivoli. Men Georg Lumbye er ikke rask. Han er bipolar – det man tidligere kaldte mani-depressiv – og svinger mellem manisk arbejdsiver og dyb depression. Direktionen er klar over Georg Lumbyes ustabilitet, men tøver med at udskifte ham på dirigentposten; for publikum er alene navnet Lumbye stadig garant for ægte Tivoli-stemning.

*Carl Christian Møller leder harmoniorkestret en sommeraften i 1893, året før han dør. Han dirigerer som altid med front mod publikum. Besætningen i orkestret er i disse år fløjte, esklarinet, tre b-klarinetter, obo, fagot, to kornetter, tre horn (hvor tredjehornisten også spiller bashorn), tre trompeter, tre basuner, to tubaer og to slagtøjspillere.
Tegning af Knud Gamborg. Tivolis Arkiv.*

Til gengæld sørger man for at invitere adskillige gæstedirigenter i sommeren 1896. Det bliver annonceret, at de lokale Emil Hartmann og Joachim Andersen vil lede en del af aftenerne i koncertsalen, suppleret med to kendte franske dirigenter, Louis Ganne og Eugene d'Harcourt. *Politikens* musik anmelder Charles Kjerulff beskriver Louis Gannes særprægede opførsel under koncerterne:

Til daglig Brug har den franske Dirigent sikkert et fire Gange saa stort Orkester til Raadighed, i hvert Fald fire Gange saa mange Strygere. Det var formodentlig

Grunden til, at han i Aftes hvert Øjeblik gik ud af sit gode Skind og midt i Musikstykkerne – selv paa pianissimo-Steder – snakkede himmelhøjt til sine undergivne og dunkede i Nodepulten.

Sammenbrud

Georg Lumbye mærker med al sandsynlighed konkurrenterne puste sig i nakken, og det er næppe med til at gøre den syge mand i bedre humør. Allerede i begyndelsen af sommersæsonen 1897 går det for alvor galt for ham, og ikke kun på grund af udsigten til konkurrence fra dygtige dirigentkolleger.

En række konflikter mellem dirigent og orkester kulminerer lige op til sæsonåbningen i maj 1897. Georg Lumbye afskediger 18 af sine musikere, og ansætter andre. Grunden er, at de 18 musikere også spiller på enten Det Kongelige Teater eller Folketeatret, og derfor ofte må sende assistenter, hvis teatertjenesten overlapper med Tivolis prøver eller koncerter i yderperioderne af sæsonen. Kapellets musikere vil ofte helst sende assistenter til teatertjenesten og tage Tivoli-jobbet selv – de er på fast månedsløn på teatret – men det er kun tilladt at sende vikarer til ballet-, vaudeville- og skuespilforestillinger, som teaterledelsen ikke mener er så vigtige som operaopførelserne. Det er en praksis, der har fundet sted i årevis, også under Georg Lumbyes forgængere – og resultatet er, at kapelmestrene begge steder aldrig ved, hvilke musikere de vil se til en prøve, en forestilling eller en koncert. Men nu skal der altså ske noget.

Problemet er, at de 18 fyrede musikere ikke aner uråd, før der kun er få dage til sæsonen begynder. Kutymen er, at hvis en musiker ikke har fået besked om andet ved udgangen af januar, så går han ud fra, at kapelmesteren også har brug for ham i den kommende sommersæson. Nu er det for sent at få en plads i et af de øvrige sommeretablissementer i byen, og de 18 musikere kan se frem til flere måneders arbejdsløshed.

Pressen svælger i uenighederne mellem Georg Lumbye og hans musikere. En dag lige op til sæsonstart beder hornisten J.L.F. Lottenburger om at få lov til at få fri fra en af de indledende prøver og sende en assistent i stedet. Han får et blankt nej af Georg Lumbye. Det gør ingen forskel at Lottenburger også fortæller om grunden; han skal begrave sin lille søn. Georg Lumbye svarer – ifølge tidsskriftet *Tiden* 3. maj – blot: "*Hvad kommer Deres barn mig ved?*". Orkestrets koncertmester

Anton Bloch tager sin hornistkollegas parti i sagen, og giver selv Lottenburger fri fra prøven. Georg Lumbye fyrer begge musikere.

Strejketrusler

I de følgende dage kan man i *Nationaltidendes* spalter læse både et anonymt forsvar for Lumbye, et angreb på Lottenburger signeret "Musikeren" og svar fra både Lottenburger og en af hans kolleger.

Linjerne er trukket hårdt op, og Københavns Orkesterforening – oprettet i 1874 som landets første musikerfagforening – truer i forvejen Georg Lumbye og Tivoli med en strejke, fordi Lumbye tidligere har anvendt fire ikke-københavnske musikere i sit orkester på en turné i provinsen. På det tidspunkt er det nemlig ifølge orkesterforeningens vedtægter ikke lovligt for medlemmer af Københavns

Et Tivoli-publikum på Georg Lumbyes tid. I slutningen af 1890'erne går denne familie i Tivoli og får taget et billede i Tivoli Facadens Atelier. Tivolis Arkiv.

musikerfagforening at spille sammen med provinsmusikere. København oplever i de år en meget stor tilstrømning fra resten af landet, og foreningen vil ikke acceptere, at tilfældige provinsspillemand uden videre kommer til hovedstaden og stjæler medlemmernes arbejde ved at underbyde dem.

Sæsonen åbner 9. maj. Direktionen håber, at Lumbye-navnets popularitet vil få publikum til at bære over med de åbenlyse problemer. De kan i første omgang ånde lettet op til den første af sæsonens koncerter; Georg Lumbye bliver modtaget med stormende bifald og utallige blomsterbuketter i koncertsalen.

Nu håber man, at både det nye tiltag med flere aftener med gæstedirigenter og engagementet af adskillige solister med klaverakkompagnement sæsonen igen vil gyde olie på vandene både blandt orkestrets musikere og blandt de mere kritiske af koncertsalens gæster. Dagbladet *København* punkterer effektivt direktionens drøm om fred på dirigentfronten:

For at bøde paa de middelmaadige Koncerter, Tivoli byder paa, har Direktionen resolut taget Affaire og engageret baade vokale og instrumentale Solister, og søger saaledes et par Gange om Ugen at hæve Niveauet lidt over, hvad d'Hrr. Georg og Carl Lumbye har bragt det ned til. Vi nævner udtrykkelig her ogsaa Hr. Carl Lumbye, hvis Egenskaber som Dirigent i Musikpavillonen syntes at høre bedre hjemme i Cirkus-Varieté, hvor han om Vinteren underholder med lidt Dansemusik mellem Varietéløjerne.

Dirigent på rekreation

Situationen er uholdbar; sæsonens første symfoniske aften under ledelse af Georg Lumbye må aflyses, og *Københavns* anmelder skriver nu ligeud, allerede en uge efter sæsonåbningen, at det er på tide at finde en afløser:

Om det er mangel paa Prøver i Orkestret, eller om det er Hr. Lumbyes bristende Evne som Dirigent, der giver Tivolis Koncertsal sit nuværende Præg, skal vi i Dag ikke komme længere ind paa. Vi skal blot bemærke, at hvis Tivolis Direktion ikke snarest muligt finder en ny Dirigent til Koncertsalen, saa vil alle Tivolis gode Traditioner nu være borte.

Presset fra avisomtalerne, og den alt andet end gode stemning til orkesterprøverne, bliver for meget for den i forvejen psykisk ustabile Georg Lumbye. Han sidder om eftermiddagen i timevis i sit dirigentværelse og forsøger forgæves at sætte et program sammen til den følgende dag – og han afslår enhver hjælp fra sine musikere.

Den 17. juni får han bevilget en lille ferie på et par dage af Tivolis direktion. Dem vil Lumbye tilbringe på kurbadeanstalten i Klampenborg. Ferien bliver forlænget til 25. juli. I mellemtiden dirigerer Joachim Andersen en række meget succesfulde aftener i koncertsalen.

I begyndelsen af juli rapporterer pressen, at Georg Lumbye er i bedring, og han møder op hos direktionen to dage inden ferien udløber, og melder sig klar til arbejdet igen. Bestyrelsen er ikke overbevist, og resultatet af mødet bliver, at Lumbye er fritaget fra tjeneste resten af sæsonen. Det bliver orkestrets nyansatte koncertmester, Frederik Schnedler-Petersen, der tager over. Han har aldrig dirigeret et orkester før – og han får en halv time til at forberede sig inden sin første aften.

Snedler-Petersen klarer skærene udmærket, og han regner egentlig med at fortsætte som dirigent resten af sæsonen. Men så dukker Georg Lumbye pludselig op igen 14. august, dagen før Tivolis fødselsdag. Bestyrelsen bliver sandsynligvis taget på sengen, og de når ikke at forhindre ham i at indtage podiet. Publikum er ellevilde, og jublen bryder løs, så snart en ægte Lumbye viser sig i koncertsalen.

Den 6. september fejrer Georg Lumbye sit sølvbryllup, og der bliver foranstaltet en offentlig indsamling til en udlandsrejse til sølvbrudeparret. Dagbladet *Dannebrog* rapporterer fra den festlige aften i koncertsalen:

Hele Orkesterpladsen var i Dagens Anledning behængt med Blomster, og over Dirigentpulten laa et Væld af friske Roser. Strax ved sin Indtræden modtoges Sølvbrudgommen med Fanfare af Orkestret, og paa den lydeligste Maade gav Publikum sin Sympathi til Kjende. Fra forskjellig Side blev der overrakt Dirigenten flere store Blomsterbuketter. Øjensynlig meget rørt, greb Lumbye Taktstokken og dirigerede derefter under stadige bifald Afdelingen til Ende. Tilsidst spilledes Georg Lumbyes "Sølvbryllupsmarsch".

Violinisten Frederik Schnedler-Petersen bliver koncertmester i Tivolis koncertsal i det turbulente år 1897. Fotografi fra Albert Schous atelier, sandsynligvis taget omkring det tidspunkt, hvor Schnedler-Petersen tiltræder stillingen i Tivoli. Det Kongelige Bibliotek.

På bedste beskub

Georg Lumbye er helt åbenlyst stadig en meget syg mand, selv om han i det mindste er tilbage på podiet. Han forsøger også at dirigere større værker, symfonier af både Johan Svendsen, Franz Schubert og Felix Mendelssohn, men resultatet er for ringe.

Kombinationen af et for lille og hastigt sammensat orkester med alt for mange uerfarne musikere, meget lidt prøvetid og en dirigent, der svinger mellem raserianfald og apati, er en dødsspiral. Dagbladet *København* skriver, at:

... det ikke gaar an, at Musikken i Koncertsalen udføres paa bedste Beskub. Man maa forlange en fast Ledelse, et vel sammensat Orkester, der bestaar af de bedste Kræfter, der staar til Disposition, tilstrækkelig Tid til Prøver og en rigelig Besætning af Strygere. Førend man har besluttet sig til at indføre disse ret bekostelige Forbedringer, vil man – som hidtil – kun kunne byde paa et anden Rangs Orkester.

Efter sæsonens afslutning tager Georg Lumbye et ophold på Dr. Reiersens sanatorium i Hornbæk. Han regner sandsynligvis med at være tilbage i sin koncertsal den følgende sommer – men i december må Tivolis bestyrelse se sandheden i øjnene; Georg Lumbye er kronisk syg, og man må træffe en tung beslutning. Stillingen som dirigent i koncertsalen bliver opslået ledig.

Ikke så snart er bestyrelsesmødet slut, før utroligt mange mener enten at være selvskevne til jobbet, eller i hvert fald at have det bedste bud på, hvem der er. Den kun 30-årige koncertmester Frederik Schnedler-Petersen er klar til opgaven, og kgl. kapelmusikus Thorvald Hansen er et andet af de navne, der bliver nævnt. En stor del af pressen udpeger meget hurtigt en helt tredje som favorit til jobbet; dirigenten for palækoncerterne, Joachim Andersen.

Hvem får jobbet?

Beslutningen skal tages på et møde 5. januar 1898. Det er klart for mange, at slaget står mellem Joachim Andersen og Frederik Schnedler-Petersen. Nogle timer inden afgørelsen skal falde, skriver *Adresseavisen*:

Thorvald Hansen er et af de navne, der nævnes som en mulig efterfølger til Georg Lumbye. Han begynder sin musikerkarriere som en 17-årig trompetist i Alhambra, og tre år senere er han medlem af orkestret i Tivolis koncertsal. Her spiller han i 28 sæsoner, og træder ofte til som dirigent, når Georg Lumbye melder forfald. Thorvald Hansen bliver i 1884 udnævnt til solotrompetist i Det Kongelige Kapel, men han får ikke dirigentjobbet i Tivoli. Det Kongelige Bibliotek.

Der har i den sidste Tid været agiteret livligt for begge d'Hrr., der hver for sig er bleven fremhævet som rette Mand paa rette Sted. Medens Hr. Joachim Andersen indstilles af en Kreds af ansete Komponister, der har sendt en Adresse til Tivolis Direktion, er det Folket selv, Abonnenterne, Koncertsalens trofaste Stampublikum, der har kaaret Hr. Schnedler-Petersen til Kandidat. En Adresse med Underskrifter i Hundredevis er afgivet paa Tivolis Kontor til Gunst for den elskværdige, unge Musiker, der under Interregnet i Sommer dirigerede med saa megen Honnør.

Der indløber i alt seks ansøgninger til bestyrelsen fra Thorvald Hansen, Frederik Schnedler-Petersen, Joachim Andersen, Carl Gottschalksen, Ulrich Andersen – og i sidste øjeblik afleverer Georg Lumbye også sin. De fem medlemmer af bestyrelsen diskuterer sagen, men vælger at udsætte beslutningen i tre uger. Der er nemlig fire stemmer imod at genansætte Georg Lumbye – men én for. Det er til gengæld direktøren, Thorvald Thrane, som ikke uden videre vil afvise Georg Lumbye, hvis han virkelig – som han selv påstår – er klar til at arbejde igen. Til gengæld er man nødt til at være sikker på, at han magter opgaven.

Thrane foreslår, at man lader Lumbye optræde foran det tyske orkester, der på det tidspunkt spiller i koncertsalen i La Scala (det tidligere National Scala) lige overfor Tivoli. Her dirigerer Georg Lumbye under stort bifald – ikke mindst fra familie, venner og trofaste fans – tre aftener i træk en enkelt af afdelingerne, bl.a. med ouverturen til Wagners *Tannhäuser* på programmet. Prøven falder ikke ud til Georg Lumbyes fordel, og Thrane giver sig til sidst.

Det lader til, at den sidste diskussion i bestyrelsen går på to af ansøgerne; Joachim Andersen og Frederik Schnedler-Petersen. Den 26. januar 1898 skriver Tivoli kontrakt med Joachim Andersen om stillingen som kapelmester i koncertsalen den kommende sommer. Frederik Schnedler-Petersen er dybt skuffet, og han takker nej til at fortsætte som koncertmester i orkestret med Joachim Andersen som dirigent.

En af Tivolis alvorligste konkurrenter ligger lige overfor hovedindgangen på den anden side af Vesterbros Passage. Her åbner byggematadoren Hans Hansen – kaldet Hellig-Hansen – i 1882 en kombineret tesalon, restaurant og koncertsal, og en af sensationerne er, at københavnernes her for første gang kan opleve elektrisk lys; hele 73 glødepærer lyser op i Etablissement National, der senere skifter navn til National Scala. I 1898 overtager den hjemvendte guldgraver Thor Jensen foretaget, som nu er varieté, og hedder La Scala.

Georg Lumbye som ældre. Det Kongelige Bibliotek.

Sørgelige forhold

Georg Lumbye bliver aldrig rask igen efter afskeden med koncertsalens orkester, men hans gode ven Carl Christian Wivel engagerer ham alligevel til at dirigere orkestret på den restaurant i Tivolis højre facadebygning ud mod Vesterbrogade, som han har etableret i 1890.

I 1903 gæstedirigerer Georg Lumbye på en skandinavisk udstilling i Hamburg, hvorfra *Folkets Avis* rapporterer under overskriften "*Georg Lumbye atter Sindssyg – sørgelige Forhold*":

... paa Musiktribunen gebærdede han sig fuldstændig vanvittig. Han dansede og lo, og bedst som han stod og dirigerede – det vil sige: fægtede rundt i Luften med

Taktstokken – røg han hen og trak en af Musikerne i Haaret, en anden bankede han oven i Hovedet med Taktstokken, en tredje tog han om Halsen, osv. Han førte et ganske vildt Liv i Hamborg, derfra hidrører hans Tilbagefald. Saa godt som hver Nat turede han rundt paa Knejsperne og drak over alle Bredder. Paa Plakaterne fik han anbragt, at han var "Nordens Strauss", og til hvem, der vilde høre det, fortalte han, at "Gud ikke havde skabt en større Komponist og Dirigent end han" osv. Dumme danske Aviser tog af og til de sindssvage Meddelelser, han lancerede hjem om, at han blev "feteret" og "forgudet" af Tyskerne, mens Sandheden er den, at han var en Fabel for den ganske By og var de øldrikkende Tyskeres Abekat. Der er næppe noget Haab om, at han atter bliver rask, dertil er nu hele hans Konstitution altfor ødelagt. Sindssygeanstaltens Mure vil sikkert blive hans sidste Fristed.

Journalisten får ret. Georg Lumbye bliver indlagt, da han kommer hjem til Danmark igen, men dirigerer fortsat i sine bedre perioder restaurant Wivels orkester, alternerende med sin søn, Tippe. I 1908 får Georg Lumbye det sidste skub ud over den følelsesmæssige kant; hans kone dør, og han bryder totalt sammen. Georg Lumbye bliver indlagt permanent på sindssygehospitalet på halvøen Oringe ved Vordingborg. Her dør han den 29. oktober 1922, 79 år gammel.

7. Den preussiske dansker – Joachim Andersen

1898-1909

På papiret er Joachim Andersen den helt rigtige mand på dirigentposten i Tivolis koncertsal. Han er en internationalt anerkendt musiker og pædagog med dirigenterfaringer fra både de lokale palækoncerter og fra selveste Berlinerfilharmonikerne. Han er komponist til en lang række værker og etuder for sit eget instrument, fløjten, og de seneste to år har han ledet en orkesterskole for unge, håbefulde musikere i København. I begyndelsen foregår undervisningen i en lejet gymnastiksal på Schmidts Realskole i en gård i Store Kongensgade, men senere indgår han et samarbejde med Det kgl. danske Musikkonservatorium, så orkesterskolen officielt bliver tilknyttet konservatoriet på Vester Voldgade. Arbejdet med de unge talenter fortsætter, da Joachim Andersen bliver ansat i Tivoli; helt frem til vintersæsonen 1908-09 tilbyder han to ugentlige lektioner – tre timer i alt – til en samlet pris på fem kroner om måneden.

Joachim Andersen foran sit orkester i Tivoli i år 1900. Foto: Julius Aagaard. Tivolis Arkiv.

Ny kapelmester betyder også, at de musikere, som har spillet med Georg Lumbye, ikke kan være sikre på at blive genansat i den nye sæson. Joachim Andersen kender stort set dem alle i forvejen fra sine palækoncerter, hvor han i høj grad har brugt Georg Lumbyes musikere til søndagskoncerterne. Mange af dem kan ånde lettet op, da de læser, hvad Joachim Andersen fortæller dagbladet *Dannebrogs* udsendte medarbejder om sine planer for rekrutteringen af musikere til sit eget Tivoli-orkester:

Jeg er da i det heldige Tilfælde at kunne bevare saa godt som hele mit nuværende Orkester, hvad jeg har saa meget mere Grund til at gjøre, som det har været mig en stor Glæde at arbejde sammen med disse Herrer; de deler ganske min Opfattelse af, hvorledes Forholdet bør være indenfor et stort Orkester, til hvilket Publikum stiller store Fordringer: der maa være Disciplin, men fremfor alt ikke den Art Disciplin, der gjør den enkelte Musiker til en uvilkaarlig arbejdende Maskine; tværtimod: hvert enkelt Medlem skal føle sig som et levende, kunstnerisk ydende Led ...

Sådan lyder det to dage efter Joachim Andersens udnævnelse. Han opdager snart, at virkeligheden i koncertsalen byder på en del udfordringer – og forholdet mellem dirigent og musikere viser sig hurtigt at blive ualmindeligt anstrengt. Det er f.eks. så som så med netop disciplinen blandt musikerne.

Cigarer og spytbakker

Det er helt normalt, at musikerne ryger cigar til prøverne, og der er anbragt seks spytebakker af metal rundt om mellem nodelistaverne, så de, der bruger skrå- og snustobak, ikke spytter tobakssovs direkte på gulvet.

Hvis en musiker, eller en hel gruppe, ikke skal medvirke i et enkelt nummer, forlader de scenen under koncerterne. De fleste er åbenbart mere ivrige efter at komme ud end efter at komme tilbage, og der kan gå en rum tid med at vente på at

alle igen er på plads. Da Joachim Andersen tiltræder sin stilling, beslutter han, at der må strammes op. Basunisten Anton Hansen fortæller i sine erindringer:

Joachims hele Væremaade var preussisk i Ordets værste Forstand. Ingen maatte kny. Princippet var den typiske Udtalelse for Enevælde – Vi alene vide ... Under en Symfoniprøve, hvor en af mine Kolleger havde en meget lang Pause, havde han taget en Avis frem, som han sad og læste i. Da Joachim opdagede dette, bankede han harmdirrende af og sagde paa sin snærende Maade: "Hvad Satan, Menne-ske, sidder De og læser, det vil jeg meget ha' mig frabedt!"

I Tivoli må Joachim Andersen arbejde på samme vilkår som sine forgængere. Prøvetid er fortsat en mangelvare; der er kun sat fire timer af til prøve hver uge – til en musikmængde af omkring den fire- eller femdobbelte varighed. Musikerne får ingen løn for prøverne, kun et honorar for de aftener, de spiller koncerter.

Soloblæserne og stemmelederne for andenviolinerne, bratscherne, cello-gruppen og kontrabasserne får i 1898 hver kr. 4,25 pr. aftenkoncert – resten får 50 øre mindre. Koncertmesteren får til gengæld hele kr. 4,75 – og han og de øvrige musikere kan desuden tjene hele 50 øre ekstra, hvis de bliver udvalgt som solister i et af aftenens værker. Om søndagen og ved de særlige festaftener er spilletiden udvidet fra fire til fem timer, og det udløser en ekstra kroners honorar. En øl koster til sammenligning på dette tidspunkt 10 øre hos købmanden.

Den kæntrende båd

Intentionerne er klare; der skal styr på tropperne, og repertoireet skal udvides. Men Joachim Andersen har måske flere ambitioner end hans egen teknik som dirigent kan honorere. Anton Hansen ser Joachim Andersen dirigere hver eneste dag:

Hans Taktslag var til Tider – navnlig naar han var nervøs – meget utydeligt om end energisk, og som Følge deraf gik Orkestret ikke sjældent i Stykker [kom fra hinanden]. Blev han klar over, at "den kæntrende Baad" ikke kunde komme paa ret Køl igen, brød han af, og begyndte forfra. Under saadanne Uheld teede han sig som en rasende, og havde han ingen andre at lade sin Vrede gaa ud over, fik hans lille Grævlingehund, "Pizz", et Spark, hvis den kom ham i Vejen.

Basungruppen i koncertsalens orkester fotograferet foran den gamle koncertsal med deres nye trækbasuner i 1899. Som i militærorkestrene spillede basunisterne i Tivoli på ventilbasuner næsten helt frem til århundredeskiftet. Joachim Andersen forlanger, at hans musikere spiller på moderne trækbasuner, som han kender dem fra Berlin. Fra venstre Carl Christensen, August Petersen og Anton Hansen. Tivolis Arkiv.

Kontrakt.

Imellem undertegnede Joachim Andersen og Hr. Waldemar Dahl er Dags Dato afsluttet følgende Kontrakt, der gælder for Sommer-Saisonen 1905 i Tivoli.

I.
Hr. Waldemar Dahl forpligter sig til mod en Betaling af 4 Kr. 50 Øre pr. Koncert at medvirke som Violoncellist i undertegnede Joachim Andersens Orkester ved de daglig stedfindende Koncerter i Tivolis Koncertsal med dertil hørende seksten Timers Prøve om Maanedens samt otte Timers Prøve for Saisonens Begyndelse. Samtlige foranævnte Prøvetimer honoreres ikke. Koncerternes Varighed fastsættes til fire Timer (fra Kl. 7 $\frac{1}{2}$ —11 $\frac{1}{2}$) paa Hverdage. Naar Koncerterne paa Søndage og Helligdage vare til Kl. 12 $\frac{1}{2}$, honoreres denne 5te Time med 1 Kr. 50 Øre. Dog forbeholder undertegnede Joachim Andersen sig Ret til om fornødent at fastsætte Koncerterne fra 7—11 paa Hverdage og 7—12 paa Søndage, i hvilket Tilfælde den oprindelige Tarif træder i Kraft. Overspil samt Prøver udover det foranævnte Antal beregnes i Overensstemmelse med den i Kjøbenhavns Orkesterforenings Love fastsatte Tarif.

II.
Hr. Waldemar Dahl maa selv være i Besiddelse af et godt Instrument og stedsde drage Omsorg for, at det holdes i tilfredsstillende Orden. Sigastrumenter og Engelsk Horn stilles til Raadighed af Hr. Joachim Andersen.

III.
Hr. Waldemar Dahl forpligter sig til med Iver og Velvillie at understøtte undertegnede Joachim Andersen i hans Bestræbelser for at opnaa det bedst mulige kunstneriske Resultat, og underkaster sig i saa Henseende de Dispositioner, som af ham eller hans Stedfortræder maatte blive truffene.

IV.
I Sygdomstilfælde forpligter Hr. Waldemar Dahl sig til om det forlanges at indsende Læge-Attest og selv sørge for en Stedfortræder. Ved anden Udeblivelse fra Prover og Koncerter er Hr. Waldemar Dahl underkastet de omstaaende Ordensbestemmelers § 4.

Undtagne herfra ere D'Hrr. Kgl. Kapelmusikere og Militairmusikere, der paa Grund af Tjeneste i det Kgl. Theater eller ved deres Afdelinger ere forhindrede fra at give Møde. Dog ere de pangældende Herrer forpligtede til at sende Stedfortrædere baade til Prover og Koncerter, og ansvarlige for, at de Vedkommende indfinde sig i rette Tid.

V.
Dersom Forlystelserne i Tivoli paa Grund af Landesorg, Epidemi, Krig, Øvrighedens Forbud eller andre lignende Aarsager skulde ophøre for hele Saisonen eller en Del af samme, anses nærværende Kontrakt for ophævet for resp. hele Saisonen eller det Tidsrum, i hvilket Forlystelserne af fornavnte Grunde ere ophørte; Hr. Waldemar Dahl oppebærer da kun Betaling for den Tid, han har fungeret.

VI.
I Tilfælde af, at det ved Koncertsalens totale eller delvise Brand umuliggøres at give Koncerter i bemeldte Koncertsal, er undertegnede Joachim Andersen kun forpligtet til at betale halv Gage, saalænge Standsningen af denne Grund varer; men hvis undertegnede Joachim Andersen ønsker det, er Hr. Waldemar Dahl forpligtet til under hans Ledelse paa de i nærværende Kontrakt fastsatte Betingelser at spille i et andet Lokale, eller, under samme Ledelse, at gaa paa Tournée. I sidstnævnte Fald ordnes de pekuniære Betingelser efter nærmere Aftale mellem undertegnede to Kontrahenter.

VII.
I Tilfælde af denne Kontrakts Misligholdelse fra Hr. Waldemar Dahls Side, ifalder han foruden sædvanligt Erstatningsansvar en Konventionalbøde af 50 Kroner, som tilfalder Musikerforeningens Understøttelsesfond. Skulde Hr. Waldemar Dahl nægte at tiltræde Engagementet (enten ganske eller i rette Tid) eller afbryde dette i Utide, eller foreligger der fra hans Side en anden saa væsentlig Misligholdelse af Kontrakten, at undertegnede Joachim Andersen mener sig berettiget til at ophæve denne inden Saisonens Slutning, ifalder Hr. Waldemar Dahl foruden sædvanligt Erstatningsansvar en Konventionalbøde af 125 Kroner, der ligeledes tilfalder Musikerforeningens Understøttelsesfond, hvorhos han forbyrder den Del af sit Honorar, som ikke er udbetalt.

Jeg Underskrevne Waldemar Dahl underkaster mig i Et og Alt fornavnte Bestemmelser og de omstaaende Ordensbestemmelser, hvilket jeg herved bekræfter med min egenhændige Underskrift.

Kjøbenhavn, den 2. December 1904

Joachim Andersen

Navn: Waldemar Dahl

Instrument: Violoncell

Bopæl: Mynostvej 16 V.

Ordens-Bestemmelser

for

Medlemmerne

af

Joachim Andersens Orkester.

(Saisonen: 1905.)

1. Ethvert Orkestermedlem maa møde til Koncerterne i sort Paaklædning, og naar særlig Anledning dertil gives, i Kjole og hvidt Slips.
2. Ethvert Medlem skal indtage sin Plads i Orkestret 5 Minuter før den til Prøver og Koncerter fastsatte Tid.
3. Under en Koncert-Afdeling maa intet Medlem forlade sin Plads uden Dirigentens eller hans Stedfortræders Tilladelse. Heller ikke maa der finde nogen Forstyrrelse Sted ved altfor høijdyt Stemmen, Præluderen, Tale etc.
4. Ethvert Medlem, der uden Dirigentens eller hans Stedfortræders Tilladelse eller uden forudgaaende tilfredsstillende Undskyldning kommer for sent til de fastsatte Prøver eller Koncertafdelinger, maa erlægge en Bøde efter følgende Skala:

Ved Prøver:		Kr. Ø.	Ved Koncerter pr. Afdeling:		Kr. Ø.
Indtil.....	15 Minuter	40	Indtil 5 Minuter	30	30
—	30 —	90	— 20 —	75	75
—	1 Time	1 75	Derover ialt.....	2 25	2 25
—	1 — 30 —	2 75			
Derover ialt.....		4			

Samtlige Bøder fradrages Gagen og anvendes efter Orkesterpersonalets derom nærmere efter endt Saison tagne Bestemmelse.

5. Ethvert forargeligt Brud paa den Adfærd og gode Tone, som Orkestermedlemmerne ere Publikum, Dirigenten og hans Stedfortræder saavel som egne Kolleger skyldige at iagttage, kan medføre øjeblikkelig Afskedigelse.

Kjøbenhavn, den 2de December 1904.

Joachim Andersen.

Joachim Andersen er en systematisk mand. Han får fremstillet fortrykte kontrakter til sine musikere – og på bagsiden står hans ordensregler, inklusive et bødesystem for musikere, der kommer for sent til prøve eller koncert. Her er det cellisten Waldemar Dahls kontrakt for sommeren 1905. Musikmuseet / Nationalmuseet.

Flere andre giver Anton Hansen ret i, at Joachim Andersens dirigentteknik næppe har været blændende, selv om mange anerkender hans vilje til at nå resultater. Bibliotekaren og musikelskeren Julius Clausen skriver i sine erindringer om Joachim Andersen som dirigent:

Joachim Andersen var ikke nogen dybtgaaende Musiker – stod han overfor en helt ny Opgave, kunde han tage mærkværdigt Fejl af Tempi ...

Det er tydeligt, at Joachim Andersen i sine første år i Tivoli nærmest er forhadet af sine musikere. Det kommer til direkte konflikt, da soloklarinettisten Carl Skjerne, som også spiller i Det Kongelige Kapel, beder om at få ti minutter til at spise sin frokost, da han kommer direkte fra teatertjenesten til prøve i Tivoli. Joachim Andersen afslår, og Skjerne vender sig om og går i vrede. Kort tid efter er der jubilæum i orkestret, og Joachim Andersen nævner begivenheden ved en prøve. Så rejser en af musikerne sig; han er blevet pålagt af sine kolleger at sige, at hvis Hr. kapelmesteren har tænkt sig at komme til frokosten for den jubilerende musiker, så bliver alle andre hjemme.

Socialisme og anarki

En af musikerne i orkestret formaster sig ved en anden lejlighed til forsigtigt at foreslå en lønforhøjelse på 25 øre pr. aften. Joachim Andersen bliver rasende, og han holder en tale til orkestret, hvor han pointerer, at han under ingen omstændigheder vil tolerere ”*socialistiske eller anarkistiske Aktioner af nogen art*”, som Anton Hansen fortæller i sine erindringer.

Arbejdsglæden blandt musikerne er det så som så med – men de kunstneriske ambitioner fra chefens side er til gengæld helt i top. Allerede i Joachim Andersens andet år som dirigent er der – foruden de sædvanlige daglige koncerter i tre afdelinger på ca. en times varighed hver – 12 særlige symfonikoncerter og fire operakoncerter. 30 gange byder programmet på en eller flere solister, og alligevel er der gratis adgang til alle koncerter, på nær de seks mest attraktive.

Fire af betalingskoncerterne i 1899 byder på en helt ny ting i Tivoli. Joachim Andersen indfører afdelinger med operauddrag fra Verdis *Trubaduren*, Beethovens *Fidelio*, Meyerbeers *Afrikanerinden* samt Wagners *Lohengrin* og

*Joachim Andersen er den første dirigent i koncertsalen, der står med ryggen til publikum. Han anlægger sig en effektiv nakkeskilning. Man kan naturligvis også købe et postkort med kapelmesteren og hans skilning set fra publikums vinkel.
Tivolis Arkiv*

*Valkyrien. Idéen kommer fra Tivoli-konkurrenten Sommerlyst på Frederiksberg Allé, hvor man allerede i flere år har kunnet opleve koncerter med udenlandske operasangere fra Sverige, Tyskland, Frankrig og Italien. Her har man ikke et helt orkester som i Tivoli; solisterne bliver akkompagneret af de italienske brødre Variati på klaver og violin. *Sjællands-Posten* roser Sommerlysts initiativ:*

Ideen er fortrinlig og har just sin Charme i sin Primitivitet. Sangerne optræde i Selskabsdragt, og hver Stemme har sit Parti i den Opera, der opføres. Lukker man Øjnene, og kun lader Øret fylde af Musik og Sang, overværer man saaledes i Fantasien den hele Opera. Ideen har slaaet udmærket an, og den lille Sal er hver Aften fuld af et forstaaende Publikum.

*Brødrene Dominico og Florindo Variali er et fast ensemble i koncertsalen på forlystelsesetablissementet Sommerlyst. De spiller klaver og violin som på billedet her, men optræder også som klaverduo.
Det Kongelige Bibliotek.*

Operaaftener

Den første af Joachim Andersens operakoncerter i Tivoli løber af stablen 19. juli 1899 med uddrag af *Trubaduren*, og koncertsalens orkester får assistance fra sangforeningen Yduns "mindre Kor". Der er næsten fuldt hus i salen, selv om publikum skal have penge op af lommen. Det nye tiltag bliver en bragende publikumssucces. Anmelderne er mere forbeholdne; *Adresseavisens* anmelder beretter om en "respektabel" udførelse af uddragene, selv om koret slet ikke magter opgaven, og den også er en stor mundfuld for de medvirkende solister. Barytonen Poul Bang synger grev Luna, og anmelderen mener nok, at partiet åbenlyst ligger "*noget over Sangerens Kræfter*".

Da *Fidelio* er på programmet 26. juli er det uden tenorhovedpartiet som Florestan. Joachim Andersen vælger to arier, en duet og en terzet, alt sammen fra første akt af operaen, hvor Florestan slet ikke er med. Til gengæld spiller orkestret hele to af de i alt fire Ouverturner, Beethoven komponerer til operaen. Anmelderen i *Dannebrog* er skuffet:

Naar man vil give Uddrag af Operaer i Tivoli, hvad der i og for sig er en meget god Idé, burde der tages lidt mere Hensyn til det for hver Opera mest karakteristiske, selv om man derved bliver nødt til at engagere en eller to Solister mere. Ligeledes burde der ved en for det store Publikum saa lidet kjendt Opera som denne paa Programmet aftrykkes en ganske kort Forklaring af Operaens Handling.

Valget af operaen *Afrikanerinden* af Meyerbeer til operakonserten 2. august viser sig at være endnu mere problematisk; stort set ingen mennesker i byen har set den på scenen – den har aldrig gået på Det Kongelige Teater – og programmet fortæller heller ikke denne gang om hverken tekst eller handling. *Adresseavisen* rapporterer senere i august om den sidste af sæsonens fire operakoncerter:

De saakaldte Opera-Afdelinger sluttede iaftes med nogle Wagner-Brudstykker, af hvilke "Lohengrin"-Forspillet til Trods for den svage Strygebesætning blev det mest vellykkede. Derimod lod den vokale Assistance ikke lidt tilbage at ønske. Fru Margrethe Jahn sang Elsas Drøm ganske karakterløst og flovt, og naar

I august 1899 forsøger Joachim Andersen med sine operakoncerter at konkurrere med sommerens store seværdighed i Tivoli - en "Negerlandsby med ca. 100 Indfødte fra Senegambien". Fascinationen af de udstillede mennesker vil ingen ende tage, og forlagene rider med på bølgen; børnebogen "Lille sorte Sambo" udkommer samme år.

TIVOLI.
Kl. 7¹/₂: **Opera-Afdeling.**
Sidste og 4de (Lohengrin og Valkyrien af R. Wagner).
Medvirkende: Fru Margrethe Jahn og Dhr. Joh. Zinck og Nicolaus Lützhöft,
Res. Billet 50 Øre faas paa Tivolis Kontor
Kl. 10¹/₂—2, efter 6 i Koncerts. Biletkontor.

En Neger Landsby.
Næstsidst Dag.
Adgang tra Tivoli 12—5 og 6—10. 25 Ø.
Adgang fra Ny Vestergade 12—5. 30 Ø.

Store Koncerter
i Koncertsalen og Musikpavillonen.
Kl. 4—9. Gratis Adg. til Tivolis Billed-ABC.
Kl. 7¹/₂. 1) Zalva Trio, Linedans.
2) Nagels ikariske Lege.
Kl. 8³/₄. Hververne, Pantomime.
Kl. 10. Brødr. Andreassen, Gymnastik.
Levende Billeder.

Brudescenens skjønnne Romantik skal tage sig ud paa Koncertribunen, kræves der mere stemmebegavede og med den Wagnerske Stil mere fortrolige Kræfter end den nævnte Sangerinde og Hr. Johan Zinck ... Disse Opera-Afdelinger har i al Fald overtydet Tilhørerne om, at Opera og Koncertsal er to Begreber, der ikke dækker hinanden. Tivoli burde nu bringe sit trofaste Koncertpublikum en Erstatning for disse stemningsløse Aftener.

Anmelderen i *Nationaltidende* er enig i bedømmelsen af sangerne, og beskriver oplevelsen af brudekammerscenen som om ”*man saae Scenen gjennem den forkerte Ende af en Kikkert*”. Det er tydeligt, at Joachim Andersen har taget lidt for let på valget af sangere til fem operaer, der kræver overordentlig meget af solisterne; de fleste er yngre koncertsangere, som ikke har den store erfaring med opera, og som desuden mangler vokal gennemslagskraft for at kunne hamle op med orkestret. Ikke desto mindre lægger Joachim Andersen med operakoncerterne i 1899 kimen til en tradition, som senere skal blive en meget vigtig del af Tivolis musikalske profil.

Joachim Andersen skruer også markant op for antallet af symfoniske værker i koncertsalen – og det er bestemt ikke alle, der er enige i den disposition. Tivoli modtager en klageskrivelse på to store ark, underskrevet ”*Mange Abonnenter*”. De skriver bl.a.:

Først og fremmest protestere vi imod idelig og idelig at høre Kompositioner af Haydn, Saint-Saëns, Grieg og Wagner, da denne Musik er kjedelig og tildels uharmonisk.

Pressen er naturligvis på pletten, når der er optræk til ballade i Tivoli, og *Berlingske Tidende* skriver:

Der er neppe i Tivoli noget mere omdebatteret Emne end Musikken i Koncertsalen. Medens det kyndige Musikpublikum er særdeles fornøjet og enigt om, at det kunstneriske Niveau er betydeligt hævet siden Kapelmester Joachim Andersens Ansættelse, høres der i det bredere Publikum de mest afvigende Meninger og Ønsker med Hensyn til Programmernes Sammensætning. En stor del Tivoligjæster synes, at Musikken gennemgaaende er for lidt munter og

letflagrende, med andre Ord, at den for meget henvender sig til et mere fordringsfuldt Musikpublikum og for lidet tager Hensyn til Mængdens primitive musikalske Standpunkt.

For at gyde lidt olie på de oprørte vande, inviterer Joachim Andersen i sommeren 1900 publikum til selv at sammensætte programmet til anden afdeling af tre ønskekoncerter. Som den systematiske og grundige mand han er, får Joachim Andersen fremstillet en ønskeseddel i form af et trykt hæfte med titler på ca. 500 forskellige værker opdelt i syv grupper. Hæftet ligger til gratis afhentning på Tivolis bogholderkontor, i læsestuen over mælkeriet og på restauranterne i Tivoli. På en vedlagt kupon kan man så skrive sin favoritkomposition i hver af de syv kategorier – symfonier, marcher, solokoncerter osv.

Stemmesedlerne bliver talt op, og blandt de højest scorende værker er interessant nok netop musik af to af de komponister, som den anonyme gruppe abonnenter har klaget over:

1. Camille Saint-Saëns: <i>Danse macabre</i>	122 stemmer
2. J.F. Frølich: <i>Riberhus March</i>	95 stemmer
3. Richard Wagner: Overturen til <i>Tannhäuser</i>	87 stemmer
4. Ruggiero Leoncavallo: Fantasi af operaen <i>Bajadser</i>	78 stemmer
5. Henri Wieuxtemps: Violinkoncert nr. 4	68 stemmer

H.C. Lumbyes *Champagnegalop* er forvist til sjettepladsen med 61 stemmer, men kommer alligevel med på den første ønskekoncert den 27. august 1900. Salen er propfyldt, og der er stort bifald til alle numrene.

Jean Sibelius i Tivoli

Samme sommer får koncertsalen besøg af Helsinkis filharmoniske orkester på hele 70 musikere. Orkestret er det første fastansatte koncertorkester i Norden, og finnernes to koncerter i Tivoli er en del af en anstrengende turné. Man begynder i Stockholm, rejser videre til Kristiania – det nuværende Oslo – Göteborg, Marstrand, Helsingborg, og Malmö – og efter besøget i København rejser orkestret

Koncertsal-Orkestrets Skovtur
Torsdag den 11. August 1898.

ORCHESTRIANA.

Musik af: For Binde staa i Gaaende.

At vi vil ta'e i Skoven og her en Frokost faa,
en ander, som det smager og synes, det er Spas,
vil ikke haane dem, der bier tillige med Forlor,
men nu saa gødt vi kan, si gøre et Forsøg,
at kvæde denne Vise, der blev til i bare Spøg.

Musik af: Asteriskens Toppentzen.

Hvor Aften si i Tivoli
I saa voldsomt hænges i,
vi gør det kun ferli,
vi kalte blive fri,
og vor Taktik, det er Musik,
elegent og chik,
Mår spillet ganske kvik,
med haade Strøg og Drik.
Vi »In Waldes« gir saa flod,
og »Fruerzingers« gaar skam godt;
»Unzarsk Bums« og »Ames Tude«,
ja selv »Førgit me net«.
Publikum
er ej dum,
det er snart foreent:

Musik af: Smaa Folket.

Naar Christensen og »Lotte« gir
en lille Sørensø — *romant si find*,
den er god, men den dag beder bl'g,
naar de skal med og bukke begge to,
thi saa stiller »Lotte« sig lige midt i Vejen,
men »Søren« vil s'gu ikke staa der bagved
som Laskøjen,
nej, han vil rigtig frem for at ses;
han Lottenberg et Horn i Siden g'g,
han maaer frem, indtil han synlig bl'g.

Musik af: Smaa Folket.

Orkestret havde en Misskat,
og det var kun en meget lille Kat;
men saa blev den skam korte en Nat,
det gjorde denne meget lille Kat.
En Morgenstund man fandt den igen,
men da var den skammyrdet, kan De tænke
Den af hvem?
nej, det er virkelig heller ikke let,
thi Thomsen nægter, og Thomsen har Ret;
han har ikke myrdet vores Misskat.

I august 1898 tager koncertsalens orkester som altid på den årlige orkestervandretur. Der skal selvfølgelig også forfattes en lejlighedssang, og den bliver trykt på samme fortrykte skabelon som programmerne i koncertsalen. Musikmuseet / Nationalmuseet.

videre til verdensudstillingen i Paris med adskillige stop undervejs i både Tyskland og Holland.

Tivolis Koncertsal.
I Aften og Fredag
d. 13. Juli
Kl. 7 1/2
2 Konserter
af
det finske filhar-
moniske Orkester.
Dirigenter: Kapelmester
Robert Kajanus
og Komponisten
Jean Sibelius.
—o—
Billetsalg: Numereret Plads
à 2 Kr., unumereret Plads à 1 Kr.
i Det Nordiske Forlags
Musikafdl., Vimmelskaftet 42
(Joreks Passage), samt fra Kl. 6 i
Billetkontoret ved Koncertsalen.
(8042)

Der er to dirigenter med på turnéen; orkestrets grundlægger Robert Kajanus og komponisten Jean Sibelius. De har udelukkende finsk musik på programmerne begge aftener, ikke mindst musik af Kajanus og Sibelius selv. Repertoiret er ikke noget, der får københavnere til at storme til billetkontoret. Den 12. juli skal orkestrets første koncert finde sted, og de få tilhørere sidder klar, da klokken bliver 19.30, og koncerten efter planen skal begynde. Men der sker ingenting; der er endnu færre finske musikere på scenen, end der er publikum i salen. Det viser sig, at orkestermedlemmerne tror, at koncerten først er kl. 20, og de ankommer åbenbart i sidste øjeblik.

Da man efter et kvarter annoncerer, at koncerten vil blive en halv time forsinket, forsvinder adskillige blandt publikum ud i haven igen. De, der bliver, får endnu en overraskelse; det er kun Kajanus, der dirigerer den aften. Programrækkefølgen er også ændret, men publikum får trods alt både Sibelius' første symfoni og tone-digtet *Finlandia* at høre. Orkestret har året før uropført Sibelius' symfoni i e-mol med komponisten selv på podiet i Helsinki i 1899. Nu har han revideret symfonien netop til den store turné i sommeren 1900, men overlader det altså til Robert

Kajanus at dirigere den i København. Sibelius er dog i salen, og han får aftenens største bifald, da han til slut træder op på scenen.

Aftenen efter er besøget lige så sløjt, og de, der møder frem, bliver igen forvirrede fra begyndelsen; det trykte program er til den absolut tyndeste side med hensyn til information om, hvad det finske orkester spiller. *Berlingske Tidendes* anmelder skriver om en suite fra Sibelius' scenemusik til skuespillet *Kung Kristian II* af Adolf Paul:

Man sad og vidste ikke, hvad man hørte, forstod kun, at det ikke var selvstændig eller absolut Musik. Men man savnede Nøglen og var ude af Stand til at nyde Musikken paa rette Maade ...

Anmelderne er generelt positive overfor Sibelius' musik, men *Folkets Avis* er ikke i stand til at skrive om andet end en meget afmålt publikumsmodtagelse af det finske gæstespil:

Der var til den 2. Koncert i Aftes lige saa faa Tilhørere som i Forgaars, og baade med Begejstringen og Bifaldet var det kun saa som saa. Til Slut blev der endog hysset lidt, og den Snes Mennesker, der Klappede, gjorde det sikkert mest af Nysgerrighed efter at faa Komponisten Sibelius at se. Saa snart han havde været fremme, blev der uhyggeligt stille, og hele Foretagendet er altsaa nærmest bleven en Fiasko.

En symfoni af Carl Nielsen

Sibelius er ikke den eneste nordiske komponist, der får opført sin første symfoni i Tivoli omkring århundredeskiftet; i 1901 bliver Joachim Andersen den første dirigent, der sætter en Carl Nielsen-symfoni på programmet til en afdeling i Tivolis koncertsal. Den 10. august dirigerer han Niensens, på det tidspunkt, eneste symfoni.

For mange er musikken ren avantgarde, og langt fra alle er begejstrede. Dagbladet *Dannebrogs* anmelder G.K. Harvild – som senere selv bliver medlem af Tivolis direktion – skriver dagen efter opførelsen:

Den er – som saa meget af denne Komponists Produktion – utilgængelig og knudret, ofte bisar og skruet uden at være genial, om end det skal indrømmes, at den rummer gode Enkeltheder. Men intet Sted faar Øret Lov at hvile ud i nogen gennemført Melodisats; der er fuldt op af Tilløb, men intet mere. Bedst er Andanten, der giver det meste Sammenhæng i det hele store, urolige Værk. Udførelsen var særdeles god under Hr. Joachim Andersens forstandige Ledelse.

Carl Nielsens første bliver den eneste af hans symfonier, som Joachim Andersen kommer til at dirigere – og den eneste, der kommer til at lyde i Lumbyes gamle koncertsal.

Den nye koncertsal

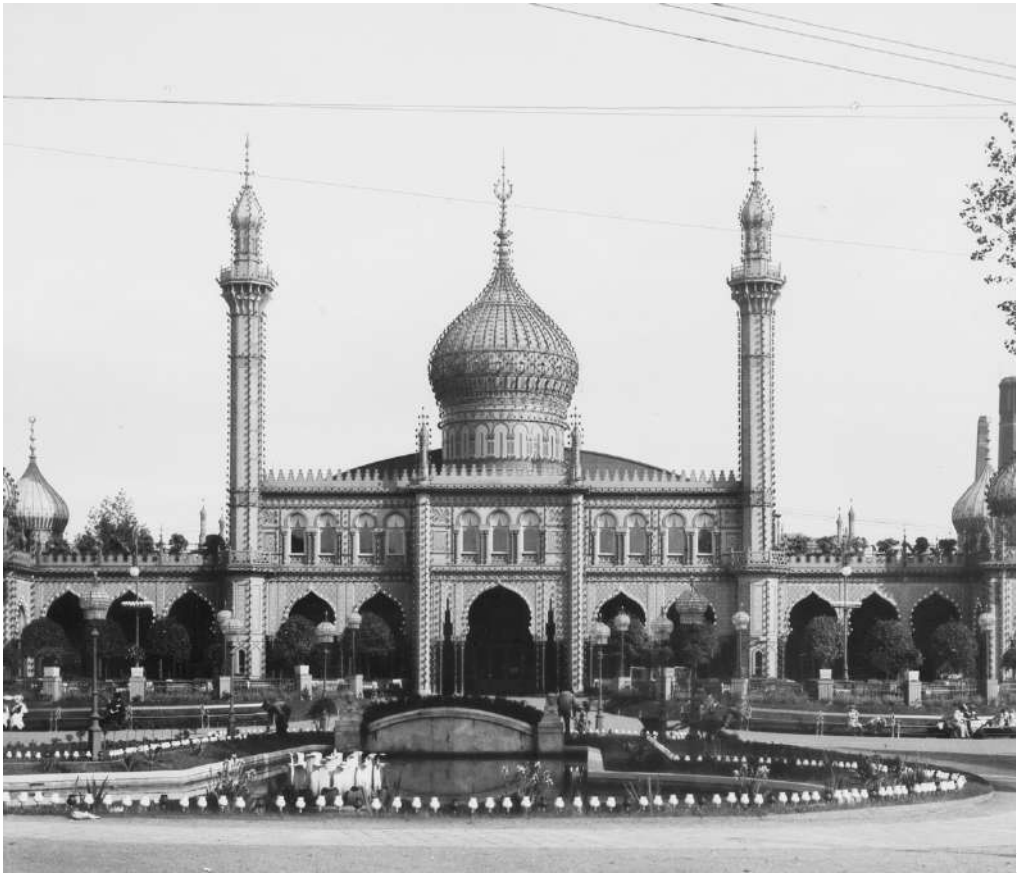
I mange år har det nemlig været tydeligt, at bygningen synger på sidste vers. Joachim Andersen udtaler sig om sagen i et interview:

Det er næsten utaaleligt at opholde sig her paa Musikpodiet helt oppe under Loftet, Varmen er ofte kvælende og i højeste grad enerverende, og Akustikken her i den gamle Koncertsal er meget daarlig – for ikke at tale om den Gene, som foraarsages af, at Publikum myldrer ind fra tre Indgange og som bringer et Præg af Forvirring her, hvor der burde herske Ro.

Flere projekter bliver planlagt og droppet igen – bl.a. et meget stort byggeri ud mod Vesterbrogade med både koncertsal og restaurant, som skulle kunne være med til at udkonkurrere det store National-etablisement på den anden side af gaden.

Først i sæsonen 1902 kan Tivoli endelig åbne en helt ny koncertsal, bygget ud mod Tietgensgade i den velkendte mauriske stil fra bazarbygningen, og med hele 1.200 siddepladser – dobbelt så mange, som i den gamle sal.

Der er faktisk plads til omkring 3.000 tilhørere i alt, inklusive dem, der hører musikken, mens de spiser en middag i koncertsalens restaurant på de verandaer, der omkranser salen. På første sal er der en balkon med udgang til taget, hvor man har en imponerende udsigt over hele Tivoli, og også ned på det flotte bassin

Den nye koncertsal står klar i 1902. Københavns Museum.

med elektrisk springvand, som er anlagt foran koncertsalen. I den nye bygning er der tænkt på både publikum og de optrædende. Bag scenen er der en foyer og kantine til orkestrets medlemmer, solistgarderober, værelser til dirigenten Joachim Andersen, og et enormt restaurationskøkken.

Restauranten bliver så stor en succes, at den må udvides året efter. Støjen fra køkkenet og restauranten bliver til gengæld en kilde til evige klager fra koncerternes publikum de kommende 42 sæsoner.

TIVOLI

Tirsdag den 24. Juni 1902.

ST. HANS FEST.

Koncertsalen.

Koncert Kl. 7, 9, 10¹/₂ og 11. Dirigent: JOACHIM ANDERSEN.

I Morgen: SOLIST-KONCERT

under Madvik- og Hr. kgl. N. J. Simonsen
ring af Fru Oda Nielsen kammer-sanger
samt Tivoli Orkester. Skandinavisk Kunstner-Ensemble.

Harmoniorkestret.

Koncert Kl. 6, 7¹/₂, 9¹/₂ og 11. Dirigent: CARL LUMBYE.

GLAS-SALEN.

Skandinavisk Kunstner-Ensemble.
Art. Direktør: Folmer Hansen.

Kl. 6, 8¹/₂, 10¹/₂. Sangforedrag, Folkopera, Operette-Scener,
Humoristisk Foredrag af Hr. Victor Neumann,
Kl. 9¹/₂. En Forlovelse ved Lygteskin.

Der foretages af Tivolis Styrelse, under Lygteskinsforretningen, enkelte under 10 Forlovelse ved Lygteskin.
NB. Reservent Plads 25 Øre.

Paa Plænen.

Kl. 7. Serafina Silva, Jongler-Ekvilibrister.
Arabertroupen Mohamed Springpotpourri.
Adgang til Plænen: Et Voksen 25 Øre, et Barn 15 Øre.

Pantomime-Theatret.

Kl. 5¹/₂. Dans af Frkne. Kjerrunggaard og Olga Jensen.
" 8¹/₂. Hververne eller de tre fejge Elskere ved det natlige
Stævnenøde, Pantomime.
" 10¹/₂. St. Hansdag eller Pjerrøt i Dyrehaven, Pantomime.

Illumination. Kl. 11¹/₂. Fest-Fyrværkeri.

KINA I TIVOLI.

Aabent Kl. 3¹/₂-11. Entré: 35 Øre. Børn 20 Øre.
Abonnementkort herfor à 3 Kr. Læs paa Uvalls Kontor, ved Indgangen og i Kioskerne.

Sidste Dag **Stor Sjørkæudstilling** paa Sportspladsen bag
Kl. 9-9. den nye Koncertsal.
Søndag med Berthedning af Gæst, Duer og Jagde. Entré: 25 Øre, Børn 15 Øre.

Arens-Theatret. Kl. 7¹/₂. Der foretages. Læs Theatret. En ved Water, The Waters, Regne Læs
Tivolis Varieté. Skrevet af Høns Kæring n. 6.

Illustration: Sørensen og Red. H. Forsting og Programmet. Tivolis-Orkesteret dirigent Christian G. 112. Søndag Kl. 12.

SOPHUS KRUCHOW LITH.

Plakat for sankthansfesten i Tivoli 1902. Tivolis Arkiv.

Servering foran den nye koncertsal. Foto fra Per Christensens samling, minsamling.dk.

Den franske fotomodel

Den gamle koncertsal bliver nu omdøbt til Glassalen, og her indretter man et teater til de populære operetter og vaudeviller – og også til en årlig revy. Hans Ishøy leder det lille orkester, som spiller til forestillingerne. I 1903 engagerer lederen af programmet i Glassalen, impresarioen Folmer Hansen, den verdensberømte franske danserinde og fotomodel Cléo de Mérode. Den 28-årige berømmethed kommer direkte fra et engagement i Stockholm, og hendes svenske impresario har forhandlet sig til en aftale, hvor Mérode optræder sammen med to svenske sangere fra operaen i Stockholm og en ingeniør ved navn Hugo Duchs, der læser svenske digte af Gustaf Fröding. Forestillingen varer en time. Cléo de Mérode medvirker kun i 20 minutter. De dyreste billetter koster hele 4 kroner, og de fleste kommer udelukkende for at se den elegante dame med den særprægede frisure, som de kender fra utallige fotografier.

Det med dansen er det så som så med. Cléo de Mérode er oprindelig korpsdanser ved Pariseroperaen, men bliver opdaget på grund af sit smukke ydre. Rygterne taler om en affære med kongen af Belgien, og det gør kun interessen for hende større.

Cléo de Mérode er en selvbevidst kvinde, og hun vil ikke optræde med hvem som helst. Den faste dirigent i Glassalen er jo Hans Ishøy – men Mérode insisterer på, at det skal være Tivolis fornemste dirigent, der akkompagnerer hendes fem dansenumre. Joachim Andersen er til fals for smiger fra smukke damer, og han træder beredvilligt til. Aviserne er helt enige om, at Cléo de Mérode ikke kan danse på noget som helst fornuftigt niveau. Hun er "*køn, men kedelig*", som *Folkets Avis* skriver. *Dagens Nyheder* konstaterer, at heller ikke akkompagnementet er noget at skrive hjem om:

Til Mlle. Cléo de Mérodes "Dans" leveredes Musikken af et mindre Orkester, der lededes af Kapelmester Joachim Andersen, og som virkede under saadanne Forhold, at man skulde tro sig hensat til en Cirkus.

En del af publikum hysser ad danserinden Cléo de Mérodes optræden i Tivoli – andre mener, at hun er så smuk, at man tilgiver alt. Her er hun fotograferet omkring 1903. Neue Photographische Gesellschaft.

Den svenske abekat

Tivoli følger med tidens trends. 1890'erne oplever et veritabelt boom i interessen for Bellmans svenske 1700-talsviser om især druk, hor og beslægtede temaer. Flere af Sveriges førende Bellman-sangere besøger København, og den suverænt mest populære er lutsangeren Sven Scholander. *Dagbladet* beretter om en Scholander-aften i koncertsalen i august 1896:

Lokalet fyldt til sidste Plads og omringet af en uoverskuelig Menneskemængde: de unge Damer i afgjort Majoritet og i allerfineste Toiletter for det Tilfælde, at Troubadurens Blik netop skulde falde paa dem; Programmet sammensat af en lille romantisk og en større svensk Afdeling; Tilhørernes og Tilskuernes Opmærksomhed er spændt fra først til sidst; Alle lutter Øie for at nyde den velkendte Mimik; Bifaldet det hjerteligst mulige og Jublen til Slutning overvældende. Og Hr. Scholander var den samme Charmeur som før; han foredrog sine gamle Viser om den brave Sømand og den skønne Trommeslager og Korporal Storm samt fredmannske Epistler – Alt med de samme lune Blik i Øienkrogene, de samme Mundforvrængninger, den samme Trampen i Gulvet, de samme Guitarsvingninger á la Kirkeklokke.

Sven Scholander er en effektiv entertainer med et fast greb om den brede pensel, og i de fine kredse i København ser man ned på hans behandling af de historiske viser. I november 1902 afholder den seriøse kirkemusiker Thomas Laub en koncert med sine bearbejdelser af gamle danske folkeviser i Odd Fellow Palæet. Laub beder sin gode ven Carl Nielsen om at skrive et avisindlæg i *Politiken* som reklame for koncerten – og Carl Nielsen er meget klar i sin anbefaling. Samtidig får han sendt en snerrende hilsen til nogle af byens konkurrerende tilbud på sangens område:

... det er af den største Betydning, at saa mange Mennesker som muligt faar Del i det bedste, især i en Tid, hvor Folk strømmer til for at høre snart en tysk, bævende sentimental "Liederabend", snart en svensk Abekat, der gerne sang sig selv i R.... [Røven], om det ellers kunde more det højtærede Publikum.

Den svenske Bellman-sanger Sven Scholander. Tivolis Arkiv.

Måske skyldes Carl Nielsens aversion mod Sven Scholander også, at den svenske trubadur flere år tidligere har dristet sig til at oversætte Jeppe Aakjærs tekst til Nielsen-sangen *Jens Vejmand* til svensk med titlen *Sten-Knackar Kalle*. Scholander synger endda melodien i sin egen version – i valsetakt.

KONCERTSALEN.

Første Afdeling Kl. 7.

1. a. Spansk Dans (Hymne d'Espartero) } Mandolin og Guitar-Orkester under
b. *V. Monti*: Perle brillante } Ledelse af Fru **Gertrude Bang**.
2. Humoristisk Foredrag af Hr. **Erharth**.
3. a. *Rosenhoff*: Uranienborg } kgl. Skuespillerinde Fru
b. *V. Bendix*: Høstsang } **Jonna Neffendam**.
4. a. *Schwannengügel*: Amanda } Hr. **Schrøder** (Nørrebro Theater).
b. *Arctander*: Gadeopløb } Akkompagnement: Hr. **Olfert Jespersen**.
5. a. Fransk Folkevisse (Villanelle) }
b. *Louis Grægh*: Parais à ta fenêtre } Hr. **Paul Bang** med Mandolin og
c. *S. Miskow*: Den Spillemand } Guitarorkester.

Anden Afdeling Kl. 8^{1/4}.

1. a. *Marzuttini*: Il ritorno dei pescatori } Mandolin- og Guitar-Orkester un-
b. *Graziani-Walther*: Angelica Dina } der Ledelse af Fru **Gertrude Bang**.
2. Sange. Hr. Skuespiller **Herskind**.
3. Humoristisk Foredrag. Hr. Skuespiller **Victor Neumann**.
4. a. *V. Bendix*: Oktober } kgl. Skuespillerinde
b. *Lange-Müller*: Alverden er syg } Fru **Jonna Neffendam**.
5. Humoristisk Foredrag. Hr. Skuespiller **Marius Berggreen**.
6. a. Italiensk Folkevisse } Hr. **Paul Bang** med Ledsagelse af Mandolin
b. *Lacome*: Estudiantina } og Guitar Orkester.
c. *Weyse*: Skøn Jomfru }

Tredie Afdeling Kl. 10^{1/2}.

Det kgl. Opera-Ensemble.

1. *Leonecavallo*: Prolog af Bajadser.
Hr. kgl. Kammersanger **N. J. Simonsen**.
2. a. Drink to me only
b. The bonnie banks o' Loch Lomond } Engelske Folkeviser.
c. Comin thro' the rye } Synges af kgl. Operasangerinde
d. Home, sweet home } Frk. **Ida Møller**.
3. Kvartet af Op. **Rigoletto**.
Kgl. Operasangerinde Frk. **Ida Møller**, kgl. Operasangerinde Fru **Lendrop**, kgl. Kammersanger **N. J. Simonsen**, kgl. Operasanger **Edv. Agerholm**.
4. a. *Wagner-Liszt*: Isoldes Liebestød } den norske Pianist
b. *Ejnar Mølling*: Impromptu } **Ejnar Mølling**.
5. Heibergske Gadeviser. Kgl. Operasanger **Edv. Agerholm**.
6. Sekstet af Op. **Lucia**.
Damerne **Ida Møller** og **Lendrop**, Herrerne **N. J. Simonsen**, **Karl Mantzius**, **Edv. Agerholm** og **Max Müller**.

Ledelse og Akkompagnement: Hr. kgl. Operarepetitor **S. Levysohn**.

7. maj 1903 er der kongelig fest i Tivoli – prinsesserne Alexandrine og Marie er æresgæster. I koncertsalen er programmet helt uden Joachim Andersens orkester, men det byder til gengæld bl.a. på kendte skuespillere og operasangere fra Det Kongelige Teater. De bliver akkompagneret på klaver af teatrets operarepetitor Salomon Levysohn ... og af et mandolin- og guitarorkester. Tivolis Arkiv.

Solister fra ind- og udland

Joachim Andersen engagerer anderledes seriøse solister til sine egne koncerter. Han benytter sig af de mange gode forbindelser, han fik i sin tid i Berlins musikliv, og han inviterer i årenes løb hele to af sine tidligere fløjteelever til at være solister med Tivoli-orkestret. Hollænderen Ary van Leeuwen er solofløjtenist hos Gustav Mahler ved Wieneroperaen, og den tyske fløjtenist Emil Prill har til hverdag samme position ved operaen i Berlin.

*Fløjtevirtuosen Emil Prill fra
Berlin fotograferet i 1903.*

Emil Prill er gæst i Tivoli første gang i august 1901, og ankommer direkte fra Wagnerfestspillene i Bayreuth. Her medvirker han om sommeren i festspill-orkestret, og han har taget nattoget mod København, så snart han var færdig med at spille sidste tone i den afsluttende opførelse af *Parsifal*. Han medvirker som solist i både anden og tredje afdeling den 23., 26., og 27. august med sin gamle fløjtelærer som dirigent – og han spiller naturligvis bl.a. virtuos fløjtemusik af

Joachim Andersen selv. Men dagbladet *Dannebrogs* anmelder er nu glad for, at Emil Prill vælger at spille de to sidste satser af Mozarts fløjtekoncert i D-dur ved sin debut i Tivoli:

... et valg, der i sig selv geraadede den solide Musiker i ham til Ære. "Virtuoser", og ikke mindst Fløjtevirtuoser, lefler altfor ofte med det store Publikums mindre heldige Smag for effektjagende "Fantasier", transkriberede over kendte Kompositioner, Potpurrier, der mangler al kunstnerisk Berettigelse.

Strygerne mod blæserne

Forholdet mellem Joachim Andersen og orkestret er stadig problematisk. I oktober 1904 – få uger før vintersæsonens palækoncerter skal begynde – blusser konflikten op igen. Joachim Andersen modtager 20. oktober et brev fra sin ellers trofaste koncertmester Ferdinand Hemme, som beretter, at 25 af orkestrets strygere har dannet en ny forening. Hemme er valgt til formand. "Violinistforeningen" kræver lønforhøjelse – men kun for orkestrets strygere, ikke for blæserne. Joachim Andersen opfatter brevet som et ultimatum. Han er rasende, og i aviserne går bølgerne højt. Ikke mange tager musikerfraktionens parti. *Dannebrog* skriver:

De 25 Herrer Violinister vil næppe blandt Publikum eller Kolleger finde nogen som helst Sympathi for deres Adfærd. Men blandt Orkesterforeningen's talrige Violinspillere maa der forhaabenlig findes saa mange brugbare Kræfter, der er fornuftige nok til at holde sig udenfor Violinistforeningen, at baade Kapelmester Joachim Andersen og vore andre Orkesterdirigenter kan besætte Pladserne.

Ferdinand Hemme og medlemmerne af den nye strygerforening mærker, at stemningen er imod dem. Ikke mindst – helt forståeligt – fra deres blæserkolleger, som åbenbart ikke har fortjent samme lønforhøjelse, som de selv nu kræver. *Politiken* skriver:

Det nytter jo ikke at skjule det. Dannelsen af den eksklusive "Violinistforening" og dennes baade illoyale og ukollegiale Optræden har ingensteds vundet Sympati

eller fortjent den. Det er Godtroenhed, lidt Naivitet og meget ringe Sans for det Praktiske, som har præget deres Optræden.

Den 3. november mødes medlemmer af den nye strygerforening med blæserne fra orkestret, og resultatet bliver, at man frafalder kravet om lønforhøjelse. Tiden er ikke inde, mener man.

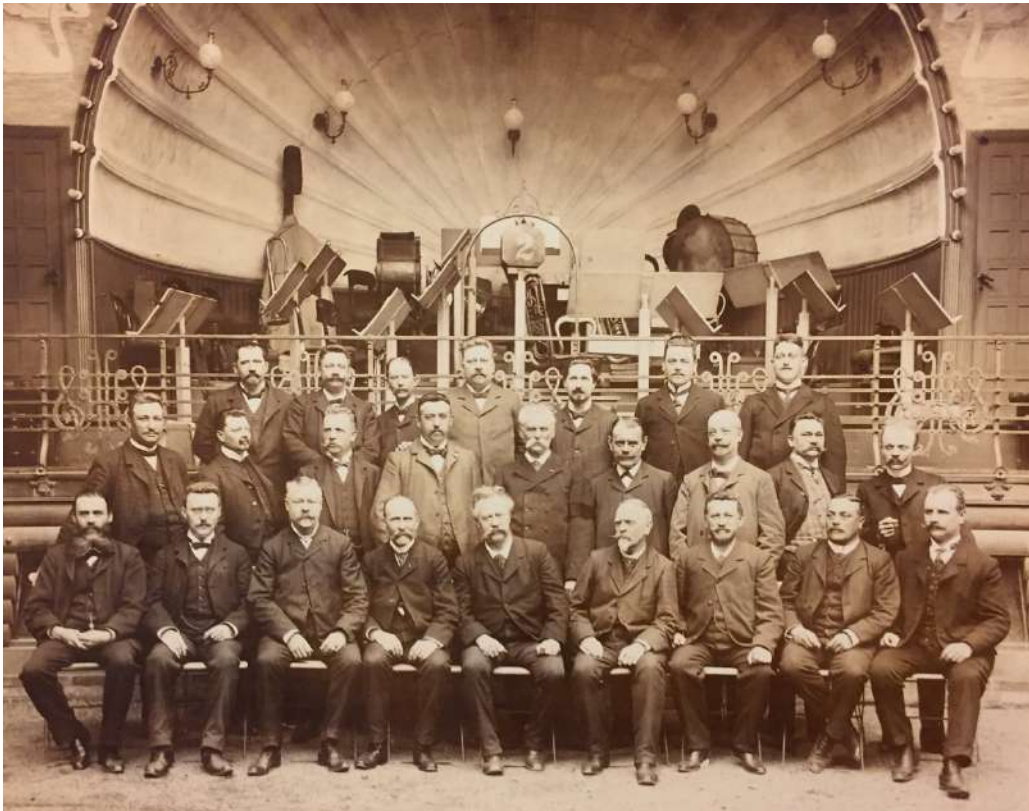
Joachim Andersen gør kort proces; han fyrer Ferdinand Hemme som koncertmester både i Tivolisæsonen og ved palækoncerterne. Hemmes strygerkolleger reagerer ikke, selv om koncertmesteren kæmpede deres kamp. De ved, at enhver aktion til fordel for Hemme vil medføre en stensikker fyreseddel fra Joachim Andersen. Oprøret er effektivt slået ned.

Travle musikere

Det er ikke kun koncertsalens musikere, der får nye omgivelser omkring århundredeskiftet. Harmoniorkestret får en ny pavillon allerede i 1900, og arkitekten Richard Bergmann tegner en tribune formet som en muslingeskal omgivet af blå hav med svømmende svaner. Udenom igen er der anbragt stiliserede solsikker udskåret i træ.

Her spiller harmoniorkestret deres koncertafdelinger med Carl Lumbye ved roret – men musikerne har flere andre gøremål i løbet af en aften. *Folkets Avis* beretter i august 1905:

Tivoli har ogsaa Æren af at være det eneste Forlystelsesetablissement i hele Verden, der har et flyvende Orkester. Københavnerviddet, der altid skal være ondsksfuldt, har kaldt dette Orkester for Harmoniorkestret. Det spiller først nede i Muslingeskallen, derfra i strakt Karriere til Kunstnerplænen, herfra tilbage til Harmoniorkestret og saa op foran Pantomimeteatret, og derfra tilbage til Harmoniorkestret. Her staar Carl Lumbye med sin Taktstok og venter paa dem, saadan som han har staaet i 30 Aar [faktisk kun siden 1891]; Orkestret spiller løs, og det er dårligt nok, at den rare Lumbye kan følge med, saa travlt har de. Og inden han faar set sig om, er de ude af Døren igen, og saaledes frem og tilbage en halv snes Gange. Og det er endda de samme Mennesker, der om Søndagen spiller til Promenadekoncert. Og saa vil man endda forlange Harmoni af dem.

Harmoniorkestret med Carl Lumbye midtfor i første række fotograferet foran deres koncertribune i 1906. Når Carl Lumbye går hjem fra en aften foran harmoniorkestret i Tivoli, ser han op. Hvis det er klart vejr går han hjem på sin altan med udsigt over Ørstedsparken. Her har han et stor stjerneikkert stående, og kan dyrke sin store hobby, astronomi. Tivolis Arkiv.

I begyndelsen af 1890'erne dirigerer Carl Lumbye harmoniorkestret med front mod publikum efter den gamle metode – men da han slutter i sommersæsonen 1909, står han oftest med ryggen mod publikum. Carl Lumbye må opgive at dirigere af helbredsårsager som 68-årig. Han dør året efter, og dagbladet *København* skriver i nekrologen:

Carl Lumbye var ikke nogen stor musikalsk Begavelse, men han havde en melodis Aare og har skrevet mange kønne og muntre Ting ... Det var en

Skuffelse for ham, da Balduin Dahl efter gamle Lumbyes Død blev ansat som Musikdirektør i Koncertsalen, og endnu større var vistnok hans Skuffelse, da efter Dahls Død Georg Lumbye blev foretrukket til Posten i Stedet for ham, der som gamle Lumbyes ældste Søn vel mente at have størst Adkomst til den.

Carl Gottschalksen bliver Carl Lumbyes efterfølger som dirigent for harmoniorkestret. Gottschalksen har allerede i fire år dirigeret et nyt ensemble i Tivoli.

Den vesterbroske Strauss

En af de store ændringer, der sker i forbindelse med åbningen af den nye koncertsal tilbage i 1902, er, at man nu ikke længere kan promenerer rundt om den, som man kunne i det, mange hurtigt kalder de gode, gamle dage. Det er et tilbagevendende tema, når direktionen får ønsker og klager, og området omkring den gamle koncertsal ligger tyst og uinteressant hen i flere sæsoner.

I 1911 udskriver "Politiken" en afstemning blandt læserne; hvem er de ti mest kendte københavnere? Vinderen bliver bryggeren og kunstmæcenen Carl Jacobsen fulgt af den regerende Kong Frederik 8. Dirigenten for Tivolis promenadeorkester Carl Gottschalksen kommer ind på en delt fjerdeplads med 747 stemmer. Forfatteren Herman Bang får 389, og ender på en tyvendeplads. Her er Carl Gottschalksen tegnet af Peter Emil Johannessen. Tivolis Arkiv.

I 1906 tager man konsekvensen, og opretter et nyt lille orkester med strygere og blæsere. Direktionen headhunter en af byens mest populære musikere som leder af de 16 musikere i promenadeorkestret; den 52-årige Carl Gottschalksen har i mange år dirigeret Casino-teatrets, Cirkus Varietés og Scalas orkestre, og han har en overgang også arbejdet som varieté-dirigent i Norge.

En dag dukker Tivolis kontorbud op hjemme hos Gottschalksen på Pile Allé med en indkaldelse til et møde med direktionen – og kort tid efter står han foran det nye orkester på verandaen foran den gamle koncertsal. Nu kan man igen promenerer rundt om bygningen, mens man nyder musikken.

Samtidig overtager det nye orkester en anden vigtig opgave fra harmoniorkestrets musikere; nu er det medlemmerne af promenadeorkestret, der går fast rutefart mellem deres veranda og Pantomimeteatret, hvor de spiller til forestillingerne i deres lille orkestergrav. Tivoli engagerer ikke blot en dirigent i Carl Gottschalksen – de køber samtidig et af Københavns musiklivs allermest populære varemærker med sit brede smil og sit flotte overskæg. *Folkets Avis* skriver:

Det kan jo ikke Nytte at nægte det: Carl Gottschalksen er Københavnerens populæreste Musikdirigent, og naar „Callemand“ fører Takstokken, helst til en af hans egne, nok som bekendte „Scottish“, saa er der Lystighed og Løjer over hele Linien. Vi klapper med og fløjter til i Omkvædet. Og fremmest i Flokken fører „Calle“ an med sit kendte Don-Juan-Smil omkring den fint viksede Mustache.

Dagbladet *København* bringer et hyldestdigt på melodien til *Jens Vejmand*:

*Hvem er det vel, der spiller
saa yndigt Violin,
men midt i sine Triller
dog laver syndigt Grin.
Det er saamænd Hr. Calle,
den vesterbroske Strauss,
som i Tivoli alle
kan yde sin Applaus.*

En selvironisk forside til klaverudgaven af Carl Gottschalksens "Tivoli-Schottisch – Gottschalksens Landeplage, komponeret af Ham selv".
Musikmuseet / Nationalmuseet.

Finale I. A. 54

Finalegaloppen fra balletten "Livjægerne på Amager" er et af Lumbyes store hits, som tit er på programmet i alle Tivolis ensembler. De populære numre bliver brugt flittigt, og noderne hænger efterhånden i laser. Her er det førstetrompetstemmen med den vigtige solo i midterdelen af trioen. Denne afskrift er blevet brugt i promenadeorkestret, måske helt tilbage omkring deres første sæson i 1906. Tivolis Nodearkiv.

Promenadeorkestret spiller under ledelse af Sophus Stockmarr på den gamle koncertsals veranda i Glassalen i de to sæsoner 1909-10. Stockmarr dør i 1917 efter en lang karriere, som begynder i den gamle koncertsal. Som kun 15-årig bliver han i 1868 violinist hos Lumbye, fortsætter under Balduin Dahl, men spiller også i Casinos orkester og som violinsolist. I 1883 bliver han dirigent for orkestret på Klampenborg Kurbadeanstalt, og fortsætter på posten frem til orkestret nedlægges i 1901. Senere dirigerer han på Dagmar-teatret, og på flere restauranter i København. Tivolis Arkiv.

Den fløjtende skorstensfejer

Lumbye-familien er stadig repræsenteret som dirigenter i Tivoli – nu på mere ydmyge pladser. H.C. Lumbyes barnebarn, Tippe, aflaster i lange perioder sin syge far, Georg, som kapelmester på Tivolis restaurant Wivel ud mod Vesterbrogade allerede fra 1901 – men frem til 1908 kun i vintermånederne; om sommeren er det indtil da Tivolis harmoniorkester, der underholder gæsterne på Wivel gennem de åbne vinduer mod haven. På det tidspunkt er Tippe Lumbye blevet enedirigent for Wivel-restaurantens orkester, som også er med, da grammofonpladeindspilninger begynder at blive endnu en indtægtskilde for musikere, sangere og skuespillere i København. I august 1909 indspiller han og orkestret 10 numre for de engelske teknikere fra The Gramophone Company på to små værelser på Hotel

Tippe Lumbye og hans Wivel-musikeres indspilning af T.W. Thurbans cakewalk "Mumblin' Moss" fra august 1909. Pladeselskabet fejlstaver titlen, så den bliver drejet i en lidt mere bibelsk retning end oprindeligt tænkt fra komponistens side. Pladen her stammer fra Tippe Lumbyes egen pladereol. Peder Hansen, Little Beat Archives.

Kongen af Danmark på Holmens Kanal. Orkestret består på det tidspunkt af 16 musikere – bl.a. den 18-årige Emil Reesen, der senere bliver en af landets mest kendte komponister og dirigenter, på skiftevis fløjte, violin, klaver og trommer. Optageudstyret står i det ene rum, og orkestret forsøger at klemme sig ind omkring den store optagetragt i det andet.

Blandt titlerne på nodestativerne er bl.a. *Den fløjtende skorstensfejer* af orkestrets pianist P.Th. Wallin, musik af både Tippe Lumbye selv, hans far Georg, og selvfølgelig også af gamle H.C. Lumbye. Tippe Lumbye skriver om oplevelsen i en kronik i *Social-Demokraten* i februar 1944:

... naar jeg hører nogle af disse Plader nu, saa gyser jeg. Orkestret og jeg blev anbragt terrasseformet paa Bænke, Stole og Borde, og Strygeinstrumenterne blev forsynede med Lydtragte for ikke at blive overdøvet af Træblæserne, Messingsuppen og Slagtøjet. En kæmpemæssig Tragt stak ud gennem Portiéren [et hængende gardin placeret over en dørløs indgang] fra det hemmelighedsfulde Rum, og saa tog vi fat. Efter et par Prøveoptagelser blev Orkestret omplaceret, og saa kørte vi løs. Det hele varede et Par Timer, og saa var der optaget en halv Snes

orkesternumre. Nogle af Optagelserne saa aldrig Dagens Lys, saa de har nok været hambre.

Det er nu kun én af de 10 optagelser, der ikke bliver udgivet – men med i bunken af godkendte plader er noget så eksotisk som en cakewalk. Titlen er *Mumblin' Moss* af Thomas W. Thurban, og her er vi i en helt anden verden end de valse og polkaer, som stadig er alle danske caféorkestres kernerepertoire.

Cakewalk'en er en mellemting mellem en march og en ragtime, men selv om der stadig ikke er rigtige jazzrytmer med i spillet, så er det helt tydeligt, at Tippe Lumbye og hans musikere har en ren fest med de spændende synkoper i melodien; de fløjter en del af den, og der bliver både råbt begejstret og grinet højt undervejs.

Lumbye-navnet er et musikalsk brand, som H.C.'s efterkommere ikke spilder mange chancer for at udnytte. Postkort med en Lumbye-fotokollage fra begyndelsen af 1900-tallet – før Theodor begynder at kalde sig Tippe også i professionel sammenhæng. Tivolis Arkiv.

Den blegfede multiinstrumentalist

En af de virkelige originaler blandt Tivolis musikere er multiinstrumentalisten Adolphe Buron, der spiller i Tivolis lille varieté-trio. Han behersker ifølge egne opgivelser hele 30 forskellige instrumenter – sandsynligvis med varierende grad af perfektion – og hans hovedinstrumenter er så forskellige som xylofon og okarina. *Ekstra Bladet* skriver i 1906 om:

... den lille interessante blegfede Xylofon- og Fløjtespiller, som i over 25 Aar har sparket til sine Trommer og frembragt den vanvittige Musik ...

Adolphe Buron er en flittig og samvittighedsfuld musiker – og han afviger så meget fra normen, at en af avisernes nekrologer bruger næsten en tredjedel af

Det lille tremandsorkester i Tivolis varieté i 1893. Orkestret er placeret ude i venstre side på billedet – og man ser Adolphe Buron med det lille overskæg. Fra Adolphe Burons scrapbog. Familieej.

Schweizerhytten "Kisten" bliver bygget i 1866 ved Tivolis hovedindgang. Her er åbent hele året, og man spiller varieté efter fransk forbillede. Gæsterne spiser smørrebrød og drikker masser af øl og brændevin, mens sangerinder, komikere og artister underholder.
Københavns Museum.

spaltepladsen på at fremhæve, at han ikke hørte til det store flertal af kollegerne, der blev hængende og drak til langt ud på natten:

Han deltog ikke i det sundhedsødelæggende og nedbrydende Liv, som hans Livsstilling i den glade Varieté saa nemt kunne have skaffet ham Adgang til. Han passede sit Arbejde, og naar han var færdig dermed, holdt han sig til sit Hjem og sin udmærkede Hustru.

Adolphe Buron spiller troligt på sine mange instrumenter hver aften i over 25 år – men tiden er ved at løbe fra varietéformen; i 1905 forsøger man at sparke gang i besøgstallet ved at vise film – og tre år senere ombygger man hele teatret, så det snuskede og lumre bliver afløst af det pæne og mondæne. I det hele taget må varietéerne og de små vaudeviller og operetter mange steder i København vige for andre underholdningsformer – også i Tivoli, hvor revyerne rykker ind i Glassalen i 1907. I 1913 forlader Adolphe Buron Tivoli efter 33 år for at blive musikdirektør på Vesterbros Teater. Senere vender han tilbage som janitshar i promenadeorkestret under ledelse af Hjalmar Koefoed.

*Tivoli Varietés orkester
fotograferet i 1907. Adolphe Buron
spiller xylofon og styrer samtidig
både stor- og lilletromme med
fødderne. I 1908 bliver trioen
udvidet til en septet med Georg
Steen-Jensen som dirigent – og
stadig med Buron på alt fra
trommer til basun. Fra Adolphe
Burons scrapbog. Familieej.*

Taarnby Sogns folkelige Forening
afholder
Torsdag den 12. April 1906 Kl. 8 pro. (Skærtorsdag)
**en stor Aftenunderholdning
og BAL**
i Røde Kros Selskabslokaler
med Assistance af følgende udmærkede Kræfter:
Froken Ludovika Freytag,
Sang- og Dansekomikeren Hr. Max Freytag,
Koncertmaler Alf. Svensson
og Instrumentalisten Adolphe Buron.
Musiken udføres af Varieté Kistens fortræffelige Orkester.

PROGRAM:

1. Baldnin Dahl: Kong Frederik den Sdes Honnørmarsch.
2. Aug. Conradi: Offenbachiana. Potp. over bekendte Offenbachske Melodier.
3. Optræden af Froken Ludovika Freytag.
4. Emil Hartmann: Vuggeviser, Solo for Violin (Herr Vald. Christensen).
5. Komisk Duelt, udføres af Herr og Froken Freytag.
6. W. H. Myddleton: Nøgens Drøm, amerikansk Høyl.
7. Optræden af Herr Koncertmaler Alfred Svensson.
8. Fahrbach: Christine Vala.
9. Optræden af Herr Max Freytag, komisk Sang- og Dansenummer.
10. Instrumentalisten Hr. Ad. Buron:
a) Solo for Xylofon, b) Solo for Ocarina.
11. Carl Gottschalken; Cavalleri Schottisch.
12. Lars og Kirsten, komisk Duelt m. Sang og Dans, udf. af Hr. og Frk. Freytag
13. Ad. Buron: Salut Marsch.

Derefter stort Bal til Kl. 4.

Indgangen aabnes Kl. 7½. Aftenunderholdningen begynder Kl. 8 pro.
Billetspriserne til Aftenunderholdningen: Voksne 25 Øre, Børn 15 Øre.
— til Ballet: — 50 Øre, — 25 —

*Det er hårdt arbejde at
være musiker i 1906;
Kistens musikere spiller
kombinerede koncerter og
balmusik i vinterhalvåret,
når der ikke er arbejde i
Tivoli – her et eksempel,
hvor musikerne har spillet
i otte timer, sikkert kun
med korte pauser; først en
programsat koncert, og
derefter bal til kl. 4 om
morgenen. Fra Adolphe
Burons scrapbog.*

Ny kapelmester igen

Den 15. maj 1909 åbner Tivoli sæsonen – men det er uden den sædvanlige kapelmester med nakkeskilningen på podiet i koncertsalen. Joachim Andersen dør en uge inden sæsonen skal begynde, 62 år gammel, af hvad aviserne kalder ”den Brightske Syge” – kronisk nyrebetændelse. *Dagbladet* skriver i sin nekrolog:

Det var meget vanskelige Forhold, Joachim Andersen arbejdede under her hjemme, hvor Pengespørgsmaalet først og sidst er det afgørende, og det var ofte beundringsværdige Resultater han opnaaede med de knapt afmaalte Prøver. Man kan mene, at han som Dirigent ikke naaede op i de højeste Grader. Sandt nok, men han fik heller ikke den Lejlighed, som alene tilstrækkelige Prøver giver, til helt at udfolde sig.

Tivolis ledelse skal lynhurtigt finde en afløser for Joachim Andersen – og aviserne kommer gerne med deres bud på en ny dirigent til koncertsalen. *Folkets Avis* er f.eks. ikke i tvivl, og ytrer deres mening allerede dagen efter Joachim Andersens død, som en del af nekrologen:

Hvad der nu interesserer hele den danske Musikverden er Spørgsmaalet om, hvem der nu bliver Orkesterdirigent i Tivolis Koncertsal. Alle Joachim Andersens Stillinger vil sikkert komme paa forskellige Hænder, og blandt dem, der har Chancer for at blive hans Efterfølger i Tivoli nævner vi først og fremmest Hr. Schnedler-Petersen ...

Avisen er ikke alene om det synspunkt.

8. Snedkeren – Frederik Schnedler-Petersen

1909-25

Den 9. maj 1909 modtager Frederik Schnedler-Petersen et telegram fra en god ven i København. Schnedler-Petersen har i de seneste fire sæsoner arbejdet som dirigent i Åbo i Finland, og det er her, han læser telegrammet, der kun indeholder fire ord: "Joachim Andersen er død."

Snedler-Petersen pakker kufferten med det samme. Kun to dage senere, kl. 11 om formiddagen, møder han op på Tivolis kontor for at søge det ledige job som dirigent i koncertsalen.

*Frederik Schnedler-Petersen bliver født i Rudkøbing i 1867. Han spiller tromme i byens spillemands-orkester allerede som 6-årig, og fire år senere er han avanceret til violinist. Han vinder en friplads på Københavns Musikkonservatorium, og studerer senere videre i Berlin hos den verdensberømte violinist Joseph Joachim.
Forfatterens samling.*

Schnedler-Petersen har haft travlt, siden han sagde sin koncertmesterstilling i Tivoli op, efter at være blevet vraget som dirigent, tilbage i 1898. Han dirigerer først et 17-mandsorkester på Marienlyst i Helsingør, og bliver i 1902 dirigent for et nyt 35 mand stort orkester på Sommerlyst på Frederiksberg Allé.

Her spiller man både populære toner og seriøs orkestermusik, operauddrag og korværker – bl.a. Gades *Elverskud*, Webers *Preciosa* og uddrag af Mozarts *Don Juan* – og Schnedler-Petersen arrangerer også kammermusikafiteter med udvalgte musikere fra orkestret med f.eks. Schuberts *Forellekvintet* på programmet.

De særlige krav

Desværre kommer Schnedler-Petersen året efter til at takke ja til at overtage ledelsen af hele Sommerlysts koncertsal, inklusive restauranten. Det bliver en økonomisk katastrofe, ikke mindst på grund af konkurrencen fra Tivoli, og i 1904 giver han op. I stedet tager han imod et tilbud om at blive kapelmester i Åbo i Finland.

Her dirigerer han i fire sæsoner byens orkester. Han råder over 30 musikere til de populære promenadekonserter – og 45, når der er symfoniske koncerter på plakaten. Men så snart nyheden om Joachim Andersens død når til Finland, tager Schnedler-Petersen altså hjem til København.

Tivoli har indsat den 33-årige Ludolf Nielsen som midlertidig dirigent allerede under Joachim Andersens fravær fra sæsonens begyndelse. Ludolf Nielsen er egentlig violinist og komponist, men har spillet bratsch i orkestret siden 1897. Han har allerede de seneste fire sæsoner vikarieret på dirigentpodiet, når Joachim Andersen har været syg, og Ludolf Nielsen håber naturligt nok også på at overtage den gode, faste stilling efter Andersen.

Der er 14 ansøgere i feltet. Komponisten og musikanmelderen Sophus Andersen skriver 16. maj i dagbladet *København* om de særlige krav, der efter hans mening bør stilles til en dirigent i netop Tivolis koncertsal:

Ved et almindeligt Koncertforetagende havde man kun at holde sig til den dygtigste, den sikreste og kunstnerisk mest betydende Orkesterchef. Med Tivoli er Forholdet et ganske andet. Paa Dirigentpladsen maa staa en Mand, som ikke alene har Publikums Respekt. Alene de rent Ydre Betingelser vejer til. Man maa med Behag se Dirigentens Skikkelse oppe paa Podiet. Man maa instinktivt holde af den Mand, der skal retlede Ens musikalske Trang. Og han skal have Smidighed nok til at balancere mellem det at være Publikums Leder og dels Tjener. En Institution som Tivoli ejer jo et broget Publikum, som med absolut Ret har Krav paa at faa sin musikalske Trang tilfredsstillet.

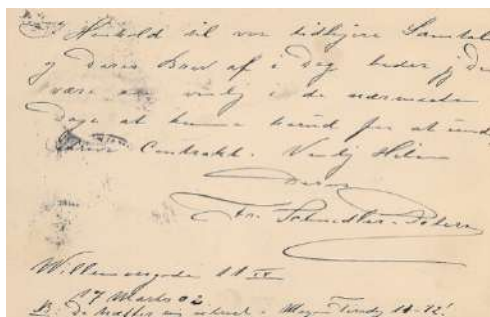

Dagen efter skriver Frederik Schnedler-Petersen kontrakt med Tivoli, og kan begynde arbejdet 1. juni. Den forbigåede Ludolf Nielsen vikarierer fortsat indtil da. Schnedler-Petersen får hurtigt et øgenavn blandt musikerne i orkestret; "snedkeren" henviser både til efternavnet og den håndværksmæssige tilgang til arbejdet, hvor en prøve normalt blot betyder en enkelt gennemspilning inden koncerten.

Den finske kunstner Axel Haartman tegner 4. april 1909 denne skitse til et aldrig udført maleri af Frederik Schnedler-Petersen set fra en orkestermusikers perspektiv. Forfatterens samling.

En dag i kapelmesterens liv

Schnedler-Petersen dovner ikke i de fire en halv måneds sommersæson i Tivoli. Der er koncert i tre afdelinger hver aften, kl. 19.30, 21 og 22.30. Hver afdeling varer en time, og om søndagen spiller man endda fire afdelinger mellem kl. 19 og 24. Der er nu orkesterprøver tre gange om ugen – en formiddagsprøve på to eller tre timer – til at dække de omkring 22 ugentlige koncerttimer. Efter prøverne er der ofte unge, håbefulde musikere, som vil spille for Tivolis kapelmester, og så er det tid til en hurtig frokost hjemme i lejligheden i Peder Skrams Gade. Efter frokosten har Schnedler-Petersen tit møder med direktionen i Tivoli, og så nogle timers skrivearbejde med tilretning af orkesterstemmer, tilrettelæggelse af de kommende koncertprogrammer, korrespondance med gæstesolister om programmer, honorarer og prøvetid, og arbejdet med regnskabet og udbetaling af løn til orkestrets musikere. Det vælter ind med nye partiturer fra komponister og musikforlag, som håber på, at deres værker kan blive spillet i Tivoli, og endelig har Schnedler-Petersen sin daglige træffetid hjemme mellem kl. 17 og 18.

*Et eksempel på en kapelmesters opgaver og kommunikationsmetoder i 1902; Schnedler-Petersen må sende et brevkort med posten for at bede kontrabassisten Axel Dræby om at komme forbi Willemoesgade på Østerbro – hvor Schnedler-Petersen bor på det tidspunkt – for at underskrive en kontrakt om et engagement i det nyoprettede orkester på Sommerlyst: "I Henhold til vor tidligere Samtale og Deres Brev af i Dag, beder jeg Dem være saa venlig i de nærmeste Dage at komme herud for at underskrive Contrakt. Venlig Hilsen Deres Fr. Schnedler-Petersen. N.B.: De træffer mig sikrest i Morgen Tirsdag kl. 11-12!". Axel Dræbys skæbne ligner i øvrigt mange andres i en tid, hvor gennemsnitsalderen er betydeligt lavere end i dag; hans kone dør som 24-årig i 1908, og han selv kun to år senere, 34 år gammel, begge på Københavns Kommunehospital. Parret efterlader sig to børn.
Lars Engelbrechts samling – helsager.dk*

Kl. 18.30 går han til Tivoli, og har lige tid til de sidste afklaringer af aftenens node-materiale med arkivaren og musikerne. I pauserne i aftenens koncert opholder Schnedler-Petersen sig i sine to værelser i koncertsalens bagsceneområde. Han får næsten altid besøg, og hans kone Bergljot kommer med aftensmad til ham i den første pause. Efter koncerten tager man tit lige et par glas – eller flere; drikkevarerne er billige i koncertsalens kantine.

Schnedler-Petersen ordner selv langt de fleste praktiske ting i begyndelsen. Senere overtager Tivolis kontorchef Richard Rydberg en stor del af kontakten med især de udenlandske kunstnere.

Penge til komponisten? Næææ ...

I begyndelsen af det 20. århundrede får komponister intet honorar, når koncertarrangører som Tivoli spiller deres musik – med mindre altså, at man beder dem

Koncertsalens orkester og kapelmester Frederik Schnedler-Petersen – nr. 6 fra venstre i forreste række – på skovtur til Ørholm nord for København. Tivolis Arkiv.

om selv at dirigere deres musik, og de dermed får betaling for den opgave. I 1912 vedtager man den første lovgivning, som giver komponister ret til betaling for fremførelse af deres værker. Det kommer til et par retssager i årene derefter, men der er ikke mange komponister, der prøver at kradse de penge ind, de faktisk har ret til, og der er ingen organiseret form for inddrivelse. Måske er komponisterne mest af alt bekymrede for, om deres musik slet ikke vil blive spillet, hvis de stiller sig op og kræver penge ind; reklameværdien og den personlige branding, som opførelserne giver komponisterne, er måske for værdifuld til, at ret mange tør råbe op.

Den første, der forsøger at pirke til Tivolis eventuelle dårlige samvittighed på området, er enken efter den norske komponist Johan Svendsen, som Schnedler-Petersen studerede sammen med i Berlin, og hvis musik han gennem årene har spillet meget ofte i Tivoli. Johan Svendsen dør i 1911, og hans enke skriver gennem en sagfører til Tivolis direktion og påpeger det rimelige i, at de udbetaler hende et honorar bl.a. for de utallige gange, orkestrene i Tivoli har spillet hendes afdøde mands populære *Festpolonaise*.

Direktionen har nu ikke tænkt sig sådan uden videre at betale for den slags, og først i 1924 underskriver Tivoli en aftale, som giver nulevende danske komponister ret til et honorar for opførelsen af deres værker. To år senere oprettes KODA, som på en samlet og organiseret måde varetager komponisternes rettigheder. Nye tider, både i koncertsalen, men også i restauranter, biografteater og de mange andre steder, hvor der bliver spillet levende musik.

Dirigenten leverer pauker

Der sker også en afgørende ændring i musikernes ansættelsesforhold i Schnedler-Petersens tid som chef i koncertsalen. Da han tiltræder jobbet tilbage i 1909, er han – som forgængerne – personlig arbejdsgiver for musikerne. I hans kontrakt står, at han for et fast, årligt beløb skal stille med et orkester. Han må også for egen regning indkøbe både pauker, trommer, klokkespil og alle andre nødvendige slagtojsinstrumenter – den slags stiller Tivoli ikke til rådighed, og man kan ikke forvente, at musikerne bagest i orkestret selv har pauker med på cyklen til Tivoli. De øvrige musikere skal dog stille med deres egne instrumenter. Men tiden er også på dette felt løbet fra den gamle måde at gøre tingene på. Efter en halv snes

år slipper Schnedler-Petersen for at være underentreprenør, da Tivoli for første gang indgår en kontrakt med en kapelmester, som ikke har det personlige ansvar for musikerne – de bliver nu ansat direkte af firmaet. En anden tradition, som til gengæld fortsætter, er kapelmesterens beneficekoncerter. Koncerterne er en slags bonusordning, en årlig koncert, hvor chefen selv indkasserer hele aftenens indtægt. Schnedler-Petersen skriver i sine erindringer:

Det gjaldt da om ikke alene at faa de bedste Kunstnere fra Ind- og Udland, men de, som havde den største Publikumstække, til at assistere mig, for at Indtægten kunne blive den størst mulige.

En af de solister, som flere gange stiller op til Schnedler-Petersens beneficer, er den svenske baryton John Forsell, som han kender fra sin tid i Finland. Forsell har sunget i Tivoli helt tilbage fra 1900, og han vender tilbage sæson efter sæson, og bliver udnævnt til både ridder og senere til kommandør af både første og anden grad af Dannebrogordenen.

Den svenske baryton John Forsell er en populær solist i Tivoli i årene fra 1900 og frem. Han og Schnedler-Petersen bliver gode venner, og Forsell synger bl.a. til Schnedler-Petersens beneficekoncerter – altså uden honorar – hele ni sæsoner i træk. Senere bliver han lærer for en meget talentfuld ung tenor, som også senere bliver en tilbagevendende gæst i Tivoli. Tenorens navn er Jussi Björling. Tivolis Arkiv.

*Trompetisten Tycho
Mohr tegner i 1909
denne karikatur af
basungruppen i
koncertsalens orkester,
som den ser ud, da
Frederik Schnedler-
Petersen tiltræder som
dirigent. Fra venstre
Anton Hansen, Olaf
Jensen og Hornung
Jensen. Det Kongelige
Bibliotek.*

Den praktiske arrangør

Schnedler-Petersen spiller et ambitiøst repertoire ved sine symfonikoncerter – og han har stadig kun op til ca. 48 musikere til rådighed, selv når han får lov til at købe ekstra assistance til de vigtige koncerter. I 1910 præsenterer Tivoli 11 symfonikoncerter i løbet af sommeren – men meget af det nyere repertoire er skrevet for flere musikere og instrumenter, end orkestret råder over; tre fløjter, to oboer, to klarinetter, to fagotter, fire horn, tre trompeter, tre basuner, tuba, harpe, otte førstevioliner, seks andenvioliner, fire bratscher, fire celli, fire kontrabasser og to slagtøjspillere. For at få det hele til at fungere skriver Schnedler-Petersen ofte selv blæsestemmerne i værker for meget stort orkester om, så de musikere, der nu engang er til rådighed, kan spille alt, hvad der er nødvendigt for, at det hele skal lyde så rigtigt som muligt – også selv om de instrumenter, komponisterne foreskriver, slet ikke findes i Tivoli. Orkestret ejer f.eks. hverken en basklarinet eller en kontrafagot.

I juni 1911 programsætter Schnedler-Petersen et værk af den norske komponist Gerhard Schjelderup. I hans *Soloppgang på Himalaya* fra scenemusikken til Karl Gjellerups skuespil *Offerildene* er der tredobbelt træblæserbesætning – og i Tivoli har man jo kun to oboer, klarinetter og fagotter. Derfor må Schnedler-Petersen møjsommeligt skrive f.eks. andenobo- og engelskhornstemmerne sammen til én, så det vigtigste fra begge stemmer kommer med, når man opfører værket for den mindre besætning.

Frederik Schnedler-Petersens sammenskrivning af andenfagottens og basklarinettens stemmer i Gerhard Schjelderups "Soloppgang på Himalaya". Soloen i fjerde linje mellem bogstaverne D og E er egentlig for basklarinet, men det er der jo nok næppe mange i salen, der ved. Da Gerhard Schjelderup i 1917 selv overværer Tivolis-orkestrets opførelse af hans symfoniske digt "Brand", skriver Schnedler-Petersen basklarinetstemmen ind i både en klarinet- og en fagotstemme, så de to instrumenter tilsammen spiller de toner, som basklarinetten skulle have leveret. Komponisten komplimenterer efter koncerten dirigenten for den fine basklarinetsolo. Tivolis Musikarkiv.

Det muntre hjørne

Tivoli fortsætter med at ændre sig. I 1907 er koncertsalen blevet indrettet, så man kan komme ind og ud gennem en ny indgang ud mod Tietgensgade, også når Tivoli er lukket. Salen kan dermed benyttes til udlejning i vintersæsonen. I 1911 lukker estraden ved søen, hvor kapelmester Waldemar Larsens orkester har spillet op til dans; nu skal dansen samles i et hjørne af Tivoli kaldet "det muntre hjørne".

I et læserbrev i *Politiken* i juni 1912 klages der over de unge, der danser en ny, populær dans i langsom valsetakt, som er kommet fra USA til Europa i begyndelsen af århundredet. De unge danser, ifølge klageren:

... til almindelig Gene og Forargelse for det pæne Publikum. Den Dans, de opfører, er i sin Art langt tarveligere end den, der blev præsteret paa den nu nedlagte Danseestrate, thi den fremstiller den saakaldte "Bostondans" paa en saa raa og pervers Maade, at man ikke behøver at være meget "dydig" for at føle sig

Plakat fra 1920 tegnet af Thor Bøgelund. Tivolis Arkiv.

forarget, og dobbelt raa og modbydeligt virker det ved at det næsten udelukkende er "Damer" og "Herrer" paa 14, 15 og 16 Aar, der er de ivrigste Dyrkere af denne "Apachedans"

Folkets Avis går året efter endnu længere, og mener, at Tivolis bostondans er med til at prostituere piger helt ned til 13-årsalderen:

Der drives ikke saa forargelig Dans paa Dyrehavsbakken som paa Danseestradene i Tivoli, og hvad disse 13-14 Aars Pigebørn ganske aabenlyst præstere i deres Opførsel overfor Mænd, nærmer sig det utrolige.

Politiinspektør Christian Schepelern-Larsen fra sædelighedspolitiet slår i første omgang pigernes opførsel hen som "det rene Pjat og Pjank" i aviserne, men rygterne er vedholdende; der forgår noget i buskadserne rundt omkring i Tivoli efter lukketid.

Tivoli undersøger selv sagen, og ved en razzia i området omkring det muntre hjørne gennemtrawler en gruppe kontrollører og Tivolis inspektør Olsen området, da haven er lukket kl. 1. De finder adskillige voksne mænd i selskab med piger helt ned til 12 år. Navne og adresser bliver noteret og overgivet til folkene fra ordensmagten.

Larmen fra restauranten

I koncertsalen går det mere ærbart for sig, selv om der også her er problemer at tage sig af. En af de tilbagevendende hovedpiner er støjen fra restauranten i samme hus. I 1914 får larmen fra klirrende service og ikke mindst højrøstede og halvfulde restaurationsgæster, ifølge *Nationaltidende*, følgeskab af en flok fugle, der har slået sig ned oppe under salens loft:

... en Fuglesværme har forvildet sig ind og flagrer fortumlet omkring under Loftet fra Væg til Væg, og i deres Livsglæde eller Nervøsitet giver Hals. Saaledes forleden Aften, da Frk. Ellen Beck og Fru Saima Neova sang deres Duetter derinde. Da etablerede Fuglene ogsaa en Sammensang, der var nærved at tage Tonen fra de tvende Damer, og som i hvert Fald tiltrak sig Publikums Opmærksomhed.

Fritz Svensson
reklamerer med, at
Tivolis koncertsals
restaurant er
Danmarks største
sommerrestaurant med
3.000 siddepladser.
Postkort fra ca. 1906.
Tivolis Arkiv.

Allerede to år tidligere er larmen fra restauranten årsag til en offentlig meningsudveksling mellem Frederik Schnedler-Petersen og koncertsalens restauratør Fritz Svensson. I juni 1912 skriver en anonym læserbrevsskribent, at pianisten Johanne Stockmarrs indsats ved en lørdagskoncert er blevet fuldstændig overdøvet af særdeles højroastede gæster i gang med et måltid. Fritz Svensson tager til genmæle i *Berlingske Tidende*. Han forsvare sig med, at det mest støjende selskab ved koncerten var kapelmesterens eget.

... de mest forstyrrende Lyde kom fra et Selskab, i hvilket Hr. Schnedler-Petersen selv deltog mellem Afdelingerne. Støjen fra Restaurationen er ikke mere hørlig iaar end i de forløbne 10 Sæsoner, Koncertsalen har eksisteret. Det er derimod Musiken, som bliver mere og mere alvorlig og højtidsfuld ... Passer min Restauration efter elleve Sæsoners Forløb ikke mere til Tivolis Koncertsal, saa passer sandelig Hr. Schnedler-Petersens nuværende Kirkekoncert endnu mindre i et Sommerforlystelses-Etablissement ...

Schnedler-Petersen svarer i endnu et læserbrev:

Uden paa nogen Maade at komme ind paa en Diskussion med Hr. Svensson angaaende Programmernes Sammensætning, vil jeg kun have Lov til paa det mest energiske at protestere imod Hr. Svenssons utilbørlige Fremdragen af mit

Navn i Forbindelse med det støjende Selskab. Den Aften, Frk. Stockmarr spillede, har jeg ikke været i Hr. Svenssons Restaurant, saa Hr. S.s Hukommelse maa have spillet ham et Puds; thi jeg vil nødigt antage, at Hr. Svensson for at fri sig ud af en ubehagelig Situation farer med Usandhed.

Direktionen blander sig

Meningsudvekslingen mellem kapelmester og restauratør er ikke den eneste reaktion på Schnedler-Petersens repertoiremæssige ambitioner. I et interview i *Folkets Avis* i juli 1912 går Tivolis direktion – personificeret af den kunstneriske direktør Knud Arne-Petersen og kontorchef G.K. Harvild, der selv tidligere har været musikanmelder på dagbladet *Dannebrog* – direkte imod deres egen kapelmesters kunstneriske linje:

Direktionen har ... gentagne Gange henstillet til Hr. Schnedler-Petersen, at indskrænke den højtidelige Musik til Onsdag og Lørdag, thi den Musik, der gives nu, falder ikke i de folkelige Elementers Smag. Han har en Menighed paa 3-400 fanatiske Musikmennesker, der ikke kan faa nok af Vinterens Koncerter. Det er efter min Mening de samme Mennesker, der Aften efter Aften gaar igen og giver ham Bifald paa de symphoniske Digtninge, han selv er saa henrykt for. Direktionen har som sagt gentagne Gange, sidst forleden Dag, henstillet til Hr. Sch.-P. om mere folkelig Musik, men kommer det ikke, er der vel Raad for at fremskaffe det ...

Schnedler-Petersen tager det hele med sindsro. Han er vant til, at repertoiret i koncertsalen deler vandene, og direktør Thorvald Thrane beder på et tidligere tidspunkt Schnedler-Petersen om ikke at spille "Musiknumre, som henleder tankerne paa sørgelige Ting", som f.eks. "Aases død" fra Griegs *Peer Gynt*-suite og Saint-Saëns' *Danse macabre* – Tivoli skal jo være "Livsglædens Tumbleplads", som Thrane påpeger.

Schnedler-Petersen glider venligt af på henstillingen – og også denne gang holder Schnedler-Petersen fast; i *Vort Land* svarer han på kritikken fra Knud Arne-Petersen og Harvild:

Klager over Programvalget, jo Tak, den kender jeg; det hører ligefrem med til min Stilling at høre disse Ak og Veeraab – og saa de anonyme Breve. ... Jeg mener ellers jeg er lydhør overfor Publikums Ønsker ... men gaa med til at sænke Niveaueet herinde vil jeg ikke, saa gaar jeg hellere min Vej.

Schnedler-Petersen bliver på posten – men debatten fortsætter i sæsonerne fremover.

Bladet "Vore Herrer" bringer i juni 1918 denne reportage fra en prøve med Frederik Schnedler-Petersen, tegnet og forfattet af violinisten Peter Emil Johannessen.

De gamle kællinger

Det er ikke kun Schnedler-Petersen, der er udfordret af direktionen i sommeren 1912. Også Harmoniorkestrets dirigent, Carl Gottschalksen, er genstand for overskrifter i hovedstadens aviser. Det hele begynder allerede i sommeren 1911 med gentagne klager til direktionen over de lange pauser mellem numrene i harmoniorkesterpavillonen. En fabrikant Jeppesen fra Løgstørgade hævder f.eks., at musikerne holder ni minutters pause mellem hvert nummer, der ofte er en march, der kun varer tre. Direktionen undersøger sagen. De giver klagerne

medhold, og Carl Gottschalksen får en irettesættelse. I et brev truer ledelsen ham med at installere et ur i pavillonen, som ringer efter tre minutter.

Brevet har stort set ingen effekt på længere sigt, og klagerne fortsætter. Den 25. juli 1912 har direktionen fået nok, og uden at varsle hverken musikere eller kapelmester, ændrer de ordlyden i programmet, så der over hver afdelings repertoire står, at pausen mellem hvert nummer højst må vare tre minutter. Overskriften i *Aftenbladet* dagen efter lyder: "*Er Gottschalksen doven?*", og avisen kalder det nye tiltag for et mistillidsvotum til musikerne i harmoniorkestret. Musikerne er helt enige. De henvender sig til direktionen for at få sætningen strøget i programmerne fremover, men får besked om, at det kan de bare glemme; den bliver stående.

Kl. 7³⁰. **Koncertsalen. 1ste Afdeling.**

1. Forspil til „Volund Smed“ Fini Henriques.
2. Harlekin og Kolombino Lacomé.
3. Immer oder Nimmer, Vals E. Waldfedel.
4. Variationer af A-Dur-Kvarletten Beethoves.
5. Ungarsk Rhapsodi Nr. 1 (IH Hans v. Bülow) Liszt.

Kl. 7³⁰. **Harmoniorkestret. 1ste Afdeling.**

NB. Pausen mellem hvert Musiknummer maa højst vare 3 Minutter.

1. Ouverture til Op. Orpheus i Underverdenen. Offenbach.
2. Grand Valse brillante. Chopin.
3. Kortenes Marsch og Dans af „Hyrdinden og Skorstensfejeren“ Aug. Enna;
4. Korsridder Marsch Sousa.
5. Kongen er paa Jagt, af „Erik Menveds Barmdom“ Frölich.

Kl. 7³⁰. **Promenadeorkestret. 1ste Afdeling.**

1. Persisk Marsch Joh. Strauss.
2. Ouverture til Op. „Martha“ Flotow.
3. Hesperus Vals H. C. Lumbye.
4. Sommersang Petersen-Berger.
5. Mon amour, Gavotte. Listow-Saabye.
6. Tyrol i Sang og Dans, Potpourri Oscar Fetras.
7. La belle fleuriste, Salon-Mazurka. Jules Barnon.

ANDREASEN & LACHMANN: HESTEMØLLESTRÆDE 6

Enhver kan
Fotografere!
ENNA
VIMMELSKAFET 47
(BERNINA)

Lad Dem klippe!
Silhuetter paa Brevkort og Platter.
Erindring fra Tivoli.
Elektrisk Gravering.
Paa enhver købt Genstand graveres **BRATIS** Maan.
Man spræker deutsch, On parle français, Engl. spoken.
Kiosk Nr. 2 og 3
tilbage ved Indgangen til „I Gørgeskolen“.

Københavns Orkesterforening går ind i sagen, og en strejke truer. Carl Gottschalksen kan ikke beskyldes for at pakke tingene ind, da han om aftenen taler med *Politikens* udsendte om stampublikummets klager:

Vi kan saagu ikke blæse hele Aftenen for de gamle Kællinger; vi maa pavsere, naa!

En del mere diplomatisk – og måske mere ædru? – er Gottschalksen, da han dagen efter bliver interviewet af dagbladet *Riget* – selv om han stadig ikke har meget til overs for klagerne:

Det er lutter Krakileri og Misforståelser fra Folks side. Naar Folk sidder der og venter, synes de, at de 3 Minutter er lige saa meget som et Kvarter, og saa er der altid nogle gamle Damer, som render til Direktionen og klager. Jeg har altid holdt Pavserne paa 3 Minutter, og Direktionen og jeg har altid været fuldstændig enige om den Sag.

Ingen af parterne kan i sidste ende se idéen i at optrappe konflikten. Den omstridte tekst udgår af programmet efter tre dage, og musikerne holder kortere pauser – i hvert fald i en periode. Men 1912 bliver Carl Gottschalksens sidste sæson i Tivoli.

Boldene i luften igen

Direktionen gentænker i vinterens løb hele orkestersituationen. Det har nu i nogle år været musikere fra promenadeorkestret, der har spillet til pantomimerne, og deres kolleger fra harmoniorkestret, der har spillet til plæneforestillingerne, med utallige kollisioner i tjenestetiden til følge. Nu vil man have styr på tingene, så alle orkestre er fuldt besatte hele tiden. Man ender med at oprette et nyt orkester, som dels skal spille på Pantomimeteatret og dels til artisterne på plænen. I vinterens løb bliver harmoniorkestrets pavillon revet ned i forbindelse med anlæggelsen af hovedbanegården og Bernstorffsgade. Den nye pavillon ligger i hjørnet af Wivels terrasse i facadebygningen – faktisk den samme placering, orkestret havde mange år tidligere. Direktionen beslutter at lade orkestret starte på en frisk, og man vil

bruge den kommende sæson til at finde den helt rigtige mand til jobbet som kapelmester. Man lader fire dirigenter optræde med harmoniorkestret; Axel Schiøler fra Folketeatret, Joachim Andersens fyrede koncertmester Ferdinand Hemme, stabshornblæser Jens Norup, som siden 1888 også har været solotrompetist i koncertsalens orkester, og musikløjtnant August W. Knudsen fra Nyborg. De får alle en måneds prøvetid hver i sommeren 1913. Pressen skriver flittigt om de fire kandidaters resultater med orkestret, og til sidst vælger man Ferdinand Hemme som fast dirigent fra 1914 og frem.

I modsætning til den sprælske Carl Gottschalksen er Hemme en alvorlig og seriøs dirigent, som ikke scorer billige point ved at flirte med publikum. Hemme

Harmoniorkestret, med dirigent Ferdinand Hemme forrest i midten, fotograferet i 1920'erne. Han dirigerer orkestret fra 1914 til 1933 sideløbende med en karriere som syngemester på Det Kongelige Teater, men begynder allerede at arbejde i Tivoli som koncertmester hos Georg Lumbye i koncertsalen tilbage i 1897. Hemme er desuden kapelmester i Casino 1904-13. Affotografering: Ture Bergstrøm. Musikmuseet / Nationalmuseet.

*En musikalsk hilsen fra
Ferdinand Hemme til kgl.
koncertmester Peder Lynged,
som i 1914 er solist med
harmoniorkestret i
Mendelssohns violinkoncert.
Det Kongelige Teater.*

forsøger fra begyndelsen at indføre et mere seriøst repertoire hos det 24 mand store harmoniorkester. Nu spiller orkestret torsdagskoncerter med musik af både Wagner, Tjajkovskij og Sibelius, og Hemme engagerer i stor stil sangere fra Det Kongelige Teater som solister. Han går endda så vidt som til at programsætte Mendelssohns violinkoncert med Det Kongelige Kapels koncertmester Peder Lynged som solist til harmoniorkesterledsagelsen. Anmelderen i *Vort Land* er ikke begejstret for den nye linje:

... Publikum sukker over al det Symfoni-uvæsen, det skal høre paa, og længes efter "ordentlig" Musik, det vil sige Musik, som det kan forstaa. Hr. Hemme skulle hellere lade være med sine Elite-koncerter, fordi de slet ikke passer til det

Publikum, der skal høre paa dem ... Lad os blive fri for Musik-Snobberi i vort kære, gamle Tivoli.

Harmoniorkestret har operasolister ved hele ni koncerter i 1916. Nogle af dem må kæmpe mere med vejret end andre; tenoren Poul Wiedemann bliver nærmest skyllet væk, som *Nationaltidende* rapporterer midt i juli:

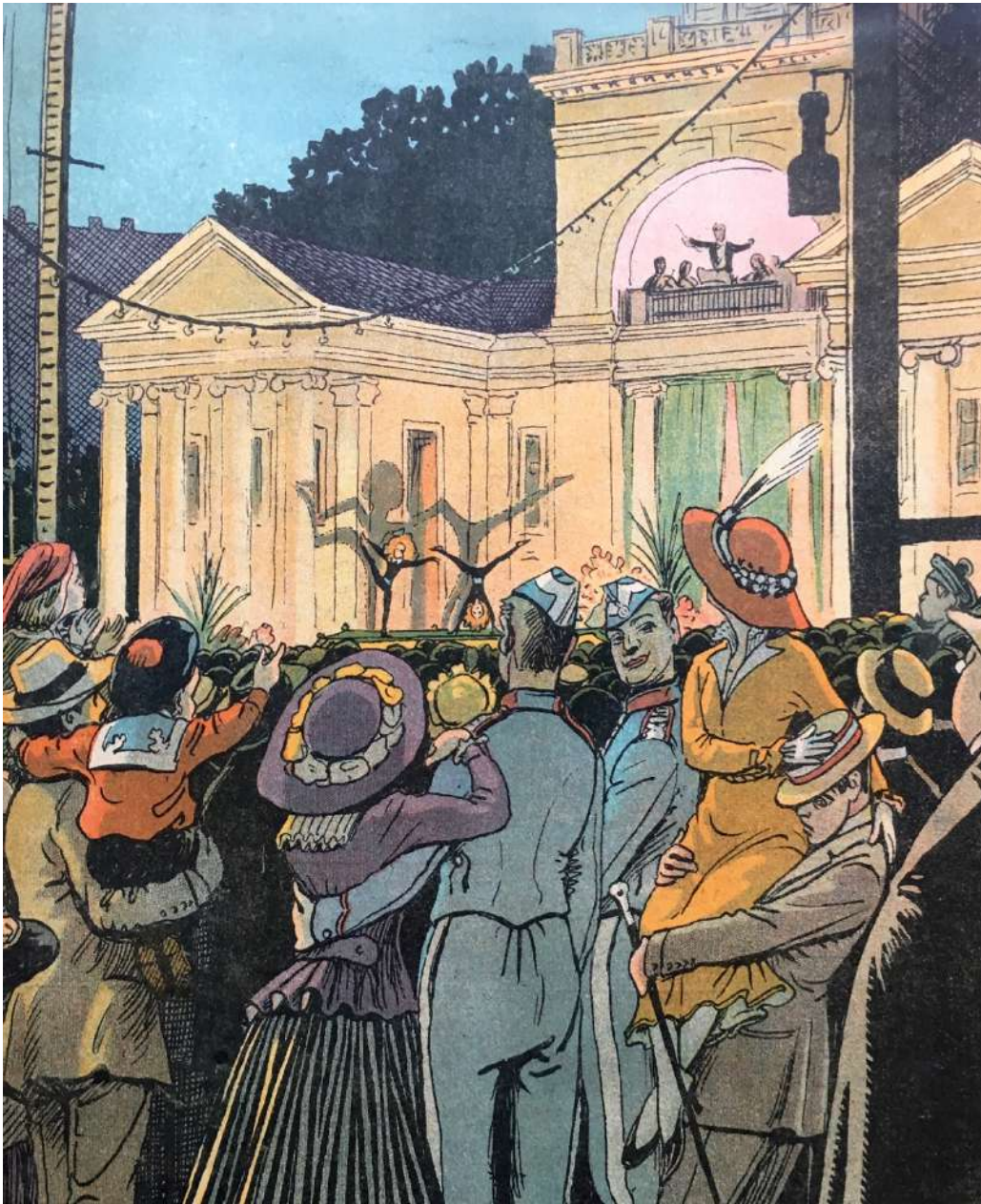
Ligesom han begyndte paa Rodolphes Arie fra Puccinis "Bohême", gav Regnen sig til at styrte ned, og den trommede saa stærkt paa de tapre Tilhøreres Paraplyer, at man selv paa kort Afstand havde Vanskelighed ved at høre, hvad og hvorledes han sang. Om en kunstnerisk Nydelse kunne der derfor ikke være Tale. At Hr. Wiedemann senere, da det var blevet veritabelt Skybrud, og Tivolis Gange var sat under Vand, virkelig foredrog de Romancer, som Programmet lovede, tyder paa hans Pligtfølelse, men var i Grunden ganske meningsløst.

For Tivolis ledelse handler det helt tydeligt om at give publikum så meget musik som muligt. Kvantitet er en vigtig faktor i en tid, hvor grammofon og radio stadig ikke for alvor kan bruges som erstatning for den levende musik. Men ønsket om at presse den musikalske citron til det yderste giver flere problemer. Selv om man forsøger at placere de udendørs musiktilbud med en vis afstand, er det stadig umuligt at undgå sammenstød. *Berlingske Tidende* skriver i juli 1913 om et forsøg på at nyde harmoniorkestrets koncerter:

Staar man foran dette flinke, men just ikke overtallige Orkester, og ønsker at glæde sig over f.Eks. Ossian-Ouverturen [af Niels W. Gade], brydes Stemningen ganske ved Cirkus-Valsen fra Plænen. Det lille Plæneorkester er nu blevet anbragt med Front mod Koncertsalen, hvis Døre altid maa holdes lukkede, da man ellers ikke, endda inde i Salen, vil kunne høre Hr. Schnedler-Petersens Orkester i Fred. Naar Plæneorkestret holder op, tager Promenadeorkestret fat, og det gør ingenlunde Sagen bedre ... Som Forholdene er nu, vil man i den forreste Del af Tivoli jævnlig være udsat for at høre to Orkestre paa en Gang, og der findes dog endnu en Del Mennesker, for hvem denne musikalske Dobbeltild ikke ligefrem er et eftertragtet Raffinement.

Operasangeren Lauritz Melchior debuterer i Tivoli med harmoniorkestret 8. juli 1916, og skriver denne hilsen til orkestrets medlemmer. På det tidspunkt er han stadig baryton – han lægger stemmen om til tenor kort efter.

Kunstnerplæns orkester og dirigent har frit udsyn over artisternes aktiviteter. Tegning i satirebladet Klods Hans 8. september 1916.

En aften i koncertsalen

Koncertsalen er fortsat Tivolis musikalske stolthed. Stamgæsterne indfinder sig mindst 20 minutter før hver afdeling for at få en god plads. Mange har aviser med, så ventetiden ikke føles så lang. Musikernes instrumenter ligger på stolene rundt om på scenen. Musikerne kommer ind i salen i sidste øjeblik og stemmer. Så kommer Schnedler-Petersen ind med sin elfenbensdirigentstok med sølvbeslagene og slår an til afdelingens første nummer. Stort bifald – og kapelmesteren bukker dybt, langsomt og korrekt mod publikum. Så går han ud – og da bifaldet lægger sig, går en funktionær i uniform ind på scenen og bytter partituret på Schnedler-Petersens nodepult ud med næste værk.

I pausen mellem første og anden afdeling kan musikerne spise i deres eget marketenteri i koncertsalen. Her sidder de også i de øvrige pauser – mange spiller kort, og der bliver naturligvis både drukket og røget. Forholdene for koncertsalens musikere er markant bedre end for Tivolis øvrige musikere, som for manges vedkommende må nøjes med et beskidt kælder- eller baglokale som opholdssted mellem deres afdelinger.

Frederik Schnedler-Petersens dirigentstok. Forfatterens samling.

Afslappede prøver

Forholdet mellem dirigent og orkester i koncertsalen er langt mere fredeligt, end da kapelmesteren hed Joachim Andersen. Basunisten Anton Hansen sidder stadig i orkestret:

Jeg havde det egentlig godt i de 12 Aar, jeg virkede under Schnedler-Petersen, navnlig med Henblik paa de enerverende Sæsoner under Joachim Andersen, som

næsten sled En op. Schnedler overanstrengte hverken sig selv eller Orkestret, og han var som Regel meget fredsommelig. Hans Prøver bestod blot af en Gennemspilning af hvad der skulde indstudies af nyt. Han gik aldrig i Detailler og rettede sjælden den enkelte. Schnedler var umaadelig rutineret, og hans Ledsagelse af Solister – f.Eks. Klaver- eller Violinkoncerter – var til Tider ideel. Taktslaget var tydeligt, og uden alle de Dikkedarer og den Forlorenhed, som saa mange Dirigenter betjener sig af.

Schnedler-Petersens afslappede tilgang til prøvearbejdet er næppe altid forberedelse nok – især ikke, når der er nye og krævende værker på nodepultene. I 1913 er Gustav Mahlers musik – to år efter komponistens død – stadig næsten ukendt i Danmark.

I juli måned bliver Frederik Schnedler-Petersen den første til at programsætte en symfoni af Mahler, og han begynder med nr. 1, selv om der på det tidspunkt er ni at vælge imellem. Schnedler-Petersens orkester er ”udvidet betydeligt”, som pressen skriver – men man når slet ikke op på noget, der bare ligner Mahlers orkesterstørrelse med firedobbelte træblæsere og hele syv horn. Mange blandt koncertsalens publikum er nysgerrige efter at høre den nye musik fra Østrig, og Charles Kjerulf skriver begejstret om symfonien dagen efter i *Politiken*:

Den er et udmærket Værk af en Tonernes Stormand, der havde noget at sige og forstod at sige det. Kapelmester Schnedler-Petersen fremførte den baade med Myndighed og Dygtighed.

Der er nu også dem, der synes, at den moderne musik er for mærkelig og ufærdig. Københavns anmelder mener, at ...

... det hele er Gennemsnitsmusik, ungdommelig ladende haandt om alle Former, men manglende en tilstrækkelig Originalitet i Motiver.

Grove synder

Ingen af aviserne skriver kritiske kommentarer om selve udførelsen af symfonien. Det gør til gengæld pianisten og konservatorielæreren Fritz Crome. Han ryster på

hovedet over de københavnske anmelderes niveau. Han hører den anden opførelse af symfonien en uge senere, og han skriver et indlæg i *Illustreret Tidende*:

Det kan saaledes umuligt være undgaaet nogen opmærksom Tilhører, at næsten alle Blæserne – ikke blot Hornene, der jo er de fleste Orkestres Anstødssten – meget tit sjuskede og spillede rædselsfuldt falsk. At man i Indsatserne af og til kom plumpende gemytligt efter hinanden, skulde man ogsaa synes kunde have givet Anledning til en lille kritisk Indvending. Bedre kan det forstaas, at den, der ikke havde noget Partitur til Støtte, kan have overhørt, at mere end et pp [pianissimo] raskvæk blev spillet mf [mezzoforte], og at Fortissimosteder til Tider ikke understregedes mere, end om der havde staaet mf. Jeg gaar med Vilje slet ikke ind paa den mere subtile Udarbejdelse af Værket – det vilde være haabløst – men det virker unægtelig forbavsende paa en udenforstaaende, at end ikke én af disse grove Synder i Kritikken fik en eneste lille Reprimande. Hvem tror for Alvor, at Hr. Schnedler-Petersen, næste Gang en Nyhed skal frem, vil bringe denne i en mere soigneret Skikkelse, naar ingen bemærker Manglerne ved en Udførelse som denne? Pokker skulde da anstrænge sig mer end nødvendigt!

Snedler-Petersen lader sig ikke rukke af kritikken, og går på med krum hals; i de kommende Tivoli-sæsoner opfører han også både Mahlers 3., 4. og 9. symfoni – og i juli 1915 igen et krævende, nyt værk, der aldrig før er blevet spillet i Danmark; Arnold Schönbergs kammersymfoni. Projektet beslaglægger en stor del af den sparsomme orkesterprøvetid i hele tre uger, og dirigenten forlanger – helt uhørt – at musikerne skal tage deres stemmer med hjem og øve sig på dem; den slags er aldrig forekommet før. Han fortæller mange år senere i et interview:

Jeg troede, at jeg skulde blive vanvittig, medens jeg indstuderede det fæle Stykke. Og saa kom Førsteopførelsen. Folk hyssede bravt, men jeg havde som et lille Raffinement sat Schuberts "Ufuldendte" bagefter. Jeg tror aldrig, der er blevet klappet saadan ad Schubert som den Aften. Senere spillede Schönbergs Symfoni i Palæet. Jeg husker, at Komponisten Louis Glass maatte ud og kaste op midt i den, saa skrækkelig forekom den ham.

Schnedler-Petersen giver i sine år i Tivoli hele 47 symfonier deres danske første-opførelse. Men selv om han er vældig opsat på at udvide repertoiret med nye og krævende værker, glemmer han nu ikke den gamle Tivoli-musik helt. En måned efter opførelsen af Mahlers første symfoni fejrer Tivoli sin 70-års fødselsdag. I koncertsalen gentager man det allerførste koncertprogram fra 15. august 1843 med et orkester på de oprindelige 22 mand – og Schnedler-Petersen leder endda det hele som stehgeiger i den gamle stil med front mod publikum.

Operette i Glassalen

I de første to årtier af det 20. århundrede sker der mange ændringer på Tivolis forskellige scener. Glassalen er allerede i 1906 blevet ombygget til teatersal med ny scene og nyt maskineri, så man kan spille f.eks. revyer, operetter og vaudeviller. I 1912 rykker endnu et Lumbye-barnebarn ind som leder af teatret; Knud Lumbye er søn af Georg og bror til Tippe Lumbye, og han satser særligt på to populære genrer; operetter og revy. Tivoli præsenterer en årlig revy med titlen *Sommerrejsen* med kendte kræfter som Carl Alstrup og Oscar Stribolt – og i juni 1913 sætter man Heinrich Rheinhardt seks år gamle wieneroperette *Die süßen Grisetten* op med sangeren og skuespilleren Aage Oderwald-Lander i den mandlige hovedrolle.

Anmelderne er ikke glade for den tyndbenede historie, og dagbladet *Hovedstadens* anmelder tror endda, at operetten er fransk:

”De smaa Grisetter” er Navnet paa en gris, kedelig og smagløs fransk Operette, der havde Premiére i Tivoli i Aftes, og som viste sig kun at besidde ét Fortrin: at give Hr. Oderwald-Lander Lejlighed til at lade sin smeltende Tenor høre. Ledelsen af Tivolis Teatersal præges i Aar af en ligesaa triviell som bedærvet Smag. Det er beklageligt.

Nationaltidende holder sig til blot at skrive, at der ikke er tale om et dansk produkt:

Den udenlandske Enakts-Operette – ”De smaa Grisetter” – der i Aftes blev opført for første Gang i Tivolis Theatersal, var saa tynd og kedsommelig, at man har

vanskeligt ved at forstaa Hensigten med denne Import. Publikum modtog den da ogsaa med en LigeGYldighed, som maa have været højst pinlig for de optrædende Damer og Herrer.

Bedre bliver det nu ikke, når danske værker er på plakaten i teatersalen. Måned efter har man premiere på operetten *Lille Frk. Gyldenlak* med tekst af Axel Kjærulf og musik af teaterorkestrets egen dirigent, Hans Ishøy. Dagbladet *København* fælder dommen:

Hverken Handling, Tekst eller Musik frembød noget som helst af Interesse. Det var tyndere end Vand altsammen ...

Verdenskrig og dyrtid

Publikum er langt mere tilfredse end anmelderne – og der bliver hurtigt brug for endnu mere sorgløs eskapisme på scenen i Glassalen; første verdenskrig bryder ud 1. august 1914.

Danmark er neutralt – men stemningen er trykket, og krigen har øjeblikkelig betydning for københavnernes hverdag. Bagermestrene bliver enige om at sætte prisen på et rugbrød op fra 61 til 81 øre, og helt grundlæggende nødvendige ting som belysning og råvarer til restauranterne bliver pludselig væsentligt dyrere, også i Danmark.

Tivoli mærker krigsudbruddet ved en markant nedgang i besøgende i den sidste del af sommeren 1914. Til gengæld er det ikke mindst på Tivolis restauranter, at de nyrige gullaschbaroner bruger de ufattelige summer, de senere i løbet af krigen tjener på at sælge selvdøde heste og andre former for kødaffald på dåse til Tyskland.

For de ansatte i Tivoli betyder prisstigningerne hurtigt problemer med at betale huslejen og skaffe mad til familien. Musikerne i Tivolis ensembler – omkring 100 i alt – går samlet til ledelsen og beder om dyrtidstillæg. Direktionen og bestyrelsen slår sig i tøjret og peger på, at man først og fremmest må tilgodese aktionærerne – men det lykkes alligevel at få en samlet lønforhøjelse på 40.000 kroner om året – en stigning på ca. 25%.

Flytteri og tunghøre gæster

Revyerne bliver mere og mere populære i krigsårene, og i 1917 flytter de ind i det ombyggede Arenateater med hele 900 pladser, som nu bliver Tivolis sommer-teater. I Glassalen rykker harmoniorkestret i stedet ind med Ferdinand Hemme på dirigentpodiet.

Ikke alle synes, at lydniveauet fra harmoniorkestret passer til rummet. Bladet *Vore Herrer* bringer i september 1918 en beskrivelse af en eftermiddagskoncert med Hemme og harmoniorkestret i Glassalen:

Det er en sollys Eftermiddag i Tivolis Glassal. Solen skinner herligt ned gennem Glastaget og blinker skælmsk i Lysekronernes raslende Prisme ... Frem paa Musiktribunen troner en Snes stoute Karle, saa solbrændte som de lige kom fra den kgl. danske Livgardes Sommerkantonnement, og forsynede med Messing-instrumenter, det ene større og mere massivt end det andet. De sætter sig tungt og mageligt til Rette og afventer i dump Begravelses-Stemning Begivenhedernes nærmere Udvikling. Kapelmesteren Hr. Hemme træder omsider ind, faar sin store og tunge Grand-Danois-Skikkelse anbragt paa Podiet – og frem i Lokalet bruser en Række Lyde, der brager mod Salens Glasvægge og faar dem til at dirre i Takt med Hr. Hemme, Lysekronernes Prismer sættes i Furioso-Bevægelse ved de mægtige Vindpust oppe fra Tribunen ...

Men ikke alle er utilfredse med det høje lydtryk i Glassalen. Dagbladet *København* skriver i 1922 om en særlig gruppe blandt publikum, som ligefrem opsøger stedet af samme grund:

Blandt Tivoligæsterne er der jævnligt en Del Tunghøre, for hvem god Musik er en herlig Ting. Men som oftest er det kun i Glassalen, de kan høste Udbytte af at komme; thi dèr spilles der af Instrumenter, som de kan høre ordentligt, og Orkestret dirigeres saa udmærket. Hr. Kapelmester Hemme og hans Musikere aner vel næppe, at blandt Gæsterne i dette Musiktempel er det de Tunghøre, der er de taknemligste.

Promenadeorkestret og Ulrich Andersen fotograferet i deres pavillon i 1918. Tivolis Arkiv.

Ikke en hånd rørte sig

I 1917 får Tivoli-veteranen Ulrich Andersen nyt arbejde. Han har nu droppet sine musikhistoriske koncerter, og i Arenateatret, hvor han har spillet op til dans i 22 år, er revyerne rykket ind – nu dirigerer han i stedet promenadeorkestret. Musikerne indvier samtidig deres nye pavillon, lige overfor pantomimeteatret.

Musikken i promenadeorkestrets pavillon trækker mange mennesker til på en lun sommeraften – men når vejret er dårligt, er billedet et ganske andet. *Ekstra*

Bladets anmelder er på vej til koncertsalen en kold regnvejrsaften i september 1921:

Der saa rigtignok sørgeligt ud i Tivoli i Aftes. Foran Hr. Ulrich Andersens Musikpavillon var der forsamlet 37 drivvaade og frysende Mennesker ...

Da anmelderen efter nogle timer i den varme koncertsal er på vej til hovedindgangen, går han igen forbi det lille orkester:

... imens stod Ulrich Andersen ude i Haven i Regn og Kulde med nu knap 14 Tilskuere og spillede [Kai] Holck-Stillings "To hjerter, der banker", og ikke en Haand rørte sig til Bifald ...

En af solisterne hos promenadeorkestret i sommeren 1923 er smørtenoren Aage Oderwald-Lander, der har en stemme, som Dagens Nyheder beskriver som "saa blød som fersk Laks". Stemmen er i hvert fald ikke kraftig nok til udendørskonserter med orkesterakkompagnement, og Oderwald-Lander synger bl.a. Griegs "Jeg elsker dig" gennem en knap så romantisk megafon. Dagens Nyheder, 13. juni 1923.

Promenadeorkestret i fængsel

I sommeren 1923 bliver Hjalmar Koefoed dirigent for promenadeorkestret. Han bor i Holbæk, men togforbindelsen er nu så god, at han kan pendle de 60 kilometer. Han kommer ofte ind med toget lige i rette tid til at kunne nå at spise et

Beundrere af den populære dirigent Hjalmar Koefoed kan tage ham med hjem i form af dette erindringskort med tre fotos af ham i forskellige militære antræk. Tivolis Arkiv.

stykke smørrebrød og få en snaps eller to med sine musikere inden aftenens seks timers koncert.

Hjalmar Koefoed er tredje generation af musikere i Tivoli – og det er gået markant fremad for familien. Hjalmar's far, Edvard Koefoed, befinder sig i 1880'erne på det nederste trin af den musikalske rangstige. Han tjener 65 øre om dagen ved at spille til dans i mange timer, og Hjalmar og hans ni søskende vokser op i Københavns værste slum i Klerkegade. Hjalmar's mor er rullekone og handler desuden med gulvsand – men også det arbejde er ufattelig dårligt betalt.

Børnene kender alt til følelsen af sult, og de er henrykte for at kunne tjene fem øre ved at hente frokost til faderens orkester. De opfinder en teknik, så de forsigtigt kan bide hjørnerne af rugbrødsstykkerne, uden at man kan se det. Hjalmar begynder sin Tivoli-karriere med at hjælpe i dansebodens lille orkester på sin basun, og da han bliver konfirmeret, får han plads hos en fisker. Her tjener han tre kroner om ugen, nok til at han både kan holde sulten fra døren og få råd til rigtig musikundervisning. Hjalmar Koefoed bliver ansat som regimentsmusiker som 15-årig, og er samtidig som helt ung basunist i Tivolis harmoniorkester i årene inden man rykker ind i Glassalen. I 1914 bliver Koefoed forflyttet til artilleriet i Holbæk,

og må sige jobbet i Tivoli op. Han falder godt til, og driver Grand-biografen på Ahlgade ved siden af sit arbejde som stabstrompeter og senere musikløjtnant.

I sommeren 1923 er han altså tilbage i Tivoli, nu som den feterede og charmerende dirigent for det populære promenadeorkester. Men Hjalmar Koefoed glemmer aldrig sin opvækst på bunden af samfundet; allerede i september samme år skriver han på eget initiativ til fængselsmyndighederne. Han og orkestret tilbyder at spille en gratis koncert for de indsatte i fængslet i Vridsløselille.

Myndighederne takker ja, og Koefoed og hans musikere tager afsted på ladet af en lastbil. De spiller halvanden times koncert uden at få en krone for det. Fængslet har på det tidspunkt en streng politik om, at fangerne ikke må omgås indbyrdes, og stort set tilbringer hele døgnet i deres celler, så de kan angre deres synder og forlige sig med Gud.

Alle bærer masker til koncerten, så de ikke kan genkendes af medfangerne. Det er svært at forestille sig, hvor stor en oplevelse Hjalmar Koefoeds initiativ har været for de ellers totalt isolerede fanger.

Traditionen med at afholde såkaldte "beneficeaftener" for Tivolis kapelmestre fortsætter ind i det 20. århundrede. I 1912 får Tippe Lumbye ud over en klækkelig entréindtægt også en del naturalier; cigaretter, spiritus, et maleri – og en hundehvalp. Seks år senere siger Tippe Lumbye farvel til Wivels restaurant med en afskedsaften, hvor der bliver solgt 1.000 adgangskort á 4 kroner. Satiretegnerne gør sig som sædvanlig lystige: "Fire Kroner det koster at ta'e afsked med Tippe – Det er egentlig billigt, naar man saa kan slippe." Blæksprutten, 1918.

Koncertsalens orkester fotograferet i anledning af Tivolis 75-års jubilæum i 1918. Ved siden af kapelmester Frederik Schnedler-Petersen sidder orkestrets eneste kvindelige medlem, harpenisten Marie Kjeldskov. Hun får jobbet allerede inden hun har spillet en tone på en harpe; hun er pianist, da hendes forgænger, frøken Hein, dør – og der er ingen andre ledige harpenister i København. Marie Kjeldskovs far kender Joachim Andersen, og han spørger kapelmesteren, om hans datter ikke kunne blive harpenist i orkestret. Hun fortæller i et interview i 1928: "... først maatte jeg lære at spille paa Harpe, og saa skulde jeg i en Sæson sidde herinde for at vænne mig til at spille i Orkester. Derpaa skulde jeg aflægge Prøve for Joachim Andersen." Som sin kollega Agnes Dahl i Det Kongelige Kapel er Marie Kjeldskov, som den eneste musiker på billedet, på dette tidspunkt ikke velkommen som medlem af Københavns Orkesterforening. Først året efter tillader fagforeningen kvindelige medlemmer, og i 1920 får Tivolis orkester sin første kvindelige stryger, da Lilli Gade – barnebarn af Niels W. Gade – vinder konkurrencen om en plads i violingruppen.

Masser af solister

På H.C. Lumbyes tid var det alt rigeligt at byde på en aften med valse, polkaer, et par ouverturer og måske en enkelt symfoni en gang om ugen. Nu vil publikum høre andet og mere end blot Tivolis egne ensembler. I årene omkring 1. verdenskrig stiger antallet af aftener med solistmedvirken både i koncertsalen, hos harmoniorkestret og promenadeorkestret; i 1919 har harmoniorkestret i

Glassalen besøg af især operasolister 45 gange i løbet af sæsonen – og promenadeorkestret har præcis samme antal solistaftener. Frederik Schnedler-Petersen tæller selv sammen; gennem sine mere end 25 år i Tivoli har han i alt 374 solister i koncertsalen, og af dem er 176 danske – mange af dem helt friske talenter, som Schnedler-Petersen præsenterer på sine "unge Aftener".

Koncertsalens aktiviteter følger efterhånden et fast skema, som Schnedler-Petersen indarbejder gennem årene; om mandagen præsenterer han unge talenter, onsdag og fredag er solistaftener – meget ofte med de samme lokale kunstnere i en ikke alt for opfindsom rotation i deres respektive standardrepertoire – og lørdag er symfonisk aften.

Koncertsalens musikere er også populære solister ved mange af koncerterne – så populære, at den årlige satireudgivelse "Blæksprutten" i 1918 bringer karikaturtegninger af fire af dem. Tegningerne er endda udført af en af kollegerne i orkestret, tegneren og violinisten Peter Emil Johannessen.

Der optræder mange vidunderbørn i Tivoli i første halvdel af 1900-tallet. Et af de mest talentfulde er den russisk-tyske violinist Tossij Spivakovskij. Han spiller i Tivoli for første gang i 1920, og bliver annonceret som "den 12-årige Virtuoso", selv om han faktisk næsten er 14 år gammel. Han vender tilbage til Tivoli adskillige gange, og bliver som kun 18-årig headhuntet af dirigenten Wilhelm Furtwängler som den yngste koncertmester for Berlinerfilharmonikerne nogensinde. Frederik Schnedler-Petersen er klar over, at drengen har et helt særligt talent, og de to bevarer forbindelsen, da Spivakovskij og hans familie i 1933 flygter fra jødeforfølgelserne i Tyskland og flytter til Australien. Her er Tossij Spivakovskij og Schnedler-Petersen fotograferet i Tivoli i juli 1920. Tivolis Arkiv.

Verdenspianisten i Gentofte

Det er nemt, praktisk og billigt for Tivoli at hyre danske musikere til koncertsalens solistaftner. Alene den kringlede kommunikation med udenlandske agenturer og udgiften til rejsegodtgørelse sætter en overligger for, hvor ofte man kan hyre store verdenssolister. Men somme tider er det nemmere. I over halvdelen af 1918 bor den verdensberømte russiske pianist og komponist Sergej Rakhmaninov såmænd i Gentofte sammen med sin kone og deres to børn på 11 og 15 år. De er på flugt fra den russiske revolution, og ankommer til Danmark nytårsdag 1918. Gennem en komponistkollega får Rakhmaninov og familien kontakt til udlejereren i Gentofte, og i de næste måneder bor de i stueetagen i huset på Ingeborgvej. Rakhmaninov skal selvfølgelig tjene penge, og han tager på en skandinaviensturné, mens familien bor i Gentofte. Han spiller naturligvis også i København – bl.a. sin anden klaverkoncert hele to gange med Det Kongelige Kapel. Den 10. juli er han igen solist i koncerten med Frederik Schnedler-Petersens orkester i Tivoli. De danske anmeldere er svære at begejstre – *Nationaltidendes*

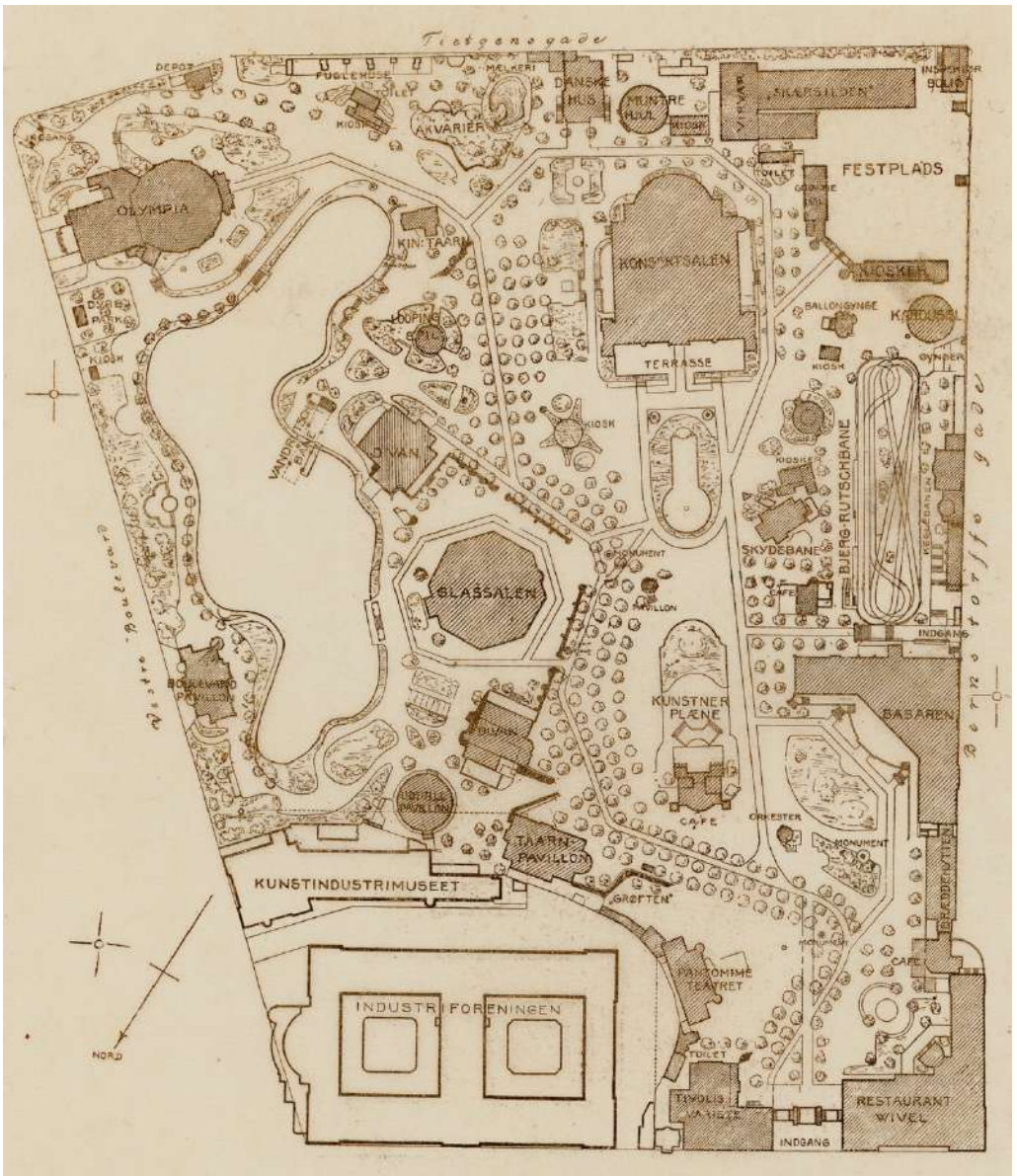
udsendte kan nok høre, at Rakhmaninov er en ”fortræffelig Virtuos”, men hans klaverkoncert er ikke øverst på anmelderens ønskeseddel:

Man ved fra de tidligere Lejligheder, at den som Musikværk er mindre opsigtsvækkende, at den som Helhed virker ret almindelig i sin behagelige Velklang, at dens sidste Del forekommer at være den bedste (maaske fordi den i rytmisk Henseende er den interessanteste), og at der baade i den og over 1. Del er en russisk Nationalfarve over Temaerne, medens man i Adagioen finder smukt svungne melodiske Linier.

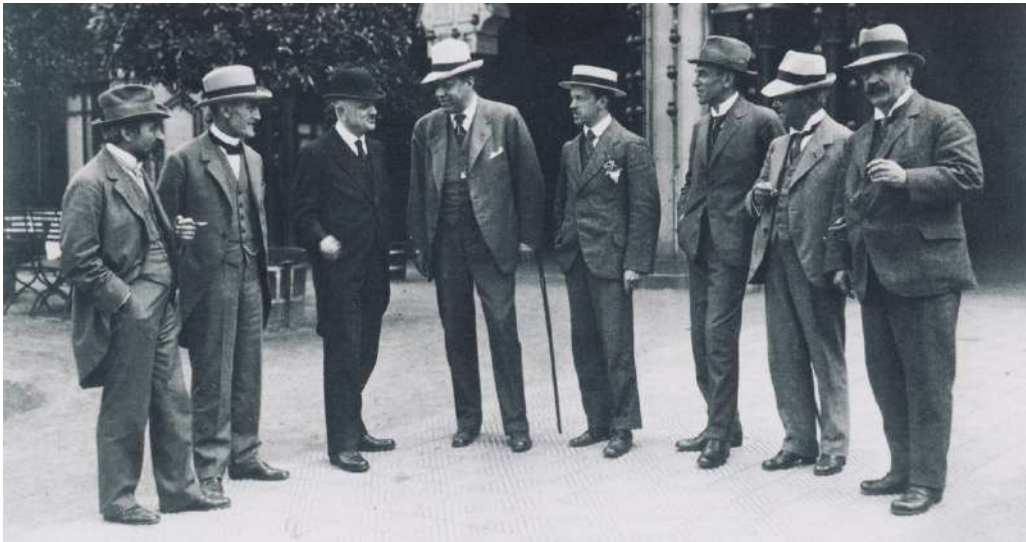
Publikum er derimod en del mere begejstrede; Rakhmaninov må give hele tre ekstrarumre – alle af ham selv. Tivoli-sommeren 1918 bliver den eneste med Rakhmaninov som herboende solist; i november sejler familien med damperen fra Oslo til Amerika, hvor de bosætter sig fast.

Den skotske tenor Joseph Hislop synger flere end 50 koncerter i København i første halvdel af 1900-tallet – langt de fleste af dem i Tivoli. Han bliver udnævnt til Ridder af Dannebrog i 1926. Joseph Hislop er oprindelig uddannet på operaskolen i Stockholm, og debuterer i 1914. Han får snart en international karriere, og bliver senere udnævnt til professor ved Kungliga Musikaliska Akademien i Stockholm, og bliver bl.a. lærer for den svenske sopran Birgit Nilsson, som i anden halvdel af det 20. århundrede selv får en verdenskarriere, og som også bliver en tilbagevendende Tivoli-solist. Fotografi fra The George Grantham Bain Collection, Library of Congress, Washington D.C., USA.

Plan over Tivoli, 1918. Tivolis Arkiv.

I juni 1919 er der nordisk musikfest i København; fire orkester- og tre kammermusik-koncerter med regionens mest fremtrædende komponister, dirigenter og solister. Afslutningskoncerten finder sted i Tivolis koncertsal, hvor otte nordiske dirigenter hver leder orkestret i et enkelt værk. Sidste nummer på koncerten er Sibelius' Finlandia dirigeret af komponisten selv. Her er de otte dirigenter stillet op til fotografering foran koncertsalen; fra venstre Frederik Schnedler-Petersen, Robert Kajanus, Jean Sibelius, Georg Høeberg, Erkki Melartin, Wilhelm Stenhammar, Carl Nielsen og Johan Halvorsen. Tivolis Arkiv.

Carusos arvtager

I det 20. århundrede cementerer Tivoli sit ry som stedet, hvor tidens store operastjerner oftest synger, når de er i København. Helt tilbage i 1912 forhandler Tivolis direktion med Enrico Caruso, som forlanger 20.000 kroner for to koncerter. Man prøver at få en aftale med en koncertarrangør i Stockholm som en del af en lille turné for Caruso, men det lykkes ikke; verdens mest berømte tenor besøger aldrig Skandinavien.

Tenorkollegaen Beniamino Gigli synger til gengæld i koncertsalen sankthansaften 1924. Han er kun 34 år gammel, men allerede en verdensstjerne, udråbt til Carusos arvtager. Han ankommer med nattoget til København kl. seks om morgenen, og bliver kørt til Hotel d'Angleterre, hvor han går direkte i seng. Her møder *Dagens Nyheders* udsendte ham kl. 11. Gigli ikke er stået op endnu. Fra sengen

svarer han alligevel beredvilligt på journalistens spørgsmål – også dem, der overhovedet ikke handler om hverken hans operakarriere generelt eller om koncerterne i Tivoli:

– Er De Fascist, Hr. Gigli? – Jeg er ikke Politiker og er ikke indskrevet som hørende til noget Parti, svarer han alvorligt. – Men jeg beundrer, nej tilbeder Mussolini. Han er en stor Mand. Jeg har den varmeste Sympati for ham og hans Regering – men jeg beskæftiger mig ikke med Politik. Jeg har alt for meget Arbejde i Forvejen, smilede han, og lagde Haanden paa sin lille Guldamulet, idet han sagde det med et Suk, som om det var Omkvædet paa hele hans Tilværelse. – Jeg er hverken Fascist eller anden slags Partimand, sluttede han. – Jeg er kun en god lille Italiener, der synger for hele Verden.

Københavnerne har allerede læst om den unge tenor i avisernes rapporter fra The Met i New York. Der er fuldt hus i koncertsalen om aftenen.

Gigli skal synge fem programsatte operaarier. Han medbringer sin egen dirigent, Vito Carnevali, som måske har en kort prøve med orkestret samme eftermiddag. Gigli dukker først op til selve koncerten.

Publikum er i ekstase. Der bliver viftet med lommeørklæder og råbt på ekstranummer efter ekstranummer. Koncerten ender med at vare over halvanden time, og Gigli synger i alt 22 arier og sange – inklusive tenorhits som *O sole mio*. *Social-Demokratens* anmelder beskriver en scenevant sanger i sit es:

Den lille vævre Mand fo'r ustandselig op og ned ad de mange Trapper, kyssede paa Fingren og fandt paa alle mulige Narrestreger. En gammel Herre, der havde siddet paa Podiets bageste Række, bød han Armen, førte ham ned i Forgrunden og trykkede hans Haand gentagne Gange. En yngre Tilhører, der stod midt paa Podiet, da Sangeren for 25de Gang blev fremkaldt, opfordrede Gigli til at synge i sit Sted. Tilhørerne svarede ved at udbringe et Leve for Sangeren, og Hurraraabene drøned.

Langt de fleste af byens anmeldere er i svime over den italienske sanger. Men *Ekstra Bladets* berygtede anmelder Frejlif Olsen er som så ofte en undtagelse:

Hvad er denne Gigli dog for en mærkelig Fedekalv! Han er en tyk og fed italiensk Bondedreng at se paa, fra Naturens Haand ganske pæn at se paa, noget i Smag med den afdøde [danske skuespiller og sanger] Johannes Herskind inden denne Sanger blev tyk og fed og dellet. Men Gigli var især mærkelig ved den Maade, paa hvilken han opførte sig. Aldrig havde et Menneske med saa daarlige Manerer staaet paa Tivolis Koncertsals Tribune! Han trampede ind paa Tribunen, saa man syntes, det var en Slagtersvend fra et af de ydre Kvarterer, der var kommet i Kjole og Hvidt. Han grinede aldeles ubehersket, slog sig paa Maven og Laarene, vred Hænder højt over sit sorte Hoved, daskede ud med Armene og stod med Hænderne i Lommen ...

Den utraditionelle sceneoptræden fungerer aldeles strålende på publikum i salen. Efter koncerten følger en stor gruppe fans Gigli på vej gennem Tivoli til udgangen, og de råber et trefoldigt hurra for ham, da han forlader haven for at stige ind i den bil, der venter på at køre ham tilbage til hotellet. Gigli kommer tilbage til Danmark adskillige gange.

Beniamino Gigli under sit første besøg i København. Landsmanden Vito Carnevali er på podiet, og han akkompagnerer også en del af de mange arier og sange på klaver. Koncerten i Tivoli i 1924 er kun den første i en række; Gigli synger koncerter i Danmark adskillige gange gennem sin lange karriere, og han gæsteoptræder i 1932 på Det Kongelige Teater i rollen som Rodolphe i Puccinis "La bohème". Tegning af H.E. Melchior, juni 1924. Tivolis Arkiv.

Wagnersangerinden vender tilbage

Det er ikke altid hele orkestret, der akkompagnerer solisterne i koncertsalen. Ofte er det i stedet den alsidige solocellist Otto Olsen, som spiller til på koncertsalens flygel.

Han har spillet med Schnedler-Petersen helt fra tiden på Sommerlyst, og han er den faste vikar på podiet, da Schnedler-Petersen i 1921 opnår den uhørte luksus at få en ugentlig fridag. Da Schnedler-Petersen i 1911 er syg i en hel måned midt i sommersæsonen, er det også Otto Olsen, der træder til.

I nogle tilfælde har solisterne deres egen akkompagnatør med. En af dem er sopranen Johanne Brun, der er en fast sommergæst i Tivoli i begyndelsen af 1920'erne. Efter mange år som den førende Wagnersopran på Det Kongelige Teater har hun nu i to år haft kontrakt med operaen i Aachen.

Hendes timing er ikke alt for heldig; fire måneder efter Bruns ankomst til byen invaderer Frankrig og Belgien Ruhr-distriktet. Inflationen galopperer helt ukontrolleret, og der er mangel på stort set alt. Et pund margarine stiger fra 40.000 til 80.000 mark på halvanden time, og Johanne Bruns gage er på et tidspunkt 9 millioner mark om ugen.

I sommeren 1924 har hun fået nok, og har sagt farvel til Aachen. Nu er hun på sommerferie i København, og benytter lejligheden til at synge for sit trofaste hjemmepublikum i Tivoli. Det har hun gjort helt tilbage fra 1903, og hver gang hun nu synger i Danmark, kommer spørgsmålet om en tilbagevenden til teatret på Kongens Nytorv op.

En af dem, der er forrest i køen af meningsdannere, der synes at Det Kongelige Teater sover i timen, er *Ekstra Bladets* koncertanmelder, Frejlif Olsen. Han lægger – som i tilfældet med Giglis koncert tidligere samme sommer – ikke fingrene imellem, da Johanne Brun giver koncert sammen med pianisten Gudrun Seligmann den 29. august 1924. Brun synger bl.a. uddrag fra *Tannhäuser* og *Den flyvende hollænder* – Seligmann akkompagnerer på koncertsalens flygel og spiller selv Schuberts *Wanderer*-fantasi.

Denne gang er Frejlif Olsen sådan set ovenud begejstret for det hele, og han skamroses først Johanne Bruns stemme og udtryk. Derefter overskrider han de fleste af de grænser, en redaktør ville sætte for genren i det 21. århundrede. Efter sommeren skal Johanne Brun synge ved operaen i fristaden Danzig mellem

Østprøjsen og Polen. Det er Frejlif Olsen – der meget passende skriver under signaturen *Mefisto* – ret utilfreds med:

... hvem er Tilhørerne i den derværende Opera? Flertallet er beskidte Polakker, fulde af utøj og med Pølsemad og Bananer i Lommerne som de æder i Mellemakterne ...

Bedre bliver det ikke, da det begynder at handle om Johanne Bruns fysik:

Fruen er ikke helt ung længere. Hun har tilmed sin Fedme at kæmpe med. Fru Johanne Brun vejer vel nok 230 Pund nu, man kan ikke kalde hende et Fnug, et Støvgran, en Molekyle ... Men hvad betyder Tykkelse og Fedme og ikke helt ung længer, naar i den anden Vægtskaal er Skønhed, Statelighed, en pragtfuld Dronninge Skikkelse, det sødeste Ansigt, det elskeligste Smil, en Holdning saa fuldendt overlegen, Dame og Dronning. Fru Johanne Brun! Lad mig sige det rent ud: jeg tilbeder Dem ...

Heller ikke Johanne Bruns pianists fysiske fremtoning går ram forbi, da Frejlif Olsens skal vurdere aftenen:

Ved siden af Johanne Brun er Gudrun Seligmann formelig en Spirrevip ... Men lille eller stor, det er nu alligevel ikke derpaa det kommer an. Fru Gudrun Seligmann er alligevel ikke til at putte i Næsen, paa et Flygel er hun en lille edderspændt Satan, hun skal nok ordne Paragrafferne, til Trods for sit ringe Kubikindhold og sin hele svage Fysik fik hun Flyglet til at synge og klinge, saa Schubert vilde have forsonet sig med Chemise-Kjolen, hvis han havde været til Stede i Koncertsalen i Aftes. Hvad betyder det, hvordan Damen, der spiller Klaver, er klædt paa, naar hun blot spiller ordentligt! Om saa Fru Gudrun Seligmann havde været splitternøgen i Aftes, havde det ikke gjort noget, altsaa hvad det rent musikalske angaar, og Læserne vil heraf forstaa, at hvor forelsket jeg end blev i Johanne Brun i mit Hjerte, saa blev der dog mere end Plads nok tilovers til en Spirrevip som Fru Seligmann!

Johanne Brun som 21-årig i 1896 – året, hvor hun debuterer på Det Kongelige Teater som Rosina i Rossinis Barberen i Sevilla. Efter en enkelt sæson i Danzig vender Johanne Brun i 1925 tilbage til København, naturligvis med håbet om igen at synge på Det Kongelige Teater.

Ledelsen er ikke interesseret.

Johanne Brun har nu intet arbejde, ingen pension, og hele hendes opsparing er forsvundet i tysk inflation. Det lykkes hende at få tildelt en lotterikollektion af kongen som en slags trøstpension. Hun dør i februar 1954, næsten 80 år gammel. De sidste 25 år af sit liv går hun meget op i det ærefulde hverv med at sælge lotterisedler, og inden sin død oplever hun selv én gang at vinde i klasselotteriet. Hun vinder hele 600 kroner, og køber et nyt gulvtæppe.

Forfatterens samling.

Stravinskij eller Schnedler

Aviserne skriver som altid spaltevis om Tivolis musik i sommeren 1924. I juli måned løber rygtet, at komponisten Igor Stravinskij kommer til København, og at han er engageret til at spille sin egen klaverkoncert med Schnedler-Petersen og hans orkester.

Stravinskij har også tilbudt at dirigere en koncert med egne værker med Tivolis orkester – men rygtet siger også, at Tivoli har afslået tilbuddet, fordi man helst er fri for dirigenter udefra. *Nationaltidende* konfronterer Frederik Schnedler-Petersen i midten af juli. Svaret lyder:

Det er jo saadan, at der aldrig plejer at komme fremmede Dirigenter ind i Tivoli; det vilde skabe alt for megen Uro, og vore Musikere har nok at bestille i Forvejen.

En tegnet kommentar til sagen om de fremmede dirigenter i Tivolis koncertsal. Dagbladet, 15. juli 1924.

Nu er det jo kun tre uger siden, Beniamino Gigli havde sin egen dirigent med i Tivoli – så argumentet lyder en smule svagt. Schnedler-Petersen fremfører også, at det ville kræve et orkester på 100-120 mand at tilfredsstille Stravinskij's ønsker til orkesterstørrelsen – og da avisen også interviewer Tivoli-chefen Knud Arne-Petersen, bruger han samme argument. Som *Ekstra Bladet* skriver: "Hvem kan dog have bildt ham det ind?" Bladet har også en ganske plausibel teori om grunden til afvisningen af Stravinskij – og de mener at vide, at Schnedler-Petersen også forsøgte at forhindre Gigli i at få sin egen mand på podiet:

Naturligvis ved alle Indviede godt nok, at hele Historien drejer sig derom, at Schnedler-Petersens Forfængelighed ikke kan taale, at andre end han selv dirigerer i Tivolisalen. Et interessant Udslag af hans Ømtfindtlighed paa dette Omraade fremkom, da den italienske Sanger Gigli for nogen Tid siden skulle synge, og han medbragte sin egen Dirigent. Schnedler-Petersen erklærede straks, at han kunde ikke tillade den fremmede Mand at dirigere, og det kom til stormfulde Optrin i Tivolis Kontor, hvor Hr. Arne-Petersen til sidst slog i Bordet og erklærede, at hvis Kapelmesteren ikke vilde lade Italieneren dirigere, saa kunde han – Schnedler-P. – straks faa sin Afskedsansøgning bevilget! Det hjalp!

Den 18. juli spiller Stravinskij sin kun tre måneder gamle koncert for klaver og blæsere. Til prøverne – der er sandsynligvis hele to – er orkestret nødt til at fortsætte langt ud over den afsatte tid for at få detaljerne på plads. Næppe på initiativ fra Schnedler-Petersen, men fordi Stravinskij insisterer.

Publikum er klar over, at det er en virkelig begivenhed at en berømt komponist som Stravinskij er gæst i koncertsalen – og de kvitterer med stormende bifald efter koncerten. Stravinskij får blomster, touche af orkestret – og endda en positiv anmeldelse af Frejlif Olsen i *Ekstra Bladet*:

Frygten for, at Publikum aldeles ikke vilde "forstaa" Stravinskys Fremtidsmusik viste sig altsaa ubegrundet. Denne Musik lød virkelig fremmedartet, og adskilligt gik vel ogsaa hen over Tilhørernes Hoveder, noget deri fornærmede vel ogsaa deres Øren. Men samtidig fornemmede man instinktmæssigt, at denne Musik er noget mere, den bærer virkelig bud ind i Fremtidens Land, kaster i hvert Fald Lysglimt ind i Mørket.

B.T.'s anmelder Hedevig Quiding er til gengæld langt fra begejstret:

I Aftes kom Manden med det store Navn op og spillede sin egen Koncert for Klaver med et Orkester, der bestod af Blæsere og Contrabasser. Hypermoderne i hele Anlægget var denne Koncert. Et Orgie af forvirrede Klange, uskønne i deres disharmoniske Grimhed. Fagotter og Horn kastede hinanden de hæsligste Lyde i Hovedet, alt imens Komponisten sad og spillede en Klaverstemme, der absolut ikke gav noget, ud over at det var vanvittigt svært. Var dette nu kønt eller genialt? Nej, ved Himlen, det var grimt ...

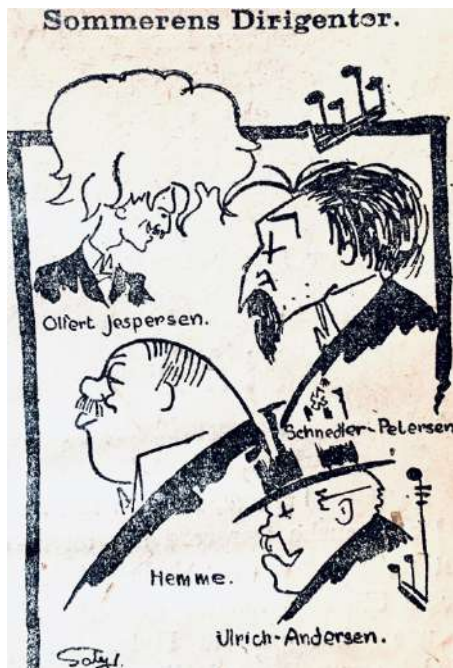
Stravinskij's musik er ny og spændende i midten af 1920'erne – men det er ikke den, der er den største udfordrer til symfoniorkestrets traditionelle koncerter med Beethoven, Sibelius og Johann Strauss på programmet. Konkurrencen kommer først og fremmest fra helt nye sider af musiklivet, som ingen for blot få år siden drømte om. Radioen og jazzen vender snart op og ned på hverdagen for både publikum og musikere i Tivoli.

9. Musik i forandring

1925-35

For en nyuddannet københavnsk orkestermusiker er der adskillige muligheder for at komme til at leve af at spille i midten af 1920'erne. Både i Casino, Folke-teatret, Nørrebro Teater, Det Ny Teater, Zoologisk Have og Scala er der orkestre med 16-20 strygere, blæsere og slag-tøjsspillere – og også i flere af de nye biograf-teatre spiller orkestre på samme størrelse til de populære stumfilm. Restauran-terne i byen byder som minimum på en trio med klaver, violin og cello, hvis de vil kaldes respektable – og de endnu finere steder har egentlige salonorkestre med alt fra fire-fem til 20 musikere, der spiller i timevis hver dag.

Mange af de musikere, der spiller i biograferne og på restauranterne, er de samme, der blev fyret i 1920, da både Dagmar-teatret, Folketeatret og Det Ny Teater afskaffede mellemaktsmusikken og opsagde deres faste orkestre. De fleste

Dagens Nyheder bringer denne tegning af sommerens dirigenter anno 1920; tre Tivoli-dirigenter, og Olfert Jespersen, som begyndte sin musikerkarriere i Fregattens orkester mange år tidligere, og som nu dirigerer Zoologisk Haves 20-mands orkester. Dagens Nyheder, 25. juli 1920.

musikere er glade for mulighederne for at skaffe brød på bordet – men hvis man vil spille den musik, de fleste er uddannet til, er alternativerne til gengæld ikke overvældende. Der er stadig kun et enkelt fastansat orkester med symfonisk besætning i landets hovedstad; Det Kongelige Kapel med 58 stillinger er uden konkurrence langt de fleste danske orkestermusikeres hede drøm om en sikker ansættelse med udsigt til en god pension. Orkestret i Tivoli er fortsat kun den næstbedste løsning med fire en halv måneds arbejde hver sommer i et orkester med 45 kolleger og mulighed for at spille et enormt repertoire, som spænder fra Lumbye til Stravinskij.

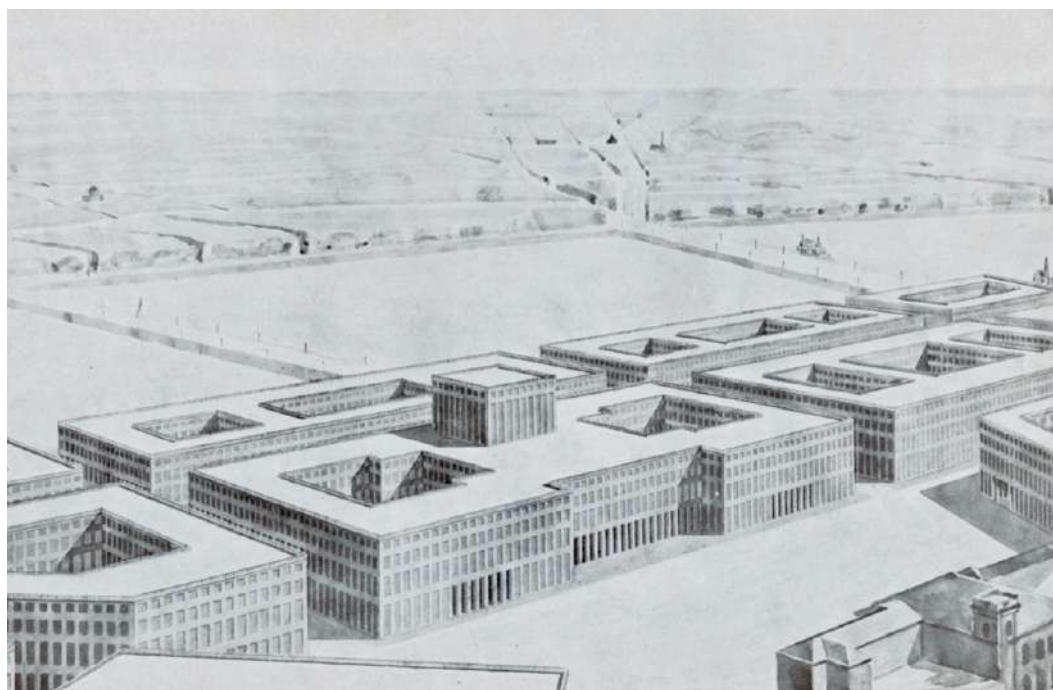
I vintersæsonen, når orkestret – stadig med Frederik Schnedler-Petersen som dirigent – optræder som Københavns filharmoniske Orkester, er der kun aflønning for hver af de søndagskoncerter, der bliver afholdt i Odd Fellow Palæet. Dertil kommer, at orkestret også hver vinter spiller ca. 20-25 koncerter som husorkester for byens musikforeninger – Musikforeningen, Cæciliaforeningen, Dansk Koncertforening og Dansk filharmonisk Selskab – med hver forenings respektive dirigenter.

Af økonomiske grunde har palækoncerterne absolut minimal prøvetid. En stor del af repertoireet kender musikerne i forvejen fra Tivolisæsonen, så det er ofte koncerter med blot en gennemspilning som forberedelse. Hvis standarden skal op, og det skal være muligt at rekruttere og fastholde de bedste musikere, må man finde en helårsløsning på ansættelsen af Tivolis orkester.

Store planer

Selv om drømmen om et helårsansat Tivoli-orkester først bliver til virkelighed med oprettelsen af Sjællands Symfoniorkester i 1965, er der alligevel hjerner, der tænker store tanker om at samle og udbygge det københavnske musikliv i bedre rammer allerede i begyndelsen af det 20. århundrede. I 1918 folder idéerne sig ud i det helt store format. Filharmoniens Projekteringskontor – et konsortium af

interesserede med musikpædagogen Kaj Bendix i spidsen – udsender et forslag i bogform med nøje planer for et kæmpebyggeri over den nuværende banegrav mellem Hovedbanegården og Vesterport. Her skal være et kombineret opera- og koncerthus, med teatersal, tre koncertsale, to faste orkestre – et udvidet kongeligt kapel med 92 musikere og et nyoprettet symfoniorkester med 75 – en orkesterskole og en musikdramatisk elevskole. Det hele anslås at ville koste 29 millioner kroner – en fuldstændig uhyrlig sum i 1918. Til sammenligning kostede opførelsen af Gamle Scene på Kongens Nytorv 1,5 millioner tilbage i 1874. Planerne viser sig da også hurtigt at være langt over, hvad der er politisk vilje til at finansiere. Tre år senere forsøger man endnu en gang at blæse liv i debatten med et nyt projekt, men igen forgæves.

Projektet med et kombineret opera- og koncerthus langs søerne indeholder også både selskabslokaler og en stor restaurant. Det er beregnet ned til mindste detalje; der ville være brug for 463 ton kul årligt til opvarmning af bygningerne, 35 "garderobekoner" til foyerområdet, og 25 anretterborde til restauranten. Tegning fra projektforslaget af Ivar Bentsen, 1918.

I december 1924 lufter Tivoli planer om at rive det gamle Apolloteater ned og bygge en stor, moderne koncertsal med 3.000 pladser med indgang både fra selve Tivoli om sommeren, og fra den nuværende H.C. Andersens Boulevard om vinteren. Nogle af Tivolis aktionærer slår sig i tøjret på årets generalforsamling ved udsigten til en udgift på over to millioner kroner; deres holdning er, at koncertsale ikke betaler sig, og at man hellere skal koncentrere sig om tiltag, som kan give dem et større udbytte fremover. Aktionærerne kan nu sove roligt – heller ikke denne plan bliver til virkelighed. Til gengæld får et helt andet projekt udenfor Tivoli for alvor vind i sejlene.

Radioen sender

Den 1. april 1925 begynder Statsradiofonien sin virksomhed på forsøgsbasis – og dermed er grunden lagt til en fuldstændig omvæltning af musiklivet i København. Den nye opfindelse er faktisk allerede blevet præsenteret i Tivoli to år tidligere; i juli 1923 kan gæsterne gå ind i en bygning tæt på koncertsalen og høre både koncerter fra udlandet, og såmænd også – i samarbejde med de private radioklubber i København – direkte radiotransmissioner af Schnedler-Petersens orkester i koncertsalen få meter væk. Godt lyder det sikkert ikke, men udviklingen går hurtigt, og det er klart for mange, at radioen har en stor fremtid for sig. Politikerne får styr på den lovløse tilstand i æteren, og sørger for et effektivt monopol med statens stempel.

Driftslederen er kammersanger Emil Holm, som er valgt i et ansøgerfelt, der bl.a. tæller Frederik Schnedler-Petersen. Tivolidirigenten må tage til takke med en plads i radioens ligeledes nyoprettede programråd.

Problemerne mellem de to mænd opstår meget hurtigt. Holm er forhenværende formand for Dansk Solistforbund – og Schnedler-Petersen er nuværende formand for udbrydergruppen af kunstnere i Solistforeningen af 1921. Banen er kridtet op fra begyndelsen, og Emil Holm favoriserer uhæmmet medlemmerne af Dansk Solistforbund til opgaverne med at spille musik i radioen. Frederik Schnedler-Petersen er rasende.

Alligevel er radioen også fra begyndelsen en chance for både Tivoli og Det Kongelige Teater. Begge institutioner går med til aftaler om direkte transmissioner af forestillinger og koncerter. Tivoli får 140 kroner for hver transmission,

Radioen opretter sit eget ensemble med skiftende besætning fra klavertrio og opad, alt efter behovet. Når man når op på syv musikere, kalder man ensemblet for "Radio-Orkestret"; besætningen er tre violiner, en cello, en klarinet, et klaver – og et harmonium. Selvom det lyder som en vittighed i symfonisk sammenhæng, er ensemblet kimen til et orkester, der hurtigt bliver en alvorlig konkurrent til det etablerede musikliv i København. Foto: DR.

og 15. juli 1925 sender radioen den første direkte koncert fra Tivolis koncertsal. Konserterne fra Tivoli er et fast programpunkt i radioen både tirsdag og søndag resten af sæsonen. Der er stadig ofte mere støj end musik i hovedtelefonerne hos modtagerne, men for mange er det nærmest ufatteligt, at de kan sidde i Hirtshals og lytte til Tivolis orkester en søndag aften. Der bliver samlet selvbyggerradioer til den store guldmedalje i de små hjem rundt om i landet.

Radioen er en helt ny dimension i musiklivet – også som inspiration. Frederik Schnedler-Petersen fortæller i et interview i sommeren 1926, at han skam selv ofte lytter til udenlandske radiostationer, og hører nye værker og kunstnere fra Berlin, London og Rom. Men konflikten mellem Emil Holm og Schnedler-Petersen fortsætter – og da programudvalget skal genbesættes året efter, er Tivolis kapelmester ude af billedet. Radioen vil heller ikke længere transmittere hans koncer-

ter fra Tivoli – men til gengæld gerne harmoniorkestrets. Det er Tivoli ikke interesseret i, og radioen sender i stedet fra Københavns kommunes harmoniorkesters friluftskoncerter i Rosenborg Have. Da Tivoli gør sæsonen 1926 op, er det tydeligt, at besøgstallet i koncertsalen er faldet; kun når der optræder berømte solister, er der noget, der bare ligner fuldt hus. Så meget desto mere ærgerligt er det, at man samme år har udvidet publikumskapaciteten i koncertsalen fra 1.000 til 1.500 pladser. Publikum svigter den sommer, og det ses endnu tydeligere nu. Direktør Victor Lemkow skyder i et interview med *Folkets Avis* hele skylden på radioen:

Med 100.000 Radiolyttere kan det ikke forundre, at Koncertpublikum'et bliver borte. De interesserede kan uden Udgifter af nogen Art sidde hjemme i deres Stue og høre Koncert, og det foretrækkes selvfølgelig i mangfoldige Tilfælde.

Folkets Avis mener nu, at Lemkow kun til dels har ret i, at radioen er grunden til det sløje fremmøde i koncertsalen; Tivoli har sovet i timen, og kun flere interessante solister og en bedre programpolitik kan redde situationen.

Konflikten mellem det gamle musikliv og radioen fortsætter i årene fremover. Tivolis orkester mister nu ikke kun musikere til Det Kongelige Kapel, men også i høj grad til det nye radioorkester, som hurtigt vokser, og som også kan tilbyde de eftertragtede helårsansættelser.

I 1932 lægger harmoniorkestrets 24 musikere sag an mod Statsradiofonien, fordi radioteknikerne har været i Tivoli for at optage lyd – på voksgrammofonplader – til en børneudsendelse om en tur i Tivoli. Man optager blandt andet et par numre i orkestrets åbne musikpavillon – og gennem fagforeningen sagsøger hver enkelt musiker nu radioen for at få udbetalt honorar efter tariffen for udsendelse af grammofonplader. Radiochefen Emil Holm holder på, at musikken blot var lydkulisser i en udsendelse, der slet ikke var fokuseret på musikken. Sagen fuser ud, men konflikten mellem det etablerede kulturliv og opkomlingen i æteren er tydelig. Direktør Lemkow skærer det ud i pap i *Dagens Nyheder* i maj 1933:

Tivolis Opgave er at faa Folk ud, og Radioens Opgave er at faa dem til at sidde hjemme og lytte. Vi har modsatte Opgaver her i Livet og kan saaledes absolut ikke finde hinanden.

*To af førsteviolinerne i
Schnedler-Petersens
orkester, Christian
Madsen og Victor
Melchior.
B.T., 9. juni 1931.*

Gæster fra Paris

Et af forsøgene på at få flere til at løse billet til koncertsalen løber af stablen i juni 1927. Schnedler-Petersen har engageret fire sangere fra Opéra-Comique i Paris. Planen er oprindeligt en komplet opførelse af Massenets opera *Manon* fra 1884, som stadig aldrig er blevet spillet i Danmark. Da det kommer til stykket, må man – af praktiske og økonomiske grunde – nøjes med halvanden times uddrag af operaen uden kor.

Publikum er begejstret, selv om flere aviser rynker på næsen af det, de mener er lidt for sukkerglaseret fransk musik. Det er helt tydeligt heller ikke solister fra øverste hylde i den franske trup, der har taget turen til København. Alligevel er koncerten totalt udsolgt, og man gentager den to dage senere. Senere på sæsonen programsætter Schnedler-Petersen en semiscenisk opførelse af Kuhlaus *Røverborgen* – igen i uddrag.

Instruktøren Peter Gradmann har taget initiativet til opførelsen, og instruerer selv et dansk sangerhold med både unge talenter, kongelige operasangere og en enkelt amatør. *Ekstra Bladets* udsendte giver en levende beskrivelse af resultatet:

Fru Villie Hagbo-Petersen straaledede som en hel gylden Sol i dette Selskab: Fru Ellen Nielsen, Hr. Preben Rovsing, Hr. Henry Skjær, Hr. Edmond Reddersen, der ikke alle sammen var lige vellykkede. Det er dog især Rovsing, jeg har et Horn i Siden paa, han er fæl. Da dette fede Menneske med sit affekterte Butikssmil i sidste Akt raabte til Fru H-P.: Kom i min aabne Favn! Saa gøs det i mig. Vilde Fruen ikke faa kvalmeondt alene ved Tanken om at skulle falde i Rovsings Favn? ... Man kan ikke uden Harme være Vidne til, at Henry Skjær, som jo dog har en

smuk Røst, staar og formelig udbreder en tyk Dunst af Kedsommelighed og Talentløshed omkring sig. Han er af Træ, Træ, Træ ... Men hvad er Edmond Reddersen gjort af, hvis det ikke ogsaa er af Træ? Han stod som en tør Flagstang og sang Drikkeviser og Fanden-i-Voldske Røversange, ret op og ned som en Pind ... Hvad kunne Peter Gradmanns sikkert meget omhyggelige Instruktion hjælpe overfor saa megen dramatisk Uformåenhed? Ja, i Fru Ellen Nielsen er der dog lidt Blod, lidt Humør, lidt Drama, man livede dog en lille Smule op, naar hun sang. Men ellers døde man hvert Øjeblik.

Frejlif Olsen slutter sin anmeldelse med at notere på positivsiden, at orkestrets koncertmester Carlo Andersen dog var nyklippet.

Pauser og påklædning

I 1927 er Tivolis direktion igen på kollisionskurs med havens over 100 musikere. Københavns Orkesterforening holder stejlt på reglen om, at deres medlemmer ikke må spille sammen med udenlandsk arbejdskraft – og Tivoli er nødt til at rette ind for at undgå at stå helt uden musikere.

Musikernes fagforening har også fastslået, at det kræver et orkester på minimum 20 mand at spille i koncertsalen i vinterperioden, hvor man især lejer salen ud til foreninger af alle slags, som har brug for et stort lokale til deres jubilæer og andre festligheder. Det er for dyrt for mange foreninger at skulle betale for hele 20 musikere, og Tivolis ledelse forsøger at finde et kompromis, så deres kunder i det mindste får mere for deres penge. Cheferne viser deres totale mangel på indsigt i praktisk afvikling af musik, da de foreslår, at musikerne – til gengæld for at Tivoli bøjer sig for kravet om de 20 musikere – stryger deres tarifmæssige fælles pauser. Idéen er så, at fire af musikerne på skift holder pause, så man leverer et orkester på 16 mand, der til gengæld spiller hele tiden. Musikerne tager sig til hovedet, og afslår det lidt for kreative forslag. Enden på sagen bliver, at foreningerne må betale, hvad det koster at have et orkester på 20 musikere til deres arrangementer – eller finde et andet lokale i byen.

En anden kilde til gnidninger mellem ledelsen og musikerne er deres påklædning. En anonym abonnent klager i april 1926 i *Berlingske Tidende* over koncertsalens musikeres alt andet end ensartede tøj:

Nogle sidder i Jakke, andre i Jaket, atter andre i Diplomatfrakke, ja, der findes endog dem, der bærer blød Flip. Det er ikke dette vort Eliteorkester værdigt, navnlig ikke overfor Udlændinge. Kun om Lørdagen og ved enkelte festlige Lejligheder ses det i Kjole og hvidt. Altsaa, maa vi bede om en ensartet Paa-klædning, enten Kjole eller Smoking. Paa enhver Restauration tages der dette Hensyn til Publikum. Hvorfor saa ikke i Tivoli?

Klagerne fortsætter i mange år, men ingen har åbenbart for alvor lyst til at tage konflikten med musikerne på lige det felt. Der er andre områder, hvor der er langt større udfordringer.

Krisen kradser

Det helt store problem for Tivoli i slutningen af 1920'erne er fortsat det svigtende besøg i koncertsalen. De mange solistaftener betyder, at der oftere og oftere bliver taget entré til enten alle pladser i koncertsalen eller til et begrænset område – og selv om der er tæt kamp om de gratis sæder, så kniber det nu gevaldigt med at sælge resten. Ved en Mahler-koncert i 1928 omsætter man kun billetter for 67 kroner. Udgiften til musikernes løn for koncerten er omkring 20 gange højere. Bølgerne går højt på Tivolis generalforsamlinger, hvor rasende aktionærer kræver, at man øjeblikkeligt standser med at hælde penge direkte i afløbet.

Der er endnu større problemer for musiklivet, hvis man ser det hele i helikopterperspektiv. Den globale krise brager igennem i 1929 og gør ikke tingene nemmere. Danskerne må i høj grad prioritere huslejen og det mest nødvendige, og koncertbilletter og restaurantbesøg er luksus, som ofte bliver fravalgt. Masser af musikere bliver fyret fra deres ellers gode restaurationsjob, og samtidig er tonefilmen nu en frygtindgydende realitet for biograforkestrene. Arbejdsløsheden blandt københavnske musikere er på 25% i 1932.

Staten iværksætter flere ting, som skal beskytte danske interesser, men som samtidig gør arbejdet med at drive et mere og mere internationalt program i Tivoli en del mere besværligt. Fra 1926 og frem skal udenlandske musikere – også solister – have arbejdstilladelse for at spille i Danmark. I 1932 oprettes Valuta-centralen, som skal regulere forbruget af fremmed valuta til eksport, og forhindre, at man er nødt til at sætte renten op for at beskytte den danske krone.

Den uønskede verdenstenor

I sommeren 1929 er den danske tenor Lauritz Melchior på et sjældent besøg i sit hjemland. Han er nu uden konkurrence verdens førende heltetenor, og synger Wagner på The Met i New York, på Covent Garden i London og ved festspillene i Bayreuth.

Social-Demokraten spørger den celebre gæst, om han ikke skal synge i Tivoli, som han gjorde så tit før i tiden, når han nu er hjemme?

Tivoli bryder sig ikke om mig ... For nogle Aar siden lod jeg min Sekretær meddele Tivolis Direktion, at jeg var ledig i nogle Dage og gerne ville præsentere mig i Koncertsalen for mine Landsmænd, men jeg fik det Svar tilbage, at det havde "ingen Interesse" ...

Interessen – eller muligheden for at imødekomme Melchiors honorarkrav – er åbenbart bedre året efter, hvor Melchior er i Berlin på et længere gæstespil. Han ankommer med toget fra Tyskland kun to timer før koncerten i Tivoli 18. juni. Han synger naturligvis Wagner – men selv et verdensnavn som Melchior kan ikke fylde koncertsalen helt; der er et par hundrede tomme sæder til koncerten med en mand, der fylder verdens største operahus til det sidste. De, der er mødt op, får til gengæld lyd for alle pengene.

Nye dirigenter

Tivolis ledelse bryder hovederne for at finde en løsning på billetsalgsproblemet. Måske er en af grundene til den svigtende interesse, at det stort set altid er den samme dirigent, der leder koncerterne – og at han nu har gjort det i over 20 år. Aviserne lufter jævnlige deres mening om, hvad mange mener er Schnedler-Petersens halvsjuskede og kedelige gennemspilninger. *Nationaltidende* skriver i juli 1929:

Publikums Sans for at skelne mellem godt og ondt er forandret betydeligt alene de sidste ti Aar og forvandles stedse stærkere; og dette gælder maaske endda særlig Sansen for Orkestermusikkens Udførelse.

Frederik Schnedler-Petersen holder nøje styr på, hvad der bliver spillet i koncertsalen – og i 1920'erne får han i flere sæsoner fremstillet små hæfter med en liste over sæsonens repertoire ordnet efter genre. I 1928 bliver der ifølge listens otte sider opført 504 forskellige værker, hvoraf de 89 er ouverturer. Det er helt tydeligt Schnedler-Petersens prestigeprojekt, hvor kun det, han definerer som "seriøs" musik, kommer med: han oplister ikke en eneste komposition af H.C. Lumbye, Strauss'erne eller andre af de populære dansekomponister – selv om han faktisk dirigerer hele 108 forskellige valse, galopper, marcher og polkaer af dem i sæsonens løb.

Musikmuseet / Nationalmuseet.

Direktionen beder Schnedler-Petersen om at komme med idéer til mulige gæstedirigenter. De afviser hans forslag om at invitere bl.a. Jean Sibelius med den begrundelse, at man fortrækker yngre – og, nok underforstået, billigere – kræfter.

Forhandlingerne med Det Kongelige Teaters 34-årige kapelmester Johan Hye-Knudsen falder til jorden; Hye-Knudsen forlanger 1.000 kroner for en aften i Tivoli, og det er åbenbart ikke til forhandling. Til gengæld takker tre unge danske dirigenter ja til opgaven – og det ligger i luften, at engagementet er en uofficiel konkurrence om at blive en slags fast andenkapelmester i koncertsalen. Ledelsen er helt klart begyndt at tænke på et generationsskifte.

Den første af de tre præsenterer sig ved en koncert 25. august 1930. Thomas Jensen er tidligere cellist i Tivoli-orkestret, og han har siden 1927 arbejdet som dirigent ved Aarhus Teater. En uge senere er Jacob Gade i ilden – han er netop blevet arbejdsløs, fordi hans faste arbejdsplads er gået over til talefilmen; siden 1921 har Gade ledet det 24 mand store biograforkester i Paladsteatret – og han er kendt ikke mindst for sine egne kompositioner, først og fremmest verdenshittet, der bliver kendt under titlen *Tango Jalousie*. Rygtet i byen siger, at Emil Reesen, som nu er førstekapelmester hos Stats radiofonien, er den tredje kandidat. Det afviser han selv i et interview med avisen *Klokken 5*:

Jeg har ikke faaet en saadan Henvendelse, og det kunde heller ikke have faldet mig ind, at optræde en enkelt Aften som Gæst, navnlig ikke, hvis det skulle gøres til en Kapelmesterkonkurrence. Jeg mener, i al beskedenhed, at jeg har dokumenteret hvad jeg kan som Kapelmester ... Og det giver absolut ikke Beviser paa ens Kvalifikationer, hvad der kan præsteres paa en enkelt Aften.

Den sidste af de tre gæstekapelmestre i 1930 er wieneren Oscar Stalla, som kommer til København første gang i 1921 som dirigent for et operettegæstespil. Siden da har Stalla dirigeret promenadeorkestret i Tivoli en enkelt sæson, inden Scala headhunter ham til deres operetteforestillinger. Han dirigerer også et par år på restaurant Wivel, inden han tager til Berlin som dirigent for et 60 mand stort orkester på revy- og lystspilteatret Grosses Schauspielhaus. Nu er Stalla tilbage for en enkelt aften, som han til manges store glæde fylder udelukkende med wienermusik af Johann Strauss og hans kolleger.

Opgiver Tivoli symfonierne?

Men inden der kommer noget resultat af den slet skjulte dirigentkonkurrence, kaster Tivolis ledelse i november 1930 en bombe i pressen. De vil tage konsekvensen af de dårlige besøgstal til de symfoniske aftener, og helt sløjfe dem. Direktør Victor Lemkow siger til *Berlingske Tidende*:

Vi har hidtil om Lørdagen afholdt Symfonikonserter, men vi synes ikke, at vi kan blive ved. Økonomisk stiller Forholdet sig saadan, at hver Symfonikoncert koster os 12-1400 Kr. udover de daglige Udgifter til Orkestret. Og i gennemsnit har disse Konserter i Billetsalg indbragt os 66 Kr. Entréindtægten har været paa 14 Kr. en enkelt Dag – og naar den var højt oppe, saa var der 100 Kr. i Kassen. Alligevel vilde vi sige, at Udgifterne ikke spillede nogen Rolle, hvis Konserterne blot interesserede Publikum. Men det viser sig altsaa, at det paa ingen Maade er Tilfældet, og derfor har vi nu besluttet at holde op.

Lemkows plan er i stedet at tilbyde publikum store harmoniorkesterkonserter på Plænen og øge udbuddet af musik, der i det mindste lugter lidt af det, de unge først og fremmest vil have; jazzen.

Diskussionen i pressen i de følgende dage går ikke stille af. Aviserne og læserne skriver for og imod de nye tanker – og de fleste af stamkunderne i koncertsalen er enige om, at det største problem er, at Tivoli tager entré til koncerterne; fremmødet ville naturligvis være langt større, hvis koncerterne var gratis, som i de gode, gamle dage. På Tivolis generalforsamling 10. december bliver Schnedler-Petersen kritiseret for mangelfuld ledelse af koncertsalen. Ledelsen svarer, at bestyrelsen snarest vil tage sagen op.

Samtidig kører en parallel debat i samme periode om danske musikeres generelle situation i en tid, hvor biograferne en efter en køber udstyr til at vise talefilm, og derfor fyrer de mange musikere, som i årevis har levet af at spille til stumfilm. Mange mener, at musikerfaget simpelthen er ved at dø ud.

De før så populære Palækoncerter – Schnedler-Petersens og Tivoliorkestrets faste søndagsopgave i vinterhalvåret – slutter i 1931 efter 36 år på grund af manglende publikumsinteresse. I den anledning skriver Carl Nielsen et åbent brev til sin gamle studiekammerat Schnedler-Petersen i *Politiken*:

Du har gjort mere end din Pligt over for dansk Musik, baade som Chef for Tivolis Symfonikonserter og som Leder af Palækoncerterne og den offentlige Musik i København. Modtag derfor en varm Hilsen og Tak fra en af dem, der har nydt godt af din varme Interesse, dit rige Initiativ og din aldrig svigtende Pligtfølelse over for den gode Kunst, hvad dine Programmer gennem de mange Aar noksom beviser. Giv mig din Haand. Jeg trykker den, medens vi haaber paa bedre Tider for vor Kunst. Men vi er nødt til at bøje vore Hoveder under den isnende Ligegyldighed, der nu hersker over for den gode Musik i det ganske Land.

To dirigenter i koncertsalen

Sagen om symfonikonserterne i Tivoli ender med et kompromis; de afskaffes ikke helt, men der skæres kraftigt i antallet – og man vil invitere gæstedirigenter til at lede dem. Schnedler-Petersen har svært ved at skjule sin skuffelse.

Man ender med at tage idéen om en kollega til kapelmesteren op igen, men direktionen er ikke sikker på, at man har afsøgt markedet grundigt nok. I slutningen af marts 1931 indrykker Tivoli en annonce i aviserne om en anden-kapelmesterstilling i koncertsalen fra 1932 og frem.

Der kommer omkring 20 ansøgninger til jobbet, og Tivoli nedsætter et bedømmelsesudvalg bestående af komponisterne Carl Nielsen, Hakon Børresen og Peder Gram.

På baggrund af de tre eksperters indstilling udvælger Tivoli fire kandidater, som så skal afprøves ved koncerter foran symfoniorkestret i koncertsalen; Thomas Jensen, som allerede har været gennem den lignende test året forinden, Johan Hye-Knudsen, som åbenbart har slækket på sine honorarkrav, oboisten Svend Christian Felumb fra Det Kongelige Kapel og kapelmester Carl Wendelboe Jensen, som hidtil har dirigeret et kombineret teater- og koncertorkester i Bremen.

Schnedler-Petersen er klar over, at han er ved at blive kørt ud på et sidespor, men han trækker lidt overbærende på skuldrene da *Politiken* spørger om hans forventninger til de yngre kræfter:

Vi har udvalgt dem, men vi har ikke lovet i ethvert Tilfælde at engagere en 2. Kapelmester imellem dem. Hvis de ikke kan bestaa Prøven, maa vi jo lade nogle andre prøve for os.

*Svend Christian Felumb.
Musikmuseet / Nationalmuseet*

De fire kandidater har hver en aften med orkestret i juni måned – og den 16. juni kan Tivolis direktion udsende en pressemeddelelse om, at bedømmelsesudvalget har indstillet den 33-årige Svend Christian Felumb til stillingen. De gør samtidig opmærksom på, at Thomas Jensen kom ind på andenpladsen, og at de to må betragtes som næsten ligeværdige. Netop de to dirigenter kommer senere til at indgå i et parløb, som ingen kan forudsige i 1931 – foreløbig er det Felumb og Schnedler-Petersen, der skal deles om opgaverne de næste fire år.

Tenorsommeren 1931

Sommeren 1931 står i høj grad i tenorernes tegn i København. Italieneren Tito Schipa synger i Tivoli 1. juni. Otte dage senere synger Beniamino Gigli i Forum. Men den helt store sensation kommer først til byen i slutningen af juli. Den 28. juli står en 20-årig svensker lidt benovet foran orkestret i koncertsalen til formiddagens prøve. Han har taget nattoget fra Sverige til København, men han kan ikke sove af nervøsitet, for han er klar over, at en koncert i Tivoli kan blive begyndelsen på en international karriere; København er nærmere de store europæiske hovedstæder end Stockholm, og hvis man har succes her, er der måske andre, der får øje på det. Aviserne rapporterer:

En ejendommelig Prøve fandt i Gaar Formiddags Sted i Tivolis Koncertsal. En ganske ung, svensk Sanger mødte til Prøve med Orkestret. Den unge Mand havde runde, pluskæbede Kinder, førte sig med tung Alvor, gjorde et noget mut Indtryk. Musikerne skottede til ham og tænkte over, at de for denne Flødebolles Skyld maatte sidde og spille i den store Koncertsal en varm Solskins-Sommerdag. Stemningen var ham ikke helt venligsindet. Uanfægtet gik den unge Mand frem og sang en Arie af Mozart, mens Orkestret spillede dertil, og da Sangen var til Ende, rejste hele Orkestret sig op og klappede.

Både aviserne og publikum er allerede på forhånd klar over, at noget stort er under opsejling, da Jussi Björling skal debutere i Tivoli – hans allerførste engagement udenfor Sverige. Året forinden er han blevet ansat som tenorsolist på Stockholmsoperaen. Han knokler med masser af nye roller, og han får sceneerfaring så det basker. Allerede mens han stadig er studerende på operaskolen i Stockholm, er pladebranchen interesseret i den unge tenor. Han er kun 18 år, da han indsynger sine første plader, og en dag lander en af dem hos den musikalske kontorchef Richard Rydberg i Tivoli. Rydberg lytter til lakpladens to sange af den svenske komponist Wilhelm Peterson-Berger – og han er ikke i tvivl.

Rydberg beslutter med det samme, at Tivoli må have fat i sangeren på pladen. Han researcher på navnet, og finder ud af, at det er den velkendte Tivoli-veteran John Forsell, der er den unge sangers mentor. Forsell er nu også både forstander

Tivolis kontorchef Richard Rydberg ved sit skrivebord. Rydberg kommer til Tivoli i 1917 fra et job hos musikforlaget Wilhelm Hansen. Han er amatørsanger, og har som helt ung taget fløjtektioner hos Joachim Andersen. Tivolis Arkiv.

for operaskolen og chef for operaen i Stockholm – og han mener nok, at Jussi er parat til at synge i udlandet også.

Björling havde ikke behøvet at ligge søvnløs i toget. Koncerten 29. juli 1931 bliver en kæmpesucces – og dagen efter skriver Axel Kjærulf i *Politiken*:

Sjældent har man hørt saa skøn en Røst – en tindrende Tenor af en mandig Fasthed og Fylde, samtidig denne blide Klang med det særlige og saa fortryllende Nordlys-Skær.

Jussi Björling tager hjem til Stockholm igen – sammen med en ung, dansk pige, han lige har mødt. Hun får nu ikke lov til at blive i den svenske hovedstad længe; operachef Forsell sender simpelthen pigen hjem igen – Björling skal koncentrere sig om karrieren.

Koncerten i Tivoli bliver startskuddet på en af de største tenorkarrierer i historien. Turen går til Wieneroperaen, og derfra til engagementer i resten af Europa og i USA. I løbet af få år er Jussi Björling en af de mest fejrede tenorer i verden, og når han skal synge koncerter, går han forbi plakater, hvor der med store bogstaver står: "*The World's Greatest Tenor*".

Men selv om Björling snart er fast gæst på The Met i New York i mange måneder hver sæson, så husker han Tivoli resten af sit liv. Han kommer tilbage til København næsten hvert eneste år frem til sin død i 1960, med et nødvendigt afbræk i kontinuiteten i de to sidste år af den tyske besættelse. Alene i årene 1932-36 synger Jussi Björling ikke færre end 24 koncerter i Tivoli, både i koncertsalen og udendørs på plænen.

Björling elsker at fiske, og opnår endda at kunne dyrke sin store hobby, når han er i København; han får som den eneste lov til at fiske i Tivoli-søen, når han er gæst i haven.

KONCERTSALEN
Dirigent: FR. SCHNEDLER-PETERSEN

Kl. 7³⁰, 1. Afdeling

1. »Sakuntala«, Fantasi-Ouverture Goldmark
2. Norsk Springdans Joh. Svendsen
3. Vals af Oprt. »Grevén af Luxemburg« Lehár
4. a) Sarabande. - b) Improvisazione
af »Danse-Suiten« Victor Bendix
5. Siegfrieds Rhinfart af Musikdr. »Ragnarok« ... Rich. Wagner

Kl. 9. 2. Afdeling

Den svenske Tenorsanger JUSSI BJÖRLING
fra Operaen i Stockholm.

Billetter à 2,00, 1,50 og 1 Kr. faas i Billetsalget ved Tivolis Hovedindgang
Kl. 10-8, samt ved Koncertsalens Billetkontor fra Kl. 7.

6. Ouverture til Op. »Don Juan« Mozart
7. Don Ottavios Arie i 3. Akt af Op. »Don Juan« Mozart
Jussi Björling.
8. Judex af »Mors et Vita« Gounod
9. Arie af Op. »Romeo og Julie« Gounod
Jussi Björling.
10. Intermezzo af Op. »Jolanthe« Tschaiikowsky
11. Cavaradossis Arie af Op. »Tosca« Puccini
Jussi Björling.
12. a) Trollsjön A. Söderman
- b) Långtan A. Söderman
- c) An Silvia Schubert
- d) Wanderers Nachtlid Schubert
- e) Die böse Farbe Schubert
Jussi Björling.
Ved Flyglet: Otto Olsen.
Flygel: Hornung & Møller.

Kl. 10³⁰, 3. Afdeling

13. Ouverture til Op. »Jægerbruden« Weber
14. Serenade fra det 16. Aarhundrede Haydn
15. Doctrinen, Vals Edy. Strauss
16. Fantasi over Motiver af Oprt. »Den glade Enke« ... Lehár
17. Entr'acte af Op. »Mignon« Thomas
18. Le père la Victoire, Marsch Louis Ganne

*Programmet for Jussi
Björlings debut i Tivoli.
Tivolis Arkiv.*

Jussi Björling fotograferet i Tivoli 14. juli 1933. På billedet nederst ser man køen til billetkontoret samme dag til den tredje og efter planen sidste koncert med Björling i Tivoli den uge. Dagen efter synger han koncert i Malmö, og i sidste øjeblik får Tivoli arrangeret endnu en ekstrakoncert med tenoren den 16. juli. Jussi Björling ender altså med at synge fem koncerter i to forskellige lande på kun otte dage. Jussi Björling Museet, Borlänge.

Det muntre hjørne med dirigenten Waldemar Larsen foran sit orkester på første sal i den sekskantede bygning i baggrunden. Akvarel af Axel Mathiesen, 1921. Tivolis Arkiv.

De nye rytmer

Det er ikke kun i koncertsalen i Tivoli, man mærker nye tider med nye spilleregler på musikkens område. Jazzen er tidens trend, og de klassisk uddannede musikere i orkestre og ensembler må være omstillingsparate.

Wivels restaurant i Tivoli hører til blandt eliten i restaurationsbranchen i København. Her har man i begyndelsen af 1920'erne – præcis som hos konkurrenterne rundt om i byen – ansat et salonorkester med strygere, blæsere, et klaver og slagtøj, som spiller en blanding af populær klassisk musik, operetteudtog, tidens slagere og underholdningsmusik i den respektable genre, mens der bliver spist tonsvis af hummere, kalkuner med trøfler og asparges med rørt smør. Men rundt omkring på de mere ydmyge restauranter og værtshuse i København kan man høre nye, spændende rytmer; dansemusikken med de første jazzede toner spredt sig hurtigt til de mere mondæne steder, og nu forventer gæsterne på Wivel

også at kunne danse til tidens toner efter endt måltid. Som *Ekstra Bladet* skriver i 1924:

Folk gaar ikke på Kafé for at spise og drikke, men for at blive kvikket op af Jazzens Toner.

Amerikanske jazzbands begynder at komme til København. I april 1924 gæstespiller Egberth E. Thompsons jazzband på Wivel. De to af musikerne er hvide, og tre er sorte – utroligt eksotisk for både publikum og anmeldere. *Ekstra Bladet* skriver:

Musikken turnerede af Humør og lullede Folk i den rigtige Stemning ved den uforlignelige Aberytme, de sorte Djævlø ejer fremfor alle andre.

*Restaurant Wivel ligger i Tivoli med egen indgang fra Vesterbros Passage.
Foto: Peter Elfelt, 1925. Københavns Museum.*

Publikum elsker de nye toner, og nu bliver der pludselig stillet helt andre krav til de danske musikere, som for langt de flestes vedkommende er uddannet uden at komme i berøring med andet end klassisk musik, wienerdanse og militærmarcher. Der er ingen kære mor; i 1924 indkøber direktionen på Wivel simpelthen banjoer og saxofoner til de musikere i restaurantens faste orkester, der ellers spiller klarinet, violin og cello – og så forventer de, at orkestret i løbet af et par uger kan spille rigtig jazz. Eksperimentet falder – helt forudsigeligt – ikke ud til alles tilfredshed, og i vintersæsonen 1927-28 hyrer man omsider et specialorkester til at levere den del af underholdningen. Salonorkestret spiller nu ikke længere om aftenen, men er fortsat med til at gøre en frokost til en stilfuld oplevelse.

Anderledes går det i promenadeorkestret, hvor musikerne må vænne sig til at skifte mellem Lumbye og foxtrot; deres sidste afdeling bliver en ren jazz-afdeling, og violinisterne må lære at spille saxofon, og træblæserne banjo. Det lille salonorkester er hurtigt – i hvert fald i deres egen selvforståelse – også blevet et rigtigt jazzband.

Kai Ewans

Det nye danseorkester på Wivel spiller under ledelse af den 21-årige Kai Ewans. Han har allerede været professionel jazzmusiker i seks år, de seneste to som saxofonist i Jens Warnys på det tidspunkt nystartede jazzband på naborestauranten i Tivoli, Nimb. Ewans har – som alle andre danske jazzmusikere i samme generation – selv måttet finde ud af det meste. Ewans' onkel er sømand, og han har tre mærkelige lakplader med hjem fra USA i sommeren 1917. Kai Ewans er 11 år gammel, og sammen med vennerne Valdemar Eisberg og Peter Rasmussen sidder han og lytter til de magiske plader igen og igen. De tre drenge tror ikke deres egne ører. Kai Ewans husker i en artikelserie i tidsskriftet *Jazzrevy* i 1935 tilbage på, hvordan drengene mente, at disse plader måtte være indspillet af musikere med instrumenter, ingen af dem havde hørt før:

... vi rystede paa Hovederne og sad og gættede paa, hvad det dog kunde være. Vi vidste jo ikke, at det var Saxophoner og Klarinetter, hvorpaa der blev spillet med Vibrato og store Glissader. Men vi mistog Klarinetterne for at være en Slags kinesiske eenstrengede Violiner, som Musikerne sad og kurede op og ned ad med

Pegefingrene. Man maa tage i Betragtning, at man herhjemme paa de Tider slet ikke kendte Vibrato på Blæseinstrumenter ...

*Kai Ewans' orkester i prøvelokalet på restaurant Wivel omkring 1927-28.
Peder Hansen, Little Beat Archives.*

I koncertsalen skumler kapelmester Frederik Schnedler-Petersen over jazzen med de mærkelige, nye toner. Han udtaler i et interview med *Berlingske Aftenavis* i 1929:

Jeg mener ganske simpelt, at den er ækel. Jeg har aldrig kunnet lide denne Form for Musik – og jeg tror heller aldrig, at jeg kommer til det ... Jeg skal gerne indrømme, at Negermusikken som al primitiv Musik har en stærk og ofte god Rytme. Jeg har selv i Stockholm siddet og glædet mig over en Negertrommeslager i et Jazzband – men som Helhed synes jeg, at Jazz-Musikken forsimpler Smagen ... jeg ser rødt, naar jeg tænker paa, hvor Jazz-Folkene har mishandlet det vidunderlige Instrument Saxofonen.

Snedler-Petersen er ikke den eneste, der ser på den nye musikform med overordentligt kritiske øjne; også harmoniorkesterets dirigent Ferdinand Hemme siger sin mening om orkestrets programpolitik til avisen *Klokken 5* året før:

... man skal tage sig i Agt for at gaa for langt ned i Retning af Jazz og moderne Schlagere. Jeg ynder ikke Ballade-Musik.

Mange af de musikere, som har været vant til at have banen for sig selv, ser nu deres levebrød truet af unge kolleger med banjoer og saxofoner. En ny, alternativ fagforening, Københavns Musikerforening, fordømmer allerede i februar 1924 jazzen som et uvæsen, der er ved at stjæle deres medlemmers arbejde:

... overalt danses der til Banjoernes Klimpen, Saxophonernes Hysten og Trommernes Misbrug. Det er nu en Nødvendighed, at de Musikere, der ikke følger med Tiden i Jazz'ens Kapløb om nye musikalske Banaliteter, faar sidde hjemme, selv om de saa er aldrig saa dygtige Musikere, medens unge Mennesker, der ofte daarligt har lært at holde ordentligt paa Instrumentet, men derimod kan staa paa Hænder, medes de spiller med Benene, har Masser at bestille.

Medlemmerne af Københavns Musikerforening tilbyder musik under den tarif, som Københavns Orkesterforening forlanger – og de bliver selv anklaget for præcis det samme, som de beskylder jazzmusikerne for. Formanden for orkesterforeningen, Orla Petersen, udsender allerede i 1921 en pressemeddelelse med sin uforbeholdne mening om den nye discountfagforenings medlemmer:

De anskaffer sig en Harmonika, en Mandolin eller fusker sig til lidt Lærdom paa et rigtigt Musikinstrument, og saa gaar de ud og tilbyder deres Katzenjammer til Foreningerne for en Pris, der ligger langt under de organiserede Musikers Tariffer ...

Orkesterforeningen er i øvrigt fra begyndelsen lige så skeptisk overfor jazzen som Københavns Musikerforening, men fra omkring 1926 indser man, at den nye musik nok er kommet for at blive – og ikke mindst at den også leverer nye kontingentbetalende medlemmer. Man dæmper tonen i medlemsbladet *Dansk Musiker-Tidende* betydeligt.

Den sorte brølebe

I 1933 kommer Louis Armstrong til København for første gang. Sammen med sit orkester spiller han otte koncerter i Tivolis koncertsal, og filmselskabet Palladium benytter lejligheden til at indspille tre numre med Armstrong til brug i filmen *København, Kalundborg og - ?*, som får premiere i landets biografer året efter.

Manden med Sølvtrumpeten Louis Armstrong kommer!

Den berømte Neger med Sølvtrumpeten og hans sorte Orkester spiller i Tivolis Koncertsal Fredag den 20. ds.

Louis Armstrong med sin omtalte Trompet.

Politikens omtale af Louis Armstrongs første besøg i Tivoli i oktober 1933.

Filmen kombinerer to ting, som er oppe i tiden; radioen og jazzen. Handlingen er bygget op om skuespillerne Ludvig Brandstrup og Ib Schønberg, som spiller to radioværter, der undervejs præsenterer adskillige musikindslag, bl.a. altså med Louis Armstrong og hans band. Her møder vi igen tidens uhæmmede racistiske tilgang til afroamerikanske musikere – også når det gælder en kunstner af Armstrongs format. I filmen introducerer Ludvig Brandstrup de tre numre med Louis Armstrong med et digt, ”*som forhaabentlig sætter Dem i den rette Stemning*”:

*Det er Tropenat i Junglen
og den sorte Brøleabe,
Med de store hvide Tænder
Og de stærke Gribehænder,
Kravler rundt i Skovens Kroner
Brølende de stygge Toner,
Styrter ned med et Hyl fra Grenen,
Louis Armstrong er paa Scenen.*

Senere i filmen parodierer Ib Schønberg – iført sort sminke – Louis Armstrong i sangen *My Dear Little Mother*. Sangen bliver så populær, at han indspiller den på plade med både Erik Tuxens (som spiller på soundtracket til filmen), Louis Preils og Teddy Petersens orkestre.

De otte koncerter med Louis Armstrongs orkester i Tivolis koncertsal bliver kæmpesucceser, og med også Erik Tuxens orkestret og Josephine Bakers lige så store triumfer samme sted står sommeren 1933 i høj grad i de nye rytters tegn.

I efteråret evaluerer Tivolis ledelse igen den musikalske situation. Direktør Victor Lemkow lader bomben sprænge i et interview i *B.T.*; Tivoli har opsagt alle havens musikere og kapelmestre:

Det har vist sig, at samtlige de Jazz-arrangementer, som har været afholdt i den senere Tid i Tivoli ... har været en dundrende Sukces, saa man kommer ikke udenom, at Pulikum vil høre Jazz, og det maa vi naturligtvis rette os efter.

I de følgende dage er der flere rygter i aviserne; promenadeorkestret skal fremover kun spille jazz, en af afdelingerne i hver aftens program i koncertsalen skal

*"En ældre Kapelmester
aflægger Prøve for
Direktionen". En satirisk
kommentar til planerne
om at reorganisere
Tivolis orkestre og satse
langt mere på jazzen.
Endnu engang er en
bladtegner glad for
Schnedler-Petersens
meget genkendelige
ansigt. Dagens Nyheder,
5. november 1933.*

være helliget de nye toner, og igen kommer idéen om et samlet, stort uden-dørsorkester frem. Frederik Schnedler-Petersen har ikke meget til overs for de nye tanker. *Social-Demokraten* spørger ham i et interview, om han ikke har lært noget af jazzen?

Nej, det ved Gud jeg ikke har, og jeg mener, at Jazz'en ikke har Spor af musikalsk Berettigelse i Tivolis Koncertsal. Jazz er kun nogle Rytmer og ikke Musik ...

Det hele ender med beslutningen om at afskedige Ferdinand Hemme og de 24 musikere i harmoniorkestret på gråt papir.

Heller ikke promenadeorkestret og Hjalmar Koefoed overlever i den kendte form, og i deres pavillon kan man i 1934 opleve Jean Duponts 14-mands såkaldte *Melody-Band*, som spiller jazzede toner iført militæruniformer. Besætningen er tre trompeter, to basuner, fire saxofoner en enkelt violin, en guitar, slagtøj, klaver og bas.

Et af de varme diskussionsemner i sommeren 1934 er, om damer kan vise sig offentligt i den nye strandmode, shorts. Tivoli forbyder det – på et tidspunkt, hvor herrer heller ikke kan regne med at blive sluppet ind på byens finere restauranter uden jakke og slips. Politiken, 13. juli 1934.

Bedrageri og dokumentfalsk

Hjalmar Koefoed flytter nu ind i Glassalen med et strygeorkester i grå jakkesæt, blå skjorter og grå slips med røde prikker som erstatning for det afskedigede harmoniorkester. *B.T.* gør sarkastisk opmærksom på, at det nu er meget nemmere at høre alt spektaklet fra restaurantens køkken. Jean Dupont og hans musikere – forstærket til et 18 mand stort militærorkester – spiller også en enkelt afdeling med fejende marcher i Glassalen hver aften.

Ferdinand Hemme er altså taberen i kapelmesterspillet, da Tivoli åbner i 1934. Men en ulykke kommer sjældent alene, og kun en måned senere er Hemme i aviserne igen. Han har siden 1931 også dirigeret det 70 mand store harmoniorkester, som hvert år bliver sammensat til Københavns kommunes 10 gratis søndagskoncerter i Fælledparken. Men i 1934 gennemgår kommunens revision Hemmes regnskaber for koncerterne, og de opdager, at der optræder adskillige frit opfundne navne på listen over medvirkende musikere. Hemme skriver selv under på kvitteringer for de fiktive musikeres honorarer, og stikker dem i sin egen lomme. Han skriver også en regning på 1.760 kroner til kommunen på arrangement og

udskrivning af stemmer til to numre for orkestret – et arbejde, som Tivoli allerede har betalt ham for.

Den 28. juni bliver Hemme fremstillet i byretten, og han tilstår bedrageri og dokumentfalsk. Hemme har i alt svindlet for 3.786 kroner og 50 øre, og i august bliver han idømt otte måneders fængsel og frakendelse af sine borgerlige rettigheder i fem år. Ferdinand Hemme er 61 år gammel, og bliver samme år pensioneret fra sit syngemesterjob på Det Kongelige Teater. Han dør i 1961, 89 år gammel, som en totalt glemt mand.

Gigli med forstærkning

Beniamino Gigli optræder igen i koncertsalen i Tivoli i juni 1934, ti år efter sin københavnerdebut samme sted. Denne gang synger han ikke kun for det publikum i salen, der har betalt op til 14 kroner for at høre ham, men også for de 20.000 mennesker, der er forsamlet udenfor. Foran koncertsalen holder Bang & Olufsens store højtalerbil med sine to kæmpemæssige grå tragte. Alle forlystelser er indstillet. Springvandet er slukket. *Politiken* rapporterer:

Aftenen var ganske stille. Himmelen graablaa og smuk. Et enkelt Vindpust fik nu og da Vimplerne til at blafre let. Og de mange Mennesker stod i fuldkommen Ro og lyttede til Sang og Musik. Saadan har vi aldrig kendt Tivoli, der ellers er saa fuld af Lyde, af Støj og Munterhed. Saa at sige ingen i Menneskehavet turde flytte sig videre af Angst for, at Gruset, som kvastes under deres Fødder, skulde mindske Glæden for de Nærmeststaaende ... Det var saa morsomt at se ud over de mange Mennesker, hvis Øjne var rettet mod Koncertsalen ... Paa Nimbs Terrasse, i Glassalen, Divan, Taarnpavillonen og i Bodega sad Mennesker og hørte Gigli synge.

Gigli synger tre arier – fra Meyerbeers *Afrikanerinden*, Leoncavallos *Bajadser* og Verdis *Aida* – med Schnedler-Petersen og orkestret. Mellem arierne synger han ekstranumre, akkompagneret af pianisten Vito Carnevali, som også var med, da Gigli sang i Tivoli i 1924. Men ekstranumrene kommer ikke kun løbende i programmet – Gigli fortsætter med masser af italienske sange. Koncerten varer over to timer, helt uden orkestermellemspil eller ouverturer.

I 1934 bliver koncertsalen renoveret indvendig; man fjerner påfugledekorationerne og lysekronerne – nu skal stilen være mere enkel. Bygningen får samtidig en glorie – en ny type lyseffekt, som kan ses på lang afstand. Foto: Holger Damgaard. Det Kongelige Bibliotek.

Ønskekonzert og jubilæum

Svend Christian Felumb er nu meddirigent i koncertsalen, og han iværksætter i maj 1934 en afstemning blandt publikum; en fredagsønskekonzert, hvor man kan skrive sine hede musikønsker på en seddel og lægge den i en postkasse i koncertsalen. Der kommer flere end 2.000 forslag, og Felumb laver en top-8 over de mest ønskede numre:

1. *Tjajkovskij: 1812-ouverture*
2. *Paul Abraham: Potpourri over temaer fra operetten "Blumen von Hawaii"*
3. *Martini: Plaisir d'amour*
4. *Dostall: Potpourri over wienermelodier*
5. *Puccini: Fantasi over temaer fra "La bohème"*
6. *Offenbach: Ouverturen til "Orfeus i underverdenen"*
7. *H.C. Lumbye: Koncertpolka for to violiner*
8. *Et stort Verdi-potpourri*

Men Felumb er stadig den nye mand i firmaet. I maj 1924 fejrer man Schnedler-Petersens 25-års jubilæum som musikalsk chef i koncertsalen – og han bliver overdænget med blomster i både buketter og kurve ved jubilæumskoncerten. Statsminister Thorvald Stauning og frue er med både til koncerten og ved den efterfølgende fest for over 200 gæster på restaurant Nimb. Statsministeren har fru Schnedler-Petersen til bords, og pianisten Johanne Stockmarr, som har været en af de hyppigste solister med orkestret i alle Schnedler-Petersens sæsoner, takker jubilaren på vers for "*din Takt og Forstaaelse, som gaar uden om Jazz og Musikens Forraaelse*".

Ledelsen i Tivoli giver Frederik Schnedler-Petersen lov til at bade i opmærksomheden, og hans kone fortæller stolt aviserne om de flere hundrede lykønskningstelegrammer og -breve, der er væltet ind i lejligheden i dagene op til jubilæet. Men ledelsen har også en plan, selv om Schnedler-Petersen fortsat er chefen, og Felumb er i lære. Det er helt tydeligt, at det næppe bliver ved med at være sådan ret længe.

10. Makkerpar – Thomas og Felumb

1935-44

Efter sæsonen 1934 går Tivolis ledelse i tænkeboks. Nu har jazzen fået lov til at fylde markant mere for første gang – men er resultatet også tilfredsstillende? De unge er henrykte over Jean Duponts hot-jazz i promenadepavillonen, men mange af Tivolis ældre stamkunder er rasende. Direktør Lemkow fortæller til *Social-Demokraten* i februar 1935:

Det vi foretog os i Fjor med Jazz-Orkestret paa Promenaden var kun et Eksperiment, og et Eksperiment vi ikke agter at gentage. Det er absolut ikke, fordi vi ikke var tilfredse med Jean Dupont og hans Boys, tværtimod, for de var baade flittige og dygtige, men Tivolis store og trofaste Publikum kunde ikke lide det ensformige Trommeri i Timevis, og skal jeg være helt ærlig, kunde Direktionen heller ikke goutere det.

Hjalmar Koefoed vender tilbage med sit promenadeorkester, og Jean Dupont og hans uniformerede blæsere spiller nu et mere konservativt harmoniorkester-repertoire på verandaen foran Glassalen. Men det er svært at gøre alle tilpas. I september 1935 skriver H.C. Lumbyes barnebarn, Tippe, et indlæg i *Social-Demokraten*. Han tager læseren med på en tur gennem et Tivoli, han synes er kørt helt af sporet:

Man lytter efter lidt Musik i denne Ørken af Beværtningsborde, og man fanger Lyden af lidt Messingsuppe et eller andet Steds fra. Ved at gaa efter Lyden, opdager man, at Støjen kommer fra et Orkester, der er anbragt i en Glassal, dybt nede i en Grøft. Orkestrets Toner blandes med Skrig fra den lige overfor beliggende Rutschebane, og man gaar videre over til Koncertsalen. Her gaar det meget højtideligt til. I Steghede sidder Folk paa lange Bænkerader og lytter til klassisk Musik, medens en eller anden Gæstedirigent spjætter ud med Arme og Ben, og som ofte tages der ekstra Entré til denne "Forlystelse", antagelig for at vise, hvor pæne Stolesæderne er, naar de er slaaet op. Nej, Tivolis Koncertsal har overlevet

sig selv, og med Schnedler-Petersens afgang burde dette Rudiment afskaffes og Pengene anvendes til noget mere nyttigt, f. Eks. et stort og flot Militærorkester midt i Haven.

Tippe Lumbye er sikkert selv helt parat til at dirigere netop sådan et stort orkester – men han kan nu ikke have set helt nøje efter i Tivolis programmer; sommeren igennem dirigerer Svend Christian Felumb faktisk netop en række søndagskoncerter om eftermiddagen på plænen med et til lejligheden sammensat stort harmoniorkester på 50 musikere. Det er åbenbart ikke helt den forventede succes i forhold til udgiften, så søndagskoncerterne bliver strøget igen, da man planlægger sæson 1936.

Jazz i salene

Uanset ledelsens zigzagkurs er jazzen kommet for at blive. I 1935 kan man nu også høre den 27-årige Svend Nikolajsen og hans "Show-Band" i Glassalen. *Social-Demokraten* er positiv på den lettere nedladende facon, som stadig er normen, når de etablerede medier skriver om de nye musikgenrer:

Såvel Hr. Nicolajsen som hans unge Musikere har Taget paa henholdsvis at lede og at udføre den lettere, fortrinsvis moderne Musik og bestræber sig vellykket i deres Optræden for at lade, som To og Fem er Lige og Krise et ukendt begreb. Den muntre Musik behager et stort Publikum, der ikke sætter Pris paa tonale Gåder og gerne lader en kold Bajer eller en varm Kop Kaffe glide ned under Akkompagnement af en Foxtrot.

I koncertsalen er der totalt udsolgt til anden afdeling allerede to dage i forvejen, da den amerikanske jazzsaxofonist Coleman Hawkins spiller med Erik Tuxens

orkester 7. juni 1935 – og Statsradiofonien får endda lov til at transmittere tre af numrene fra kl. 21.10 og et kvarter frem. *Ekstra Bladet* er med til koncerten:

En genial Improvisator er han, af en Produktivitet, der virker lammende i en Koncertsals stive Atmosfære ... Han blev akkompagneret af Erik Tuxens Orkester, der nok syntes at have oppet sig, hvad enten det nu skyldtes Hawkins' Nærværelse eller de nye Musikere, der er kommet til. Programmet var for en Gangs skyld udadledig, og Leo Mathiesens Arrangementer var ikke ilde.

Det er næppe det samme publikum, der kommer til samme aften's første og tredje afdeling; her spiller koncertsalens orkester som sædvanlig, denne aften dirigeret af orkestrets koncertmester Kaj Polycarp Andersen.

Thomas Jensen er en af hovedmændene bag oprettelsen af Aarhus Byorkester i 1935. Frem til 1948 dirigerer han i Aarhus om vinteren, og deler om sommeren kapelmesterjobbet i Tivoli med Svend Christian Felumb. Thomas Jensen siger sin stilling i Tivoli op i 1948, da Aarhus Byorkester bliver helårsansat. Tivolis Arkiv.

Snedkeren takker af – næsten

Den 1. august 1935 bliver Thomas Jensen udnævnt til fast kapelmester på linje med Svend Christian Felumb. Han opdager hurtigt, at det er et hårdt og ofte utaknemmeligt arbejde at dirigere så mange koncerter med så få prøver, som tilfældet er i Tivoli. Felumb beskriver situationen set indefra i sine erindringer:

Man har faktisk aldrig den forsvarlige prøvetid, man går altid til opgaven med en dårlig samvittighed, man ved, at man må støtte sig til sit orkestres idealisme og i høj grad også til sit eget uangribelige kendskab til partituret. Man må kende rækkevidden af sit orkestres kræfter og villighed ved prøverne, og man må ikke køre dem sådan over, at koncerten bare bliver nerver.

Samtidig med udnævnelsen af Thomas Jensen meddeler aviserne, at Frederik Schnedler-Petersen fratræder sin stilling med sæsonens udgang efter 27 somre i Tivoli. Det er helt tydeligt ikke hans egen beslutning; ledelsen har simpelthen sat ham stolen for døren. Bitterheden over ikke at kunne fortsætte læses nemt mellem linjerne i de interview, han giver i anledning af sit farvel – her et eksempel fra *Berlingske Aftenavis*:

... det skal ikke nægtes, at det bliver med Vemod. Jeg kunde nok have holdt et Par Aar mere endnu, til jeg blev 70 – men jeg forstaar ogsaa, at de yngre Kræfter kommer til.

Afskedskoncerten i september 1935 bliver en personlig triumf for den ofte hårdt prøvede Schnedler-Petersen; koncertsalen er proppet med kapelmesterens fans, og blomsterbuketterne og laurbærkransene hober sig op på orkesterpodiet. John Forsell er kommet til København fra Stockholm for at overvære fejringen af sin danske ven, og orkestret spiller en langvarig touche for chefen gennem de mange år. Koncerten slutter med et af Schnedler-Petersens yndlingsværker, Sibelius' symfoni nr. 2.

Men selvom koncerten egentlig skal sætte et flot punktum for en lang karriere, så er det svært for Schnedler-Petersen at sige helt farvel til Tivoli. Han dukker op på dirigentpodiet i koncertsalen igen allerede sæsonen efter.

De danske bladtegnere er klar over, at de kommer til at savne et meget taknemmeligt offer, da Frederik Schnedler-Petersen dirigerer for sidste gang i Tivoli. Berlingske Tidende, 3. september 1935.

10.000 kroner til Gigli

I 1936 beslutter man at gøre noget ved de akustiske problemer i koncertsalen. Balancen mellem blæserne og strygerne er langt fra optimal, og Knud Arne-Petersen og Svend Christian Felumb tager til Göteborg for at se på akustiske løsninger i koncerthuset der. Resultatet bliver, at man ombygger orkesterpodiet og sætter en reflektor baldakin op over violingrupperne, så de bedre kan høres. Der bliver til gengæld ikke råd til at gøre noget ved de mange andre skavanker i koncertsalen. Anmelderen August Felsing skriver i *Nationaltidende* i juli året efter:

Jeg har her i Bladet gentagne Gange paataalt det højst uheldige i, at Opholdet i Koncertsalen er ganske ulideligt, naar man har Plads paa en af de sidste Rækker. Træk og Spektakel fra Havens Forlystelser forstyrrer ustandseligt Orkestrets og Solisternes Musiceren for de af Etablissementets Besøgende, der hovedsagelig kommer for Musikens Skyld. Endnu har man intet foretaget sig for at afhjælpe

disse Mangler, saa Opholdet derinde kan blive blot nogenlunde taaleligt. Jeg nævner igen Yderdøre, der kan fungere som Vindfang og Støjdæmpere. En lille smule Smidighed fra rette Vedkommendes side kan i en Fart bøde paa dette. Noget ganske andet er det derimod, at man har placeret en saa infernalsk støjende Forlystelse som Motorkarussellen "Hvirvelvinden" – eller hedder den "Galejen" – lige uden for Københavns eneste Sommer-Musik-Lokale. Det er en Hensynsløshed, som jeg vil paatale i største Indignation.

Ledelsen i Tivoli har på det tidspunkt andre og større problemer at tumle med. Valutavanskelighederne gør det umuligt at engagere så mange udenlandske gæstedirigenter og solister, som man egentlig har planer om. Man må prioritere behårdt, og satser på færre koncerter, men til gengæld med de helt store, internationale navne.

I juli 1936 har man engageret pianisten Arthur Rubinstein, som spiller Tjajkovskijs klaverkoncert i b-mol med Thomas Jensen og Tivoliorkestret, og Rubinstein giver desuden adskillige ekstranumre af Chopin bagefter. Dagen efter spiller Rubinstein Beethovens klaverkoncert nr. 3. Denne gang er ekstranumrene ligefrem programsatte; en hel afdeling med solostykker af Debussy, Albéniz og Liszt.

Man flottes sig endnu mere den sommer og imødekommer Beniamino Giglis efterhånden astronomiske honorarkrav; aldrig før har Tivoli betalt en solist 10.000 kroner for en enkelt koncert. Til gengæld møder 30.000 betalende gæster op i Tivoli den dag for at høre højttalertransmissionen, og det løber akkurat rundt; overskuddet bliver 124 kroner.

Der er mange nordiske solister på programmet i 1930'erne; den norske sopran Kirsten Flagstad og den svenske tenor Torsten Ralf har begge internationale karrierer, da de synger i Tivoli i 1936. Torsten Ralf har en karriere ved operaen i Dresden, og han springer ind med ultrakort varsel, da Jussi Björling ikke dukker op som aftalt i København i juli måned.

Er Björling syg? Er han taget på en af de flerdages drukture i det stockholmske natteliv, som gør, at han oftere og oftere aflyser engagementer? Er kommunikationen mellem Tivoli og Björling gået skævt? Agenturet sender under alle omstændigheder i stedet Torsten Ralf til København, og han får fin succes i Tivoli.

Den norske wagnersopran

Også sopranen Kirsten Flagstad gæster Tivoli i sommeren 1936. Kun fire år tidligere sang hun for første gang i København – i Odd Fellow Palæet – for kun 25 mennesker. Nu har hun sunget på The Met i New York, og hun er et virkeligt verdensnavn i de tunge wagnerroller. Da Kirsten Flagstad er i København i 1936, har hun sin mand med. *Politiken* besøger parret på Hotel d'Angleterre inden koncerten i Tivoli:

... i Gaar sad Kirsten Flagstad paa Angleterre som en ganske almindelig Gæst. Hun fulgtes med sin Mand, en norsk Kæmpe med skinnende lyst Haar, Direktør Henry Johansen. Han driver Norges største Trælasthandel. Han sidder i Ledelsen for en række af Norges førende Hoteller, han er en af dem, der giver Tonen an hjemme, mens hans unge Frue giver Tonen an ude i den store Verden.

Efter krigen anerkender Norge først efterhånden Kirsten Flagstad som andet og mere end først og fremmest sin nazivenlige mands kone; hun bliver motiv på både pengesedler og frimærker, og hun når at blive udnævnt til den første chef for Den Norske Opera i 1958. Hun dør af kræft kun to år senere, 67 år gammel.

*Kirsten Flagstad med sin mand,
Henry Johansen, fotograferet på
Hotel d'Angleterre til et
avisinterview dagen inden Flagstads
koncert i Tivoli i 1936. Tivolis Arkiv.*

Kirsten Flagstad er nok en sanger med verdenskarriere – men allerede i 1936 har hun planer om at stoppe mens legen er god:

Ærlig talt, jeg tænker tit paa at holde op, og da jeg traf min Mand ophørte jeg med at synge i to Aar. Jeg er glad for min Kunst, men der er dog ogsaa andet i Verden at leve for ... Livet, f. Eks.! Jeg regner med kun at blive ved i tre-fire Aar endnu, saa har jeg nok, og saa ser jeg med Glæde frem til den Dag, jeg for sidste Gang skal staa paa en Scene. Saa vil jeg kun synge privat og for min egen Fornøjelse, jeg vil rejse og altid være sammen med min Mand og leve for ham, med ham og deltage i alle hans Interesser som Fru Henry Johansen.

Kirsten Flagstads ønske om en kort karriere er nærmest profetisk, men det bliver ikke hende selv, der kommer til at tage beslutningen. I årene frem til anden verdenskrig når hun at blive verdens mest efterspurgte fortolker af Wagner-rollerne Brünnhilde og Isolde, men krigen og hendes mands politiske overbevisning sætter en stopper for karrieren. Allerede da parret besøgte Danmark er han medlem af det nazivenlige norske parti Nasjonal Samling. Hans firma har en

omfattende samhandel med Tyskland, som fortsætter under besættelsen. Kirsten Flagstad vælger at blive i det besatte Norge under krigen i stedet for at synge i f.eks. USA.

Efter krigen bliver Henry Johansen dømt for landsforræderi, men dør af kræft inden domsfældelsen. Kirsten Flagstad bliver sagsøgt for 750 millioner kroner, som man mener, at hun skal hæfte for på sin mands vegne. Hendes formue bliver beslaglagt og hun bliver umyndiggjort. Kort tid efter bliver hun indlagt med et akut og meget alvorligt udbrud af psoriasis; hendes helbred, rygte og karriere er ødelagt. Alt det er der ingen der aner, da Kirsten Flagstad går på scenen i en udsolgt koncertsal i Tivoli 22. og 24. juli 1936 og synger godbidder fra sit kerne-repertoire; Wagners Senta, Elisabeth, Isolde og Brünnhilde – og slutter med Griegs *Våren*, så ikke et øje er tørt.

Kapelmesteren på tilskuerpladserne

Publikum er i ekstase, og blandt dem sidder den forhenværende kapelmester Frederik Schnedler-Petersen og stryger sit grå fipskæg. Han har ikke sagt helt farvel til sin robuste dirigentstok; han dirigerer som ferieafløser for sine efterfølgere i to uger i sommeren 1936.

Schnedler-Petersen dør to år senere, 71 år gammel. Tivoliorkestret spiller ved hans bære til begravelsen i Holmens Kirke, og Tivoli arrangerer en mindekoncert, hvor Schnedler-Petersens efterfølgere, Svend Christian Felumb og Thomas Jensen, skiftes til at dirigere en mikroskopisk del af det enorme repertoire, deres forgænger nåede at dirigere i sine 40 år på podiet – bl.a. Griegs klaverkoncert med pianisten Johanne Stockmarr, som gennem næsten hele Schnedler-Petersens tid som kapelmester havde mindst en solistopgave med ham hver sommer. Professor Erik Abrahamsen skriver i sin nekrolog i *Nationaltidende*:

Schnedler-Petersen var en sikker og smidig Dirigent. Maaske ikke af det store Aandens Vingefang, men solid, og til at stole paa. Han havde ikke mange Prøver at bygge paa, meget maatte opføres med et Minimum af Forberedelse, saa meget mere beundringsværdig var den Indsats, han ydede i københavnsk Musikliv.

I foråret 1937 skriver aviserne om en forestående udskiftning af en stor del af musikerne i koncertsalens orkester. Hidtil har 15 af orkestrets medlemmer også være ansat i Det Kongelige Kapel – men nu tager man endnu en gang den gamle praksis, som går helt tilbage til H.C. Lumbyes tid, op til revision.

Der er tre gode grunde til at ordningen skal ophøre; dels vil Det Kongelige Teater gerne have friske og ferieuindhvilede musikere fra deres sæsonstart i september, dels vil den nye regel give arbejde til flere københavnske musikere – og endelig er det stadig frustrerende for dirigenterne begge steder at se talrige assistenter i orkestret i ydersæsonerne, når de to orkestres tjenestetider kolliderer.

Det hele ender som flere gange tidligere med en halv løsning; nogle af de mest uundværlige musikere får lov til at fortsætte med dobbeltrollerne. Problemet løser efterhånden sig selv i takt med, at flere og flere kapelmusikere gerne vil have en rigtig sommerferie. Dobbeltarbejdet ebber langsomt ud i årtierne omkring midten af det 20. århundrede.

Brand!

Den 14. juli 1937 dirigerer Svend Christian Felumb aftenens sidste afdeling. Omkring kl. 22.40 kan han mærke, at der begynder at lugte brændt i salen. Felumb fortsætter alligevel med at dirigere aftenens programsatte valsepotpourri, indtil han bliver afbrudt af en betjent, som beder ham om at stoppe orkestret; der er udbrudt brand i det vestlige tårn i koncertsalen. Salen bliver ryddet for publikum og musikere i god ro og orden, og brandkøretøjerne kan høres ude fra Tietgensgade. Vicebrandchef Thisted styrer slagets gang, og de 12 store brandbiler kører ind i haven og bliver placeret i en halvcirkel med front mod koncertsalen.

Politiet styrer de tusindvis af nysgerrige tilskuere. En stige bliver dirigeret op til tårnet, hvor ilden raser, og røgdykkerne er hurtigt oppe på taget. Adskillige slanger sender masser af vand i samme retning. Allerede efter en halv time kan brandfolkene melde, at ilden er slukket, og at der kun er lidt efterslukning tilbage, så man er sikker på, at den ikke blusser op igen. Brandårsagen er sandsynligvis en mindre eksplosion i en slange på det gasanlæg, der er monteret på taget af koncertsalen til brug for Tivolis traditionelle illuminationer.

Ingen har åbenbart stillet spørgsmålstegn ved det hensigtsmæssige i kombinationen åbne gaslamper og gammel, tør træbygning – og netop den aften har der været en særlig flot festillumination i anledning af andelsslagteriernes jubilæum, som man fejrer i Tivoli. *Nationaltidendes* udsendte slutter sin reportage fra aftenens begivenheder med et udsagn, som han sikkert tænker tilbage på syv år senere:

Ved denne Lejlighed skete ingen større Skade, og det vil heller ikke kunne hænde – naar blot Branden opdages i Tide. Derimod talte man om den Fare, der vilde opstaa, hvis der udbrød Ild i Arkivet. Her opbevares et uerstatteligt Materiale, bl.a. en Mængde af Lumbyes Originalmanuskripter.

Også *Politiken* tager sagen op, og spørger direktør Victor Lemkow om nodearkivet ikke bør sikres bedre, og de uerstattelige manuskripter ikke anbringes i et brandsikkert rum:

Det befinder sig i en Bygning, der ganske vist ved Gange staar i Forbindelse med Koncertsalen, men det er et muret Hus. Jeg vægrer mig ved at tro, at selv en Koncertsals Brand kan ramme dette – det vil jeg indrømme – uerstattelige Arkiv. At sikre det i et brandsikkert Rum vilde blive alt for bekosteligt.

Direktionen er altså ikke nervøs for at miste nodearkivet i en større brand. Få år senere begynder Tivoli alligevel at overføre Lumbyes ældste manuskripter til landets nationalbibliotek – netop i tide inden den katastrofe, Lemkow afviser muligheden af, indtræffer.

Den dårlige forretning

I 1937 mærker man for alvor, at det kniber med at sælge billetter til solistkoncerterne – kun de helt store sangernavne som Gigli eller Björling kan sælge koncertsalen helt ud flere aftener i træk, og langt de fleste gange spiller pianister og violinister for en halvtom sal. Billetterne koster fra 50 øre til to kroner, men i svære tider er selv de beløb for meget for mange. Måske ville det være en bedre idé blot at lukke folk, der allerede har købt billet til Tivoli, ind til koncerterne i

salen også? Da pressen spørger ind til problemet, gør kontorchef Richard Rydberg opmærksom på, at mange af de udenlandske solister kræver en procentdel af entréindtægten – typisk 50% – oven i deres grundhonorar. Helt nemt er det altså ikke. Musikken er stadig langt den største udgiftspost i Tivolis regnskab. I 1937 er den på 444.000 kroner, sat op mod firmaets totale overskud på 527.000. Markedsføring og reklame – som både skal sælge Tivoli som helhed og billetterne i koncertsalen – bruger Tivoli til gengæld kun 75.000 kroner på, endda inklusive trykning af programmer og billetter. Måske ikke så underligt, at det kniber med salget, når det gælder Beethoven og Brahms.

Teddy Petersen har til gengæld fuldt hus i koncertsalen med sit 25 mand store orkester, som i slutningen af juli bl.a. spiller uddrag af musikken til to af de film, som folk strømmer i biografene for at se i 1937; George Gershwins musik til den nye film *Shall we dance* med Ginger Rogers og Fred Astaire – og Kai Normann Andersens til filmen *Mille, Marie og Mig* med den danske stjerne Marguerite Viby. Teddy Petersen og hans orkester har selv indspillet musikken i den sidstnævnte film, og publikum jubler. De fortsætter, da Teddy Petersen byder på uddrag af Jerome Kerns musical *Show Boat* med kongelig operasanger Einar Nørby – far til Ghita – som solist i sangen *Ol' Man River*. Teddy Petersens orkester spiller moderne underholdningsmusik – men der er grænser for, hvor langt ind på jazzens område, han vil gå:

Jeg spiller altid det, som jeg ved Publikum kan lide, og det er min Erfaring, at Publikum ikke bryder sig om at danse til "hot" Musik. Jeg spiller den aldrig selv, og det vigtigste for en Dansedirigent maa vel være, om han kan spille, saa der kan danses efter det.

Jazz med de store, udenlandske navne på plakaten er til gengæld ikke altid en garanti for udsolgt hus i koncertsalen. Den amerikanske multiinstrumentalist Benny Carter er solist med Kai Ewans orkester i Koncertsalen to gange i august 1936, og salen er langt fra udsolgt. *Nationaltidendes* udsendte spekulerer på, om der er en afmatning i københavnernes jazz-interesse:

I Begyndelsen undrede man sig over de mange tomme Pladser i Koncertsalen og synes ogsaa, at Begejstringen hos Publikum ikke helt var paa Højde med, hvad

man er vant til fra tidligere Jazzaftener. Er Jazzinteressen virkelig ved at kølnes? For to Aar siden var der større Bifald og Folkejubel, naar Teddy Petersen spillede i Odd Fellow-Palæets store Sal, end der i Aftes var efter de første af Benny Carters Præstationer.

Anmelderen mener på ingen måde, at Benny Carter kan klandres – og publikumsbegejstringen stiger støt i løbet af aftenen. Måske er de høje billetpriser i koncertsalen med til at afskrække det unge jazzpublikum.

TIVOLI

Entré: 60 Øre. Børn 30 Øre incl. Skat.

Koncertsalen: Kl. 20:

TEDDY PETERSEN
og hans Orkester.

Billetter a 2, 1,50 og 1 Kr. Iges 1 Billets. ved Tivolis Hovedindg. (Kl.10-20) Tlf. 7270

Kl. 22 Populær Koncert

Vaudeville- og Operettesange
Visesangerinden Ely Fischer Kjerulff.
Operettesangerinden Kles Gregers.
Operettesanger Kay Abrahamsen.
Pianisten Ove Peters.
Reserverede Pladser a 1 Kr.

Koncertsalens Restaurant:
Kl. 2115, 2315. Sang-Pianistinde Miss Tommi

Glassalen: Kl. 20, 2130, 23. Militærmusik. Dirigent: Jean Dupont.
Kl. 21, 2230, Carmenlita og Tage Dan. Duo Alekso (russisk Dansepår).

Promenadepavillonen:
Kl. 2030, 2245. Dirigent Hjalmar Koefoed

Pantomimetæret: Kl. 1945. Bødkeren. Kl. 2145. Paa Vingerne.
Forudbestilling: Tlf. C. 7270. Kl. 10-18.

Kunstnerplænen: Kl. 19. Forestilling.

ARENA-DANS
Kl. 16 Metro Goldwya Meyers
Asta-Hunde-Konkurrence
Gratis Adgang fra Tivoli.
Uafbrudt Dans fra Kl. 21-2. Entré: 1 Kr.
Elo Magnussen og hans Orkester. —
Jazz paa 3 Flygler. — Artist-Optræden.

Onsdag den 1. Septbr. Kl. 21:

Svensk Fest-Koncert

Gæste-Direktion:
Kapelmester TOR MANN
fra Göteborg.
Solist: Den svenske
Operasangerinde Gota Ljungberg
fra Metropolitan-Operan, New York.
Billetter a 2 og 1 Kr. Iges 1 Billets. ved Tivolis Hovedindgang (Kl. 10-20) Tlf. 7270

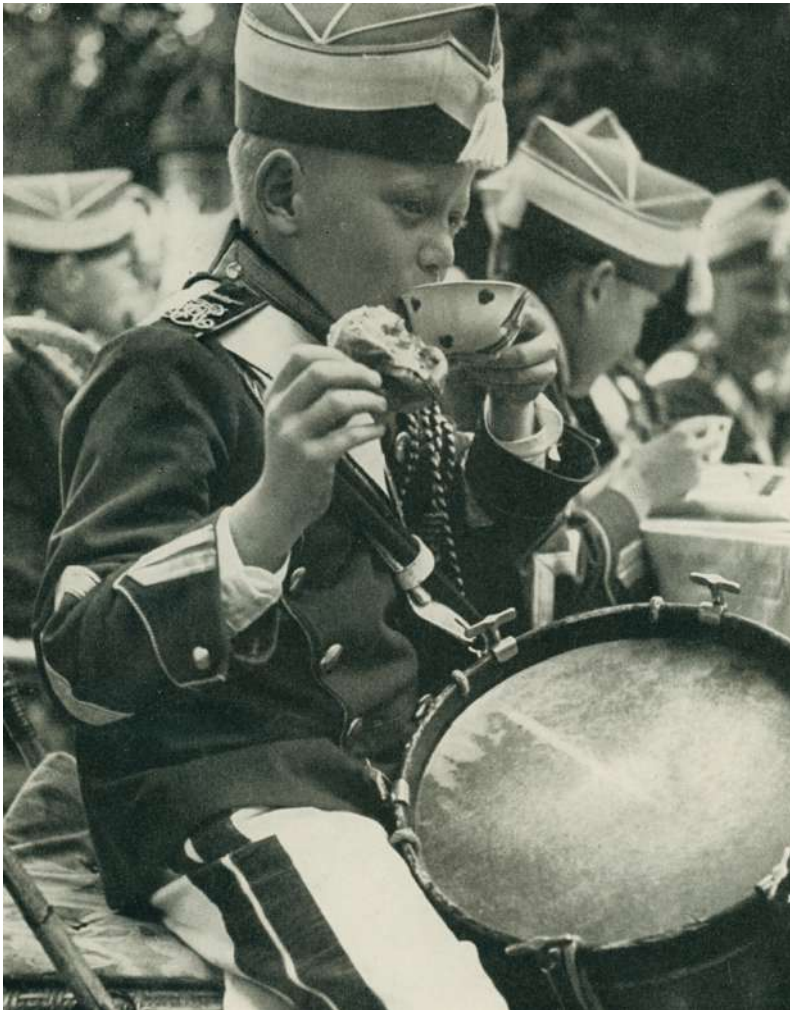
Teddy Petersen og hans orkester er øverst på plakaten, da Tivoli annoncerer programmet for tirsdag 31. august 1937. Teddy Petersen begynder at spille violin som 10-11-årig, og er professionel musiker allerede inden han fylder 14, da han bliver piperdreng i Livgarden i 1903. Som 16-årig tager han til USA for at prøve lykken som musiker, og får arbejde i de fashionable biograforkestre på Broadway i New York. Da han kommer hjem igen otte år senere, er han stadig kun 26 år gammel, og begynder at studere på konservatoriet i København, samtidig med at han er koncertmester i orkestret på restaurant Wivel i Tivoli, hvor Carl Johan Meinung har taget over efter Tippe Lumbye. I begyndelsen af 1920'erne danner Teddy Petersen sit eget orkester, og fra 1931 spiller han i Wivex, som restauranten hedder nu, med et orkester, der vokser fra 15 til 20 medlemmer frem mod den katastrofale brand i 1943. Tivolis Arkiv.

I 1909 består Tivoli-Gardens musikkorps af 11 drenge i et lille hornorkester, men allerede i 1914 er det vokset til 21 medlemmer. Først i 1921 supplerer man messingblæserne med træblæsere, og musikkorpset er nu et harmoniorkester på 28 drenge. Her er musikkorpset i aktion i 1942 i Poul Henningsens nybyggede muslingeskal-scene på plænen. Akvarel af Axel Mathiesen. Tivolis Arkiv.

Tivoli-Gardens oprør

De professionelle musikere i Tivoli får i 1909 følgeskab af 11 meget unge kolleger; Tivoli-Garden får sit første musikkorps. To år tidligere er den tidligere danselærer Louis Scheiding blevet chef for Tivoli-Garden, og han omorganiserer garden og tilføjer både mere musik, heste, små kanoner og en solid portion kadaverdisciplin. Louis Scheiding kalder sig selv for general, og han bryster sig – ikke helt korrekt – med, at han egenhændigt har grundlagt Tivoli-Garden.

*En Tivoli-Garder
drikker en kop
varm chokolade i
en pause.
Berlingske
Tidende, 19.
august 1940.*

I 1938 er Louis Scheiding i en alder af 81 år stadig den ubestridte leder af Tivoli-Garden. Han er ikke blevet mildere med årene, og han slår hårdt ned, da en gruppe af drengene i november gør direkte oprør mod hans enevældige magt. Årsagen er, at deres kammerat Svend Åge er blevet smidt ud af korpset – og drengene mener, at det er sket på et dybt uretfærdigt grundlag. De bliver bakket op af gardens musikalske instruktør, dirigenten Niels Bøker Nielsen. Louis Scheiding er ude af sig selv af raseri, og fyrer Bøker Nielsen på stedet. 38 ud af de 46 drenge i musikkorpset bliver også smidt ud af garden, og sagen er en stor

historie i de københavnske aviser. General Scheiding udtaler sig efterfølgende stolt om det overståede slag til *B.T.*:

Oprøret er slaaet ned. Jeg er fuldkommen Herre over Situationen. Tilstanden indenfor Garden er atter helt normal, efter at jeg har rensset de urolige Elementer ud. Vintertræningen gaar sin Gang ... Hvis det var i Tyskland eller Rusland – Død og Pine! De var blevet stillet op ad en Mur og skudt alle sammen!

Her i opløbet til en ny verdenskrig er der dele af dansk presse, der labber netop den slags konflikter i sig, og benytter dem til at hylde de gode, gamle dyder som respekt for de ældre og ens overordnede. Det anti-kommunistiske og nazivenlige blad *Folkets Presse* ser endda oprøret i Tivoli-Garden som et udtryk for ”*mere eller mindre ung-kommunistiske Tendenser*”.

Tivoli-Garden ansætter dirigenten Kai Nielsen som ny musikinstruktør, og han går straks i gang med at genopbygge musik-korpset. Kai Nielsen arbejder åbenbart hurtigt, og allerede efter en måned giver orkestret en vellykket julekoncert. Louis Scheiding får lov til at fortsætte som selv-udnævnt general i endnu to år.

Tivoli-Garden bliver i årene mellem verdenskrigene et af firmaets mest populære ikoner. Her et samlekort fra kaffeerstatningsmærket Rich's fra 1925. Tivolis Arkiv.

General Louis Scheiding og oprørerne i Tivoli-Garden. Berlingske Aftenavis, 11. november 1938.

Den dyre operafestival

I juni 1939 arrangerer Tivoli en lille operafestival tre aftener i træk med et solisthold på seks internationale gæster med den finske sopran Aulikki Rautavaara og den russiske bas Alexander Kipnis i spidsen. Tivolis ledelse punger ud med hele 5.000 kroner pr. aften i solisthonorarer, og kontorchef Richard Rydberg – virksomhedens operafan over dem alle – forsvarende den svimlende udgift:

Det koster saa mange Penge, at det end ikke kan løbe rundt med fulde Huse. Vi sætter i alle Fald Penge til paa det. Men i en Tid, hvor Statsradiofonien med sine store Pengemidler kan sætte op hvad som helst, vil Tivoli ogsaa være med i Legen. Vi ofrer gerne disse Penge, fordi vi ved, at vi i København ejer et Mozart-publikum, som er større, end man almindelig tror.

Den ungarske sopran Margit Bokor er en af de seks solister ved operafestivalen i 1939. Svend Christian Felumb dirigerer. Tivolis Arkiv.

Sangerholdet er ikke sat sammen af Tivoli, men af André Mertens fra agenturet Columbia Artists' kontor i Paris. Han har også valgt repertoiret; første aften uddrag af *Figaros bryllup*, anden aften italiensk opera af Verdi og Puccini, derefter en blandet Mozart-aften, og til slut en populær ekstrakonzert med operette-godbidder og italienske folkesange. Fire koncerter på fire dage. *Politiken* skriver:

Der har været Øjeblikke, hvor man syntes, at Tivoli med sin Koncertsal – det eneste Sted om Sommeren, hvor Musik i større Format har til Huse – i alt for høj Grad svigtede sine Forpligtelser og simpelt hen kørte videre i én Kedsommelighed med det trivielle og gammelkendte. Men med det brillante Opera-Ensembles fire Aftener har Tivoli faaet Tilgivelse for meget.

De to chefdirigenter i koncertsalen er blevet folkeeje på kort tid; de hedder simpelthen bare Thomas og Felumb blandt de faste gæster, og i sommeren 1939 får de genindført koncertsalens symfonikoncerter hver lørdag, som ellers har været dømt ude i flere år. De sætter simpelthen deres stillinger ind på at få dem på programmet igen, og interessen er heldigvis overvældende. Succesen fortsætter i 1940; man programsætter igen otte symfoniske aftener med højt ambitionsniveau; repertoiret byder på både Tjajkovskijs 6. symfoni, Richard Strauss' tonedigt *Don Juan* og Vagn Holmboes 2. symfoni, som blev uropført af Det Kongelige Kapel året før. Og der er endnu mere at glæde sig over for musikerne i koncertsalen; i 1939 er den nye ferielov trådt i kraft, og koncertsalens orkester har for første gang nogensinde fire sammenhængende fridage midt om sommeren. Men ved slutningen af sommersæsonen trækker det for alvor op på den internationale arena; Tyskland har invaderet Polen.

Mørklægning

Den 9. april 1940 bliver også Danmark besat. Allerede samme dag indføres mørklægning over hele landet mellem kl. 19 og kl. 5, og al udskænkning og salg af alkohol er nu forbudt. Bøderne for at vise sig offentligt i beruset tilstand begynder på 50 kroner; forseelsen kan i værste fald medføre fængsel. Privatbiler og taxaer må kun køre frem til kl. 19. København er en stille og mørk by om aftenen, også selv om man trods alt ret hurtigt igen tillader salg af øl af pilsnerstyrke.

Mørklægning, sommertid og etablering af beskyttelsesrum er nogle af april måneds samtaleemner. Der er mindre end en måned til Tivolis planlagte sæsonåbning – men ingen ved, om det vil ske. Man forbereder sig alligevel, og håber, at det lykkes. Allerede ti dage efter tyskernes besættelse er snevis af arbejdsmænd i fuld gang med skovle og håndkraft i Tivoli. De graver ud til beskyttelsesrum til 20.000 mennesker bl.a. på pladsen foran pantomimeteatret og ved plænen.

Tivoli åbner 1. maj, men myndighederne beslutter, at forlystelserne og den centrale del af haven skal lukke allerede kl. 21 i sæsonens første måned. Kun bygningerne ud mod gaderne – bl.a. koncertsalen, Wivex, Københavnerkroen, Nimb og Arena – kan holde åbent til midnat, men her skal mørklægningen naturligvis alligevel overholdes. Det betyder f.eks., at gæsterne i koncertsalen kan gå ind til sidste afdeling kl. 21 fra Tivoli-siden, og derefter bliver lukket ud i mørke en time senere gennem den nu overdækkede Rosengård til Tietgensgade. Det traditionelle fyrværkeri er naturligvis helt strøget af programmerne.

Det er også slut med det uniformerede militærorkester i Glassalen – her rykker Hjalmar Koefoed og et nyt harmoniorkester ind i stedet. Elo Magnussen overtager samtidig ledelsen af promenadeorkestret.

Danske og tyske solister

I sæsonen 1940 står der frem for alt danske solister på programmerne i koncertsalen; pianisterne France Ellegaard, Herman D. Koppel og Johanne Stockmarr kender københavnerne i forvejen – og der er krigsårene igennem masser af nye, unge lokale navne på programmet. I august 1943 synger den kun 25-årige baryton Frantz Rabinowitz en koncert i Tivoli sammen med den populære islandske tenor Stefan Islandi. To år tidligere har de to turneret Danmark tyndt med en transportabel udgave af Puccinis *La bohème* – 42 forestillinger i alt.

Rabinowitz har en usædvanlig stemme, og mange spår ham en stor fremtid. Han har fået lov til at debutere på Det Kongelige Teater – men som jøde i Danmark lever han på lånt tid; to måneder efter koncerten i Tivoli flygter Rabinowitz til Sverige på en særdeles spektakulær måde; han tager færgen til Bornholm, og springer over bord, da der er svensk land i sigte. Den sportstrænede baryton svømmer i land, og melder sig hos den danske brigade. Efter krigen prøver Frantz

Rabinowitz lykken i USA, men er hjemme i København på en kort sommervisit i 1948. Han synger igen i Tivoli i juli – og det bliver hans sidste koncert nogensinde. Frantz Rabinowitz dør en måned senere af en sprængt blindtarm, kun 30 år gammel.

Presenting the Great Danish Baritone

FRANK WENNERHOLM

"A wonderful voice as huge as his stature."
Royal Opera – Stockholm

FIRST U.S. APPEARANCE — REDLANDS BOWL, CALIF. — Sept. 10, 1946
"He came, he sang and he conquered. He has what it takes — a rich, vibrant voice, commanding musicianship, a stunning physique and sincerity of character. The spontaneous ovation after his first group showed more enthusiasm than has been demonstrated during the whole summer season."

European Press

DENMARK
"The greatest singing talent heard in Copenhagen in a long, long time."
"A voice of utmost beauty and volume. This is a real singer and a fine artist."
"When Verdi is sung as it should be sung, it can only be with such a voice, grandiose and masculine."
"Volume and sensuous beauty that is song itself, his tones pure, his interpretations fiery."

SWEDEN
"We only had to listen to the first few bars to know that the reports about his great success in Denmark are true."
"One of the most distinguished artists to visit our country in a long time."

COPENHAGEN ROYAL OPERA
1941 - 1946

(Boheme)
"His 'Marcello' was sensational."

(Il Trovatore)
"As Count Luna his voice overflows with beauty."

Operatic Repertoire

Aida	Pagliacci	Rigoletto	Traviata
La Boheme	Ballo in Maschera	Andrea Chenier	Tosca
Il Trovatore			Othello

Concert Repertoire

Arias - lieder - songs in English and seven other languages.

Exclusive
Management

W. COLSTON LEIGH, INC.

NEW YORK • CHICAGO • SAN FRANCISCO

Frantz Rabinowitz får en amerikansk agent efter krigen, som indrykker annoncer i fagblade som Musical America. I international sammenhæng bruger Rabinowitz kunstnernavnet Frank Wennerholm.

Den 12. juni 1940 skal den berømte tyske baryton Heinrich Schlusnus synge som sæsonens første udenlandske solist, men han slipper slet ikke ind i landet på grund af pasproblemer. Programmet må ændres i sidste øjeblik; to af orkestrets violinister spiller Bachs dobbeltkoncert i stedet. Schlusnus' optræden udskydes til 21. august, hvor han både synger en afdeling Schubert-lieder med klaver, og en operaafdeling med orkestret og Thomas Jensen som dirigent. Schlusnus ankommer til København aftenen før koncerten med fly fra Berlin efter en søvnløs nat med luftalarm i den tyske hovedstad. Alligevel er de fleste anmeldere enige om, at det var en stor kunstner, der besøgte Tivoli. Ingen af dem skriver så meget som antydning af mukken over en tysk kunstner på scenen i København; tyskernes censur har allerede her i begyndelsen af besættelsen udslettet enhver form for antityske ytringer.

En dyr svensk teenager

En af tidens allerstørste stjerner er en 17-årig svensk pige, som i 1941 synger i koncertsalen med Elo Magnussens promenadeorkester med udvidet besætning – og hun dirigerer selv en del af numrene. Hildur Alice Nilson – kendt som Alice Babs – er på rekordtid blevet en superstjerne i både Sverige og Danmark takket være filmen *Swing it, Hr. Lærer* (på svensk *Swing it, magistern!*).

Alice Babs i sin store gennembrudsrolle som jazzglad skoleelev i filmen "Swing it, magistern!" fra 1940. Tivolis Arkiv.

Filmen er en kæmpesucces i danske biografer i foråret 1941. Året forinden får Tivoli gennem et agentur tilbudt en koncert med Alice Babs til et honorar på 50 kroner. Direktionen kender på det tidspunkt ikke navnet, og takker nej. I 1941 betaler de 1.000 kroner for samme produkt, og den planlagte koncert bliver ud-solgt øjeblikkeligt. Man sætter hurtigt to ekstrakonserter i stand, og besøget af den svenske teenagestjerne er for mange årets begivenhed i Tivoli.

Alice Babs bliver belejret af autografjægere og journalister fra det øjeblik hun lander i Kastrup Lufthavn efter flyveturen fra Malmö. Hendes mor, som aldrig har prøvet at flyve før, er med på turen. Alice Babs bliver interviewet af radioens Gunnar Nu Hansen, og Tivolis Richard Rydberg er hendes personlige bodyguard under hele besøget. Hendes to største ønsker bliver også opfyldt under opholdet; hun får en tur i rutschebanen, og hun overrækker Christian 10. en buket blomster på majestætens morgenridetur gennem byen. Kongen gør endda holdt, og han ved udmærket godt, hvem den unge svenske pige er. Han ønsker hende fortsat god fornøjelse under opholdet i København – og beder hende om at aflevere blomsterne hos gardererne på Amalienborg Slotsplads.

“Swing it, Hr. Lumbye, swing it!” er billedteksten til Politikens tegning af Alice Babs foran Lumbye-monumentet i Tivoli. Politiken, 15. maj 1941.

Kronprinsen dirigerer

Kongens søn er tit gæst til både prøver og koncerter i koncertsalen. Kronprins Frederik er selv en ivrig amatørdirigent, og han dirigerer både Det Kongelige Kapel, Radioorkestret – og også koncertsalens orkester i Tivoli. I årene 1940-45 arrangerer Svend Christian Felumb i alt syv små, private formiddagskoncerter, hvor kronprinsen dirigerer orkestret i sine yndlingsværker, f.eks. Tjajkovskijs klaverkoncert med Johanne Stockmarr som solist, Ouverturen til Kuhlaus *Elverhøj*, Schuberts ufuldendte symfoni og Lumbyes *Drømmebilleder*. Først har kronprinsen en kort prøve med orkestret, og derefter samles kongefamilien og deres indbudte venner og bekendte til koncert. Efter koncerterne går kronprinsparret, Tivolis direktion og to kapelmestre – alle med fruer – til en hyggelig frokost på en af havens restauranter.

Under krigen kommer kronprinsparret adskillige gange inognito til Tivolis bagindgang på cykler (!), og sætter sig i en lille gitterloge i koncertsalen, hvor man kan sidde helt uset. Da Tivoli indvier den nye koncertsal i 1956, er der stadig en tilsvarende loge – et løfte til kongen, som han er blevet på det tidspunkt, fra Svend Christian Felumb. Tivolis Arkiv.

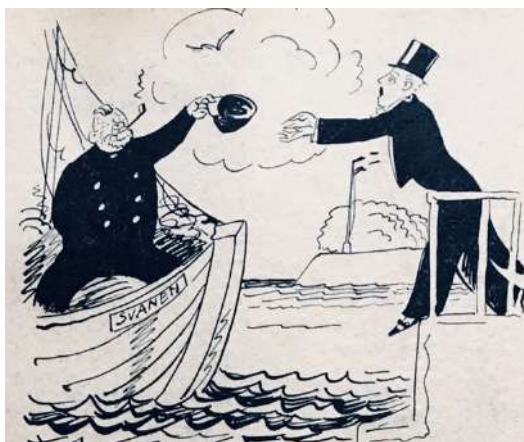
I 1943 er både Dronning Alexandrine og kronprinsparret Ingrid og Frederik til stede i salen ved sæsonens første symfonikoncert med Sibelius' 2. symfoni under ledelse af Svend Christian Felumb. Publikum og anmeldere er ovenud begejstrede, og den stigende interesse gør, at Tivolis direktion har øget antallet af symfonikoncerter først fra otte til ti i 1941 – og to år senere kommer man op på hele 12.

Det er normalt Svend Christian Felumb og Thomas Jensen, der dirigerer symfonikoncerterne på skift, men enkelte gange inviterer de en gæstedirigent til koncertrækken; i juli 1943 dirigerer H.C. Lumbyes barnebarn Georg Høeberg Tjajkovskijs fjerde symfoni – sikkert ikke uden de sædvanlige forstyrrelser undervejs. Musikprofessoren Erik Abrahamsen skriver samme år en reportage fra symfonikoncerterne i *Berlingske Tidende*:

Man falder ned i sin ubekvemme Stol, nikker til Bekendte i den trofaste Skare. Stamgæsterne har en fiks Opfindelse med sig, et lille S-formet Spænde, der kan placeres i Stoleryggen paa Rækken foran, stærk nok til at bære Hat eller Stok, Paraply eller Taske ... Fra Rutschebanen de obligatoriske Hvin, Raadhusklokkerne synger deres traurige Melodi, altid et Par Tonearter forkert til at passe ind i Symfoniens. Oppe paa Balkonrestauranten klirrer Serveringen, en Kaffekop gaar i Gulvet midt i en af de berømte Generalpauser hos Beethoven.

Omsider reagerer Tivolis direktion; restauranten i koncertsalen lukker efter 40 år med klager over støjen under koncerterne.

Den 25. juli 1940 skal den svenske tenor Einar Andersson være solist i koncertsalen, og han regner med, at han kan tage flyveren fra Malmö til København samme dag. Der er bare ikke flere pladser, og Einar Andersson må finde en anden løsning; han hyrer skipperen på fiskerkutteren Svanen til at sejle en ekstra tur til København. Berlingske Tidende, 25. juli 1940.

Opsvinget i koncertsalen

Den ugentlige prøvetid for koncertsalens orkester er nu oppe på 10 timer, fordelt på fire prøver. Det er stadig nødvendigt at spille det populære repertoire stort set uden prøve, men der er blevet mere tid til forberedelse af både symfoni- og solistkoncerter. Under krigen får koncertsalens mere seriøse repertoire virkelig vind i sejlene efter mange år med faldende interesse fra publikum. Thomas Jensen siger i et interview med *Berlingske Aftenavis*:

I en Tid, som den vi gennemlever, kan det ikke undre, at Folk samles om den alvorligere Musik. Vist aldrig før har Beethoven og Tschaikowsky i den Grad kunnet trække Folk til, og aldrig før har Symfonien haft saa stort et Publikum som nu.

Svend Christian Felumb husker senere tilbage:

Under besættelsen var det lige som om publikum og vi på scenen voksede sammen og knyttede næverne som en lille dansk menighed. Ejendommeligt var det, at vi i hele den periode fik lov til at spille nøjagtig, hvad der passede os, og vi havde den ene nationale manifestation efter den anden i vore skiftende koncertsale under krigen.

I 1943 er interessen for koncerterne i salen blevet så stor, at man er nødt til at indføre en ny regel for abonnenterne, der har gratis adgang til de første fem rækker ved adskillige af de koncerter, man ellers sælger billetter til – også symfonikoncerterne. Men især abonnenterne er så vilde for at få de bedste pladser, at det kommer til særdeles hårdhændede tumultscener. Richard Rydberg opfinder en ny måde at styre horderne på:

Det har været absolut nødvendigt at indføre denne Reform. Der har været ud-kæmpet veritable Indianerkampe foran Koncertsalens Døre før disse Koncerter. Det er gaaet saa vidt, at Ruderne i Glasdøren er blevet slaaet ind af ivrige Abonnenter under Kampen om Fripladserne. Det kan vi ikke have mere.

Nu skal abonnenterne afhente billetter til koncerterne på forhånd – og der bliver trukket lod om, hvem der får de bedste pladser.

Leo Mathiesen og hans musikere i Glassalen. Peder Hansen, Little Beat Archives.

Leo Mathiesen og swingpatterne

Det er ikke kun i koncertsalen, der er rift om pladsen. De unge står i kø for at komme ind i Glassalen, hvor man allerede tidligt på aftenen må lukke dem ind i hold, alt efter hvor mange der forlader stedet igen. Salen er nu indrettet med en orkestertribune i midten, og udenom den et cirkelformet areal til dans. Udenom igen er så placeret borde med servering. Her spiller Leo Mathiesen og hans kvartet for de unge swingpatter, som danser charleston-swing så sveden drypper af dem. *Aftenbladet* rapporterer fra en aften i Glassalen:

Pigerne er spæde af Skikkelse, og de unge Mænd ligner store Dreng med rødmossede, glatte Ansigter, hvor de omhyggeligt sørger for, at de første, bløde

Hagedun faar lov til at sidde, for at ingen skal tro, at de er rene Børn ... nu danses der Charleston-Swing, Hælene sparkes bagud i Swing-Rytme. Det ser mere end fantastisk ud. De dygtigste af dem ligner Marionetter, der formaar at slaa Knuder paa deres egne Ben ...

Den ældre generation vender øjne over "urskovsmusikken", og undrer sig over, hvordan de ofte meget unge dansere egentlig forklarer deres forældre, hvor de har været henne; Glassalen har officielt ikke adgang for gæster under 18 år.

Dansk Kultur

Anno 1943

Hosstaaende Billede er Aftryk fra »Ekstrablade« for Mandag 12. Juli.

Det er - ifølge »Ekstrablade« egen Tekst - et Lynskud fra Tivolis Glassal, hvor de homoseksuelle Swingpætter efter Kommunisten Kjeld Abels Indtræden i Tivolis Direktion har faaet frie Tøjler.

Og saa tvivler man aligevel om Salon-Kommunismens samfundsnedbrydende Indflydelse!

Husk: Arbejdsfællesskabet's 41. offentlige Møde

Torsdag 15. Juli Kl. 20 i Boulevard-Palæet Hammerichsgade 14

Gratis Adgang Alle er velkomne

Glassalen i Tivoli er blevet Swingpættens Eldorado i Sommer. Her er alle Damer under de usædvanlige og kvæderlige Former til Lærende Musik. Vort Billede er et trykt Lynskud fra Glassalen under Dansen. En ung Negerinde med Partost.

De danske nazisympatisører som antikommunisten Axel Høyer bruger "de homoseksuelle Swingpætter" i Tivoli som skræmmeksempel på ungdommens fordærv - her i et propaganda-flyveblad fra 1943. Tivolis Arkiv.

På Tivolis generalforsamling i december 1943 er der røster fremme om det aldeles utilstedelige i swingpjatternes opførsel i Glassalen. Direktionen lukker diskussionen ved profetisk at udnævne nutidens swingpjatter til at være Tivolis trofaste abonnener om 50 år. En bladtegner visualiserer tanken i B.T. 16. december 1943.

Harmoniorkestret og Hjalmar Koefoed rykker ud af Glassalen, da Leo Mathiesen og swingpjatterne tager over i 1943. Samme år får harmoniorkestret en helt ny pavillon ved Tivoli-søen, tegnet af Tivolis arkitekt, Poul Henningsen. Den bliver bygget af en større arbejdsstyrke på kun en uges tid – om natten midt i sæsonen. Men det haster – bygningen skal stå klar til sæsonens helt store begivenhed; Tivoli fylder 100 år.

Den runde dag

Den runde fødselsdag fejres både den 14. og 15. august. Myndighederne giver helt ekstraordinært dispensation fra mørklægningen; der er lys overalt, og festfyrværkeri for første gang i tre år. Man står som sild i en tønne, uanset hvor i haven man befinder sig, og man fejrer naturligvis jubilæet med masser af musik allerede dagen før den egentlige festdag; Livgardens Musikkorps giver folkekoncert på plænen, og koncertsalen byder på et ekstraordinært symfoniprogram med værker af Beethoven på plakaten.

Den 15. august går det løs for alvor; Tivoli-Garden marcherer gennem byen og giver koncert på plænen. En halv time senere dirigerer Hjalmar Koefoed en eftermiddagskoncert med et harmoniorkester på hele 60 musikere og med tenoren Stefan Islandi og skuespillerinden Ellen Gottschalch som solister.

I koncertsalen er der hele to festkoncerter; først dirigerer Svend Christian Felumb og Thomas Jensen bl.a. to nye bestillingsværker til lejligheden, Svend S. Schultz' *Festmusik* og Knudåge Riisagers *Tivoli-Tivoli!* – og derefter dirigerer H.C. Lumbyes sønnesøn musik af sin farfar. Tippe Lumbye er den sidste i slægten med Lumbye-efternavnet, og han spiller igen cithersoloen i *Drømmebilleder*, som han som 13-årig udførte med sin far, Georg Lumbye, som solist præcis 50 år tidligere. Der er totalt kaos inden koncerten; der er gratis adgang i koncertsalen, og flere tusind mennesker forsøger at komme ind. Otte store mørklægningsruder bliver presset ind og går i tusind stykker. Flere besvimer undervejs i køen.

Tippe Lumbye som solist i sin farfars "Drømmebilleder" ved 100-årsjubilæet 15. august 1943. Tivolis Arkiv.

Et af de partiturer, der bliver reddet ud af den nedbrændte koncertsal i 1944, har mindre end et år på bagen; komponisten Knudåge Riisager skriver orkesterværket "Tivoli! Tivoli! – en Lys- og Farveexplosion", tilegnet dirigenten Thomas Jensen, til 100-års-jubilæet i august 1943. Tallene med blyant skråt over titlen er strygerbesætningen, som er blevet anvendt; fem førstevioliner, fire andenvioliner, tre bratscher, tre celli og to kontrabasser. Det Kongelige Bibliotek.

Alle byens aviser har store reportager over flere sider om den store dag – og oplevelsen af et strålende oplyst Tivoli midt i mørklægningstiden er det største ved det hele for mange af gæsterne. Udgifterne til jubilæet er i alt omkring 250.000 kroner, og 112.802 mennesker besøger Tivoli på selve fødselsdagen – en rekord, der aldrig siden er overgået. Restauranterne løber tør for øl, og 75 børn bliver væk fra deres forældre i vrirten. Politiet sørger for, at de alle ender i de rigtige familier i løbet af aftenen.

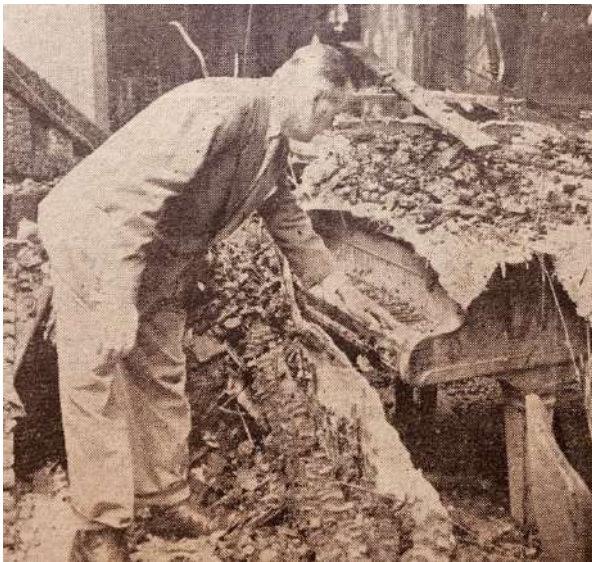
Man indvier også en ny indgang fra Rådhuspladsen og en bro, tegnet af Poul Henningsen, der fører fra indgangen over Tivoli-søen. Broen bliver med det samme skældt ud for at skæmme haven mere end den gavner – og den bliver revet ned igen efter kun to sæsoner.

To uger efter jubilæet ændres hverdagen for danskerne radikalt. Samarbejdspolitikken har spillet fallit, værnemagten overtager den reelle ledelse af landet, og

regeringen, rigsdagen og kongehuset er ikke længere de faste holdepunkter i det besatte Danmark. Modstandsbevægelsen sætter ind med flere og større aktioner.

Wivex i ruiner

Præcis en måned efter jubilæumsfestlighederne bliver restaurant Wivex fuldstændig raseret af en brand. Ilden opstår sandsynligvis på grund af en glød fra en cigaret eller en tændstik, der har ligget og ulmet i et tykt gulvtæppe. Den breder sig lynhurtigt til hele bygningen, og både brandvæsen og Falcks Redningskorps prøver at begrænse skaderne. Man redder bl.a. en del af Teddy Petersens orkestrets instrumenter, og det uerstattelige nodearkiv bliver kun delvist skadet af sod og vand. Bygningen står til gengæld ikke til at redde, og Wivex genåbner først efter krigen i en ny bygning af arkitekten Ernst Kühn. For de 20 musikere i Teddy Petersens orkester er branden en lige så stor katastrofe som for de mange tjenere, kokke og elever; ikke nok med at flere af dem mister deres instrumenter, men de ved, at de går en usikker fremtid i møde. Tivoli stiller koncertsalen til rådighed, så orkestret allerede fem dage efter branden kan spille to søndagskoncerter kl. 14 og 16, hvor alle indtægterne går til de berørte musikere.

Wivex-orkestrets faste refrænsanger, Valdemar Davids, stiller op til fotografering, da aviserne rapporterer om branden i Wivex. Her prøver han et flygel, der næppe kan reddes. Tivolis Arkiv.

Tre uger senere åbner Wivex igen sin restaurant, men i naboen Nimbs lokaler, som de vinteren igennem deler med den 81-årige Hans Becks danseskole; børnene tramper løs på første sal, mens gæsterne prøver at spise andesteg og agerhøns i stueetagen. Der er langt mindre plads på Nimb end i det ødelagte Wivex, og Teddy Petersens orkester bliver skåret ned til otte mand.

Den manglende pensionsordning

Musikerfaget er fortsat usikkert. Lønnen er ringe, og det er nærmest umuligt for en familieforsørger med ofte mange børn at lægge penge til side til alderdommen. For mange musikere er det en katastrofe at blive for gammel eller for syg til at spille på sit instrument. Efter sæsonen 1943 bliver tre af musikerne i koncertsalens orkester sagt op netop på grund af alder eller sygdom. I bestyrelsens protokol kan man læse, at man i alle tre tilfælde vælger at hjælpe dem videre, selv om Tivoli faktisk ikke er forpligtet til det, og der stadig ikke er en egentlig pensionsordning tilknyttet arbejdet som sæsonarbejdende musiker.

Den 69-årige cellist Waldemar Johan Belduser Dahl har spillet i orkestret, siden Joachim Andersen ansatte ham i 1898. Bestyrelsen takker for 45 års tro tjeneste, og tildeler ham en *"foreløbig Understøttelse paa 800 Kr. om Aaret."*

Hornisten Sophus Levring er 59 år gammel, og har spillet i Tivoli siden 1927. Han har et godt job i Undervisningsministeriet ved siden af orkesterjobbet, og bestyrelsen enes om at *"yde ham et beløb paa 500 Kr. til hjælp til Skat i 1944."*

Klarinettisten P. S. Nørlund er kun 56 år gammel, men har spillet i Tivoli siden han var 24. Han kan ...

... paa Grund af Sygdom i sine Hænder ikke passe sit Instrument. Man enedes om at yde Hr. Nørlund en foreløbig Understøttelse paa 800 Kr. om Aaret. Saafremt der ansættes 2 nye Klarinettister i Sæson 1944, beholder Hr. Nørlund sin Plads mod at passe Basklarinetten og sætte de to nye Musikere ind i Arbejdet.

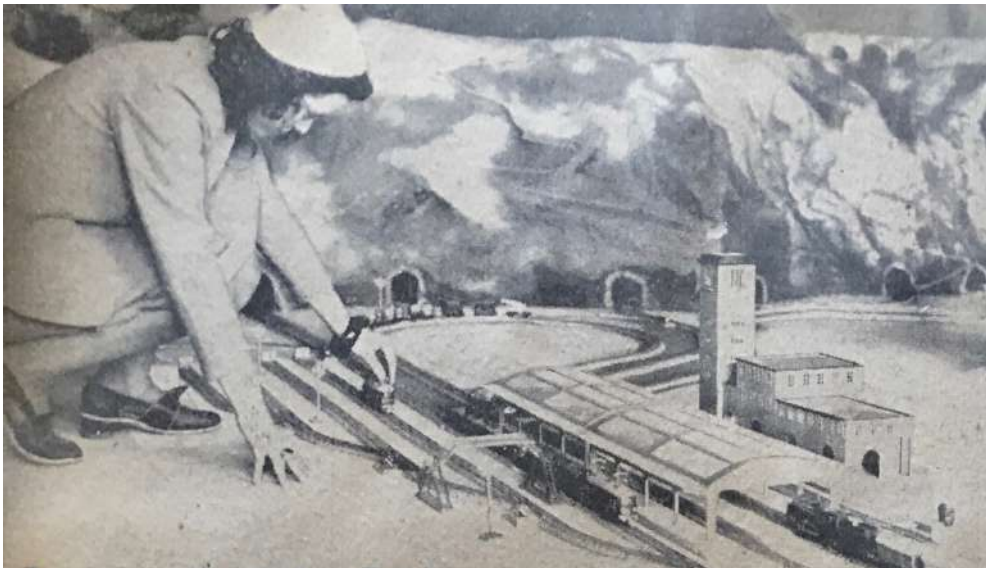
Ældre og syge musikeres ve og vel er i 1943 fortsat i høj grad op til arbejdsgivernes samvittighed, selv om der langsomt sker forbedringer på området. Siden 1922 har alle uden formue haft ret til udbetaling af aldersrente, men en fjerdedel

af landets befolkning vælger det fra; det smager stadig for meget af fattighjælp. Først i 1956 bliver loven om folkepension vedtaget i Folketinget.

Koncertsalens sidste sæson

Den 29. april 1944 åbner Tivoli sin femte besættelsessæson. Man hviler ud efter den krævende – men indbringende – jubilæumssæson, og der er for en gangs skyld ingen store nyheder på programmet. Men man åbner også et Tivoli uden de to direktører, Victor Lemkow og Kjeld Abell. Lemkow er af jødisk familie – oprindelig født Levy – og i tyskernes øjne er antifascisten Kjeld Abell det nærmeste, man kommer på en trestjernet kommunist. Abell går under jorden, og Lemkow er allerede 7. oktober 1943 flygtet til Sverige.

Det er nu Richard Rydberg, der styrer Tivoli. Kjeld Abell dukker med mellemrum op på kontoret i en let forklædning med skæg og briller. Han har en særlig smutvej ind og ud af sit kontor, og forkontoret har et hemmeligt signal, hvis tyskere eller tyskvenlige danskere skulle dukke op.

Modeljernbanen med 300 meter spor, 40 lokomotiver, 200 vogne og 80 elektriske skiftespor i koncertsalens tidligere restaurant, er en stor nyhed, da Tivoli åbner sæsonen 1944. Sorø Amtstidende, 6. maj 1944.

I Glassalen er Leo Mathiesen også væk; han har fået helårsengagement på restaurant München i Dahlerupsgade, og det er nu Peter Rasmussen og hans sekstet, der spiller til Tivolis swingpjatter. Her ansætter man en balinspektør, som skal holde øje med, at de unge ikke går alt for vidt, når de danser; det bliver forbudt at danse i uldtrøje og i slacks.

Tivoli-Garden forbereder sit 100-års jubilæum, men de omfattende restriktioner i salg af metervarer betyder, at uniformerne ikke ser helt så pletfri ud, som de kunne. I koncertsalen fortsætter det meste som hidtil i de første uger af sæsonen. Den eneste nyhed her er, at det store lokale, som tidligere husede den larmende restaurant, nu er hjemsted for en enorm modeljernbane. Det er ingeniøren og modeljernbaneentusiasten Erik Møldrup, der er manden bag projektet, og han og Tivolis dekoratører arbejder i døgndrift med broer, stationsbygninger og bjergtunneler i dagene op til sæsonåbningen.

Arbejdet skal vise sig at være totalt spildt; Møldrups modeljernbane findes ikke to måneder senere.

Efterskrift

To uger tager det at få Tivoli klar til at tage imod gæster igen efter bombeattentatet i 1944. Koncertsalen er afspærret, men man forsøger at få det hele til at se så pænt ud som overhovedet muligt. Blomsterne bliver stadig vandet. Tivolis Arkiv.

Efter koncertsalens brand i juni 1944 står orkestret uden koncertsal, og uden et brugbart nodearkiv. Thomas Jensen er sygemeldt i perioden, så det er Svend Christian Felumb, der tager sig af det meste. Der bliver lagt en slagplan for at få musikerne i gang med arbejdet igen så hurtigt som muligt.

Blæserne bliver sammen med det ligeledes hjemløse harmoniorkester samlet til et stort orkester, som allerede fra genåbningsdagen 8. juli spiller på plænen under ledelse af Hjalmar Koefoed. Samtidig er massevis af håndværkere i gang med at opføre en ny, midlertidig koncertsal med 650 pladser i ruinerne af Wivex, der har stået som en tom skal ud mod Bernstorffsgade siden branden året før.

Det er næppe tilfældigt, at dannebrogflagene vajer, da Tivoli genåbner, selv om meget af haven stadig ligner en krigszone efter branden. Akvarel af Axel Mathiesen. Tivolis Arkiv.

Det er den fungerende direktør Richard Rydbergs idé. Brandmyndighederne giver grønt lys, ligesom Handelsministeriet godkender brugen af gamle materialer til projektet, som de skal i alle byggesager i en tid med varemangel.

De bare mure bliver beklædt med krydsfinér, der bliver sat stolerækker og et orkesterpodium op – og efter kun 18 dage er symfoniorkestret og Svend Christian Felumb klar til at spille koncerter igen. Man bygger også en interimistisk pavillon til harmoniorkestret i ruinerne af koncertsalen.

Danmark frit

I maj 1945 bliver Danmark igen frit. Victor Lemkow vender tilbage fra Sverige. I 1946 rykker koncertsalens orkester ind i Glassalen. Her kommer orkestret til at spille i de næste ti år.

Processen med at opføre en ny koncertsal bliver hurtigt et varmt emne i den offentlige debat, og mange slår til lyd for, at den nye koncertsal skal være Københavns helårssal med mindst 3.000 sæder. Efter årelange tovtrækkerier ender det hele med et kompromis; i 1952 godkender Borgerrepræsentationen opførelsen af en helårssal på den gamle koncertsals grund, men med kun ca. 2.000 pladser.

Året efter giver Boligministeriet den nødvendige materialebevilling, og arbejdet kan gå i gang. Tivoli har i sin tid fået to millioner kroner i erstatning for den nedbrændte koncertsal. I 1952 lyder byggebudgettet på fem millioner – men det estimat bliver overskredet flere gange; den endelige pris for den færdige bygning i 1956 bliver på 14 millioner.

Omsider, i april 1956, kan Tivolis symfoniorkester rykke ind i den nye bygning og forberede sig til åbningskoncerten 1. maj. Som altid, når noget nyt bliver indviet i Tivoli, er der kritiske røster fremme. De mener, at den nye bygning fuldstændig ødelægger det Tivoli, de kender – og de synes, at man langt hellere skulle have genopført den gamle koncertsal, som næsten alle har klaget over i mere end 40 år.

Meget af debatten i 1956 er en fuldstændig kopi af skrivelserne i forbindelse med indvielsen af den gamle koncertsal tilbage i 1902. *Folkets Avis* var et af flere talerør for den del af publikum, der heller ikke dengang nødvendigvis så nye tiltag som et fremskridt:

Den nye koncertsal, tegnet af arkitekterne Frits Schlegel og Hans Hansen, bliver først en realitet 12 år efter branden i 1944. Foto: Leif Jørgensen.

Som man ser, bliver Tivoli næsten ikke til at kende igen, og mangen gammel Abonnent vil sikkert ryste paa Hovedet og ønske de gamle Dage tilbage. For "det nye" Tivoli bliver flot og mondænt – men det idylliske forsvinder Aar for Aar.

Hvis man længes efter Tivoli i "de gode gamle dage", så skal man nok huske at være ret præcis i sin nostalgiske længsel; siden åbningen i 1843 er der nærmest ikke gået én sæson, hvor der ikke er åbnet nye aktiviteter, forlystelser eller musikalske tilbud og til gengæld lukket andre – og der er enorm forskel på, om man længes efter Tivoli anno 1866, 1916 eller 1966. Tivoli flytter sig hele tiden, præcis som Georg Carstensen selv sagde det i *Tivoli-Avisen*:

Tivoli bliver, så at sige, aldrig færdig.

På samme måde afspejler Tivolis musikalske historie mellem 1843 og 1944 de enorme omvæltninger, musiklivet i øvrigt gennemgår i de 100 år. Orkestre og ensembler opstår og bliver nedlagt, eksperimenter bliver søsat og sløjftet igen. Dynamikken følger nogle gange publikums ønsker og andre gange ledelsens idéer. Somme tider rammer man tidsånden lige i plet – andre gange ender pilen helt ved siden af skiven.

FESTPROGRAM

„ET FORSPIL“
Tekst af Kjeld Abell
Sat i musik af Knudde Riisager
Arrangement ved John Price

Prologa..... Ingeborg Bruns
 Harlekin..... Erik Bidsted
 Columbine..... Lisa Kæregaard

Og 6 gratier

Fr. Kublan:
 OUVERTURE TIL „ELVERHØJ“

Herm. D. Koppel:
 SYMFONI NR. 5. OP. 60 (uopførelse)

I. Andante e fluendo, non troppo Allegro
 II. Scherzo: Leggiero e ballato, quasi Presto
 III. Adagio e tranquillo – Allegro energico

Tivolis koncertsals orkester (forstærket) — Dirigent: Svend Christian Felumb

Kai Nielsen:
 KONG FREDERIK D. IX's
 HONNØRMARCH

Vilfred Kjar:
 „I TIVOLI“, SUITE (uopførelse)

I. Entré (Tivoli-garden) – Plænen – Samba Mambo (Dansetten) –
 Aftenpromenade
 II. Entré – Fontæner – Pantomime
 III. Entré – Roulette – Illumination – Raket finale

H. C. Lumbye:
 PETERSBORGER
 CHAMPAGNE GALOP

De uopførte værker er præmieret i de to komponistkonkurrencer, som Tivoli med henblik på indvielsen af den nye koncertsal udskrev den 15. august 1954

Programmet for indvielseskoncerten i den nye koncertsal 1. maj 1956. Tivolis Arkiv.

Kvantitet versus kvalitet

Da Georg Carstensen udtænkte Tivoli, var musikalsk kvantitet i sig selv en vigtig faktor; det gjaldt om at levere så meget som muligt af den til de måbende gæster, som hungrede efter musik. Al musik var levende, enten den blev spillet af professionelle eller af amatører indenfor hjemmets fire vægge. Ingen kunne endnu høre den mekanisk eller elektronisk gengivet i de opfindelser, der langsomt revolutionerer vores måde at forbruge musik på fra 1890'erne og frem til i dag.

Blot det, at der overhovedet var musik, var nok for mange – også selv om kvaliteten næppe altid har været høj. Karruselbanen med de seks stakkels blæsere var en fantastisk oplevelse i en tid, hvor musikken ikke hang på træerne. I 1840'erne og 50'erne uropfører man masser af nye valse og polkaer med blot en enkelt gennemspilning – sandsynligvis med et ret afslappet forhold til begreber som præcision, klang og intonation.

Men selv om man ikke ligefrem overprøver tingene, og selv om vi i dag næppe havde accepteret resultatet, så lyder det sandsynligvis i hvert fald noget bedre efter blot få opførelser – og publikum i midten af 1800-tallet savler netop, præcis som mange musikforbrugere i dag, efter at høre de nye hits igen og igen. I 1846 spiller Lumbyes orkester hans *Drømmebilleder* 39 gange på en enkelt sommer. Hvis en overgang går helt galt den ene aften, så passer man bedre på netop det sted næste gang – og hvis der er fejl i de håndskrevne stemmer, så finder de fleste hurtigt ud af at spille noget, der lyder bedre end det noterede. Hvis altså man er ædru nok.

I dag er tiden løbet fuldstændig fra den gamle verden med halvfulde musikere, der spiller underprøvede koncerter i timevis hver aften. Vi ville heller ikke finde os i at høre endeløse gentagelser af Griegs klaverkoncert med den samme lokale pianist som solist i hver sæson gennem flere årtier. Kravet om kvalitet og alsidighed har for længst overhalet de kriterier, som tidligere generationer fandt helt og aldeles logiske – bl.a. fordi de ikke kendte til andet end de lokale musikers niveau og repertoire. Nu kan alle ved en simpel YouTube-søgning høre klodens bedste orkestre, ensembler og solister spille både Brahms, Beethoven samt ufattelige mængder af sjældent hørte værker. Det stiller helt anderledes krav til danske musikere.

Lumbyes orkester

I dag er harmoniorkestret og promenadorkestret ikke længere en del af Tivolis daglige program, og deres sidste pavilloner er væk. Til gengæld kan man høre det 21. århundredes mange forskellige musikgenrer fra rap til jazz, pop og dansktop på andre scener i haven. Udviklingen, som en fast del af publikum har klaget over i over 175 år, fortsætter med garanti i fremtiden også.

Koncertsalens orkester er et af de bedste eksempler på en gruppe musikere, som er fulgt med tiden gennem enorme omvæltninger. Lumbyes orkester hedder nu Tivoli Copenhagen Phil om sommeren og blot Copenhagen Phil om vinteren – og deres aktiviteter omfatter både det klassiske symfoniske kernerepertoire med internationale dirigenter og solister, balletforestillinger i Tivoli, turnéer med Den Jyske Opera, opsøgende arbejde på skoler over hele Sjælland, nyskabende formidlingsformer – og samarbejder med populære kunstnere fra den rytmiske verden som Oh Land, Medina og Dessner-brødrene fra The National. Orkestret kan også på den måde føre rødderne helt tilbage til H.C. Lumbyes første orkester på Hotel d'Angleterre, som netop fangede tidsånden i slutningen af 1830'erne.

Udskiftningen af musikere i orkestret har været glidende gennem generationerne, også selv om der skete store ryk, når en ny dirigent tiltrådte, og tog nogle af sine yndlingsmusikere med. I dag er der ingen medlemmer i orkestret, der var med, da staten og Tivoli i 1965 gik sammen om at gøre det til et fastansat helårs-orkester med vinternavnet Sjællands Symfoniorkester – men de ældste medlemmer af orkestret har som helt unge omkring 1970 siddet i pauserne og hørt ældre kolleger fortælle historier om, hvordan det gik til i gamle dage i 1930'erne og 40'erne. Og da de musikere, der fortalte historierne, selv var helt unge, hørte *de* historier fra ældre musikere, der havde spillet med H.C. Lumbye selv. Længere er det ikke siden.

Hver generation af musikere har oplevet sin del af en vild udvikling fra en måde at arbejde på, som vi har svært ved at forestille os i dag, frem til den nye virkelighed med forsvarlig prøvetid til hver eneste koncert som den gyldne regel. I dag spiller orkestret stadig musik af H.C. Lumbye som en indgroet del af orkestrets identitet – men måske kun to eller tre gange på en sæson, og med præcis det samme prøveforløb, som hvis musikken var af Beethoven, Stravinskij eller Carl Nielsen. Den musik, der engang var det rene pop, bliver nu taget alvorligt som den

kvalitetsmusik, den også er; selv Wienerfilharmonikerne har taget Lumbyes værker til sig som en del af repertoireet ved de traditionelle nytårskoncerter fra Musikvereinsalen.

Næsten intet af Georg Carstensen's oprindelige Tivoli er tilbage i dag. Ingen ville i dag acceptere en rutschebanetur på kun syv sekunder, og fremvisningen af fremmede folkeslag hører i den grad en anden verden til. Mange ting har ændret sig fuldstændig blot siden jeg selv var barn.

Én ting har til gengæld *ikke* forandret sig i over 175 år; den største attraktion på åbningsdagen i 1843 spiller stadig i havens største sal. Tivoli er fortsat det eneste aktieselskab i verden med eget symfoniorkester. Arven efter Lumbye findes endnu.

Tivoli Copenhagen Phil foran restaurant Nimb i 2015. Foto: Martin Bubandt.

Orkestre og dirigenter i Tivoli 1843-1944

Koncertsalens orkester

- 1843-1872: H.C. Lumbye
- 1873-1891: Balduin Dahl
- 1891-1897: Georg Lumbye
- 1898-1908: Joachim Andersen
- 1909-1935: Frederik Schnedler-Petersen
(fra 1932 med Svend Christian Felumb som andenkapelmaster)
- 1936-1944: Svend Christian Felumb og Thomas Jensen

Harmoniorkestret/hornorkestret

Visse dele af harmoniorkestrenes/hornorkestrenes tidlige historie fortaber sig i det dunkle, men nogle oplysninger dukker ind i mellem op i f.eks. avisomtaler. Tivolis egen dokumentation for ansættelser af dirigenter findes ikke længere.

- 1843-1845: Henrik Braunstein
- 1850-?: Henrik Braunstein – hornorkester
- 1861: Stabstrompeter Tollesen – hornorkester
- 1864-1872: Balduin Dahl – hornorkester
- 1873-1874: Carl Theodor Pöckel – hornorkester
- 1875-1884: Carl Christian Møller
- 1885-1893: Carl Christian Møller og Georg Lumbye
- 1894-1909: Carl Lumbye
- 1909-1912: Carl Gottschalksen
- 1913: Axel Schiöler, Ferdinand Hemme, August Knudsen og Jens Norup
- 1914-1933: Ferdinand Hemme
- 1934: Jean Dupont (også *Melody-Band* i promenadepavillonen)
- 1935-1940: Jean Dupont
- 1940-1944: Hjalmar Koefoed

Promenadeorkestret

1906-1909:	Carl Gottschalksen
1909-1910:	Sophus Stockmarr
1911-1916:	Hans Ishøy
1917-1920:	Ulrich Andersen
1921:	Oscar Stalla
1922-1933:	Hjalmar Koefoed
1934:	Hjalmar Koefoed (strygeorkester i Glassalen)
1935-1940:	Hjalmar Koefoed
1940-1944:	Elo Magnussen

Hertil kommer de mange hundrede anonyme musikere og deres dirigenter, der i tidens løb spiller i og leder ensembler og orkestre af varierende størrelser på pantomimeteatret, i cirkus og på plænen, til revyer, varietéforestillinger og operetteopsætninger i bl.a. Glassalen, Tivolis Sommerteater, Tivolis Varieté, Slukefter samt Arena- og Apolloteatrene, til dans på estraden, i de små danseboder og senere i Det muntre hjørne, de, der akkompagnerer syngepiger eller spiller underholdningsmusik til spisning på Wivel/Wivex, Nimb og de mange andre restauranter i Tivoli – samt de talrige gæsteorkestre og -solister fra ind- og udland, som også i høj grad er med til at præge musikken i haven.

H.C. Lumbyes repertoire sommeren 1846

24. maj – 4. oktober

Sæsonen 1846 er den første med 33 musikere i koncertsalens orkester, og repertoiret det år giver et godt billede af aktiviteterne i koncertsalen i Tivolis tidlige år, hvor symfoniafdelingerne endnu er på det eksperimenterende niveau. Det siger også noget om viljen til – og nødvendigheden af – at være aktuel, at mere end en tredjedel af de værker, der bliver spillet, er komponeret indenfor de seneste tre år. Repertoirelisten er samlet efter dagsprogrammerne udgivet i *Tivoli-Avisen* og annoncering af nye værker i dagspressen. Derfor kan der være sket ændringer i sidste øjeblik, som ikke er mulige at efterspore. Kompositionsåret er angivet i de tilfælde, det har kunnet spores. Tallet derefter er antallet af opførelser i 1846.

Anonym: <i>Josephine Vals</i>		6
Adam, Adolphe: Ouverturen til <i>Le brasseur de Preston</i>	1839	3
Adam, Adolphe: Ouverturen til <i>Le chalet</i>	1834	6
Adam, Adolphe: Ouverturen til <i>La reine d'un jour</i>	1839	9
Adam, Adolphe: Ouverturen til <i>Le roi d'Yvetôt</i>	1842	12
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>Actéon</i>	1836	1
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>Les chaperons blancs</i>	1836	2
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>Le cheval de bronze (Prindsen af China)</i>	1835	3
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>Le Dieu et la Bayadère</i>	1830	4
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>Den sorte domino</i>	1837	3
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>La fiancée</i>	1829	15
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>Fra Diavolo</i>	1830	5
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>Gustav III</i>	1833	6
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>Lestocq</i>	1834	6
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>Den stumme i Portici</i>	1828	5
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>La Sirène</i>	1844	9
Auber, Daniel: Ouverturen til <i>Zanetta</i>	1840	4
Bay, Rudolph: <i>Souvenirs d'Alger/Algierske minder</i>		5
Bay, Rudolph: <i>Emilies Hjertebanken</i> , tonemaleri og vals	1846	2
Beethoven, Ludwig van: Ouverturen til balletten <i>Prometheus</i>	1801	12
Beethoven, Ludwig van: Ouverturen til skuspillet <i>Egmont</i>	1810	6

Behrens: <i>Bils Zauber-Galop</i>		2
Bellini, Vincenzo: Overturen til <i>Norma</i>	1831	5
Bosisio, Crispiniano: <i>La bataille d'Isly</i> , quadrille	1844	4
Busch, Volkmar: <i>Le charmes de Tivoli</i> , vals	1846	4
Canthal, August: <i>Hamburger Dampf-Waltz</i>		4
Canthal, August: <i>Soldaten-Gruss</i>	1845	14
Canthal, August: <i>Venus Polka</i>	1845	1
Conradi, August: <i>Zigeuner Polka</i>	1844	2
Courländer, Bernhard: <i>Caroline Polka</i>	1846?	7
Donizetti, Gaetano: Arie af <i>Don Pasquale</i>	1843	14
Donizetti, Gaetano: Cavatine fra <i>Lucia di Lammermoor</i>	1835	7
Donizetti, Gaetano: Finale af 2. akt fra <i>Lucia di Lammermoor</i>	1835	11
Donizetti, Gaetano: Finale af 3. akt fra <i>Lucia di Lammermoor</i>	1835	6
Donizetti, Gaetano: Finale af <i>Regimentets datter</i>	1840	15
Donizetti, Gaetano: Overturen til <i>Belisario</i>	1836	9
Donizetti, Gaetano: Potpourri af <i>Linda di Chamounix</i> ¹	1842	16
Donizetti, Gaetano: Overturen til <i>Les martyrs</i>	1840	5
Donizetti, Gaetano: Potpourri af <i>Regimentets datter</i>	1840	12
Ehelard, André: Finale af <i>Macbeth</i>	1827	9
Fahrbach, Philipp I: <i>Österreichischer Heldenmarsch</i>		4
Flotow, Friedrich von: Overturen til <i>Alessandro Stradella</i>	1844	8
Flotow, Friedrich von: Arie fra <i>Alessandro Stradella</i>	1844	19
Francke, A. <i>Devise Marsch</i>		4
Frølich, J.F.: Vals fra balletten <i>Erik Menveds Barndom</i>	1843	4
Frølich, J.F.: Dans og march fra balletten <i>Rafael</i>	1845	12
Frølich, J.F.: Scene fra balletten <i>Rafael</i>	1845	3
Frølich, J.F.: Vals og kontredans fra balletten <i>Rafael</i>	1845	13
Gade, Niels W.: <i>I Højlandet</i> , ouverture	1844	3
Gärlich, Wenzel: Pas de trois fra balletten <i>Die Liebeshändel</i>		5
Gluck, C.W. von: Overturen til <i>Ifigenia på Tauris</i>	1779	9
Gung'l, Johann: <i>Ein Sträusschen</i> , vals	1844	9
Gung'l, Johann: <i>Die Unwiderstehliche</i> , polka	1845	2
Gung'l, Johann: <i>Vorwärts</i> , masch	1845	7
Gung'l, Josef: <i>Aurora-Fest-Marsch</i>		5
Gung'l, Josef: <i>Breslauer-Vauxhall</i> , polka		4
Gung'l, Josef: <i>Den 15. oktober</i> , march	1845	9
Gung'l, Josef: <i>Grätzer Kolosseums Marsch</i>		4
Gung'l, Josef: <i>Mädchen-Träume</i> , vals		5
Gung'l, Josef: <i>Steyrers Heimweh</i> , march		4
Gung'l, Josef: <i>Wiedersehen</i> , vals	1845	8

¹ Arrangeret af C.C. Møller

Gung'l, Josef: <i>Wilkommen im Grünen</i> , vals	1845	19
Halévy, Fromental: Finale af 1. akt fra <i>La Juive</i>	1835	14
Halévy, Fromental: Finale af 2. akt fra <i>La Juive</i>	1835	1
Hérolde, Ferdinand: Ouverturen til <i>Lodovic</i>	1833	1
Hérolde, Ferdinand: Ouverturen til <i>Zampa</i>	1831	3
Hertel, Peter Ludwig: Ouverture	1846?	6
Horneman, Emil: <i>Dyrehavsreisen</i> , op. 2	1845	2
Horneman, Emil: <i>Det nordiske Studentermøde</i> ¹	1845	8
Hänsel, Carl August: Tema med variationer for orkester		14
Jullien, Louis Antoine: <i>The Imperial Polka</i> ²	ca. 1846	4
Kalivoda, Jan (Johann Wenzel Kalliwoda): Ouverture (uspecificeret)		2
Kuhlau, Friedrich: Ouverturen til <i>Elverhøj</i>	1828	3
Kuhlau, Friedrich: Ouverturen til <i>Lulu</i>	1824	1
Kuhlau, Friedrich: Ouverturen til <i>Røverborgen</i>	1814	2
Labitzky, Joseph: <i>Bedford</i> , vals	1845	2
Labitzky, Joseph: <i>Burlington</i> , vals	1845	3
Labitzky, Joseph: <i>Dublin</i> , vals	1845	4
Labitzky, Joseph: <i>Duoro</i> , vals	1845	7
Labitzky, Joseph: <i>Eleonoren-Walzer</i>	1845	13
Labitzky, Joseph: <i>Die Elfen</i> , vals	1842	2
Labitzky, Joseph: <i>Essex-Walzer</i>		6
Labitzky, Joseph: <i>Huldigung der britischen Nation</i>	1844	3
Labitzky, Joseph: <i>Jubelklänge auf Albion</i> , vals	1842	1
Labitzky, Joseph: <i>Kinder-Freuden Polka nr. 1</i>	1845	5
Labitzky, Joseph: <i>Kinder-Freuden Polka nr. 2</i>	1845	2
Labitzky, Joseph: <i>Kinder-Freuden Polka</i> (en af de ovenstående)		1
Labitzky, Joseph: <i>Leinates Klänge</i> , vals	1843	2
Labitzky, Joseph: <i>Mephisto Galop</i>	1845	1
Labitzky, Joseph: <i>Militair Galop</i>	1845	3
Labitzky, Joseph: <i>Natalien-Walzer</i>	1840	6
Labitzky, Joseph: <i>Neuer Immergrün Galopp</i>	1844	4
Labitzky, Joseph: <i>Die Orientalen</i> , vals	1845	9
Labitzky, Joseph: <i>Perlen</i> , vals	1843	11
Labitzky, Joseph: Potpourri over bøhmiske nationalsange		2
Labitzky, Joseph: <i>Sirenen</i> , vals	1845	17
Labitzky, Joseph: <i>Southerland</i> , vals		4
Labitzky, Joseph: <i>Themis-Fest-Klänge</i> , vals		1
Labitzky, Joseph: <i>Tremolo-Walzer</i>	1840	2
Labitzky, Joseph: <i>Walzer aus der Feenwelt</i>		1

¹ Oprindeligt et potpourri over nordiske studentersange for klaver udgivet i 1845 i anledning af det nordiske studentermøde i København i juni 1845, arrangeret for orkester af C.C. Møller og uropført i Tivoli 12. august 1846.

² Arrangeret af C.C. Møller

Lachner, Franz: Ouverturen til kantaten <i>Die vier Menschenalter</i>	1835	7
Lanner, Joseph: <i>Die Abendsterne</i> , vals	1841	1
Lanner, Joseph: <i>Almacks-Tänze</i>	1843	3
Lanner, Joseph: <i>Amors Flügel</i> , vals	1837	2
Lanner, Joseph: <i>Aurora, Künstler-Ball-Tänze</i> , vals	1840	6
Lanner, Joseph: <i>Ball-Contouren</i> , vals	1842	6
Lanner, Joseph: <i>Elite-Tänze</i> , vals	1842	1
Lanner, Joseph: <i>Hoffnungs-Strahlen</i> , vals	1840	1
Lanner, Joseph: <i>Ideale</i> , vals	1842	3
Lanner, Joseph: <i>K.K. Kammerball-Tänze</i> , vals	1841	1
Lanner, Joseph: <i>Malapou- u. Amazonen-Galoppe</i>	1840	1
Lanner, Joseph: <i>Masken-Bilder</i> , vals	1841	1
Lanner, Joseph: <i>Die Osmanen</i> , vals	1839	2
Lanner, Joseph: <i>Die Rosensteiner</i> , vals	1844	5
Lanner, Joseph: <i>Die Schönbrunner</i> , vals	1842	3
Lanner, Joseph: <i>Die Sonderlinge</i>	1842	1
Lanner, Joseph: <i>Die Troubadurs</i> , vals	1843	3
Lanner, Joseph: <i>Die Werber</i> , vals	1835	4
Lanner, Joseph: <i>Die Älpler</i> , vals	1838	3
Lincke, Andreas Frederik: <i>Carneval de Venise burlesque</i>	1846	16
Lincke, Andreas Frederik: <i>Josephine Polka</i>	1846	5
Liszt, Franz: <i>Ungarischer Sturmmarsch</i>	1843	3
Lortzing, Albert: Ouverturen til <i>Zar und Zimmermann</i>	1837	2
Lumbye, H.C.: <i>Amélie Vals</i>	1846	26
Lumbye, H.C.: <i>En Aften paa Dyrehavsbakken</i> , vals	1845	1
Lumbye, H.C.: <i>Andante cantabile et Tarantella</i>	1843	1
Lumbye, H.C.: <i>Araberne</i> , march	1846	19
Lumbye, H.C.: <i>Beduiner Galop</i>	1846	23
Lumbye, H.C.: <i>Bellmans Fest paa Djurgarden</i> ¹	1844	1
Lumbye, H.C.: <i>Berliner Polka</i>	1846	9
Lumbye, H.C.: <i>Berliner Studenten</i> , polka	1846	19
Lumbye, H.C.: <i>Bernhardine Polka</i>	1844	1
Lumbye, H.C.: <i>Le Carneval de Paris</i> , polka	1845	4
Lumbye, H.C.: <i>Champagne Galop</i>	1845	27
Lumbye, H.C.: <i>Corsikaner Galop</i>	1843	5
Lumbye, H.C.: <i>Döblers Zauber Galop</i>	1841	2
Lumbye, H.C.: <i>Donau-Blumen</i> , quadrille	1845 ²	6
Lumbye, H.C.: <i>Drømmebilleder</i> , fantasi	1846	39
Lumbye, H.C.: <i>Echo fra de gamle Guder paa Tivoli Øen</i> ³ , galop	1844	1

¹ Otte epistler af Bellmann arrangeret af H.C. Lumbye.

² Muligvis tidligere

³ Alternativ titel: *Efterklang af Olympien*, Caprice. Musikalsk divertissement for orkester (Galop)

Lumbye, H.C.: <i>Erindringer fra Berlin</i> , vals	1845	4
Lumbye, H.C.: <i>Erinnerung an Wien</i> , vals	1845	7
Lumbye, H.C.: <i>L'Étudiant de Paris</i> , vals med pistolskud ¹	1845	16
Lumbye, H.C.: <i>Farvel til København</i> , vals	1844	2
Lumbye, H.C.: <i>Festmarsch</i>	1845	9
Lumbye, H.C.: <i>Fest-Quadrille nr. 1</i> ²		2
Lumbye, H.C.: <i>Fest-Quadrille nr. 2</i> ³		1
Lumbye, H.C.: <i>Floras Fest Galop</i>	1844	3
Lumbye, H.C.: <i>Fontaine Vals</i>	1844	4
Lumbye, H.C.: <i>Fortuna Galop</i>	1841	2
Lumbye, H.C.: <i>Der Günstling</i> , vals	1846	18
Lumbye, H.C.: <i>Hamborger Polka</i>	1846	12
Lumbye, H.C.: <i>Hilsen til Hjemmet</i> , vals	1845	6
Lumbye, H.C.: <i>Huhner Masken Quadrille</i>	1846	17
Lumbye, H.C.: <i>Illusioner</i> , vals	1845	3
Lumbye, H.C.: <i>Isabella Vals</i>	1846	25
Lumbye, H.C.: <i>Johanne Louise Vals</i>	1844	2
Lumbye, H.C.: <i>Krolls Balklange</i> , vals	1846	23
Lumbye, H.C.: <i>Laschotts Zauber Galop</i>	1845	3
Lumbye, H.C.: <i>Leopoldine Polka</i>	1845	3
Lumbye, H.C.: <i>La Lithuanienne/Alexandra Polka</i>	1844	6
Lumbye, H.C.: <i>Mein Lebewohl an Berlin</i> , vals	1846	19
Lumbye, H.C.: <i>Militair Galop</i>	1845	10
Lumbye, H.C.: <i>Münchener Carnevals Quadrille</i>	1845 ⁴	3
Lumbye, H.C.: <i>Napoli</i> , finalegalop	1842	8
Lumbye, H.C.: <i>Nordiske Studenter-Polka</i>	1845	1
Lumbye, H.C.: <i>Ornithobolaia Galop</i>	1846	5
Lumbye, H.C.: <i>Pariser-Quadrille</i>	1846	9
Lumbye, H.C.: <i>Polacca Guerriera</i>	1846	2
Lumbye, H.C.: <i>Recreations Vals</i>	1846	9
Lumbye, H.C.: <i>Reunions-Galop</i>	1846	14
Lumbye, H.C.: <i>Sophie-Mazurka</i>	1846	7
Lumbye, H.C.: <i>Sorgenfri-Galop/Sanssouci</i>	1844	4
Lumbye, H.C.: <i>En Sommernat paa Möens Klint</i> , galop	1843	11
Lumbye, H.C.: <i>Souvenir de Jenny Lind</i> , vals	1846	12

¹ Valsen, som også har titlen *Pariser-Studenten*, er komponeret af "G. C." (Georg Carstensen) og arrangeret for orkester af H. C. Lumbye. Det er uklart, hvor stor en del af kompositionen, der egentlig er af Carstensen.

² Det er ikke klart, hvilken af flere mulige kompositioner denne titel dækker over (se Jürgensens værkfortegnelse).

³ Det er ikke klart, hvilken af flere mulige kompositioner denne titel dækker over (se Jürgensens værkfortegnelse).

⁴ Muligvis tidligere

Lumbye, H.C.: <i>Les Souvenirs de Paris</i> , vals, polka og galop	1845 ¹	7
Lumbye, H.C.: <i>Tivoli Bazar Galop</i>	1844	5
Lumbye, H.C.: <i>Tivoli Hercules Tempel Galop</i>	1844	2
Lumbye, H.C.: <i>Tivoli Fest Klange</i> , vals	1846	13
Lumbye, H.C.: <i>Tivoli Hercules Tempel Galop</i>	1844	3
Lumbye, H.C.: <i>Tivolis Concert Salon Galop</i>	1843	2
Lumbye, H.C.: <i>Tivolis Damp-Caroussellbane Galop</i>	1843	3
Lumbye, H.C.: <i>Tivolis Gondol Galop</i>	1843	11
Lumbye, H.C.: <i>Tivolis Rutschbane Galop</i>	1843	2
Lumbye, H.C.: <i>Tivolis Salon Galop</i>	1843	2
Lumbye, H.C.: <i>Tivolis Skydebane-Galop</i>	1843	4
Lumbye, H.C.: <i>Tivolis Theater Galop</i>	1843	1
Lumbye, H.C.: <i>Toner fra Neapel</i>	1844	1
Lumbye, H.C.: <i>En Tour paa Dyrehavsbakken</i> , galop	1845	13
Lumbye, H.C.: <i>Veemod/La r�signation</i> , vals	1844	9
Lumbye, H.C.: <i>Wilhelmine Polka</i>	1843	1
L�uders, Conrad: <i>Nye Polka nr. 3</i>		1
Marschner, Heinrich: Ouverturen til <i>Hans Heiling</i>	1833	3
Mendelssohn, Felix: Ouverturen til <i>En sk�rsommernatsdr�m</i>	1826	12
Mendelssohn, Felix: Nocturne fra <i>En sk�rsommernatsdr�m</i> ²	1842	1
Meyerbeer, Giacomo: Arie fra <i>Les huguenots</i>	1836	5
Meyerbeer, Giacomo: Dans fra <i>Les huguenots</i>	1836	12
Meyerbeer, Giacomo: Duet og kor fra <i>Les huguenots</i>	1836	11
Meyerbeer, Giacomo: Mellemspil fra <i>Les huguenots</i>	1836	3
Meyerbeer, Giacomo: Finale af 2. akt fra <i>Les huguenots</i>	1836	6
Meyerbeer, Giacomo: Cavatine, kor og finale af <i>Les huguenots</i>	1836	7
Meyerbeer, Giacomo: Ouverture og introduktion til <i>Robert le Diable</i>	1831	8
Meyerbeer, Giacomo: Balletmusik fra <i>Robert le Diable</i>	1831	9
Mozart, W.A.: Ouverturen til <i>Don Juan</i>	1787	8
Mozart, W.A.: Ouverturen til <i>Figaros bryllup</i>	1786	5
Mozart, W.A.: Ouverturen til <i>Tryllefløjten</i>	1791	5
Musard, Philippe: Quadrille (uspecificeret)		1
M�ller, C.C.: <i>Augusta Polka</i>		6
M�ller, C.C.: <i>Defileer-Marsch</i>		4
M�ller, C.C.: <i>Emilie Galop</i>	1846	4
M�ller, C.C.: <i>En Avant</i> , march		8
M�ller, C.C.: <i>Oscar Polka</i>	1846	9
M�ller, C.C.: <i>Terpsichores Fest-Klange</i> , vals		4
M�ller, C.C.: <i>Vinterblomster</i> , vals		3

¹ Muligvis tidligere

² Arrangeret af Andreas Frederik Lincke. Det er ikke klart, hvorfor man ikke blot har spillet Mendelssohns originale instrumentation – måske fordi man kun har haft et klaverudtog til rådighed.

Neumann, Heinrich: <i>Liszt's Zauberklänge</i> , potpourri		3
Olga, Storfyrstinde: March	1846	3
Paulli, H.S.: <i>Satyr-Bachhanal</i> fra balletten <i>Dianas Hof</i>	1846	17
Rée, Anton: <i>Jubel-Galop</i>	1846	7
Reissiger, Carl Gottlieb: Overture (uspecificeret)		10
Reissiger, Carl Gottlieb: Overturen til <i>Die Felsenmühle</i>	1830	4
Ries, Ferdinand: Symfoni nr. 6, D-dur, komplet	1822	1
Ries, Ferdinand: Symfoni nr. 6, D-dur, 1. sats	1822	4
Ries, Ferdinand: Symfoni nr. 6, D-dur, 2. sats	1822	2
Ries, Ferdinand: Symfoni nr. 6, D-dur, 3. sats	1822	3
Ries, Ferdinand: Symfoni nr. 6, D-dur, 4. sats	1822	6
Rossi, Luigi: Adagio og Rondo fra operaen <i>Chi dura vince</i> ¹	1834	5
Rossini, Gioachino: Fanemarch af <i>Korinths belejring</i>	1826	1
Rossini, Gioachino: Finale af <i>Korinths belejring</i>	1826	12
Rossini, Gioachino: Potpourri af <i>Otello</i>	1816	3
Rossini, Gioachino: Overturen til <i>Semiramis</i>	1823	7
Rossini, Gioachino: Overturen til <i>Wilhelm Tell</i>	1829	9
Rossini, Gioachino: Duet fra <i>Wilhelm Tell</i>	1829	8
Schneider, Friedrich: <i>Jagd-Ouverture</i> ²	1826	1
Schubert, Franz: Symfoni (uspecificeret)		6
Schubert, Franz: "Finale af Schuberts Symphonie"		1
Spontini, Gaspare: <i>Grosser Sieges- und Festmarsch</i>	1820	3
Spontini, Gaspare: Ballet fra operaen <i>Nurmahal</i>	1822	4
Strauss, Johann I: <i>Amouretten-Quadrille</i>	1845	17
Strauss, Johann I: <i>Anna-Quadrille</i>	1843	1
Strauss, Johann I: <i>Astraea-Tänze</i> , vals	1844	1
Strauss, Johann I: <i>Aurora-Festklänge</i> , vals	1844	9
Strauss, Johann I: <i>Brüder Lustig</i> , vals	1843	4
Strauss, Johann I: <i>Concordia-Tänze</i> , vals	1846	12
Strauss, Johann I: <i>Deutsche Lust</i> , vals	1841	1
Strauss, Johann I: <i>Die Dämonen</i> , vals	1842	3
Strauss, Johann I: <i>Eunomien-Tänze</i> , vals	1845	4
Strauss, Johann I: <i>Faschingspossen</i> , vals	1845	9
Strauss, Johann I: <i>Ferdinand-Quadrille</i>	1843	2
Strauss, Johann I: <i>Fest-Quadrille</i>	1844	4
Strauss, Johann I: <i>Flora-Quadrille</i>	1845	10
Strauss, Johann I: <i>Frohsinns-Salven</i> , vals	1844	1
Strauss, Johann I: <i>Haimondskinder-Quadrille</i>	1845	21
Strauss, Johann I: <i>Heitere Lebensbilder</i> , vals	1845	19

¹ Operaen var tidligere blevet opført seks gange af det italienske operakompagni på Hofteatret i sæsonen 1842-43.

² Friedrich Schneider skrev to forskellige ouverturer med titlen *Jagd-Ouverture* (nr. 1 og 2) i 1826. Det fremgår ikke hvilken af de to ouverturer, der er tale om her.

Strauss, Johann I: <i>Künstler-Ball-Tänze</i> , vals	1843	3
Strauss, Johann I: <i>Loreley-Rhein-Klänge</i> , vals	1843	3
Strauss, Johann I: <i>Die Landjunker</i> , vals	1845	9
Strauss, Johann I: <i>Latonen-Walzer</i>	1842	1
Strauss, Johann I: <i>Die Lustwandler</i> , vals	1842	1
Strauss, Johann I: <i>Marianka-Polka</i>	1845	6
Strauss, Johann I: <i>Maskenlieder</i> , vals	1844	3
Strauss, Johann I: <i>Minnesänger</i> , vals	1842	1
Strauss, Johann I: <i>Minos-Klänge</i> , vals	1843	1
Strauss, Johann I: <i>Moldau-Klänge</i>	1846	1
Strauss, Johann I: <i>Musen-Quadrille</i>	1845	6
Strauss, Johann I: <i>Nur leben!</i> , vals	1843	2
Strauss, Johann I: <i>Odeon-Tänze</i> , vals	1845	8
Strauss, Johann I: <i>Orpheus-Quadrille</i>	1844	3
Strauss, Johann I: <i>Rosen ohne Dornen</i> , vals	1844	13
Strauss, Johann I: <i>Salon-Polka</i>	1844	4
Strauss, Johann I: <i>Sommernachts-Träume</i> , vals	1845	14
Strauss, Johann I: <i>Sophien-Tänze</i> , vals	1845	14
Strauss, Johann I: <i>Stradella-Quadrille</i> ¹	1845	21
Strauss, Johann I: <i>Die Tanzmeister</i> , vals	1841	3
Strauss, Johann I: <i>Volksgarten-Quadrille</i>	1843	3
Strauss, Johann I: <i>Waldfräuleins Hochzeits-Tänze</i> , vals	1844	2
Strauss, Johann I: <i>Walhalla-Toaste</i> , vals	1843	2
Strauss, Johann I: <i>Wiener Früchteln</i> , vals	1844	2
Strauss, Johann I: <i>Willkommen-Rufe</i> , vals	1844	4
Strauss, Johann I: <i>Österreichischer Jubelklänge</i> , vals	1845	16
Strauss, Johann II: <i>Herzens Lust</i> , polka ²	1844	8
Strauss, Johann II: <i>Sinngedichte</i> , vals	1844	1
Tolbecque, Jean Baptiste: Quadrille (uspecificeret)		6
Tolbecque, Jean Baptiste: <i>La reine de Cypres Quadrille</i>	ca. 1841	1
Tolbecque, Jean Baptiste: <i>Le qui vive Quadrille</i>	1841	2
Verdi, Giuseppe: Potpourri over temaer fra <i>Ernani</i> ³	1844	12
Verdi, Giuseppe: Potpourri over temaer fra <i>Nabucco</i> ⁴	1846	6
Verdi, Giuseppe: Introduktion og arie fra <i>Nabucco</i> ⁵	1846	2
Weber, C.M. von: <i>Jubel-Ouverture</i>	1818	6
Weber, C.M. von: Ouverturen til <i>Euryanthe</i>	1823	12
Weber, C.M. von: Ouverturen til <i>Jægerbruden</i>	1821	10

¹ Over temaer fra Friedrich von Flotows opera *Alessandro Stradella* (1844).

² Sandsynligvis den første opførelse af en komposition af Johann Strauss II i Danmark.

³ Arrangeret af Andreas Frederik Lincke.

⁴ Arrangeret af Andreas Frederik Lincke.

⁵ Arrangeret af Andreas Frederik Lincke.

Weber, C.M. von: Ouverture til <i>Oberon</i>	1826	10
Weber, C.M. von/Berlioz, H.: <i>Aufforderung zum Tanz</i>	1841	9
Wittmann, Robert: <i>Flora Galop</i>	1845	5
Witzleben, J. von: <i>Garde-Husar-Polka</i>	1846?	4

Tre musikere i Tivolis Varieté. Tegninger af Carl Bøgh, 1893 eller tidligere.

Tivoli ca. 1850. Tivolis Arkiv.

Tak

Jeg har kun kunnet skrive denne bog, fordi jeg har fået hjælp af en lang række vidende, kompetente og imødekommende mennesker. Alle fejl, udeladelser og misforståelser er helt og holdent min egen skyld – men resten ville ikke være blevet det samme uden deres hjælp.

Først og fremmest tak til Ellen Dahl, Tivolis historisk alvidende orakel, som gav mig fri adgang til alle de mange kasser og hylder med billeder, programmer og papirer, som heldigvis har overlevet i Tivolis arkiv til i dag, samt til nodearkivar Lena Persson fra Copenhagen Phil, som gravede adskillige klenodier frem fra orkestrets og Tivolis nodearkiv. Desuden har museumsinspektør Marie Martens fra Musikmuseet / Nationalmuseet været utroligt hjælpsom med at finde materiale, jeg ikke selv ville have kunnet finde frem til.

Også tak for uvurderlig hjælp undervejs i arbejdet til Copenhagen Phil, Det Kongelige Bibliotek, Den Kongelige Livgardes Musikkorps, Bruun Rasmussen Kunstauktioner, Teatermuseet i Hofteatret, Jussi Björling Museet i Borlänge og Dansk Musiker Forbund København – samt til András Adorján, Roger Alderstrand, René Torning Andersen, Mogens Andresen, Mikael Beier, Giordano Bellincampi, Bent Blüdnikow, Per Christensen, Martin Corfix, Jens Cornelius, Gregers Dirckinck-Holmfeld, Hanne Engelbrecht, Lars Engelbrecht, Eric Otto Suhr Enstrøm, Andreas Pald Fosdal, Maria Frej, Merete Garval, Mogens Gaardbo, Henrik Goldschmidt, Martin Granau, Johannes Søe Hansen, Peder Hansen, Harald Henrysson, Henning Jessen, Martin Johansen, Steen Jørgensen, Lone Laursen, Bent Lexner, Per Lundsgaard, Henrik Madsen, Katrine Nordland, Tom Nybye, David M.A.P. Palmquist, Jonas Viggo Pedersen, Ole Pilgaard, Torben Plank, Martin Reinhardt, Per Romerdahl, Rico Sindberg, Troels Svendsen, Lars Søgaard, Inger Sørensen, Peter Christensen Teilmann, Lotte Timm, Klaus Tönshoff, Julie Arendse Voss og Lars C. Windfeld-Høeberg.

Kilder og litteratur

Ikke udgivne kilder

Arne-Petersen, Knud: *Tivolis Tidstavler samlede fra Protokoller og Programmer*.

Håndskrevet sammendrag, dateret 20. oktober 1920. Tivolis Arkiv.

Buron, Adolphe: *Scrapbog*. I familieej.

Felumb, Svend Christian: *Efterklang – en musiker fortæller*. Maskinskrevet udkast til ikke udgivet selvbiografi. Musikmuseet / Nationalmuseet.

Bøger og artikler

Anon.: *Tivoli – officielt Fest-Album 1843–1893*. Centraltrykkeriet, København 1893.

Bendix, Kaj (m.fl.): *Forslag til oprettelsen af en Opera og Symfoni Institution i København udarbejdet af Filharmoniens Projekteringskontor*. V. Pios Boghandel, København 1919.

Bergsøe, Vilhelm: *Krigen og Koleraen*. Gyldendal, København 1900.

Bewer, William: *Jeg mindes*. Steen Hasselbalchs Forlag, København 1959.

Breidahl, Axel (ed.): *Tivoli-Sæsonen 1900 i Billeder og Text*. Udg. Sophus Kruckow og C.

Andersen, København 1900.

Bøgh, Frank: *Petergruppen. Himmlers hævnere – tysk terror i Danmark 1944–45*.

People's Press, København 2012.

Böhler, Otto: *Dr. Otto Böhler's Schattenbilder*, Wilhelm Lechner, Wien 1914.

Chievitz, Poul: *Fra gaden*. P.G. Philipsen, København 1848.

Clausen, Julius: *Mennesker paa min Vej*. Gyldendal, København 1941.

Clausen, Julius og Torben Krogh (red.): *Danmark i Fest og Glæde*, bd. 1-6.

Chr. Erichsens Forlang, København 1935 -36.

Clemmensen, C.A.: *Tivoli gennem 75 Aar – 1843–1918*.

Københavns Sommer-Tivoli, København 1918.

Cornelius, Jens: *Ludolf Nielsen*. Serien Danske komponister. Multivers, Frederiksberg 2018.

Davidsen, J: *Fra det gamle Kongens København 1–2*. Gyldendalske Boghandel,

København 1880–81.

Dzapo, Kyle J.: *Joachim Andersen – A Bio-Bibliography*. Greenwood Press, Westport,

Connecticut 1999.

Eggardt, Hanne: *Alles Walzer – Die Strauss-Dynastie*. Verlag Kremayr & Scheriau,

Wien 2012.

Engberg, Harald: *Pantomimeteatret*. Boghallen, København 1959.

Engelbrecht, Henrik: *Opera i guldalderens København*. Gyldendal, København 2017.

Engelbrecht, Henrik: *Ramaskrig! – da italienerne væltede Hofteatret. Italiensk opera i Hofteatret 1841–54*. Teatermuseet i Hofteatret, København 2018.

Engell, Peter: *Tivoli i 50 aar*. Chr. Mackeprangs Forlag, København 1893.

Fabricius, Lars Børge: *Træk af dansk musiklivs historie m.m. Omkring Etatsraad Jacob*

Christian Fabricius' Erindringer. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1975.

Felumb, Svend Christian: *Efterklang – en musiker fortæller*. Maskinskrevet udkast til ikke

- udgivet selvbiografi. Musikmuseet / Nationalmuseet.
- Felumb Svend Christian: *Samlet fortegnelse over kompositioner af H. C. Lumbye i Tivolis Koncertsals Arkiv*. Maskinskrevet katalog, København 1940/rekonstrueret 1949. Tivolis Arkiv.
- Fog, Dan: *Lumbye-Katalog – Fortegnelse over H.C. Lumbyes trykte kompositioner*. Det Kongelige Bibliotek, Museum Tusulanums Forlag København 1995.
- Fog, Dan: *Musikhandel i Danmark 1-2*. Dan Fog Musikforlag, København 1984.
- Gottschalksen, Carl: *En glad Musikants Dagbog. Gamle Erindringer*. Kunstforlaget Danmark, København 1920.
- Granau, Martin: *At være musiker i København. En eksposé over 20'ernes musikliv i hovedstaden*. IN: *Dansk Musik Tidsskrift*, 1997-98 nr. 2.
- Granau, Martin: *Holms vision. Radiosymfoniorkestret 75 år, I-II*. DR Multimedie, København 2000.
- Guthmann, Axel og Anton Melbye: *Tivoli*. Ernst Bojesens Kunstforlag, København 1888.
- Hansen, Anton (Per Gade, udg.): *En kgl. Kapelmusikers erindringer*. Quality Music Press, København 1996.
- Harvild, G.K.: *Tivoli i Fortid og Nutid*. Københavns Sommer Tivoli, København 1926.
- Haugsted, Ida: *Tryllehaven Tivoli*. Museum Tusulanums Forlag, København 1993.
- Jensen, Anne Ørbæk: *Musiksamlingerne på Det Kongelige Bibliotek – en guide*. Det Kongelige Bibliotek, København 2018.
- Jeppesen, Alfred: *Kjøbenhavns Sommer-Tivoli 1843-1968*. Aschehoug, København 1968.
- Jürgensen, Knud Arne: *Hans Christian Lumbyes kompositioner. Værkfortegnelse og kildekatalog*. Det Kongelige Bibliotek 2010. Kan downloades på kb.dk.
- Jürgensen, Knud Arne: *Tivoli-melodierne, der alligevel ikke blev væk*. IN: *Magasin. Fra Det Kongelige Bibliotek* 12/1 (juni 1977).
- Ketting, Knud: *Carl Nielsen og Tivoli*. IN: *Fund og Forskning* XLI, 2002.
- Kjerulf, Axel: *100 År mellem Noder – Wilhelm Hansen, Musik-Forlag 1857-1957*. Wilhelm Hansen, København 1957.
- Kjerulf, Charles: *Grøn Ungdom – Erindringer fra Tredserne og Halvfjerdserne*. Gyldendal, København 1915.
- Kristensen, Steen: *Georg Carstensen – Tivolis stifter: En historie om guldalderens forlystelseskonge*. Gyldendal, København 2003.
- Lindeberg, Lars: *Champagnegalop – H.C. Lumbye, en stor komponist og musiker i guldalderens København*. Forlaget Sesam, København 1996.
- Lindhard, Knud: *Klingende Spil – af den danske Militærmusiks Historie*. Levin & Munksgaard, København 1932.
- Lindstrøm, Viggo: *Kjøbenhavn i Tredserne – Særlig Byens Forlystelser*. Hagerup, København 1913.
- Lington, Otto: *Jazz skal der til*. Carl Allers Bogforlag, København 1941.
- Lumbye, Tippe: *I Familie med Tivoli – Blade af en glad københavners Dagbog*. Chr. Erichsens Forlag, København 1942.
- Lønsted, Valdemar: *Mahler*. Gyldendal, København 2006.
- Lønsted, Valdemar: *Sibelius*. Forlaget Multivers, København 2016.

- Martner, Knud: *Dansk Mahler Reception 1904-79*. IN: *Dansk Musik Tidsskrift*, 1978-79 nr. 5.
- Mentze, Ernst og Harald H. Lund: *Tivoli Minder*. Carl Allers Bogforlag, København 1943.
- Miller, Frank: *Johann Strauss Vater – Der musikalische Magier des Wiener Biedermeier*. Castell-Verlag, Eisenburg 1999.
- Moseholm, Erik: *Da den moderne dansemusik kom til Danmark*. Erik Moseholm Forlag, København 2010.
- Muusmann, Carl: *Da Storkøbenhavn var lille – sidste levende Billeder fra Frederik den Ottendes Tronbestigelse til Verdenskrigens Udbrud*. Jespersen og Pios Forlag, København og Oslo 1933.
- Muusmann, Carl: *Firsernes glade København – Erindringer og Oplevelser*. Forlaget Danmark, København 1939.
- Neiiendam, Robert: *Casino – Oprindelse og Historie i Omrids*. Morten A. Korchs Forlag, København 1948.
- Panum, Hortense og William Behrend: *Illustreret Musikhistorie – en Fremstilling for nordiske Læsere*. Gyldendalske Boghandel, København og Kristiania 1905.
- Poulsen, Morten Aamann: *Fra musikprivilegium til frit musikmarked – et kildekritisk studie med særligt henblik på stadsmusikant Carl Gottlob Füssel*. Københavns Universitet 2003.
- Rosselli, John: *Singers of Italian Opera – The History of a Profession*. Cambridge University Press, Cambridge 1992.
- Røllum-Larsen, Claus: *Kong Frederik IX og musikken. Musikhistoriske studier i det danske Kongehus*. Poul Kristensens Forlag, København 1990.
- Røllum-Larsen, Claus: *Impulser i Københavns koncertrepertoire 1900-1935, I-II*. Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag, København 2002.
- Schiørring, Nils: *Af Anton Hansens erindringer I*. IN: *Fund og Forskning XIV*, 1967, side 103-158.
- Schiørring, Nils: *Af Anton Hansens erindringer II*. IN: *Fund og Forskning XV*, 1968, side 117-159.
- Schiørring, Nils: *Musikkens historie i Danmark I-III*. Politikens Forlag, København 1978.
- Schnedler-Petersen, Frederik: *Et Liv i Musik*. Forlaget Novografia, København 1946.
- Seligmann, Hugo: *Efter Koncerten*. Politikens Forlag, København 1949.
- Skak-Nielsen, Luise: *Tivoli og verden udenfor*. Høst & Søn, København 2000.
- Skjerne, Godtfred: *H.C. Lumbye og hans Samtid*, 2. udgave. H. Hagerups Forlag, København 1946.
- Stefan, Renate: *Johann Strauss, der Walzerkönig 1825-1899*. Glattau & Scharr Verlagsges.m.b.H., Wien 1999.
- Strauss, Edouard: *Erinnerungen*. Franz Deuticke, Leipzig og Wien 1906.
- Svendsen, Troels og Mogens Andresen: *Det Kongelige Kapel – verdens ældste orkester*. Det Kongelige Kapels Forening, København 2014.
- Sørensen, Inger: *Horneman. En kunstnerslægt*. Museum Tusulanums Forlag, København 2011.
- Thrane, Carl: *Fra Hofviolonernes Tid. Skildringer af Det Kongelige Kapels Historie 1648-1848*. Det Schønbergske Forlag, København 1908.
- Wiedemann, Erik: *Jazz i Danmark – i tyverne, trediverne og fyrrerne I-IV*. Gyldendal 1982.

Hovedkilder til de enkelte kapitler

De vigtigste kilder i hvert afsnit er nævnt nedenfor. Herudover har jeg hele vejen igennem bogen i stort omfang benyttet programmer, reklametryksager, aviser, tidsskrifter, scrapbøger, regnskaber, inventarfortegnelser, forretningsprotokoller og øvrige papirer i Tivolis Arkiv, på Det Kongelige Bibliotek og i Musikmuseet / Nationalmuseets samling. Desuden har jeg benyttet bøgerne af C.A. Clemmensen, Luise Skak-Nielsen og Ida Haugsted i stort set alle kapitler.

1. Nazisternes hævn

Bøgh, Frank: *Petergruppen. Himmlers hævnere – tysk terror i Danmark 1944–45*. Peoples Press, København 2012.

Felumb, Svend Christian: *Efterklang – en musiker fortæller*. Maskinskrevet udkast til ikke udgivet selvbiografi. Musikmuseet / Nationalmuseet.

Jensen, Anne Ørbæk: *Musiksamlingerne på Det Kongelige Bibliotek – en guide*. Det Kongelige Bibliotek, København 2018.

Jürgensen, Knud Arne: *Tivoli-melodierne, der alligevel ikke blev væk*. IN: *Magasin. Fra Det Kongelige Bibliotek* 12/1 (juni 1977).

2. Den unge trompeter

Chievitz, Poul: *Fra gaden*. P.G. Philipsen, København 1848.

Kristensen, Steen: *Georg Carstensen – Tivolis stifter: En historie om guldalderens forlystelseskonge*. Gyldendal, København 2003.

Skjerne, Godtfred: *H.C. Lumbye og hans Samtid*. H. Hagerups Forlag, København 1946.

3. Tivoli!

Engell, Peter: *Tivoli i 50 aar*. Chr. Mackeprangs Forlag, København 1893.

Gottschalksen, Carl: *En glad Musikants Dagbog. Gamle Erindringer*. Kunstforlaget Danmark, København 1920.

Kristensen, Steen: *Georg Carstensen – Tivolis stifter: En historie om guldalderens forlystelseskonge*. Gyldendal, København 2003.

Poulsen, Morten Aamann: *Fra musikprivilegium til frit musikmarked – et kildekritisk studie med særligt henblik på stadsmusikant Carl Gottlob Füssel*. Københavns Universitet 2003.

Skjerne, Godtfred: *H.C. Lumbye og hans Samtid*. H. Hagerups Forlag, København 1946.

4. Krig og kolera

Bergsøe, Vilhelm: *Krigen og Koleraen*. Gyldendal, København 1900.

Engell, Peter: *Tivoli i 50 aar*. Chr. Mackeprangs Forlag, København 1893.

Skjerne, Godtfred: *H.C. Lumbye og hans Samtid*. H. Hagerups Forlag, København 1946.

5. Evnen og viljen – Balduin Dahl

Engell, Peter: *Tivoli i 50 aar*. Chr. Mackeprangs Forlag, København 1893.

Ketting, Knud: *Carl Nielsen og Tivoli*. IN: *Fund og Forskning* XLI, 2002.

6. Tilbage til rødderne – Georg Lumbye

Engell, Peter: *Tivoli i 50 aar*. Chr. Mackeprangs Forlag, København 1893.

Lumbye, Tippe: *I Familie med Tivoli – Blade af en glad københavners Dagbog*.

Chr. Erichsens Forlag, København 1942.

7. Den preussiske dansker – Joachim Andersen

Buron, Adolphe: Scrapbog. I familieeje.

Clausen, Julius: *Mennesker paa min Vej*. Gyldendal, København 1941.

Dzapo, Kyle J.: *Joachim Andersen – A Bio-Bibliography*. Greenwood Press, Westport, Connecticut 1999.

Hansen, Anton (Per Gade, udg.): *En kgl. Kapelmusikers erindringer*.

Quality Music Press, København 1996.

Røllum-Larsen, Claus: *Impulser i Københavns koncertrepertoire 1900-1935*, I-II.

Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag, København 2002.

8. Snedkeren – Frederik Schnedler-Petersen

Hansen, Anton (Per Gade, udg.): *En kgl. Kapelmusikers erindringer*.

Quality Music Press, København 1996.

Ketting, Knud: *Carl Nielsen og Tivoli*. IN: *Fund og Forskning* XLI, 2002.

Røllum-Larsen, Claus: *Impulser i Københavns koncertrepertoire 1900-1935*, I-II.

Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag, København 2002.

Schnedler-Petersen, Frederik: *Et Liv i Musik*. Forlaget Novografia, København 1946.

9. Musik i forandring

- Bendix, Kaj (m.fl.): *Forslag til oprettelsen af en Opera og Symfoni Institution i København udarbejdet af Filharmoniens Projekteringskontor*. V. Pios Boghandel, København 1919.
- Granau, Martin: *At være musiker i København. En eksposé over 20'ernes musikliv i hovedstaden*. IN: *Dansk Musik Tidsskrift*, 1997-98 nr. 2.
- Granau, Martin: *Holms vision. Radiosymfoniorkestret 75 år, I-II*. DR Multimedie, København 2000.
- Lington, Otto: *Jazz skal der til*. Carl Allers Bogforlag, København 1941.
- Lumbye, Tippe: *I Familie med Tivoli – Blade af en glad københavners Dagbog*. Chr. Erichsens Forlag, København 1942.
- Moseholm, Erik: *Da den moderne dansemusik kom til Danmark*. Erik Moseholm Forlag, København 2010.
- Wiedemann, Erik: *Jazz i Danmark – i tyverne, trediverne og fyrrerne I-IV*. Gyldendal 1982.

10. Makkerpar – Thomas og Felumb

- Felumb, Svend Christian: *Efterklang – en musiker fortæller*. Maskinskrevet udkast til ikke udgivet selvbiografi. Musikmuseet / Nationalmuseet.
- Wiedemann, Erik: *Jazz i Danmark – i tyverne, trediverne og fyrrerne I-IV*. Gyldendal 1982.

Indeks

- Abell, Kjeld; 302
Abraham, Paul
 Blumen von Hawaii; 269
Abrahamsen, Erik; 278; 293
Aleksandr 3. af Rusland; 131
Alexandersen, Georg W.; 143
Alfred Jacobsens Litografiske Etablissement; 133
Alhambra; 81; 82; 83; 154
Allin, Otto; 91
Alstrup, Carl; 220
Amici, Gaetano; 42; 49
Andersen, Carlo; 247
Andersen, Christian Joachim; 25
Andersen, H.C.; 24; 93
Andersen, Joachim; 144; 145; 147; 151; 153-155;
 158-161; 163-169; 172-174; 177; 180-183;
 195-197; 212; 217; 227; 255; 301; 312
Andersen, Kai Norman
 Mille, Marie og Mig; 281
Andersen, Kaj Polycarp; 272
Andersen, Sophus; 197
Andersen, Ulrich; 110-111; 145-146; 154; 223-
 224; 313
Andersson, Einar; 293
Anton Bjelkes drengeorkester; 132
Apolloteatret; 243
Arena; 8-9; 11; 110; 145-146; 222-223; 288; 313
Armstrong, Louis; 263; 264
Arne-Petersen, Knud; 208; 238; 274
Auber, Daniel
 Manon Lescaut; 113
Babs, Alice; 290-291
Bach, Johann Sebastian
 Koncert for to violiner; 290
Bache, Otto; 22; 67
Baker, Josephine; 264
Bakkens hvile; 94
Bang & Olufsen; 267
Bang, Herman; 69; 185
Bang, Poul; 166
Barth, Christian Frederik; 79
Bazaren; 46; 57; 108; 110; 173
Beck, Ellen; 206
Beethoven, Ludwig van; 6; 78; 166; 239; 281; 293-
 294; 297; 310
 Fidelio; 164; 166
 Kreutzer-sonaten; 114
Bellini, Vincenzo; 45
Bellman, Carl Michael; 108; 178-179
Bergmann, Richard; 183
Bergsøe, Vilhelm
 Krigen og Koleraen; 80
Berlinerfilharmonikerne; 145; 158; 229
Berlioz, Hector; 52
Bismarck, Otto von; 92
Bjelke, Anton; 132
Bjelke, Hjalmar; 132
Björling, Jussi; 202; 254-257; 275; 280
Bloch, Anton; 149
Bokor, Margit; 286
Borge, Victor (Børge Rosenbaum); 136
Borgegaard; 204
Brandstrup, Ludvig; 264
Brassin, Gerhard; 114
Braunstein, Henrik; 37; 41; 45; 49; 53; 68; 312
Braunstein, Julius; 41
Braunstein, Matthæus Wilhelm; 41
Braunstein, Otto Carl Friedrich; 42
Brun, Johanne; 235-237
Brøndum, Henning Emil; 10
Bull, Ole; 29-30
Buron, Adolphe; 192-194
Böhler, Otto; 126
Børresen, Hakon; 253
C.C. Lose & Olsen; 49
Carlsberg; 135
Carlsen, C.W.; 25
Carnevali, Vito; 233; 267
Carstensen, Georg; 6; 30-35; 37; 39-40; 42; 44; 47-
 51; 55; 57; 65; 68; 70-74; 77; 81; 83; 106; 308-
 310; 318
Carter, Benny; 281-282
Caruso, Enrico; 232
Casino; 24; 70-72; 74; 76; 78; 82; 92; 113-114;
 119; 127; 186; 189; 212; 240
Chiewitz, Poul
 Fra gaden; 28
Christensen, Carl; 161
Christian 10.; 291
Christian 8.; 17; 51; 70
Cirkus Varieté; 186
Cirkusbygningen; 68; 142
Cirkusorkestret; 68
Cirkusteatret; 119; 134

- Classens Have; 32
 Clausen, Julius; 164
 Copenhagen Phil; 310
 Covent Garden, London; 249
 Cæciliaforeningen; 241
 Da capo; 46; 84
 Dagmar af Rusland; 131
 Dagmar-teatret; 189; 240
 Dahl, Albert; 116
 Dahl, Balduin; 100; 103; 106-114; 116-117; 122;
 124-125; 127; 129; 131; 134; 136-140; 142;
 145; 185; 189; 312
 Frederik 8.s Hornmørmarck; 108
 Til Een, Romance; 111
 Dahl, Jens Peter; 68; 108
 Dahl, Peder Waldemar; 108
 Dahl, Waldemar; 163; 301
 Dansk filharmonisk Selskab; 241
 Dansk Fonograf Magasin; 37
 Dansk Koncertforening; 241
 Dansk Riffel Syndikat; 11
 Dansk Solistforbund; 243
 Den Nordiske Industri-, Landbrugs- og
 Kunstudstilling i Kjøbenhavn 1888; 133
 Den Norske Opera; 276
 Det Borgerlige Skydeselskabs sal; 24
 Det Kongelige Danske Musikkonserverium; 158
 Det Kongelige Bibliotek; 13
 Det Kongelige Kapel; 18; 25; 29; 42; 58; 79-80; 91;
 103; 136; 138; 145; 154; 164; 227; 229; 241;
 253; 279; 287; 292
 Det Kongelige Teater; 6; 19; 28; 39; 44; 58; 79-80;
 82; 103; 106; 108; 119; 127; 130; 136; 148;
 167; 180; 212-213; 234-235; 237; 243; 250;
 267; 279; 288
 Det lilleputiske Militær; 42
 Det Lumbyeske Selskab; 26; 29
 Det muntre hjørne; 204; 206
 Det Ny Teater; 240
 Det Ramsøeske Selskab; 96; 98
 Det Steiermarkske Musikselskab; 25
 Donadio, Bianca (Fanny Marie Gabrielle
 Dieudonné); 116-117
 Donizetti, Gaetano; 45
 Elskovsdrikken; 45
 Dronning Alexandrine; 293
 Dræby, Axel; 199
 Dupont, Jean; 265-266; 270; 312
 Dyrehavsbakken; 206
 Eckart-Hansen, Eifred; 6
 Eisberg, Valdemar; 260
 Ellegaard, France; 288
 Engell, Peter; 108
 Ewans, Kai; 260-261; 281
 Felsing, August; 274
 Felumb, Svend Christian; 9; 12-15; 253; 269-274;
 278-279; 286-287; 292-294; 298; 305-306; 312
 Filharmoniens Projekteringskontor; 242
 Fischer, Paul; 139; 339
 Flagstad, Kirsten; 275-78
 Folketeatret; 72; 105-106; 119; 121; 124; 148;
 212; 240-241
 Forconi, Felicità; 42; 44
 Forsell, John; 202; 255; 273
 Frederik 6.; 16
 Frederik 7.; 73; 76
 Frederik 8.; 108; 185
 Frederik 9.; 293
 Frederik af Hessen; 85
 Frederiksberg Morskabsteater; 116
 Fregatten Skt. Georg; 10
 Frikorps Danmark; 10
 Fristrup, Peter; 79
 Frølich, J.F.
 Riberhus March; 169
 Fuchs, Johan Frederik; 25
 Furtwängler, Wilhelm; 229
 Fyenske Regiments Lette Dragoner; 20
 Füssel, Carl Gottlob; 18-19; 23; 26; 64-66
 Gade, Jacob; 250
 Tango Jalousie; 250
 Gade, Niels W.; 78; 80; 87; 104; 106; 107; 214
 Efterklange af Ossian; 214
 Elverskud; 197
 Gade, Niels, W.; 78
 Gamborg, Knud; 147
 Gambye, Poul; 9
 Gamle Scene; 242
 Ganne, Louis; 147
 Gaudenzis Have; 24
 Gerlach, Carl Ludvig; 82
 Gershwin, George
 Shall we dance; 281
 Gewandhausorkestret; 78
 Gigli, Beniamino; 232-235; 238; 254; 267; 274-
 275; 280
 Gillebert, Gloria Caroline (Zelia Trebelli); 127
 Gjellerup, Karl
 Offerildene; 203
 Glass, Christian Henrik; 106
 Glass, Louis; 137-138; 219
 Glassalen; 9; 11; 176; 189; 193; 220- 222; 226;
 228; 266-267; 270-271; 288; 295-297; 303;
 306; 313
 Gondolen; 41
 Gottschalksen, Carl; 60; 154; 185-186; 210-212;
 312-313
 Gradmann, Peter; 246-247

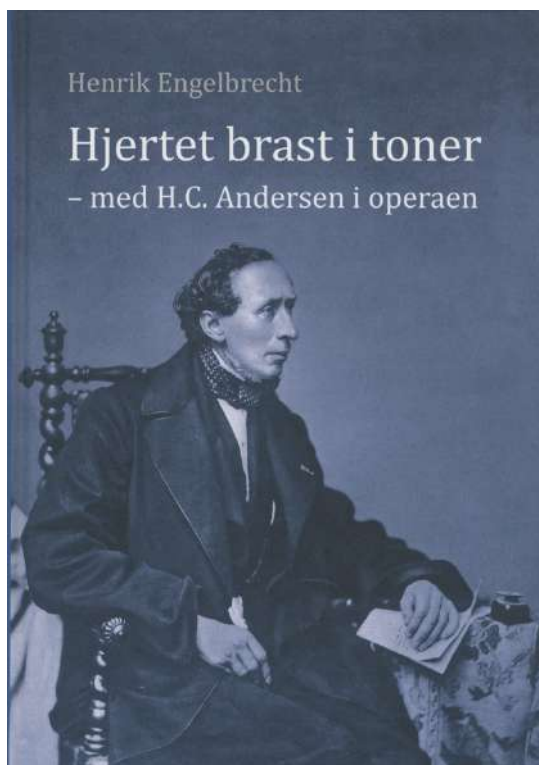
Gram, Peder; 253
 Griebel, Theodor; 106
 Grieg, Edvard; 168
 Jeg elsker dig; 224
 Peer Gynt; 208
 Våren; 278
 Grosses Schauspielhaus, Berlin; 251
 Gung'l, Johann; 100
 Gung'l, Joseph; 100; 102-104
 Eisenbahn-Dampf-Galop; 102
 Erinnerung an Copenhagen; 104
 Kopenhagener Tivoli Polka; 104
 Hagbo-Petersen, Villie; 246
 Halvorsen, Johan; 232
 Hansen, Anton; 60-61; 160-161; 164; 203; 217
 Hansen, Christian Frederik; 21
 Hansen, Folmer; 176
 Hansen, Gunnar Nu; 291
 Hansen, Hans; 307
 Hansen, Nicolai; 131
 Hansen, Niels; 8
 Hansen, P.B.; 118
 Hansen, Thorvald; 153-154
 d'Harcourt, Eugene; 147
 Harmoniorkestret; 37; 41; 45-47; 51; 53; 56; 58;
 60; 99; 100; 103; 106; 118; 122-124; 131; 134;
 138; 140-142; 147; 183-185; 189; 210-215;
 222; 225; 227; 265-266; 271; 283; 288; 297;
 305-306; 312
 Harmonipavillon; 134; 143
 Hartmann, Emil; 147
 Hartmann, J.P.E.; 87; 106-107
 Harvild, G.K.; 172; 208
 Hawkins, Coleman; 271
 Haydn, Joseph; 58; 168
 Heiberg, Johan Ludvig; 28
 Emilies hjertebanken; 28
 Heiberg, Johanne Luise; 28
 Helsinki filharmoniske orkester; 169
 Helsted, Gustav; 137; 138
 Hemme, Ferdinand; 142; 182-183; 212-213; 222;
 262; 265-267; 312
 Henningsen, Poul; 8; 283; 297; 299
 Henriksen, Bruno; 8-9
 Henriksen, Elvi; 9
 Henriques, Robert; 137-138
 Herculestemple; 46
 Herlufsholm; 31
 Herskind, Johannes; 234
 Hippodromen; 72
 Hislop, Joseph; 230
 Hoff, Georgine Marie Hansine; 23
 Hofteatret; 42; 44-46; 78; 320
 Holm, Emil; 243-245
 Holmboe, Vagn
 Symfoni nr. 2; 287
 Horneman, Emil; 75; 82-83
 Dengang jeg drog afsted; 75
 Sejrs Marsch; 75
 Slaget ved Fredericia; 75
 Hornorkestret; 108; 110-111; 124; 145; 283; 312
 Hotel d'Angleterre; 9; 15-16; 24-26; 232; 276-277;
 310
 Hotel Kongen af Danmark; 190
 Hovedbanegården; 211; 242
 Hye-Knudsen, Johan; 250; 253
 Høeberg, Georg; 232; 293
 Høegh-Guldberg, Christian; 32
 Høyer, Axel; 296
 Ishøy, Hans; 176-177; 221; 313
 Lille Frk. Gyldenlak; 221
 Islandi, Stefan; 288; 297
 Jacobsen, Carl; 185
 Jahn, Margrethe; 167
 Jensen, Carl Wendelboe; 253
 Jensen, Hornung; 203
 Jensen, Olaf; 203
 Jensen, Thomas; 250; 253; 272-273; 275; 278; 287;
 290; 293-294; 298-299; 305; 312
 Joachim, Joseph; 196
 Johan Jacobsens Lithografiske Etablissement; 134
 Johannessen, Peter Emil; 185; 209; 228
 Johansen, Henry; 276-278
 Judic, Anna; 120-122
 Jyske Regiments Musikkorps; 77
 Jørgensen, improvisator; 69
 Kafé Boulevard; 118
 Kajanus, Robert; 171-172; 232
 Karruselbanen; 36; 39; 41
 Kastelsjægernes Musikkorps; 49; 57
 Keglbanen; 60
 Kéler, Béla; 106; 127
 Kempf, Johan Rudolf; 79
 Kern, Jerome
 Show Boat; 281
 Keyper, Frantz; 20
 Kipnis, Alexander; 286
 Kisten; 95; 97; 192-194; 313
 Kjerulf, Charles; 97-98; 147; 218
 Kjerulf, Axel; 221; 255
 Kjøbenhavns Musikerforening; 262
 Klampenborg Kurbadeanstalt; 82; 189
 Knudsen, August W.; 212
 KODA; 201
 Koefoed, Edvard; 96; 225
 Koefoed, Hjalmar; 11; 96; 224-226; 265-266; 270;
 288; 297; 305; 312-313

- Koncertpalæet (Odd-Fellow-Palæet); 144; 178; 241
- Koncertsalen; 6; 7; 9; 11-14; 37-39; 42; 47-49; 51-53; 56; 58-62; 65; 69-70; 74; 77; 82; 84-85; 87-91; 93; 103; 105-107; 110; 112-114; 116; 122; 124-125; 128-129; 131; 134; 137-140; 142; 145-147; 150-155; 158-159; 161; 165-166; 168-170; 172-174; 176; 178; 180-181; 185-186; 189; 195-197; 201; 204; 206-208; 212; 214; 217; 220; 224; 227-228; 232-236; 238-239; 242-245; 247-250; 252-254; 256-258; 261; 263-271; 273-274; 278-282; 287-288; 290; 292-295; 297-300; 303; 305-307; 314
- Koncertsalens orkester; 41; 137; 144; 154; 159; 181; 200; 228; 250; 275; 278; 294; 302; 310; 312
- Kongens Have; 24; 31
- Kongens Jagtmusik; 76
- Koppel, Herman D.; 288
- Kraftprøven; 46
- Krause, R.F.G.; 106
- Kroll, Joseph; 53
- Krolls vinterhave; 52
- Kronprins Frederik; 293
- Kronprinsesse Ingrid; 293
- Krüger, Pauline; 69
- Kuhlau, Friedrich
Elverhøj; 292
Røverborgen; 246
- Kungliga Musikaliska Akademien, Stockholm; 230
- Kungliga Teatern, Stockholm; 131
- Københavnerkroen; 10; 288
- Københavns magistrat; 65
- Københavns Orkesterforening; 149; 211; 247
- Lange, Algot; 130-131
- Lanner, Joseph; 24-25; 39; 52
- Lanzky, Axel Waldemar; 131
- Larsen, Waldemar; 204; 258
- Lebech, tømremester; 12
- Lecocq, Charles; 120
- Leeuwen, Ary van; 181
- Lehmann, Edvard; 27
- Lemkow, Victor; 245; 251-252; 264; 270; 280; 302; 306
- Leoncavallo, Ruggiero
Bajadser; 169; 267
- Leser, Carl; 113; 115
- Levring, Sophus; 301
- Levysohn, Salomon; 180
- Lincke, Andreas Frederik; 60; 76; 77; 81-82; 92; 106; 319; 321
Fantasi for orkester; 77
- Lincke, Johan Frederik Wilhelm; 77
- Livgarden; 19; 22-23; 25; 77; 282
- Livgarden til Hest; 19
- Livgardens Musikkorps; 42; 77; 108; 297
- Lottenburger, J.L.F.; 148-149
- Lumbye, Carl; 90; 92; 105-107; 118; 127; 142; 150; 183-184; 312
- Lumbye, Caroline; 107
- Lumbye, Georg; 90; 92; 105-107; 118; 127; 131; 134-135; 140-143; 146; 148-151; 153-156; 159; 185; 189; 212; 298; 312
En Dag i Udstillingen og Tivoli.; 134-135
Sølvbryllupsmarsch; 151
- Lumbye, Hans Christian; 7; 14; 16; 19-28; 32; 37; 40-41; 45-46; 49; 51-56; 58-61; 63-64; 66; 70-72; 75-79; 81; 84-85; 87-88; 90; 92-93; 98-99; 102; 104-107; 112-113; 124; 129; 139; 142; 144; 146; 169; 189-190; 227; 241; 250; 260; 269-270; 279-280; 293; 298; 310; 312; 314; 317
Amélie Vals; 59
Beduiner Galop; 59
Berliner Polka; 59
Berliner Studenten; 59
Casino Vals; 70
Champagne Galop; 59
Champagnegaloppen; 14
Champagner Galop; 62
Dansk Soldaterpolka; 74
Den Frivillige; 74
Donau-Blumen; 59
Drømmebilleder; 14; 59; 62; 142; 292; 298; 309
En Tour paa Dyrehavsbakken; 62
Erindring fra Als; 74
Erindringer fra Berlin; 59
Erinnerung an Wien; 59
Farvel til København; 52; 59
Godnat Polka; 84
Hamborger Polka; 59
Hilsen til Jylland; 62
Isabella Vals; 59
Kjøbenhavns Jernbane Damp Galop; 102
Koncertpolka for to violiner; 269
Krigsmarch; 74
Les Souvenirs de Paris; 59
Livjægerne på Amager; 188
Mein Lebewohl an Berlin; 59
Naar Hornet lyder; 74
Rejse Galop; 42
Slaget ved Isted; 75
Telegraph-Galop for to Orchestre; 47; 48; 49; 50; 51
Tivoli Bazar Tsching-Tsching Polka; 41
Tivoli Cirkus Galop; 41
Tivoli Geburtsdags Galop; 48
Tivoli Salon Galop; 41

- Tivoli Theater Galop*; 41
Veemod Vals; 52
 Lumbye, Knud; 220
 Lumbye, Rasmus Hansen; 20
 Lumbye, Tippe; 142-143; 156; 189-191; 220; 226;
 270-271; 282; 298
 Lunn, Sven; 13-14
 Lynged, Peder; 213
 Madsen, Christian; 246
 Magnussen, Elo; 11; 288; 290; 313
 Mahler, Gustav; 181; 218-220; 248
 Symfoni nr. 1; 218
 Symfoni nr. 3; 219
 Symfoni nr. 4; 219
 Symfoni nr. 9; 219
 Malling, Otto
 Festmarch; 134
 Mantzius, Karl; 69
 Marstrand, Wilhelm; 30
 Martini, Jean-Paul-Égide
 Plaisir d'amour; 269
 Massenet, Jules
 Manon; 113; 245
 Mathiesen, Axel; 258; 283; 305
 Mathiesen, Leo; 295; 297; 303
 Meinung, Carl Johan; 282
 Melartin, Erkki; 232
 Melchior, Lauritz; 215; 249
 Melchior, Victor; 246
 Mendelssohn, Felix; 78; 153
 Violinkoncert; 213
 Mérode, Cléo de; 176; 177
 Meyerbeer, Giacomo
 Afrikanerinden; 164; 167; 267
 Nordstjernen; 103
 Miller, Glenn; 9
 Minis Café; 30
 Mozart, Wolfgang Amadeus; 14; 58; 108; 254; 286-
 287
 Don Juan; 197
 Figaros bryllup; 287
 Fløjtekoncert nr. 2; 182
 Musefælden; 204
 Musikforeningen; 70; 78; 80; 87; 104; 241
 Mussolini, Benito; 233
 Muusmann, Carl; 129
 Møldrup, Erik; 303
 Møller, Carl Christian; 60; 105- 107; 124-125; 134;
 140-142; 147; 312; 315-316
 Slaget i Køge Bugt; 124
 Struds-jagten; 124
 Udstillingsmarch; 134
 Nasjonal Samling; 277
 National Scala; 173
 Neova, Saima; 206
 Neuhaus, Christian; 83
 Nielsen, Carl; 136-140; 172-173; 178-179; 232;
 252-253; 310
 Andante tranquillo e scherzo; 137
 Jens Vejmand; 179
 Lille suite for strygere; 137
 Romance for violin og orkester; 138
 Nielsen, Ellen; 246-247
 Nielsen, Kai; 285
 Nielsen, Kai Henning Bothildsen; 10
 Nielsen, Ludolf; 197-198
 Nielsen, Niels Bøker; 285
 Nielsen, Sidse Marie; 46
 Nikolajsen, Svend; 271
 Nilsson, Birgit; 230
 Nimb; 10; 260; 269; 288; 301; 311; 313
 Norup, Jens; 212; 312
 Nyholm, Carl; 65
 Nyrop, Martin; 134
 Nørby, Einar; 281
 Nørlund, P. S.; 301
 Nørrebro Teater; 240
 Odd Fellow-Palæet; 144; 178; 241
 Oderwald-Lander, Aage; 220; 224
 Offenbach, Jacques; 120; 269
 Den skønne Helene; 120
 Olsen, Bernhard; 131
 Olsen, Frejlif; 233; 235-236; 239; 247
 Olsen, Otto; 235
 Opéra-Comique, Paris; 245
 Paetz, Harald; 109
 Palækoncerterne; 252
 Pantomimeteatret; 39; 108; 110; 122; 183; 186;
 211; 223; 288; 313
 Patti, Adelina; 113
 Patti, Carlotta; 113-116
 Paul, Adolf; 172
 Paulli, Holger Simon; 106-107
 Perez, Armando Carcopino; 45
 Peter-gruppen; 10
 Petersen, August; 161
 Petersen, Carl; 84
 Petersen, Orla; 262
 Petersen, Teddy; 264; 281-282; 300-301
 Peterson-Berger, Wilhelm; 254
 Plænen; 6; 8; 75-76; 110; 124; 145; 211; 256; 271;
 283; 288; 297; 305; 313
 Poulsen, Emil; 69
 Preil, Louis; 264
 Prill, Emil; 181-182
 Promenadeorkestret; 6; 60; 96; 110; 185-186; 188-
 189; 211; 214-215; 223-224; 227-228; 251;
 260; 264-265; 288; 313

- Puccini, Giacomo; 269; 287
La bohème; 214; 234; 269; 288
- Pöckel, Carl Theodor; 122-124; 312
- Quiding, Hedevig; 239
- Rabinowitz, Frantz; 288-289
- Radio-Orkestret; 244
- Rakhmaninov, Sergej; 229-230
Klaverkoncert nr. 2; 229
- Ralf, Torsten; 275
- Rampal, Jean-Pierre; 6
- Ramsøe, Wilhelm; 106-107
- Rasmussen, Peter; 9; 260; 303
- Rautavaara, Aulikki; 286
- Reddersen, Edmond; 246-247
- Reesen, Emil; 190; 250
- Rheinhard, Heinrich
De små grisetter; 220
- Ricci, Federico
La prigioniera di Edimburgo; 45
- Ridehuset på Christiansborg; 29; 32; 52
- Ries, Ferdinand; 58
- Riisager, Knudåge
Tivoli-Tivoli; 298-299
- Ritter, Théodore; 114
- Rosenbaum, Bernhard; 136
- Rosenbaum, Børge (Victor Borge); 136
- Rosenborg Brøndanstalt; 51
- Rosengården; 11
- Rossi, Pietro; 42; 44-45
- Rossini, Gioachino; 110; 131
Barberen i Sevilla; 110; 237
Petite messe solenne; 131
- Rovsing, Preben; 246
- Rubinstein, Anton; 85; 87-88
Feramors; 87
Symfoni nr. 2, Ocean; 87
- Rubinstein, Arthur; 275
- Rune, Ingelise; 8
- Rune, Lillian; 8
- Rutschebanen; 11; 35; 41; 68; 81; 291
- Rydberg, Richard; 14; 200; 254-255; 281; 286;
 291; 294; 302; 306
- Saint-Saëns, Camille; 140; 168-169; 208
Danse macabre; 169; 208
- Scala; 155; 240; 251
- Scheiding, Louis; 283; 285
- Schiemann, Christian; 79
- Schipa, Tito; 254
- Schiøler, Axel; 212
- Schjelderup, Gerhard
Soloppgang på Himalaya; 203-204
- Schlegel, Frits; 307
- Schlussus, Heinrich; 290
- Schmidts Realskole; 158
- Schnedler-Petersen, Bergljot; 200
- Schnedler-Petersen, Frederik; 151-155; 195-204;
 207-210; 214; 217-220; 228-229; 232; 235;
 237-239; 241; 243-246; 249-250; 252-253;
 261-262; 265; 267; 269; 271; 273-274; 278;
 312
- Scholander, Sven; 178-179
- Schubert, Franz; 6; 58; 153; 219; 236; 290
Forellekvintetten; 197
Symfoni nr. 8; 219; 292
Wanderer-fantasi; 235
- Schultz, Svend S.; 9; 10; 298
Festmusik; 298
- Schumann, Robert; 78
- Schwabe, Helene; 69
- Schönberg, Arnold
Kammersymfoni; 219
- Schønberg, Ib; 264
- Seligmann, Gudrun; 235; 236
- Sibelius, Jean; 169; 171-172; 213; 232; 239; 250;
 273; 293
Finlandia; 171; 232
Kung Kristian II; 172
Symfoni nr. 1; 171
Symfoni nr. 2; 273
- Siegl, musikdirektør; 24
- Sivertsen, David Jacob; 20
- Sjællands Symfoniorkester; 241; 310
- Skandinavisk Grammofon; 254
- Skjerne, Carl; 164
- Skjær, Henry; 246
- Skydebanen; 41
- Slaget på Isted Hede; 45; 77
- Slukefter; 97
- Solistforeningen af 1921; 243
- Sommerlyst; 116; 165-166; 197; 199; 235
- Sperati, Paolo; 46
- Spivakovskij, Tossij; 229
- Stalla, Oscar; 251; 313
- Statsradiofonien; 243; 245; 251; 272; 286
- Steen-Jensen, Georg; 194
- Stenhammar, Wilhelm; 232
- Stilling, Harald; 70
- Stockmarr, Johanne; 207-208; 269; 278; 288; 292
- Stockmarr, Sophus; 189; 313
- Strakosch, Maurice; 116
- Strauss, Eduard; 125-127
- Strauss, Johann I; 24; 28; 37; 52; 64; 108; 125; 321
Annen Polka (Nr. 3); 37
Loreley-Rhein-Klänge; 64
- Strauss, Johann II; 14; 239; 251
- Strauss, Richard
Don Juan; 287

Stravinskij, Igor; 14; 237-239; 241; 310
 Koncert for klaver og blæsere; 239
 Stribolt, Oscar; 220
 Suppé, Franz von
 Den skønne Galathea; 119
 Svendsen, Johan; 153; 201
 Festpolonaise; 201
 Svensson, Fritz; 207
 Swingpjatter; 9; 295; 297; 303
 Taverna; 9; 11
 Tegner, Hans; 97
 The Gramophone Company; 189
 The Metropolitan Opera, New York; 233; 249; 256;
 276
 Theater in der Leopoldstadt; 52
 Théâtre Italien, Paris; 116
 Thisted, vicebrandchef; 279
 Thompson, Egberth E.; 259
 Thorvaldsen, Bertel; 42
 Thrane, Thorvald; 154-155; 208
 Thurban, Thomas W.
 Mumblin' Moss; 190-191
 Tivoli Copenhagen Phil; 6; 310-311
 Tivoli Variété; 193
 Tivoli-Avisen; 45-47; 54; 56; 63; 68; 308; 314
 Tivoli-Garden; 6; 8; 42; 133; 283; 285; 297; 303
 Tivolis Symfoniorkester; 6
 Tjajkovskij, Pjotr; 213; 269
 1812-ouverture; 269
 Trebelli, Zelia (Gloria Caroline Gillebert); 127
 Tuborg; 134-135
 Tuxen, Erik; 264; 271-272
 Valutacentralen; 248
 Variali, Dominico; 166
 Variali, Florindo; 166
 Verdi, Giuseppe; 78; 164; 267; 269; 287
 Aida; 267
 Trubaduren; 164; 166
 Vesterbroes nye Theater; 42
 Viby, Marguerite; 281
 Violinistforeningen; 182
 Waffen-SS; 10
 Wagner, Richard; 78; 167-169; 213; 249; 277
 Lohengrin; 78; 164; 167
 Parsifal; 181
 Tannhäuser; 78; 104; 155; 169; 235
 Valkyrien; 165
 Wagnerfestspillene i Bayreuth; 181; 249
 Wallin, P. Th.
 Den fløjtende skorstensfejer; 190
 Watt, Robert; 131
 Weber, Carl Maria von
 Preciosa; 197
 Weyse, C.E.F.; 44
 Wiedemann, Poul; 214
 Wiener Staatsoper; 181; 255
 Wienerfilharmonikerne; 310
 Wieuxtemps, Henri
 Violinkoncert nr. 4; 169
 Wilde, Alexander; 129
 Wilhelm 1. af Preussen; 85
 Wilhelm Hansen Musikforlag; 139; 255
 Wilhelm Hansen, Alfred; 144
 Winther, Christian; 111
 Wium, H.C.B.; 56
 Wivel; 156; 189-190; 211; 226; 251; 258-260; 282;
 313
 Wivel, Carl Christian; 155
 Wivex; 15; 282; 288; 300-301; 305; 313
 Zinck, Johan; 168
 Zoologisk Have; 240
 Ödmann, Arvid; 131
 Aakjær, Jeppe; 179
 Aarhus Byorkester; 272

H.C. Andersen er fuldstændig vild med opera. Han oplever 1800-tallets megastjerner som Maria Malibran og Jenny Lind, de splinternye operaer af Verdi og Wagner, og han skriver hjem om den utrolige oplevelse af at sidde i de enorme operahuse i Napoli og Paris.

Bogen *Hjertet brast i toner – med H.C. Andersen i operaen* følger Andersen helt fra begyndelsen, da han selv som dreng i Odense drømmer om en stor sangerkarriere og som teenager faktisk synger i koret på Det Kongelige Teater ...

Pressen skrev om bogen:

★★★★★ *“... aldrig før har man kunnet læse så fyldigt og tilmed så veloplagt om Andersens forhold til operagenren.”*
John Christiansen, jcKlassisk

★★★★★ *“... fascinerende læsning ... stort anlagt, nærmest et værk ...”*
Gregers Dirckinck-Holmfeld, gregersdh.dk

★★★★★ *“Bogen kan på alle måder anbefales teater- og operaelskere. En guldgrube af øjebliksbilleder ... Meget, meget imponerende.”*
Ulla Strømberg, kulturkupeen.dk

★★★★★ *"... fuldstændig uundgåelig og pragtfuld lystlæsning ..."*

Peter Elmelund, Bibzoom

★★★★★ (af fem) *"Værket er, i min optik, det mest eminente værk om opera og H. C. Andersen, som jeg nogensinde har læst. Et værk i absolut topklasse.*

Susanne Kjær Seidler, DinBoganmelder

★★★★★ *"... en sand guldgrube af informationer. Både litterater og operaelskere vil fryde sig over dette udsøgte værk ..."*

Michael Søby, CPHCulture

"Engelbrecht er rasende kyndig i alt vedrørende opera ... Det er en bog, man kan stole på og lære af."

Thomas Bredsdorff, Politiken

"Hele Henrik Engelbrechts prægtige bog rummer en meteorregn af H.C. Andersens forfængelige fuldræffere, hentet fra erindringerne, dagbøgerne og brevene ... Det er en drone uden lige, som bliver sendt ind i den svundne tid"

Peter Johannes Erichsen, Weekendavisen

"Alle, der vil være på omgangshøjde med vor store landsmand, kan i Henrik Engelbrechts bog finde et rigt stof, der kombineret med det store livsværk inklusive dagbøgerne gør Andersen endnu mere lyslevende som barn af sin tid og som moderne kunstner, der rækker fremad."

Georg Metz, Information

"Utroligt underholdende ... Jeg giver bogen mine varmeste anbefalinger ..."

Anne Marie Storm, historie-online.dk

484 sider i fire farver med 250 illustrationer fra tiden. Indbundet.

Pris: kr. 399,- inkl. forsendelse i Danmark – bestil direkte på:

www.henrikengelbrecht.dk

Henrik Engelbrecht

Arven efter Lumbye

– musik og musikere i Tivoli 1843–1944

1. elektroniske udgave

ISBN: 978-87-970306-6-0

© Henrik Engelbrecht og Forlaget henrikengelbrecht.dk 2020

Tekst, billedredaktion og grafisk tilrettelæggelse: Henrik Engelbrecht

Bogen er sat med Cambria.

Forside:

Udendørsservering ved en festaften i Tivoli. Efter en akvarel af Paul Fischer, 1893.

For enkelte illustrationers vedkommende har det været umuligt at spore ophavsmænd eller evt. ejere. Alle retmæssige krav i den forbindelse imødekommes med glæde.

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copy-Dan, og kun indenfor de i aftalen nævnte rammer.

[Forlaget henrikengelbrecht.dk](http://forlaget.henrikengelbrecht.dk)

Willemoesgade 26, 4.tv.

2100 København Ø

Tlf. 6057 9077

mail@henrikengelbrecht.dk

www.henrikengelbrecht.dk

Henrik Engelbrecht

Arven efter Lumbye

– musik og musikere i Tivoli 1843-1944

Natten mellem 24. og 25. juni 1944 går Tivolis gamle koncertsal og en masse uerstattelige noder op i flammer. Det er to danske nazister, der er skyld i katastrofen.

100 år tidligere er H.C. Lumbye landets største popstjerne. Hans orkester er en sensation, da Tivoli åbner i 1843, og københavnernes jubler over de nye valse, polkaer og galopper.

Tag med på rejsen tilbage til en tid, hvor musikere – og alle andre – drikker rigeligt under udførelsen af arbejdet, og hvor det ofte er så dårligt lønnet, at det er svært at mætte en familie. Tivoli reagerer på nye trends gennem tider med både krig og kolera – hele tiden med bevidstheden om arven efter Lumbye.

Følg den musikalske underholdningsindustriens rivende udvikling i København fra enevældens tid, hvor seks blæsere hver dag spiller i syv timer på karrusellen i Tivoli, og frem til besættelsestiden, hvor swingpjatterne forarager, mens Leo Mathisen spiller. Lige til den dag, hvor nazisterne sprænger en fjerdedel af Tivoli i luften.

Foto: Nikolaj Lund

Henrik Engelbrecht er forfatter og musikformidler. Han har tidligere arbejdet som programmedarbejder på DR P2, som operadramaturg på Det Kongelige Teater og som musikchef i Tivoli. Nu formidler han klassisk musik og opera som forfatter, podcastproducent, underviser og foredragsholder, og arbejder desuden som kunstnerisk rådgiver og kurator for museer, operahuse og festivaler, bl. a. Teatermuseet i Hofteatret, Det Kongelige Teater og Tivoli.

ISBN 978-87-970306-2-2

Forlaget henrikengelbrecht.dk